Стефан Герлах

Дневник на едно пътуване до Османската порта в Цариград

0
10476

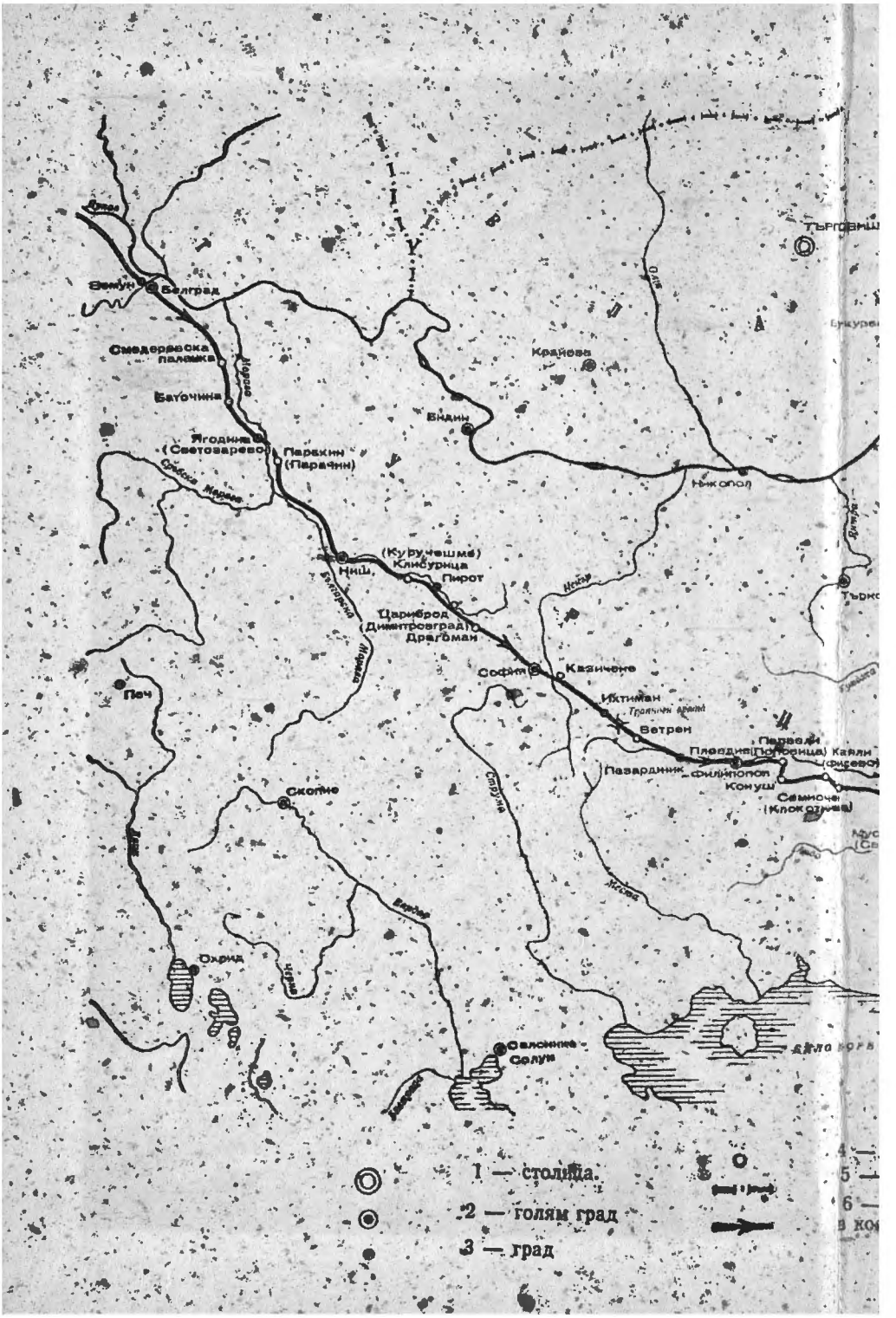
Белград
Смедеревска паланка
Ягодина (Светозарево)
Параћин (Парачин)
Ниш
(Куршумлија) Клисура Пирот
Цариброд (Димитровград) Драгоман
София
Кавичене
Ихтиман
Ветрен
Пловдив (Пловдив)
Пазарджик
Филипопол
Конуш
Скопје
Охрид
Солун
Крайова
Видин
Николопол
1 — столица.
2 — голям град
3 — град

010476

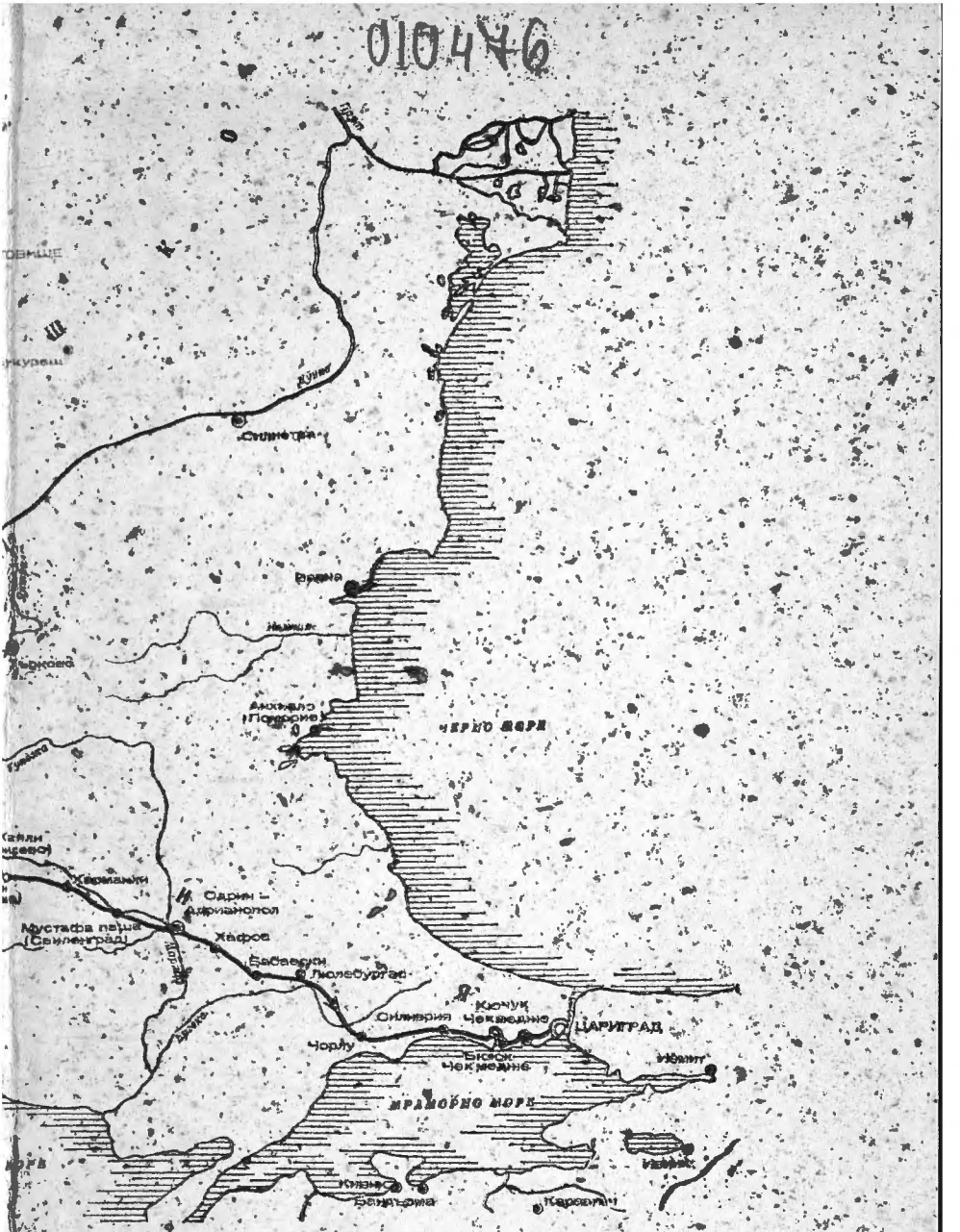

— село или крепост.
— държавна граница.
— път на посланичеството, в което е участвувал Ст. Герлах.

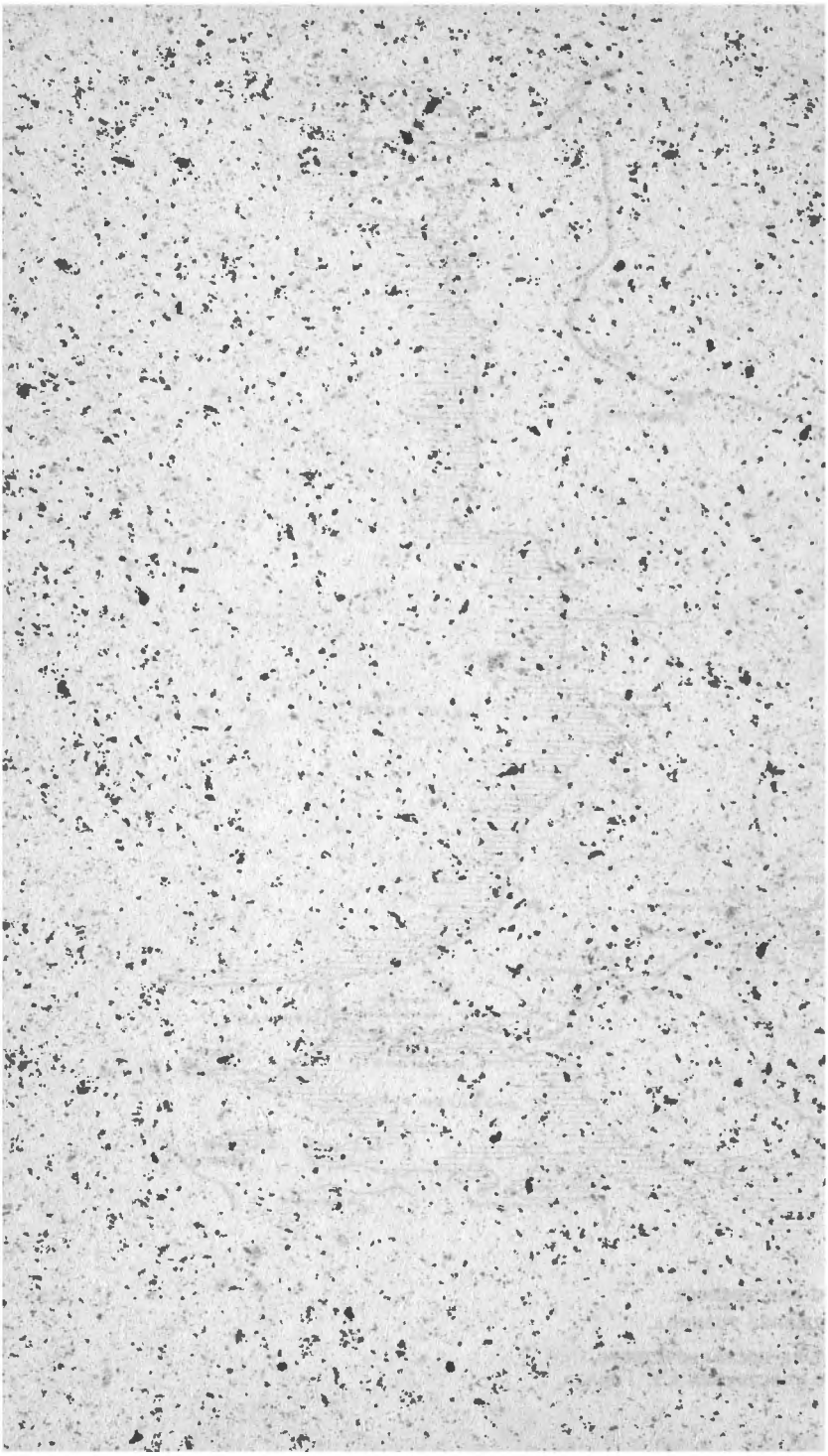

74

Дневник на едно пътуване до Османската порта в Цариград

Профе о
Георги Бакалов

СТЕФАН ГЕРЛАХ

Дневник на едно пътуване до Османската порта в Цариград

Подбор, превод, увод и коментар
МАРИЯ КИСЕЛИНЧЕВА

Предговор и редакция
БИСТРА А. ЦВЕТКОВА

Професор
Георги Бакалов

ИЗДАТЕЛСТВО НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ
СОФИЯ — 1976

Пътеписът на Ст. Герлах е една от най-ярките, най-оригиналните и най-съдържателните творби на европейската пътеписна литература от XVI в. за Османската империя и особено за европейските й провинции.

Авторът, посетил Турция като член на свитата на немския посланик в Цариград Давид Унгнад, е високопросветена личност.

Дневникът съдържа не само точни географски указания и обичайните за този род литература сведения за миналото на пропътуваните места, но и изобилствува с непосредствени, живо предадени впечатления от състоянието на Османската империя.

Stefan Gerlach des Aelteren Tagebuch der von zween Glorwürdigsten römischen Kaysern, Maximiliano und Rudolpho, Beyderseits den Andern dieses Nahmens an die ottomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigten Gesandschaft. Herfürgegeben durch seinen Enkel M. Samuelem Gerlachium. Frankfurt a. M., in Verlegung Johann-David Zunners, 1674, 552 p.

ПРЕДГОВОР

Това издание представя за пръв **път** *у нас в сравнително най-изчерпателен вид бележития пътепис от XVI в. на изтъкнатия немски протестантски учен, професор от Тюбингенския университет, Стефан Герлах. Константин Иречек е между първите балканисти, който оценява значението на този пътепис за историята на българския народ, на други народи от Европейския Югоизток и на Османската империя в цялост. Той най-рано прави достояние на българската историческа наука извадки от дневника на Стефан Герлах за пътуването му и пребиваването му в Османска Турция от 1573—1578 г. Неговото издание обаче, макар и използувано до днес, не отговаря на повишените изисквания на българското историческо изворознание, нито на нарасналите многостранни интереси на просветената читателска публика.*

Нашето издание е също подборно, както бе и изданието на Иречек, тъй като не е нито необходимо, нито оправдано да се превежда целият дневник на Герлах, обхващащ няколкостотин страници. Но подборът е извършен по новому — преди всичко, за да представи богатството и многообразието на този изключително интересен пътепис, и то с оглед на основните проблеми от историята на Османската империя и на Балканите под турска власт такива, каквито те стоят пред съвременната историческа наука.

Пътеписът на Герлах е безспорно между най-ярките, най-оригинални и най-съдържателни творби на европейската пътеписна литература от XVI в. за Османската империя и особено за европейските ѝ провинции. Съпоставен с обнародваните досега в същата поредица пътеписи от XV—XVI в. (на Брокиер, Шилтбергер и Дерншвам), пътният дневник на Герлах внася нещо съвсем ново. Докато споменатите три пътеписа представят настъплението и възхода на османската сила през погледа на европейската общественост, дневникът на Герлах е отражение на една чувствително променена исто-

рическа обстановка. Авторът пътува из Турция във време, когато митът за апокалиптичната сила на османската власт е преодолян в Европа, само две години след паметната битка при Лепанто (1571 г.), когато този мит е развенчан с пълна сила от испанско-венецианския флот, командуван от Дон Хуан Австрийски. Османската империя наистина е все още голям и важен фактор в европейската политика, военната ѝ мощ все още създава сериозна заплаха в Средна Европа, където враждебните ѝ действия с Хабсбургите са ежедневие, а Венеция е претърпяла току-що тежката загуба на Кипър. И все пак легендарните размери на османската сила са се стопили за любознателния европейски наблюдател, който все по-настойчиво търси разгадката за шеметния възход на Османската империя, за да разкрие уязвимите ѝ места и покаже на европейските ѝ неприятели възможностите за успешна борба с нея. Затова Герлах гледа с по-спокойни очи в по-обективни размери и сочи неумолимия ход на един нов процес в османската управленческа система — дълбоките ѝ промени, които обуславят залеза на военната ѝ мощ, повсеместно разгръщащата се поквара на ръководните институции и нарастващия произвол, а заедно с това утежняващата се експлоатация на социално угнетените, на раята и изостряща се до непоносимост религиозно-народностна дискриминация на подвластните немюсюлмани.

Стефан Герлах има и друго несъмнено предимство — по-голяма широта на виждането и тълкуването. Убеден лутеран, той гледа критично и на света, от който идва, където фанатичната нетолерантност на католицизма, издигнал меча на инквизицията над принципите на разума, човешките и народни свободи, изглежда не по-малко антихуманна, отколкото войнствуващият ислям, налаган на покорените и безоръжните със заплахата на най-обичайните за Средновековието изтезания — набиване на кол, окачване на ченгел, посичане на дръвник.

От сравнително по-непредубедената съпоставка, която Герлах прави между порядките в християнския Запад и мюсюлманския Изток, са се получили и по-верните, по-правдиви измерения и облик на онази действителност, при която се развиват, страдат и се борят през седмото-десетилетие на XVI в. народите на Европейския Югоизток, в това число и българите. И в тези по-верни

мащаби на Стефан Герлах оценката му за режима на религиозно-народностна дискриминация в Османската империя не подлежи на съмнение, нито може да се омаловажава с обичайното възражение на някои предубедени чужди историци, че се дължи на фанатична религиозна нетърпимост. Едва ли би могъл да бъде упрекван в това автор като Герлах, непоколебал се по всякакви поводи да жигоса недъзите на религия, църковна организация и управление в света, в който живее и от който идва.

Размерите на тази дискриминация са толкова големи и така ужасяващо реални, че стъписват пътеписеца във всички сфери на живота, читателя — във всяка глава от обемистия пътен дневник на просветения протестантски мисионер. Тази атмосфера открива свободно всички пътища на произвола и насилието на властта спрямо немюсюлманите в Империята: чиновникът граби безнаказано там, гдето има християни, и то така, че цели селища и райони опустяват по пътя, отдето се зададе. „Това бреме е толкова непоносимо, пише развълнувано Герлах, че цели села заедно избягват и отиват в пусти места, защото иначе християните трябва да дават на всеки турчин конете и децата си, както и храните и виното, които през цялата година са добивали с пот и труд, а освен това да търпят и много бой. Чаушът ги принуждава да дават всичко, което поиска, и ако не го получи веднага или те се съпротивяват, наказва ги жестоко, така че и цялото село не смее да шавне срещу неговата власт . . .

Турците обаче дават само половината от това, което дават християните . . .“

Дискриминацията е налице и в правораздаването: . . . : „ако някой турчин, бележи Герлах, има нещо против някой християнин, довежда 10—20 свидетели, които не знаят нито дума за работата, но християнинът трябва да излезе виновен и загубва отново всичко, каквото е събрал в продължение на много години. Защото свидетелството на християнина, дори и най-справедливото, не важи нищо пред свидетелството на турчина!“ Същата тази официална власт, която търпи от политически, от тактически съображения гръцката църковна йерархия на Балканите и насърчава грабителството на гръцкото духовенство, за да получи по-внушителен дял от ограбеното

чрез традиционния „пешкеш", не се колебае нито за миг да смаже всеки опит за антимюсюлманска пропаганда, всеки жест на несъгласие с господствуващия режим и религия, откъдето и да изхождат те — от средите на поробените или на чужди религиозни мисионери. И това според наблюденията на Герлах изглежда, че се счита за съвсем естествено тогава, когато в същото време от най-вишестоящия до най-обикновения турчин са в правото си да прилагат невъобразими за човешкия ум насилия и жестокости, за да наложат насилствено исляма на покореното население, военнопленниците или робите.

Острата наблюдателност, широкият светоглед и дълбоката проницателност на пътеписеца, съумял да съгледа истината и трайната реалност зад случайните и преходни привидности, са му позволили не само да обрисува, но и да обясни облика на управленческата система в Османската империя и първите прояви на нейния залез.

Никой от известните ни чужди наблюдатели и пътеписци от XVI в. не е разкрил така многостранно, увлекателно и точно, с толкова богат и пъстър жизнен материал вътрешния механизъм на тази система. Никой друг с такъв замах не е осветлил обкръжената с почти мистичен страх на Запад загадка за успеха на османската експанзия и тайната на османското утвърждаване в Европа.

Всеки, който затвори последната страница на „Турския дневник" от Герлах след съсредоточено прочитане, схваща веднага, че османският непоклатим колос е само мит за Европа от XV в., че в „Турската" империя има твърде малко неща, които са истински турски, а всичко останало е хетерогенен комплекс, поставен временно в действие и в услуга на една военно-теократична държавна машина. И самата турска народност изглежда твърде малко турска, ако внимателно се проследят изобилните и многообразни данни на Герлах: не един представител на висшата столична и провинциална аристокрация се оказва от немюсюлмански произход, като се започне със самия велик везир — по това време даровития и прозорлив потурчен бошнак Мехмед Соколович; непрекъснато в недрата на „турската", т. е. на господствуващата народност с мюсюлманска вяра, се вливат инородни и иноверни елементи по пътя на исля-

мизацията, осъществявана едва ли не ежедневно чрез всички разновидности на принудата спрямо покореното вече немюсюлманско население, спрямо постоянно прииждащите откъм Средна Европа военнопленници и роби; системно се вливат нетурски и немюсюлмански елемент и посредством девширмето (набиране на християнски деца за еничарския корпус). Чрез девширмето подсилването на турската народност с прилив от нетурски народности става държавна политика. Дневникът на Герлах непринудено и с живи примери от ежедневието рисува и съдбоносните последици от това непрестанно, трайно и дори целенасочено обезкръвяване на немюсюлманските народи, намиращи се под османска власт или сблъскали се с нейните военни сили по един или друг повод: онази бавна, но дълбока и неизличима чак до близко нам време тяхна не само народностна ерозия, но и психологическа деформация.

Герлах показва обхвата с цялата му нечовешка жестокост на друг източник за увеличаване числения състав на мюсюлманите в Империята, на „турската" народност: наред с ислямизацията и девширмето — робския институт. Почти няма параграф в „Турския дневник" на Герлах без някоя бележка или по-подробен разказ за съдбата на заробени хора, довлечени по пътищата на войни и грабежи в Европа или на Изток. Заставени от нуждата или насилието, голяма част от тези роби приемат исляма и веднага или с течение на годините се приобщават било с робски статут или освободени от господарите си към господстващата в Империята народностна среда.

Кои са устоите и методите на поддържане на целия този порядък, който така интересно ни представя пътеписът на Герлах? Те се коренят преди всичко в централизирания характер на системата и в похватите на властта да привлече и постави в своя услуга физическите и моралните сили на подвластното немюсюлманско население. Дошъл от един свят, в който феодалните войни и политическата децентрализация са все още неизживяна действителност, Ст. Герлах навсякъде долавя и отбелязва значението на върховната обединяваща сила — султанската власт. Пътеписецът е схванал, че всички представители на османската управляваща класа — от обикновения спахия до великия везир — получават мя-

сто в управлението, сила и привилегии по благоволението на султана и ги задържат само докато вярно и предано изпълняват определени задължения към него. Силата на централната власт се откроява и в способността ѝ да преодолее династическия хаос. Затова на Герлах е направило ярко впечатление възшествието на султан Мурад III, чийто първи акт на овластяване бил да нареди незабавното удушване на петимата си братя. „Така никой, който иска да устройва размирици в империята ми, няма да се подвежда", предава султанските слова Герлах така, както ги е дочул. Страхът е най-добрият съюзник на господаря при всяка автократична система от типа на османската. Този страх от султанското всевластие държи в подчинение дори най-могъщите и влиятелни феодали и сановници, които може да погуби и най-безобидната клевета пред върховния господар. Герлах сам е наблюдавал това в случая със субашията Ахмед например или могъщия откупчик Михаил Кантакузин, премахнат и разорен в светкавични срокове въпреки личното си близко приятелство с великия везир Мехмед Соколович. Наред със страха щедрите насърчения и милостивото върховно покровителство поддържат също атмосферата на сляпо подчинение пред султанската власт. Вместо привилегии и потекло, които са решаващи във феодална Европа, Герлах намира в Турция система, при която усърдието във военната и държавната служба са главна предпоставка за обществено и административно извисяване. А механизмът на тази система е пак нагоден с оглед да се опази централизираната държавна власт, единствен залог за опазване многонародностната империя и за осъществяване на по-нататъшната ѝ експанзия. Този подтик на лична заинтересованост у представителите на османската управляваща класа Герлах съзира и в други порядки: османският военачалник и сановник Хамза бей, който подобно на други едри османски феодали ще да е получил по-голям феодален домен в района на Ниш, действува по обичайния в такива случаи начин. Заинтересован да издигне стопански своя домен, той заселва тук заробени от Унгария жители и ги настанява в две села край Ниш. Чрез широките правомощия, отредени за такива османски сановници и военачалници, османската върховна власт постига едновременно две неща: обвързва с по-голямо по-

корство щедро овластените господари и съдействува за заселването и стопанското замогване на известни райони чрез докарване на население дори от чужди страни.

Силата на централната власт Герлах вижда и в способността ѝ да търпи и привлича в управленческата система, охраняващия я апарат или организацията на стопанството различни среди от немюсюлманско население — откупчици и търговци и категории със специални задължения: войнуци, джелепи, дервентджии.

Могъщ лост на посредничество между властта и немюсюлманските поданици и средство за тяхното по-сигурно държане в подчинение Герлах вижда в гръцката черква, във Фенер. Дошъл сам със специална мисия да възстанови пътища за църковно-религиозно и духовно-културно сближение ***с източната църква,*** *отдавна заличени чрез схизмата ѝ със западната католишка черква, мисионерът на немската реформация няма илюзии за ролята на гръцката патриаршия в живота и развитието на балканските християни. От описанията му личи недвусмислено, че тази патриаршия, опора на османската власт чрез цялата си иерархия, има не по-малка историческа отговорност от османската деспотична власт за духовната и културна изостаналост на негръцките си пасоми, включително и на българите.*

От дневника на Герлах се долавят и неотстъпните усилия на османските управляващи среди да следят чрез свои наблюдатели и да поддържат с помощта на разнообразни дипломатически прийоми — от заплахата до щедрите обещания и скъпи дарове — мястото си на могъщ политически фактор в тогавашната международна обстановка.

Но за Герлах е ясно, че тази все още могъща държава, чиито повелители все още осъзнавайки силата си, не се колебаят да хвърлят в зданите си чуждите дипломатически представители, да контролират кореспонденцията с владетелите на страните им, да ги унижават или заплашват, въпреки всичко е започнала да се променя вътрешно, а институциите ѝ — да се израждат. Неведнъж Герлах се натъква на нарастващия произвол и подкупността на османската централна и провинциална администрация. Покварата се разпростира по иерархичен ред отгоре надолу и се движи по непреодолим омагьосан кръг. Великият везир трябва да получи бас-

нословни подкупи от бейлербейове и санджакбейове, за да ги удостои с пост, който те поддържат чрез нескончаеми подаръци за везира. Всички разноски за това те се стремят да си възстановят „чрез изнудване на подвластните си, като ги ограбват и дерат както могат и искат."

Бейлербейовете от своя страна проявяват същата взискателност към санджакбейовете, които по думите на Герлах са нещо като техни гъби, „от които те могат да изстискват всичко, що пожелаят..." „Щом се получи оплакване срещу някого, било то вярно или не, пашата гледа да го махне и онзи не бива да се противи, защото на това отгоре ще му отрежат и главата."

От зоркия поглед на Герлах не са убягнали и измененията в спахийската система — не случайно той привлича вниманието върху незаконното разрастване на част от спахилъците и усилията на спахиите да прикрият това от регистрацията и проверките на върховната власт. Пътеписецът е забелязал и променящата се вече роля на еничарството — от ударна бойна сила в институция с полицейски функции по места и едновременно с това във фактор, допринасящ за нарастване произвола и несигурността в населените места. В един от епизодите столичните еничери са представени като истински грабители, които под прикритието на пазители на реда всъщност плячкосват населението.

За Герлах е несъмнено, че всички тези вътрешни изменения на османската държавна система се отразяват най-тежко върху социално угнетените среди, върху раята и особено върху немюсюлманското население. Малцина чужди наблюдатели са произнесли по-точна и по-категорична присъда за характера и нивото на феодалната експлоатация в Османската империя. Тя ограничава до такава степен личния почин на обикновения селски труженик, че той произвежда само за да преживее, от страх, че целият му излишък може да стане плячка на необуздани господари и чиновници: Цели селища и области се превръщат в безрадостна за пътешественика пустош поради тежкия режим — жителите се изселват из по-прикрити и защитени места. Защото, бележи Герлах, „където стъпят веднъж османците, там вече трева не пониква", като пояснява мисълта си с това, че господарите, без да работят нещо, само опустошават и унищожават изработеното от населението.

И към всичко набелязано — още едно предимство, което придава на дневника стойност на първостепенен източник за миналото на балканските народи и най-вече на българите през епохата на османското владичество с качества на превъзходство над редица творби на други пътеписци от това време: способността на автора да представи положението на поробените в много аспекти, да го съпостави с положението на угнетените обществени среди в по-близки и по-далечни европейски страни, да покаже различията в режима на различните прослойки и на различните османски провинции. С други думи и в общобалкански, и в общоимперски, и в общоевропейски мащаби. А този начин на виждане несъмнено осигурява по-правдива преценка и по-убедително показва, че при все по-утежняващите се условия борбата на подвластните народи, в това число и на българите, не е плод на подстрекателства от страна на османските неприятели в Европа, а вътрешна неотменна необходимост.

БИСТРА А. ЦВЕТКОВА

Герлах нарича венецианците заради голямата им наблюдателност, разузнаване и осведоменост за всичко, което е ставало в тогавашния свят, „окото на света“. Това определение подхожда напълно и за самия него, а пътеписът му би могъл да се нарече „световна хроника“, а не „турски дневник“, защото Герлах описва не само живота и събитията в Османската империя, но и всичко, което научава по един или друг начин за другите страни, дори и за Америка.

Стефан Герлах е роден на 26 декември 1546 г. в Книтлинген[1], Вюртемберг, от втория брак на баща си — каменоделеца Георг Герлах, който, възрастен вече, под влияние на другите си синове става анабаптист и се преселва в Моравия.

След като завършва богословие в Тюбингенския университет — средище на видните протестантски теолози, реформатори и хуманисти д-р Андрее, д-р Хербранд, Мартин Крузиус и др., Герлах бива натоварен от тях с важна мисионерска и дипломатическа мисия: като пастор към императорското посланичество до Портата, водено от Давид Унгнад, произхождащ от знатен протестантски благороднически род, да посредничи за сключване уния с православната цариградска патриаршия.

В продължение на пет години (1573—1578) Герлах поддържа редовно връзки с цариградската патриаршия, наблюдава и проучва внимателно всичко свързано с православната църква и духовенство — ритуали и догми, опитва се да разяснява на някои висши духовници лутеранската доктрина и да ги убеждава в правотата ѝ, търси и купува стари църковни, философски и исторически книги.

След завръщането си той става професор по теология (1586 г.) и глава на протестантското окръжие в Тюбинген и пише против калвинисти и йезуити. Умира в Тюбинген през 1612 г.

Това са накратко официалните данни за Герлах. Неговата личност се откроява обаче ясно на фона на подробно водените му записки. Тяхната документална стойност се повишава и от факта, че не са писани с намерение да бъдат издавани и да създават сензации за „страшния Турчин“. Нещата са предадени така, както са

[1] Биографични данни за С. Герлах в: Allgemeine deutsche Biographie, Bd. 9, Leipzig 1879, p. 23.

се случвали през съответния ден — понякога без връзка помежду им, а другаде пък се срещат повторения. Тези повторения в повечето случаи са извънредно ценни, защото не са прости преповторения на вече казаното, а са задълбочени, допълнени с нови подробности или с други мнения.

Части от дневника му, писан на латински по време на пътуването му за Цариград, са отпечатани през 1581 г.[1] Около 70 години по-късно неговият внук Самуил Герлах[2] (род. през 1615 г. в Гьотинген, умрял през 1669 г. в Остервик като проповедник на шведския крал Густав) се заема с трудната работа по събирането, подреждането и превода на немски на „турския дневник" на своя дядо, като някъде вмъква откъси от негови писма[3], преписи на официални писма, разменени между императора и султана, великия везир и посланиците. Издават го обаче едва неговите наследници през 1674 г.[4]

Използуван многократно като основен извор за историята на Османската империя и балканските народи[5], изобилният и разностранен материал не е достатъчно оползотворен и изяснен с оглед на европейската история през втората половина на XVI в. Превеждан или преразказван отчасти[1] и цитиран в голям брой исторически трудове, пътеписът на Герлах не е преиздаван, нито превеждан изцяло. А независимо от ценността на отделните факти, съдържащи се в него, той има стойността и на цялостно литературно произведение.

От Цариград, център на могъщата Османска империя, кръстопът между Изтока и Запада, Герлах има възможност да наблюдава и да събира сведения не само за Турция и подчинените ѝ страни и народи, но и за целия тогавашен свят. От всички страни, по море и суша, пристигат различни посланичества, търговци, пратеници, носят подаръци, водят военнопленници и роби. Тук търсят

[1] D. Stephan Gerlanchii Knittlingiensis, qui Constantinopoli in Aula Legati Imperii Romani complures annos ecclesiastica fuit, Biduum Tubingensae, Auctore Martino Crusio. Tubingae, excudebat Georgius Gruppenbachius 1581.

[2] Allgemeine

[3] „От 20 юли 1573 г. до октомври в дневника не е записвано нищо, без съмнение поради заболяване на самия Герлах. Следващата част до октомври намерих в разни писма до родината", отбелязва Самуил Герлах.

[4] St. Gerlach des Aelteren Tagebuch der von zween Glorwürdigsten röm. Kaysern Maximiliano u. Rudolpho, beiderseits den andern dieses Nahmens an die ottomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigten Gesandschaft. Herfürgegeben durch seinen Enkel M. Samuelem Gerlachium. Frankfurt a. M., J. -D. Zunner, 1674. 552 p. in fol.

[5] J. Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, Bd, 1—10, Pest, Hartleben, 1835; J. Zinkeisen, Geschichte des Osmanischen Reiches, Bd. 1—3, Gotha, 1885 и много други.

убежище еретици и ренегати, евреи и марани, шпиони и авантюристи. А Герлах намира начин да разпитва мнозина от тях и да записва всичко. Записва каквото сам вижда и каквото другите му казват — противоречиви или потвърждаващи се мнения и данни, но той ги записва съвестно и безпристрастно. В резултат се получава неподправената картина на онзи отминал свят, защото той ни я е показал не само през собствените си очи, но още и през десетки други.

В настоящото издание на пътеписа на Герлах[2] сме се постарали да запазим самобитния характер на цялостното произведение — неговата многостранност и точност, увлекателност и познавателност. Подбор се налагаше да се направи първо, поради големия обем на пътеписа — 552 страници; второ, заради някои извънредно подробни и повтарящи се описания на църковни ритуали и религиозни догми; трето, защото освен пряко и косвено засягащите Балканите описания са включени и много други.

Всички изпуснати части от оригиналния текст са отбелязани с многоточие. За изясняване на отделни изрази сме прибавяли някои думи в прави скоби. При превода сме се придържали възможно най-близко до старинния език и стил на оригинала.

Личните и географските имена са предадени в употребената от автора форма.

Поради особената структура на съчинението — пътепис-дневник, и многото и често повтарящи се имена и други понятия, нуждаещи се от обяснения, бележките са дадени във вид на общ коментар — показалец, и азбучен ред (по реда на кирилицата). Личните и географските имена и други изрази и понятия, които са обяснени в коментара, в текста са означени със звездичка само там, където се срещат за пръв път.

По този начин се избягват повторения, спестява се място и същевременно се улеснява читателят при търсенето на дадено пояснение.

М. КИСЕЛИНЧЕВА

[1] К. Иречек. Стари пътешествия по България от XV—XVIII столетие. VI. Герлах (1573—1578), Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец, 1883, кн. VI, с. 17—44; кн. VII с. 96—127; A. Hajek, Die Bulgaren im Spiegel der Reiseliteratur des 16. bis 19. Jh., Bulgaria, Jahrbuch der deutsche-bulg. Gesellschaft, Berlin 1942, p. 47—99.

[2] Пътеписът на Герлах е библиографска рядкост и днес почти със значение на архивен източник. Особена благодарност дължим на любезната отзивчивост на проф. д-р Х. Ю. Корнрумпф от ГФР, който ни предостави микрофилм от оригинала по молба на проф. д-р Б. Цветкова.

ТУРСКИ ДНЕВНИК[1]

Март 1573 година

На 29-ия ден от март господин канцлерът на Тюбинген д-р Якоб Андрее* ме склони да замина за Щутгарт...

На 31-и предадох най-покорно писмата на негова княжеска милост херцог Лудвиг*, който ги прочете с изненада и същевременно с особено удивление и ме уговаря (да заема тази длъжност на проповедник в Турция), което обаче аз не исках да приема.

Април

На 5-ия ден след проповед за добрия пастир от Иоан 10 бях ръкоположен от г. канцлера д-р Андрее за моя бъдещ проповеднически пост. Тази проповед, която г. Мартин Крузиус* преведе на гръцки, предадох лично на патриарха при пристигането си в Константинопол.

Май

На 24-ия ден... моят милостив господар Давид Унгнад* уреди всички негови служители да се облекат по унгарски и мене ме снабди с два вида разкошни дрехи от най-хубаво сукно: едните бяха светски, а другите свещенически. Светските бяха обикновени: дълго палто, отпред подплатено с алена рошава кожа, под него къс жакет и панталони, ушити по италианска мода. Свещеническите дрехи също се състояха от две палта, които стигаха до обущата: долно, което пристягах с тур-

---

[1] Обясненията на личните и географските имена, както и на други понятия и изрази са дадени в коментара, приложен в края на книгата, и са подредени в общ азбучен ред. В текста те са означени със звездичка само там, където се срещат за пръв път.

ски колан от моаре, и горно — от друг скъп плат, също подплатено отпред с алена кожа. Към тях две шапки със същия ален цвят. (Трябваше да нося кадифена докторска шапчица, а отгоре друга кадифена шапка...).

Между другото подготовката за изпращането на моя милостив господар и подаръците — златни и сребърни съдове, подноси, особени чудновати часовници и др., струваха на негово величество императора сто хиляди талера.

Ю н и

На 10-и този месец моят милостив господар на красив кафяв малък кон, който му беше подарък от негово величество и беше украсен с червено кадифено седло и златни челни ремъци, той самият запасан със златно оръжие, заедно с другите господа отиде в двора и се сбогува както подобава с негово императорско величество и крал на Унгария [Максимилиан II], с младия ерцхерцог [Рудолф*] и целия императорски двор. След това в 10 часа на обед в един кораб... се състоя тържествена закуска. В 3 часа следобяд с 60 души... и пет кораба (в единия беше моят милостив господар, във втория — дворцовият интендант г. фон Сара и аз, в третия — кухнята, и в двата последни — конете и колите) потеглихме в името на бога към Пресбург* в Унгария...

На път към Комора*... в един часа през нощта към нас се приближи унгарската стража от Комора на кораб, приличен на корабите на пиратите (разбойниците) в този край... Придружиха ни до Комора, като плаваха ту до нас, ту пред нас, състезаваха се и крещяха ужасно с най-различни гласове. Тези стражеви кораби ги наричат насади*, а стражите или моряците — насари*; такива [кораби] в Комора има 21, а на други места — 25, 30, 35. Всеки [моряк] носи сабя, дълго копие и пушка, като държи също по едно гребло и всички гребат едновременно и еднакво, така че се движат твърде бързо във всички посоки; на всеки кораб има по три доста големи оръдия. ...

. . .

На 13-и юни, като пристигнахме сутринта в 5 часа в Комора, почти целият град излезе при нас, а ние бях-

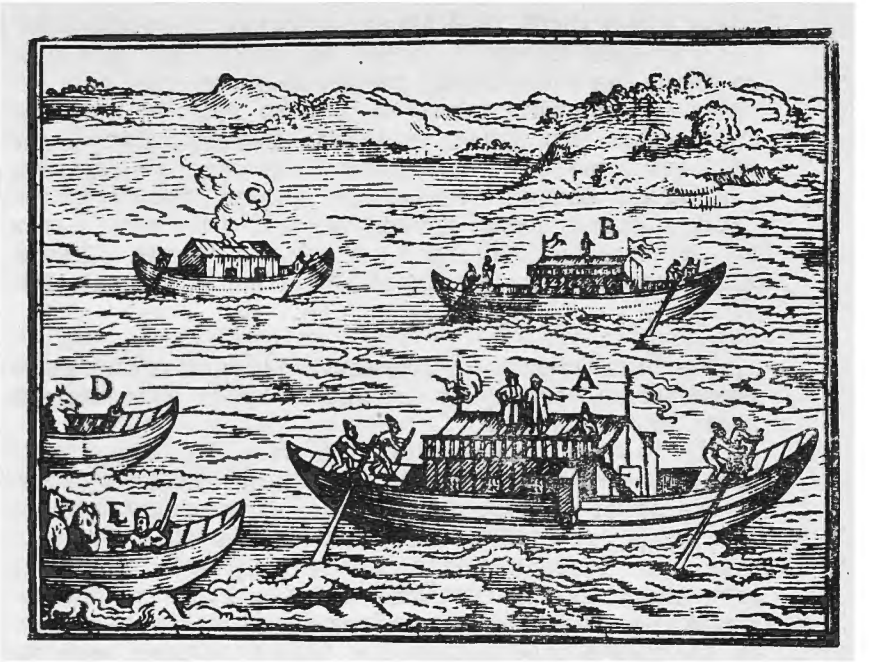

Фиг. 1. Пътуване на немското посланичество по Дунава за Цариград:
А — Кораб на посланика.
В — Кораб на дворцовия интендант.
С — Кухненски кораб.
Д. Е — Кораби за конете и кочияшите.

ме любезно посрещнати от г. Кюлман фон Гьопинген, главен комендант на тази крепост, който ни отведе в замъка ... Стените му, от печени тухли и в ъглите от каменни блокове, са толкова дебели, че върху тях могат да се разминат две коли. Там са поставени големи прекрасни оръдия ,почти всички с надписа на Фердинанд*. Тази крепост е обградена в долната част от две реки, тъй като Ваг* се влива в Дунава ... Отвъд тези реки е вече турско, така че [турците] стигат до стените на крепостта и дори правят набези оттатък двете реки, далече нагоре отвъд Комора ...

В Комора има хора, които се наричат раци или ратци* и признават евангелието на св. Павел*. Те имат своя собствена черква и гробище пред града. Гробовете си правят много дълбоки и ги натрупват високо. Там

видях също гроба на Калош, който водил турския император пред Виена; на него има дървен кръст с черно знаме, на което е пишело името му, но сега то е нечетливо. Градските стени са от плет и глина и са доста високи. Черквицата е изцяло дървена. Вътре има 60 големи оръдия на колела и е много добре снабдена с всякакви военни съоръжения, барут, сяра, отбранителни гранати, брони, пушки, камъни, вериги, железа и др. за хвърляне. Комора е като малко градче, с жилища, защото там живеят около 300 войници, повечето женени.

. . .

Там има пленени турци, които заменят срещу наши пленници или откупуват. От тях си купих една плетена кесия за един гулден . . .

На 16-и, като потеглихме в 7 часа от Комора с 21 насади и с нашите 5 кораба, всички оръдия от крепостта стреляха; отплувахме на една миля срещу турците и спряхме при стария град Панония* (който е бил разрушен от Атила и там вляво от него се виждат още разпадналите се камъни от моста над Дунава); придружаваха ни много войници и граждани от Комора. Скоро дойдоха 5 турски кораба с бели и червени знамена и след като нашите им обещаха мир, изпратиха петима турци при нашия милостив господар и при началника на Комора. Турците се поклониха пред тях, сложиха ръка на гърдите си, ръкуваха се с двамата господа и им целунаха ръцете. Господин началникът на Комора каза защо преди два дни ги е призовал тук и че сега, като са се явили, ни предоставя на тях да ни охраняват и да се грижат за нас. След това ги покани на сутрешна закуска. Те пожелаха да не ги задържат много, разговаряха с унгарските господа, особено с господин капитана на Дотис*, нахраниха се, след което веднага привързаха нашите кораби към техните и заедно с нас отпътуваха. Във всеки кораб имаше по 30 души и всички заедно гребяха и същевременно издаваха ужасни диви викове; някои от тях бяха съвсем разголени до пъпа и всички бяха с обръснати глави; някои носеха чалми, а други — многовърхи шапки отпред с издадена част като стряха, за да им пази сянка.

В 6 часа пристигнахме в град Гран*, който има хубав замък на един хълм край Дунава. Там ни изпра-

тиха различни яденета за вечеря. (Унгария е много красива, приятна страна, с хълмове и равнини).

От Виена до Комора са 23 мили, а оттам до Гран 5 мили.

На 17-и сутринта в 7 часа отидохме при бея — комендант на Гран. Господин Унгнад му предаде писмото на негово величество императора заедно с 300 талера, един хубав часовник и три позлатени съда и преговаря с него за това, че според указанията на мира той трябва да предотвратява всички набези и грабежи по границата, тъй като досега противно на мира много хора са били незаконно отвлечени. Беят обаче нито веднъж не отговори точно на въпросите му, а говореше ту за подчинените села, ту за това какво са направили нашите на граничните постове. Накрая покани всички ни на обяд и ни поднесоха 41 яденета. След туй по заповед на началника един виден турчин ни заведе в замъка, завзет заедно с града преди 30 години; бил е здрав, красив и великолепен, но сега всичко е разрушено; преди там е живеел архиепископът, още се вижда неговата зала към Дунава, в която са нарисувани Христос на кръста, Дева Мария и сибилите*, но очите на всички са избодени. До нея има друга голяма зала, горе с позлатена сцена, на която са нарисувани унгарските крале, но очите им също са избодени. Пред тази зала има красива галерия към Дунава. Най-интересното, което може да се види обаче тук, е черквата — един твърде висок параклис, целият от червен прозрачен като огледало мрамор, великолепно и забележително творение, в него всичко се вижда като на огледало. В замъка обаче има малко оръдия и войници. Под замъка има водно колело, което качва вода в него.

Следобед пътувахме само една миля до едно селище, наречено Маруш* или Марос, от лявата страна на Дунава, цялото арианско* ... Тъй като пристигнахме в Маруш рано, преди вечеря прекосихме Дунава и разгледахме замъка Вицеград* или Блинденбург*, разположен високо на едни скали. Под него има масивна, здрава кула, разбита, както казват, от Фердинанд, в която е живял Валентинус Литератус Трицезиматор; от нея отидохме в замъка, където се е пазела унгарската корона. И там не видяхме нищо особено освен една яма, от която копаеха сол — хубави светли буци като кри-

Фиг. 2. Посещение на немския посланик при бея в Гран (Естергом).
А — Посланикът.
В — Свитата на бея.
С — Господата-придружители на посланика.

стали. Има малко турци и не видяхме повече от 3 оръдия. В замъка няма нищо приятно освен вида му, иначе е здрав и висок. Като слязохме надолу в равнината, открихме големи, широки и красиви зидове, където е бил дворецът на крал Матиаш* [Корвин] с 366 стаи. Град Вицеград е разрушен, но долу край Дунава в приятна равнина са запазени от него още хубави стени.

На 18-и рано през деня, в 7 часа, пристигнахме в Офен[1] [Буда] и отседнахме в двора на пашата. Пресрещнаха ни почти на половин миля нагоре със 17 корабанасади, всеки от които имаше около 30 червени, зелени и жълти знамена и стреляха с всичките си оръдия.

Капитанът на крепостта в Буда, както и във Вайсенбург[1] [Белград] няма вече право да излиза от крепост-

[1] Поради пълното несъответствие между употребяваната от Герлах немска именна форма и приетата у нас за Буда и Белград по-нататък в текста даваме само българската.

та и ако някой го срещне по-далече от пушечен изстрел, може да го посече и да заеме неговото място.

Почти цялата дворцова свита и съветниците на пашите са били християнски деца; те са храбри войници, но са осквернители на момчета. Такива момчета видях най-напред в Гран, където едно такова животно изигра един турски танц пред кораба.

Никой няма право да излиза без еничарин — те в мирно време са като телохранителите у нас, иначе са най-добрите войници и стрелци на турския султан; носят големи тояги, имат особени шапки, отзад на раменете им се спуска качулка от бял вълнен плат, а отпред на челото им виси дълго сребърно позлатено украшение с различни скъпоценни камъни. Препасани са с разноцветни престилки — червена, зелена, жълта, и носят високи шапки от тенеке или сребро, отгоре с дълъг сноп пера.

Турците носят по две дълги дрехи, долната препасват с парче плат, а горната, по-широката, оставят да се развява. Старите нямат яки на дрехите си, така че вратът им е открит. Горната дреха на някои е с дълги, тесни ръкави, в които никога не си пъхат ръцете, отгоре с наметка, а на други — с къси широки ръкави, които обличат.

На 19-и отидохме при пашата, който няма особено хубав дворец, но държи много придворни. В залата от двете страни стояха стари важни мъже — негови съветници, а на господин Унгнад веднага подадоха позлатен стол. Като влизахме, съветниците извикаха два пъти в чест на пашата си по турски и му пожелаха щастие и дълъг живот. След това господин Унгнад преговаря с него за мира посредством преводач, един унгарец от Комора, като искаше да се предотвратят грабежите, набезите и плячкосванията, извършвани по границите от турците, понеже това е против установения мир между двамата императори, на което пашата отговори, че те се вършат без негово знание и против волята му. Господин Унгнад поиска да бъдат освободени хората, отвлечени без каквото и да е основание, но пашата му отговори, че по-голямата част от тях са посечени, а останалите вече са изпратени другаде. Говориха също много за отделни сражения на различни места по границата, противно на мира, които негово императорско ве-

личество желаел да бъдат прекратени, защото от 1569 г. до сега, т. е. за 4 години, в нарушение на мира, са отвлечени и унищожени повече от 3000 души и над 600 войници и висши служители, изгорени са много села, а заграбеният добитък е безброй. Накрая господин Унгнад, след като предаде подаръка: 2 красиви часовника, сребърни аптечни кутии и 3000 райхсталера, помоли за някои пленени лица, но постигна малко.

В наше присъствие един турски господар целуна краката на пашата. Преди това той имал високо положение при турския султан и голямо състояние в Азия, ходел винаги придружаван от стотина души, но го наклеветили пред султана, и пашата трябвало отново да ги придобри.

След като обядвахме, минахме Дунава по един корабен мост, дълъг 700 стъпки и отидохме в Пест*. Виждаше се, че преди е бил голям търговски град с безброй много, но тъмни и неприветливи магазини или дюкяни, също и пазарни* знаци пред хубави на времето каменни сгради с големи прозорци и решетки, сега обаче турците са замазали всичко с глина, така че тук вече не може да се види нищо хубаво освен две турски черкви с красиви преддверия . . .

[В Буда] след това разгледахме една красива баня, кръгла и с оловен покрив, изградена само от камък, от стените ѝ тече хубава топла вода. В сградата има хубава „водна стая“ [басейн], в която топлата вода стига до врата на човека. Иначе освен черквите няма нищо особено за виждане и е много жалко, че красивият град се е превърнал в свинска кочина и кучкарник, защото от хубавите сгради с железни решетки и красиви дворове както във Виена, сега се виждат само стените, пред които са построени бараки и в тях турци те лежат като свине и кучета, а най-хубавите магазини от камък и желязо са замазани с пръст. Градът изглежда е бил извънредно хубав; сега в него живеят безброй много евреи и турци, а малко добри християни, защото по-голямата част са паписти, калвинисти и анабаптисти*.

Турците както тук, така и в Гран и Пеща нищо не строят, нито поправят; те не държат никак на сградите, оставят най-красивите дворци (както в Гран, Вицеград и Буда) да се развалят, остаряват и разрушават. Видях още две красиви каменни сгради в Буда, едната

Фиг. 3. Външен изглед на банята.

на пазара, на нея беше написан следният стих: „Nemo confidat nimium fecundis“ — никой да не се осланя на щастието. Другата, зад една черква, с надпис: „Sic transit gloria Mundi“ — така преминава световната слава.

Почти всички турци са яки хора, бързи в бягане, скачане и стреляне, умеят добре да боравят със сабя, но иначе са варварска, животинска паплач, обаче към нас се отнесоха много мило и любезно.

Гробищата на турците са извън града или селището. На всеки гроб има изправен камък, както у нас големите гранични камъни. Гробовете на по-видните са високо изградени с камъни; долу са широки, нагоре — по-тесни, а отгоре в средата камъкът е кух и покрит с пръст. Тези, които са били военни, имат на гроба си забито копие.

На 20-и заедно с всички господа отпътувахме с кораб за Пеща, където разгледахме една красива баня от червен мрамор, която се загрява и водата тече приятно топла от една стена. След това се върнахме в Буда и там разгледахме подобна хубава, голяма и широ-

ка баня, построена по същия начин, с три помещения. кръгла и покривът отгоре покрит с олово (а на другите с тенеке). В задното помещение по средата има вдлъбнатина с няколко стъпала, в която изобилно тече хубава топла вода; отстрани е малко издигнато и от един хубав чучур тече топла вода в каменно корито; мирише силно на сяра.

На 21-и държах проповед и разгледахме двореца в Буда, който е бил прекрасен, огромен строеж. . . .

Тук особено ясно се вижда, че има божие наказание. Както личи от малкото, което още е запазено от всичките великолепни постройки в замъка и в града, този град е бил толкова разкошен, че дори не е отстъпвал с нищо пред град Аугсбург, а е станал на кочина, защото турците са разбили и разрушили красивите статуи на кралете в двореца, замазали са красивите прозорци с кал и са оставили всичко да се разпада, съборили са и всички покриви и са ги заковали с дъски.

На 22- и в 10 часа нашият милостив господар с турския преводач и нашите придворни юнкери отидоха в банята, а в това време аз писах писма за родината. . . .

На 23-и в 10 часа отпътувахме (пашата ни даде придружители до Константинопол; бяха тридесетина души, начело със Синан бей, черен, но любезен, двама чауши — стари хора, и трима еничари) и пристигнахме в Райценмаркт*, голямо и дълго селище, подчинено на Турчина и на граф Залм Екен фон Залм. (Унгарците, с изключение на великите господари, са повечето калвинисти, а другите — ратци). Ратците имат красиво изписана черква, в която в кръг по средата има много свещи: изрисувани са също апостолите и Мария с детенцето Исус на ръце (които, както и други светии, те почитат), на олтара има и малко разпятие; те са от гръцката* религия, но изпълняват божествената служба по папски. В селището има голям пазар, за който идват търговци от Виена и пращат тук децата си, за да учат унгарски.

На 24-и сутринта в 6 часа тръгнахме от Райценмаркт (където един чауш, т. е. виден турски служител, удари с всички сили с тояга 32 пъти двама турци по задника) и през красиви поляни от двете страни на Дунава, а по-надолу край хубави лозя отдясно пристиг-

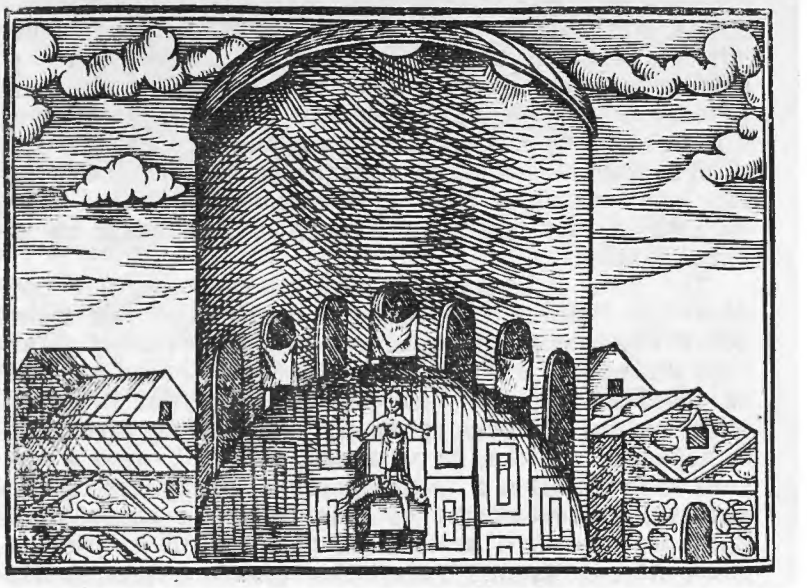

Фиг. 4. Вътрешен изглед на банята.

нахме в Папис*, унгарско село с укрепен замък, на разстояние 5 мили по суша от Райценмаркт. Там пренощувахме и унгарците ни донесоха различни гозби. Оттук нататък нашите турски спътници много внимаваха да не ядосат нашия милостив господар, за да не изпаднат в немилост пред Портата (турския двор в Константинопол), заради това и наказаха толкова строго гореспоменатите, които откраднаха приготвения за нас обяд в Буда и избягаха.

На 25-и сутринта тръгнахме от Папис и през хубави поляни, пълни с ябълкови и крушови дървета, към 10 часа стигнахме в Толна*, голямо пазарище от дясната страна на Дунава, на 5 мили от Папис. Хората там, както и някои от други пазарища и села надолу от Буда ,са толкова верни на нашия император, че независимо от подчинеността си на Турчина, още плащат данък на негово императорско величество. По религия повечето от тях са калвинисти, отчасти и ариани, нямат учени проповедници, малко знаят латински език и си служат с унгарски.

Сред тях живее един лош, крадлив и предателски народ, разпръснат почти до България, който наричат ратци и за които споменахме по-горе... Те говорят хърватски, откъдето водят и произхода си, признават евангелието на Павел, придържат се към своите суеверия и религията им е почти като на гърците; предават много християни, а на някои помагат да избягат срещу пари; добре познават пътя за християнския свят и често посочват на турците възможности за заграбване на добитък и хора.

Тъй като в Толна трябваше да се снабдим с провизии до Грихиш* Вайсенбург, престояхме там целия ден и вечеряхме в къщата на един гражданин; унгарците ни снабдиха с различни гозби и най-вече с огромни дунавски шарани — единият 14, а другият 16 фунта, двата за три унгарски кройцера (има и 30-фунтови, много дебели и широки, но не дълги, тлъсти, с месо и мазнина като свине) и с прекрасно вино. Унгарците са калвинисти, проповедникът на това селище е следвал във Витенберг, но сега лежеше от подагра, та аз разговарях с неукия каплан*; жителите (както и тези на Папис) се подчинявали и на двамата императори и са добросърдечни и верни на нас хора.

На 26-и сутринта в 4 часа отпътувахме от Толна... Скоро стигнахме Вахич*, едно пазарище, и понеже имахме още доста време, заедно с милостивия ми господар изминахме половин голяма миля път с кола до мястото, където последният крал на Унгария Лудвиг*, с 35 000-на войска се би с 300 000-ната войска на Турчина, загуби сражението и загина. Това място сега е отчасти запустяло, отчасти обработено и когато бяхме там, цялата жетва не беше прибрана. Още се виждаха траповете, където са стояли оръдията и са погребани убитите. На 4 мили от това място се виждаше висока планина, където лежи Фюнфкирхен*, а на 7 мили оттам — Сигет*. След това и ние разгледахме мястото, където крал Лудвиг при бягството си от боя яздил през едно блато и когато вече го преминал, конят му заедно с него паднал назад и той се удавил или по-скоро задушил. Показа ни го един стар унгарец, който пътуваше с нас и сам е участвувал в боя....

Тук свършва Унгария и започват Горна Мизия, Босна и Сърбия....

Досега няколко пъти споменавах, че трябваше да се снабдяваме с провизии от едно селище до друго. Трябва да се знае, че в Турция няма гостилници, където на човек да поднасят ядене и пиене срещу пари, а само тъмни конюшни, които те наричат кервансараи. Там човек може и да спи, но върху твърди камъни, защото няма хубави меки пухени легла, а само твърди дюшеци, които, като легнеш, веднага те отхвърлят нагоре. Който иска да яде, трябва да мъкне със себе си чувал, пълен с чесън, лук и сол; за пиене обаче често няма и глътка вода.

На 30-и в 9 часа пристигнахме в Белград, половин малка миля пред него има едно село, където насадите снабдяват корабите си със знамена и оръдия. При този град река Сава от Кран или Крайна се влива в Дунава.

Ю л и

...Градът е с малко по-хубави сгради и магазини, отколкото Буда, защото там по заповед на турския султан се строят красиви каменни сгради и се настилат улиците. Най-хубавите търговски магазини имат рагузанците [дубровничаните] от Далмация. Там живеят турци, евреи, ратци и рагузанци. Рагузанците, като паписти, имат за проповедник един монах. Така също от Райценмаркт дотук във всички градове и селища сред турците и ратците има монаси, монахини и попове, в Илок има мъжки манастир, а в Зимлин* — монахини и попове.

В Белград, при техния склад и конюшнята — една продълговата постройка, където бяхме отседнали, видяхме 60 твърде големи кораба в Дунава, които бяха натоварени с боеприпаси срещу нашия император, защото предполагаха, че той няма да изпрати данъка и се готви за война. Тази вечер дойде известие от бея, че иска да ни предостави други кораби до Никополин*, тъй като някои от нашите кораби, особено на господаря, и корабът, в който стояха конете, били твърде големи и нямало да могат да преминат през някои тесни места на Дунава. Скоро след това пристигна друга вест — трябвало да пътуваме по суша, защото досега

нямало обичай да се пътува по вода, въпреки че пашата на Буда беше обещал това на нашия милостив господар, също както и тукашният бей, когато пристигнахме.

Извън града и вътре в него пред къщите има хубави, приятни градини. Видяхме няколко хубави, изградени от камък търговски къщи, особено четири от тях, които са построени от камък и тухли в четириъгълна форма, с оловни покриви, а по средата с хубав павиран площад. Тези къщи са двуетажни, с подредени една до друга стаички, всяка с отделно огнище. Най-голямата от тези сгради, недалеч от магазините на рагузанците, ще бъде завършена най-напред. Тя има и хубава, дълга, засводена галерия, от двете страни с магазини за различна търговия. Всъщност това е голям търговски град: с дългата си улица с дюкяни на разни занаятчии — шивачи, обущари, ножари, тъкачи и др., и с многото си нови каменни сгради (които се строят от пленени християни, особено италианци, каквито има множество тук) и красиви градини той превъзхожда Буда, който обаче преди далеч го е превъзхождал с прекрасните си сгради.

С изключение на тези няколко каменни сгради обаче останалите са прости колиби само на един етаж, сковани от дъски и покрити с шинди.

Общо взето, десетте църкви, баните, конюшните и гореспоменатите търговски къщи заедно с една сграда, която беят си строи за жилище в края на града, са най-забележителните сгради в града и отдалеч му придават внушителен вид. За това допринася най-много крепостта с нейните пет прекрасни кули, покрити с олово и ламарина. Тя се намира твърде високо, а и самият град е разположен на един хълм, но част от него е в равнината.

В крепостта не видяхме нищо особено освен споменатите пет големи кули в най-вътрешната част. Цялата крепост се състои от две части, обградени с пръстеновидна стена; във външната има дървени колиби, в които живеят войниците — на вид негодна, парцалива паплач, levis armaturae*. Оттук се преминава по дървен мост във вътрешната част на крепостта, където се държат боеприпасите — пушки, копия, вериги, барут и др. Те обаче не могат да се сравняват с нашите, защото

в Гран, Блинденбург, Буда, Петроварадин и в Белград не видях толкова оръжие, колкото има само в нашата крепост Комора например. В Буда и Белград има също много оръжие и много големи оръдия, но там всичко лежи на купища, развалено и малко оръдия са на колела. В тази вътрешна крепост се виждат също някои стари изоставени ризници, шлемове, нагръдници, ръчни шини и др., които са отнесени там след сражението с крал Лудвиг...

На 10-и след 3 часа сутринта тръгнахме към Батаджин*, на 4 немски мили оттук, и пристигнахме там по обед към 12 часа. Селището има само 20 или 30 сламени колиби, обитавани от ратци. Разположено е в приятна долина, но пътят от Оклисе* дотук е много опасен — през гори, планини и сухи полета, поради което броят на придружителите ни, конници и пешаци, бе увеличен; казват, че тук вървлували 80 разбойници. Нас обаче никой [не ни закачи]...

На 11-и тръгнахме в 3 часа сутринта и в 12 часа, само през гори и лъки, по неприятен път стигнахме в Ягодна*, като изминахме 2 мили, които обаче се равняват на 4 немски мили. Освен конниците ни придружаваше разпасана сган от ратци (които носят само по една тояга или прът и ходят боси). Ягодна е хубаво селище, голямо и с хубави градини, разположено в красива долина. Има четири големи кервансарая, т. е. странноприемници и две [турски] черкви — едната от които е хубава. Подслонихме се в хубав голям двор — бил на един красив млад турчин, който само 8 дни преди да пристигнем, заповядал да обрежат петима християни — 3 момчета на 14 години и две по-големи — на 18. Ходих в турското училище, вътре е голяма врява и непрекъснато клатят главите си.

На 12-и следобед в 4 часа държах кратка проповед от Матея 7: „Внимавайте за фалшивия пророк“ и т. н. Този ден изминахме само 2 мили поради прекосяването на река Морава, което продължи няколко часа; нощувахме в Парачин*, на края на селището, в жилището на един любезен турчин. Селището е доста хубаво и голямо, с хубави градини, през него тече малка рекичка; пътят до там също беше приятен, равен, през необработени ниви и ливади. Забелязваше се обаче, че преди в тази долина е имало добре развито земеделие и ху-

баво сено от ливадите, тъй като там видяхме една добре обработена нива.

На 13-и от 3 часа пътувахме 2 мили по добър път между две красиви планини, само сред поляни, които преди трябва да са били хубави ниви; край пътя до един хълм имаше кладенец, скоро след това отляво видяхме едно село, доста далече от пътя, в красива долина, а после вляво край пътя друго село и до него хубав студен кладенец; нощувахме в Спахигай* — малко и лошо селище между две планини, обградено с много лозя и ниви. Има и хубав каменен кервансарай с оловен покрив, а до него — джамия. Престоят ни, както и предишният в Парачин, премина твърде забавно, тъй като домакинът ни, турчинът, се напи много. И на двете места ловихме много риба и раци, стреляхме и птици, което изобщо не ни бе забранено; рибите и раците ловихме по невероятен и непознат за нас начин: само ги примамвахме да изплуват нагоре и ги хващахме с ръце.

На 14-и рано сутринта поехме пътя към Ниса*, където стигнахме в 12 часа и отседнахме при един рагузанец, при когото намерихме твърде приятен подслон. Градът е без стени, има 5 черкви, разположен е в приятна и равна долина, има хубава вода, каквато от Белград дотук, с изключение на пътя между Парачин и Спахигай, не намерихме. Имаше много ранни дини и един млад германец, пленен преди 7 години при Комора и почти забравил вече немския език, подари няколко на моя милостив господар. Тук също има много овошки и лозя. Турците не обработват нищо по полето, а оставят тази работа на ратците. Те [турците] са твърде добри занаятчии, но има и много безделници сред тях.

Туркините ходят забулени, като отзад им висят дълги пешове, с благоприлично облекло, подобно на облеклото на монахините у нас; на ръст са дребни, за разлика от мъжете — повечето от които са силни и високи. Срещат се малко турци с добър цвят на кожата; оставят се да им режат парчета месо от ръцете и слепоочията [толкова са търпеливи].

Жените на ратците са нечисти, носят големи бухнали воали, на ушите им висят много странни неща от сребро и олово; ходят почти само с прости ризи, завързани с колан и обшити отпред, долу и на ръкавите с

червени, черни и кафяви конци. От Буда дотук почти във всички големи селища има евреи, маври* и цигани.

На 15-и останахме в Ниса. Имахме 6 болни, защото водата и въздухът от Белград насам бяха тежки, застояли и вонящи.

На 16-и в 2 часа след полунощ пътувахме 4 мили само през гори и високи планини и най-после стигнахме хубава долина, от двете страни затворена с хълмове и планини, в която вирeят жито и лозя. Нощувахме в края на тази долина в подножието на високи планини, в Гурицесме*, малко село само с колиби от слама и сено. Тъй като цялата нощ валя силен дъжд, аз лежах в една колиба с 6 вола около мене, които пречеха на водата да ме достигне. Поднесоха ни печени круши. Ратците имат особена украса за главата: отзад дълги вълнени конци, гъсто сплетени, а посред тях висят парички или други сребърни украшения, на ушите големи раковини от олово, тенеке и сребро. Носят също извезани ризи според тяхното схващане за разкош.

На 17-и нагоре през висока планина и голяма гора стигнахме в хубава приятна долина, разположена между две планини, в която вирeят лозя и жито. Отляво отминахме хубаво голямо селище с крепост, наречено Шаракин*, и пренощувахме в Тереброд или може би Цариброд* — лошо селище.

Ратците от Белград насам са мизи и българи — истинските жители на страната, много измъчвани от турците; те нямат нищо освен всекидневната храна, а хубавата им земя — долини и хълмове — в по-голямата си част е необработена, защото нямат никаква полза, тъй като турците им вземат всичко, дори позорят жените им, когато са малко по-хубави. Задължени са също и да придружават от един дневен преход до друг всеки, който има официално поръчение. Те са почти полудиви хора с дълги коси до раменете и четиривърхи шапки, подобни на турските.

Когато турците искат да поздравят някого любезно, най-напред удрят с дясната ръка гърдите си, после му подават ръка, а след това допират ръката му до устата си. Други целуват горната широка част на ръката отвън, а след това пръстите. Когато им подариш нещо, целуват подаръка.

На 18-и пътувахме почти един час през красиво пло-

дородно поле, след това поехме по каменист път между две високи планини, докато отново излязохме на хубава равнина, отчасти с поляни, отчасти обработена. Нощувахме в Трагоман*, на две мили от София.

На 19-и сутринта в 3 часа държах проповед, след което рано към 7 часа пристигнахме в София. Пътят беше хубав и равен, през обширна и плодородна земя. София е голям търговски град, разположен също на красиво, равно, приятно място, с кладенци, градини и много църкви. Отседнахме при трима рагузанци, които се отнесоха приятелски към нас; и френското посланичество от Константинопол също дойде при нас.

На 20-и дадох на възрастния господин Бинау причастие и поради заболяване трябваше да оставим там 14 души.

Този ден и аз бях обзет от ужасен огън на тялото и главоболие, така че вече се бях примирил да остана в София.

На 25-и пристигнахме във Филипополи* (приятен град, построен от Филип, цар на Македония, с три красиви отделни хълма; на средния хълм било издълбано в скалата седалището на царя, откъдето той наблюдавал войската си пред града). Оттам нашият милостив господар изпрати петима млади юнкери, наши спътници, и мен, тъй като се бяхме разболели в София, за Адрианополи* (където е било седалището на турския султан, преди да завладее Константинопол, а сегашният султан почти всяка година ходи там за удоволствие и престоява известно време).

Като пристигнахме там на 28-и, ни лекува един прочут доктор — португалски евреин. Когато можехме отново да излизаме, разгледахме града и особено две красиви църкви с мраморни колони.

На 31-и отидохме в Селибрея, градче, лежащо на един хълм и на скали край морето. Повечето жители са гърци. Те ни показаха своите църкви с красиви рисунки и кандила.

Август

На 6-и пътуването ни беше интересно — отдясно морето, а огляво красива местност, и още преди изгрев

слънце бяхме посрещнати, както е обичайно, на четвърт миля пред Константинопол от няколко турски господа, които се наричат чауши, от господин Карл фон Рим* (който беше четири години посланик на негово величество римския император в Константинопол и бе заместен от нашия господин Давид Унгнад, но поради важни държавни работи трябваше да остане още известно време с нас в едно жилище в Константинопол) и от венецианското посланичество. Придружиха ни през града до нашия подслон, или кервансарай, на Константиновия площад, или пазар, където ни настаниха не в облицовани с ламперия стаи, а в каменни килии, прилични на монашески; те не бяха украсени с художествено нарисувани картини от големи и учени хора, а бяха пълни с отвратителни скорпиони, гущери, мишки, бръмбари и др. Иначе сградата сама по себе си е голяма и обширна и сигурно превишава по големина много княжески дворци. Отвън е облицована с големи каменни блокове, а отвътре с тухли, но неизмазани и небелосани. Издигната е високо, в четириъгълна форма, от вътрешната страна долу наоколо има конюшни за около 100 коня, но без ясли и решетки. Горе има коридор и зад него много стаички с по два прозореца, единият от които гледа към улицата, а другият към коридора. Във всяка стаичка има огнище и просто легло, сковано от нерендосани дъски, а на него дюшек, пълен с кълчища и конско сено. Моят милостив господар веднага нареди да му направят вътре на негови разноски дълга столова. Сградата има тесен голям настлан двор по средата с кладенец, но водата му не е добра. В долния етаж към улиците има всякакви занаятчийски дюкяни; пред портата стои охраната или почетната стража от 5 чауши и 4 еничари, за да не ни безпокоят турците, а също и да можем да ходим безопасно по улиците.

Константинопол граничи на изток с Евксинско море (Черно море), на юг с проливите на Тракийско море*, а на запад с Пропонтида* или част от Средиземно море и е голям и красив град не само заради красивите си църкви и дворци, които се издигат над другите къщи, но и заради красивите градини и дървета в града. Който го погледне отвън, му се струва, че при всяко жилище има красива градина със смокини, нарове, черници, портокали, маслини и други плодни дървета.

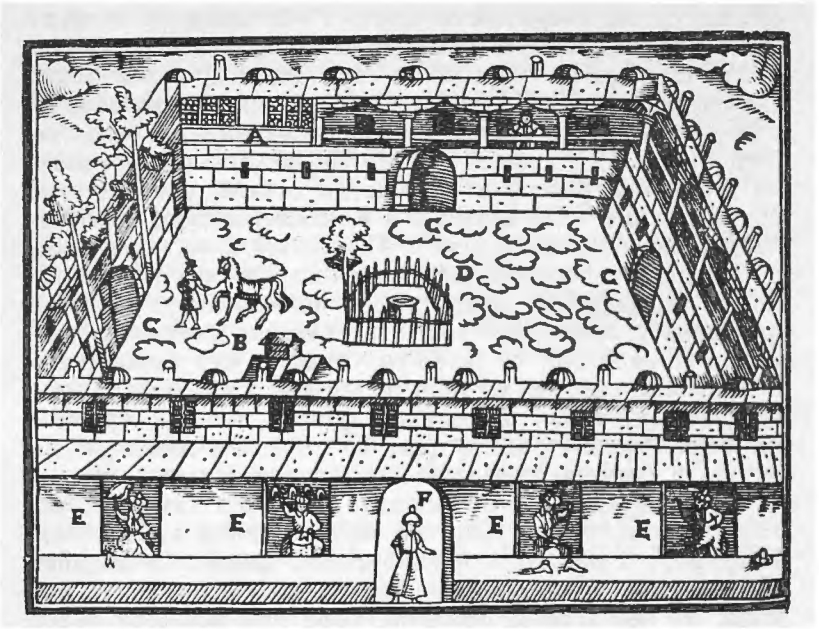

Фиг. 5. Кервансараят, определен за жилище на немския пославник и на свитата му в Цариград (вж. и фиг.7):
А — Трапезарията, построена от посланика Давид Унгнад.
В — Две кухни, разположени над портата.
С — Засводени помещения в долната част на сградата, служещи за конюшни, в които се побирали над 400 коня.
Д — Кладенец.
Е — Дюкяни и занаятчийски работилници, разположени от външната страна на сградата.
F — Пред портата стража от един чауш и четирима еничари.

Обиколката му е четири немски мили и при пристигането си вървяхме повече от час по пряк път, докато стигнем до нашето жилище. И нищо чудно, че толкова много императори и царе са се борили за него, защото без съмнение, когато е бил още в пълния си разцвет, той е бил като земен рай, което още се вижда. Всъщност къщите вътре не са особено красиви с изключение на къщите на великите господари, особено палатите и жилищата на пашите, които са като замъци, но не са така здрави и високи, както у нас. Джамиите обаче са красиво и добре построени. Особено джамията на Сюлейман, до която е погребан с жена си, е чудно красива

сграда, но въпреки това черквата Света София далече я превъзхожда — прекрасна, голяма, разкошна постройка, въпреки че по-голямата ѝ част е разрушена от турците и се вижда само олтарът, както го наричат, или най-вътрешната ѝ част. Преди това тя е била считана за най-голямата в света. Разположена е до двореца на султана. Имала е 101 големи железни порти, но малко от тях са запазени. Всичките ѝ стени са покрити с хубав светъл мрамор, подът — също, колоните и горе една красива галерия са от скъп мрамор, общо взето, подобна черква няма в целия свят. Сега султан Селим я възобновява, изграждат отново външните стени, които са били разрушени. Той иска там да си направи гробница.

Третата част на града е заобиколена от морето. Градът страда от големи земетресения. Няма прясна и хубава вода, защото я довеждат от три мили посредством едно прекрасно съоръжение, построено още от древните гърци. Само за този водопровод и подновяването му Сюлейман е изразходвал над 16 милиона злато. Това е едно от най-забележителните творения в Константинопол.

Срещу града, отвъд морето (където при тихо време обикновено се забавляваме с лодки), лежи друг град, наречен Галата или Пера, обитаван от гърци и италианци, в миналото построен и заселен от генуезците. В него се намират различни удоволствия и развлечения против меланхолия и тъга. . . .

На 12-и и 13-и отидохме при пашите и двамата господа посланици им предадоха, на всеки според сана и благородството му, големи подаръци (за които скоро ще говорим) и по едно любезно писмо от негово величество. Пашите отговориха, че писмата и подаръците на негово величество императора им са много приятни и че той не трябва да се съмнява в тяхното старание за поддържането на мира, ненарушаван от тяхна страна, стига само и ние от наша страна да правим същото и да не действуваме против мира. Това са обикновените им приказки и турският султан повтаря надълго и нашироко такива думи във всичките си писма до нашия император, а не се получава нищо, защото за тях това означава всъщност: много шум и малко желание, обещават тържествено на думи много, а са най-измамните

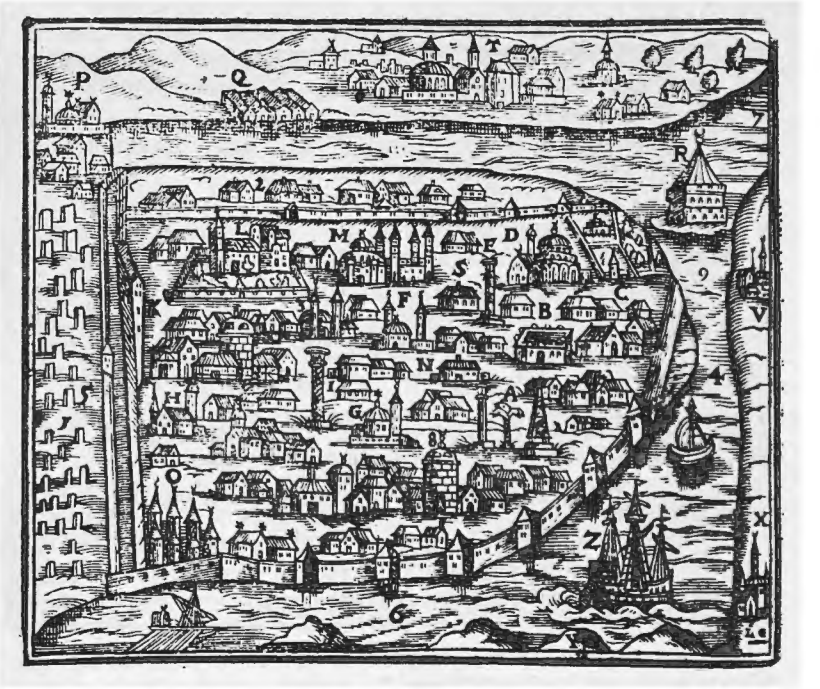

Фиг. 6. Скица на град Константинопол (Цариград).
A — Бившият хиподрум, където се намират три колони.
B — Жилището на немския посланик.
C — Дворецът на султана.
D — Джамията „Св. София".
E — Много висока колона, като кула, цялата от едно парче порфирен камък.
F — Джамията на султан Баязид
G — Джамията на султан Мехмед Йени.
H — Манастирът на арменския патриарх.
I — Колоната с историите.
K — Дворецът на Константин.
L — Манастирът на гръцкия патриарх.
M — Джамията на султан Сюлейман.
N — Старият сарай, т. е. императорски дворец.
O — Седемте кули — крепост.
P — Предградието на Айфансария.
Q — Корабостроителница — арсенал.
R — Крепост в морето.
S — Безистенът.
T — Галата, град.
V — Скутари, тържище.
X — Халкедон, село (дн. Кадъкьой, квартал на Цариград).
Y — Острови.

Z — Морето Пропонтида (Мраморно море).
1 — Много хиляди турски гробове като гранични камъни.
2 — Предградието.
3 — Джамията на султан МехмедЕски.
4 — Изток.
5 — Запад.
6 — Юг.
7 — Евксинско (Черно) море.
8 — Турски бани.
9 — Босфорът.
10 — Най-красивото морско пристанище в света.

архилъжци, които не държат нито на вярност, нито на вяра; веднага намират причина, когато са нарушили мира, да хвърлят вината върху нас. ...

Сключването на този осемгодишен мир бе затруднено от една съставена от турците книга* [на Халил], в която са включени имената на много крепости, градове, села и имения, които се намират в земите на нашия император и никога не са били под властта на Турчина. И въпреки това от господа посланиците настоятелно се изискваше да одобрят и приемат, че тези места, именно крепости, села и имения, трябва да са под турска власт и само на турците трябва да плащат данък, под предлог, че предишните посланици, сключили мира в Адрианопол, били приели тази книга. Това обаче е най-явна неистина, защото те са искали да им я наложат, но посланиците не са се съгласили. За нея също не се споменава в нито една спогодба или мирен договор, но въпреки това s. v.* безогледно лъжат (strenue mentitus est*), че предишните посланици са я признали. Нашият император винаги е отричал тези точки, защото те изобщо противоречат на всяка истинска справедливост.

Когато ни отнемат някоя крепост или нещо друго с хитрост, измама и сила, противно на правото и мира, знае се, че вече няма да ни я върнат, защото веднага казват: „Ние вече я посветихме с молитвата, произнесена в нея, на нашия свещен пророк Мохамед и би било противно на нашия закон да я върнем“. Ето защо нашите посланици действуват само в смисъл тези крепости да бъдат разрушавани, за да не могат да ни нападат и воюват срещу нас от нашите собствени крепости, но и това не могат да постигнат.

Когато нашите пленят един само виден турчин, кой-

то всъщност е излязъл за грабеж, турците веднага пишат на нашия император да го освободят, а те не пускат никого, въпреки че всеки ден вече пленяват много невинни по своето занятие и работа хора. При преговорите за мир те вписват точки по свое усмотрение, въпреки че са несправедливи и нетърпими; и посланиците ги отхвърлят и изменят, доколкото могат, но това малко помага.

През 1568 година, когато император Максимилиан след войната при Сигет преговаряше за мира със Селим в Адрианопол, пашата също поднесъл на неговите пратеници — г. епископа на Гран, г. Тифенбах и г. Алберт Вис* — гореспоменатата книга, в която са включени имената на много села, селища и крепости, лежащи няколко мили навътре в земите на негово величество. И въпреки че Турчинът никога не е стигал до тях, пашата искал да се приеме всичките те да плащат данък, за да могат войниците му да живеят от него, а нашият император да задължи служителите си в своите земи ежегодно да препращат този данък на турския султан. Ако не сме приемели книгата, нямало да има мир. И затова императорът загуби не само Сигет, а се стигна и дотам, че сега всяка година трябва да праща в Константинопол подаръци, възлизащи на около сто хиляди гулдена и повече. Така прокълнатият писач на тази книга, наречена „Книга на Халил бей", с перото си отне от нашия император повече земя, отколкото със сабята. Защото турците изобщо не искат да отстъпят от тази книга: селата, крепостите и др., които са записани в нея — всички трябва да дават данък. Така иска султанът и не питат изобщо какво би казал нашият император против това. Ето защо те ежедневно нахлуват със стотици, събират сами данъка и отвличат със себе си цели села.

Тук искам да изложа последователно имената на господа Oratores, т. е. посланиците, както са били изпращани един след друг при Османската порта в Константинопол.

От 1544 година:

Първият посланик е бил португалец*, но името му е неизвестно. През 1544 г. при император Карл V* той бил изпратен тук без подарък, защото по това време не е било обичайно. Вероятно това е бил Дамиан фон Гьос.

Вторият — Герхарт Н., холандец*, останал тук една година, донесъл сам първия подарък, именно 30 000 дуката пари в брой, заедно с други сребърни съдове и часовници (по нареждане на крал Фердинанд).

Третият, Йован Мария Малвеци* от Бреса*, е бил тук 8 години; през това време поради различни нападения по границите и защото подаръците не пристигнали навреме, 3 години го държали затворен в черната кула заедно с жена му и децата му, продали сребърните му съдове в безистена, за които тук се плаща най-много, и след като неколцина пратеници донесли тук подаръците от Комора, го освободили заедно с близките му.

Четвъртият, Ксахус Ференц* от Унгария, е бил тук 3 години, през втората година нямал аудиенция и не предал на султана подарък. Hinc illae lacrimae.*

Петият, Антони Вернати*, de natione Leggene*, който след това стана епископ в Гран, заедно с гореспоменатия е бил тук 2 години и донесъл малко подаръци.

Шестият, Ожери фон Бусбек*, холандец, е бил тук 8 години, донесъл малко сребърни съдове и никакви пари в брой. Оттам донесъл няколко сандъка, пълни с гръцки книги.

Албрехт фон Вис, холандец, е бил тук осем години и тук е умрял. Погребан е в Галата в църквата Св. Франциск в мраморен саркофаг и с мраморна плоча. След смъртта му неговите секретари Н. Шьокел и Едуард де Провизионали са били тук същевременно и арбитри, докато пристигне господин Карл Рим фон Ещенбек, холандец от Гент, осми посланик, прекарал тук 5 години. Последната година той помогна много отново при мирните преговори заедно с моя милостив господар Давид Унгнад и др. С него беше един лекар Д. Арнолд Манлиум, също от Гент. Тук са умрели двама негови секретари — Ханибал, погребан в Галата в църквата или в преддверието ѝ, и Петер — благородник от Лютих, мой особено доверен приятел.

Деветият — господин Давид Унгнад, Фрайхер фон Зонек, каринтиец, прекара тук 6 години. Сам, понеже господин Рим беше болен, сключи с пашата мир за 8 години, дай боже да бъде траен. По ум, способности и усърдие, както и по обществено положение и знаене на

много езици (говори 9) той превъзхожда всички свои предшественици при Портата.

Десетият, господин Йохим фон Зинцендорф, е бил тук 3 години.

Единадесетият — Фридрих Прайнер.

Онези, които донесоха подаръците на турския султан, бяха:

1571 г. Кастор Минкевиц.

1572 г. Давид Унгнад.

1573 г. Давид Унгнад, когато стана посланик.

1574 г. Филип Брюсел, зет на Карл Рим, заедно с Мехмед Шаби, главен преводач в Буда.

1575 г. Йохан Прайнер, фрайхер.

1576 г. Волф Симих.

1577 г. Волф Вайс.

1578 г. Йохим фон Зинцендорф.

1579 г. Улрих фон Кьонигсберг.

Списък на подаръците, раздавани от господа посланиците на видните придворни и преводачи към турския султански двор:

На чаушите, излезли да посрещнат императорските посланици при пристигането им — 50 талера. ...

На тези, които ни донесоха храната от султана и Мехмед паша, според обичая — 25 талера.

Когато моят господар отиде за първи път при пашата — на вратаря и другите слуги — 100 талера...

За кожените чували, в които се слагат парите за подарък на султана, пашите и др. — 20 талера и 6 аспри. ...

На пазачите и др. ... по стар обичай ...	талери	100
На Хаим евреина, по стар обичай ...	„	50
На гърбавия Йохан	„	50

Какво трябваше да се подарява на драгоманите към турската порта от императорските посланици:

На Махмуд бей, главен преводач	талери	1000
На Мурад бей	талери	300
На Мехмед бей	талери	50
На един особен приятел от френската мисия	талери	300

Освен това всяка година отиват по няколко стотици талери за куриерите или конните пратеници. Всекиму се полагат по закон 100 дуката за едно пътуване, но обикновено се дават 150, както на Ханс Ауер, Бартем Ормус и др.

На този, който ежегодно носи подаръците в Константинопол, се дават, когато се върне, 2000 талера...

Всяка година императорът изразходва за унгарските гранични постове десет пъти по сто хиляди гулдена.

Пашата на Буда трябва да издържа тези, които носят подаръците до Константинопол, за сметка на своя султан. ...

Септември

На 16-и преминаха покрай нашата порта унгарци и германци, пленени в Седмоградско, които закараха в султанския затвор: така се спазва мирът.

Октомври

На 10-и т. м. Тунис в Африка бе завладян от испанците и кралят [т. е. бейлербеят] му със своите хора избягал в планината. Той имал няколко хиляди маври в помощ, които обаче, въпреки че са от една вяра с турците, понеже те се отнасяли много зле с тях — на богатите ограбвали имота и продавали децата им — преминали към испанците, които с тяхна подкрепа постигнали победата над турците.

Вестта за това достигна в Константинопол около 20-и ноември и Улудж* Али (преди крал [т. е. бейлербей] на Алжир в Африка, а сега морски адмирал тук, където дойде едва на 19-и т. м.), като узна, от яд си изскуба брадата.

Този Улудж Али е от Калабрия, местност в Италия. Бил пленник и роб и докато бил още християнин, теглел греблата, но веднъж, обиден от един турчин, се потурчил, само за да може да му отмъсти. Държал се толкова добре, че му дали вергат*, т. е. лодка, с която се прекарват хора през реката, след това галиота* и накрая — галера*. И все по-високо се издигал, докато станал господар на няколко галери и морски разбойник. Междувременно неговият враг бил заловен от генуезците, той го купил от тях и от жажда за мъст го убил със собствените си ръце. Така се стигнало той да стане крал [т. е. бейлербей] на Алжир в Африка, до Тунис. ...

Фиг. 7. Облекло на гръцки (т. е. православни) духовници.

На 15-и отидох с господин Д. Манто при патриарха и му предадох писмото на г. канцлера Д. Андрее и на г. Крузиус, и двамата от Тюбинген. Поздравихме го и му пожелахме посредством неговия преводач — стария Зигомала* — щастие и благополучие и му целунахме ръка. Той се приближи към нас: носеше дълга, черна, подплатена с кожи дреха, на главата си — по техен обичай — черна монашеска шапка, висяща отзад на гърба, но несвързана с външната дреха, така че двете не се обличат едновременно както качулките на монасите-капуцини, а тези качулки се поставят или прикачват отделно. Той е твърде любезен, мил човек, дебел и висок, с пълно лице, дълга коса с кестеняв, но по-скоро червеникав цвят и твърде широка, но не много дълга кафява брада; носи черен с повече бяло патриаршески жезъл с такава форма [рисунка]. Съжители му са калугери или монаси, някои от които носеха черни, други сивочерни, а повечето черни попски раса и черни монашески шапки, също и дълги до раменете коси. Дру-

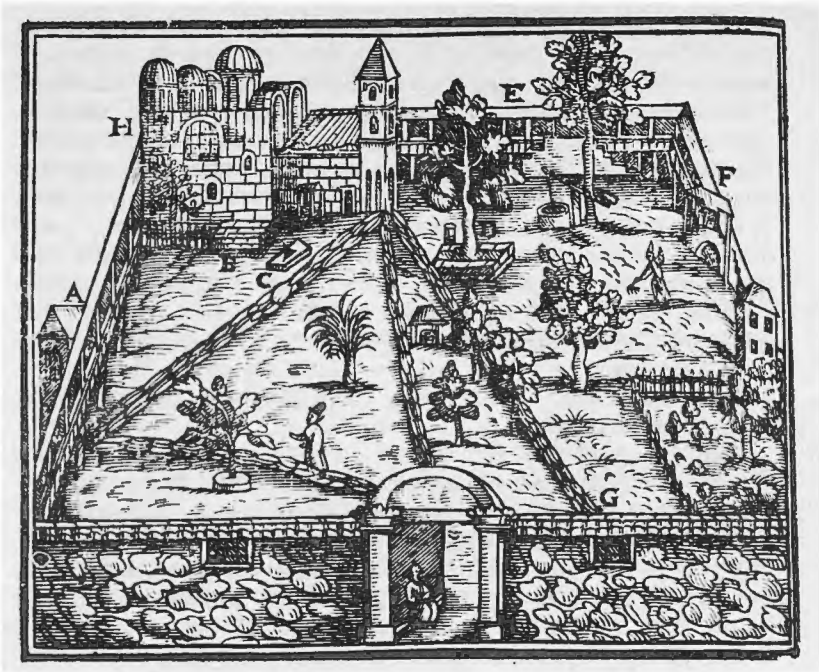

Фиг. 8. Манастирът на гръцкия патриарх:
А — Жилището на патриарха.
В. С. Д — Няколко прастари гробове на монаси без надписи.
Е. F — По тези коридори са станте на патриаршеските висши служители, писари и някои монаси; там се настаняват и митрополитите, епископите и др., идващи отдалече.
G — Конюшня, в която има 4 или 5 коня и магарета.
Н — Черквата в манастира.

ги негови гръцки съжители носят високи шапки, като брауншвайгските, и дълги черни раса до обувките, без гънки, а някои бяха запазили сините си чалми и обикновените си черни дрехи.

След завладяването на Константинопол патриархът е бил изтласкан в тази най-крайна част на града, в бивш мъжки и женски манастир, където не се вижда нищо хубаво освен едно широко хубаво място към портата, обаче жилището на патриарха само по себе си е и си остава манастир — няма хубави стаи.

Калугерите, т. е. монасите, спазват строго своите наредби, имат си монашески килии, но ходят свободно

из града. Преди година и половина патриарх е бил Митрофан* — стар учен мъж, но бил свален поради завистта на Михаил Кантакузин*, от стария род на Кантакузините и главен началник на солниците в Константинопол. Този Кантакузин преди една година построил 60 галери на Турчина и тъй като за това патриархът не искал да му заеме, или по-скоро да му подари, 1000 дуката, той толкова настоявал пред пашата, че го свалили и сега пребивава на Светата планина [Света гора]*, където имало шест или седем хиляди монаси. Ксеркс искал да я прокопае, когато воювал срещу гърците; тя лежи извън теснините на морето между Гракия и Македония, на север от Хелеспонт*, а на юг се намира Дардания, т. е. Троя. Там има още много стари ръкописни книги.

Днес по време на ядене се разказваше следното: Турчинът отнел на венецианците Себенико* или Сумеди, който лежи на две мили от Зара* — укрепен град. Така турците сега искат да вземат техните земи по заобиколен път — като получат [Себеник], никой няма да може да излезе извън портата на Зара заради тях. Турчинът бил обещал (на венецианците) да им върне четири града, но мюфтията* [Ебусууд] не желае да разреши, защото казва: „Против турската религия е да се връща нещо". Значи няма да стане ...

Има двама турски паши, които повече от другите имат желание да воюват: старият и побелял Мустафа и Синан паша, един млад як мъж с гъста черна брада.

Когато турският султан води войни, той само забогатява от тях, защото пише до всички провинции колко пари трябва да му пратят за разходите на галерите и за войната, също и колко гребци и войници. И на всяка провинция се определя точно цифрата. Ако някой, който трябва да се яви, не иска лично да отиде на война, трябва да плати толкова пари, колкото са необходими на един войник за половин година, или на колкото възлизат разходите му. А Турчинът не изразходва дори и половината от парите, които изисква под предлог за издръжка на галерите и други военни разходи, също и от парите на тези, които се откупуват, защото по-голямата част от неговата войска от стари времена получава заплатите и доходите си от подарени земи [т. е. тимари], а Синан бей и бейлербеят и другите гос-

подари трябва постоянно да поддържат определения им брой войници.

Бейлербейството в Кайро особено трябва да е най-доброто място за забогатяване и има свой собствен отличен начин за тази цел. Заради това, когато искат някой бързо да забогатее, изпращат го там. Защото обикновено бейлербеят повиква някой богат мавър или арабин и му казва, че поради една или друга причина е бил обвинен пред султана, поради което имал заповед да го накаже. И следователно той взема имота му, а него удавя или хвърля във вечен затвор. Поради това маврите са толкова враждебни към турците, въпреки че и те са мохамедани. Маврите са се били на страната на испанците, като са им помогнали да завладеят Тунис. Ето защо турците така жестоко ги измъчват, а децата им правят роби.

Гъркините носят дрехи от златни, сребърни платове и дамаски, извънредно скъпи тъкани. Косите им са преплетени с истинско злато; на челата им са окачени скъпоценни камъни, а на гърдите — златни и сребърни верижки, на врата имат златни огърлици и носят широки и тесни златни гривни, също и сребърни пантофки. Украшенията на нашата императрица не струват нищо в сравнение с техните.

Наказанието на един хлебар. Един голям и тежък четириъгълен камък се издълбава в средата и през тази дупка провиненият трябва да си провре главата и да го носи на раменете си; на четирите края висят четири големи кравешки хлопатари, така че всеки да може да притича, като чуе звъна им. С този камък го разкарват из града двама еничари и колкото пъти си почива, което става често, трябва да плаща за това 5 аспри, т. е. 1/8 от един талер.

В Константинопол има двама кадии, или съдии, един помощник-съдия и един главен съдия, които уреждат и оправят всички спорни въпроси. Най-висшият е мюфтията или папата им, който не проповядва, а само отговаря на въпроси във връзка с вярата и други сложни объркани неща от алкорана и неговите тълкувания. След неговата дума не може да се дават никъде повече жалби и не може да се позовава на никой друг по-висш съдия. Под въпроса той поставя само своето мнение или сведение и името си. Щом кадията, т. е. съдията

по види, трябва да се съгласи и нито султанът, нито той могат да направят нещо против. Мюфтията има свои писари, пред които се излагат различни важни спорове и те ги записват на една бележка — колкото души и дела има, толкова и бележки, които те занасят на мюфтията. Той седи горе в стаята си, отделен от всички, и не знае, нито вижда лицата, които искат от него присъда, за да може да постъпва справедливо, правилно, без оглед на личността. Всеки дава по няколко аспри, част от които се падат на писарите. ...

Заради това турците казват, че тяхното правосъдие, законите и присъдите им са добри, тъй като мюфтията правилно решава изложените му въпроси. Грешки се получават при обвинението и свидетелите, защото когато обвинят навярно някого, мюфтията присъжда правилно, но по лъжливо обвинение. Ако някой има двама свидетели и при разпита те дават показания, присъдата ще е против другия, дори и той да има право, защото когато дадеш на някого 20—30 аспри и го помолиш, ще ти стане свидетел по този или онзи въпрос, без да знае нито дума. Когато обаче заловят някого в лъжа и че не знае нищо по въпроса, а са го подкупили с пари, за да свидетелствува против някой друг, покачват го на едно магаре, обръщат лицето му към задницата, дават му в ръцете опашката, вместо чалма на главата му слагат парче месо и така го развеждат из града, а накрая с нагорещено желязо му изгарят знак по двете бузи и челото. Последното наказание много често се откупува с пари от кадиите. Сред турците е най-обикновеното нещо, също както при унгарците, за няколко аспри или унгарски пфенига да вземат 5—6 свидетели, които не знаят нищо за спора.

Унгарците завързват своите дезертьори, или бегълци при врага, ако ги заловят, върху див бик и го пускат да тича през тръни и храсталаци, докато ги убие.

Двамата драгомани, т. е. преводачи, М. Доминик и Матиас, от гръцката религия; са постоянно при нас в нашето жилище, а иначе живеят в Галата; знаят гръцки, италиански и турски език; всеки от тях получава годишно от нашия император заплата 200 дуката и 4 дрехи, по 25 талера едната, в къщи им изпращат някои подправки и храни; на всеки дават кон от конюшнята на посланика, без всякакви разноски, и храна при гос-

подин посланика. Всяка година, когато пристигат подаръците и ги поднасят, те получават специален подарък — 70, 80 или дори 100 талера. Каквото има да се урежда при пашата или при други турски господари, също и при чаушите в Портата, се изпълнява от тях.

Единият от тях, М. Доминик, бил наклеветен пред Мехмед паша от Ибрахим бей, главен драгоман, който ходил във Франкфурт на коронясването на император Максимилиян; настоявал да му вземат главата, защото от Виена пристигнало писмо за него, Доминик. Един куриер, изпратен от нашия император, бил заловен в Константинопол и веднага отведен при Мехмед паша. Прегледали писмата и между другото намерили в едно писмо до драгомана Доминик, че същият Ибрахим бей е наречен овен. Ето защо той искал от пашата да осъди Доминик на смърт. Но пашата го изпратил в Кафа на заточение, където останал около четири години. Когато Ибрахим бей и един друг драгоман умрели, г. Карл Рим измолил Доминик, върнали го и отново го взели за драгоман. Братът на този Доминик е монах и беше каплан на нашата къща. Той можеше да узнава много неща и да ги предава на господин посланика, но когато една вечер излезе от къщата ни, заловиха го изпратени за тази цел еничари и го отвлякоха, така че никой не знае къде се намира.

В нашия кервансарай има още двама турски или мохамедански драгомани: главният е баварец от Пасау, на име Махмуд, знае добре латински, турски и немски език; другият, на име Амурат, унгарец или седмоградчанин (отначало и двамата са били християни), говори лошо латински и на времето си е следвал във Виена. Те също получават всяка година заплата и подаръци от нашия император, както и храна при посланика, когато дойдат. Така че ежегодно отиват много стотици талери за драгоманите.

На 19-и Теодосий [Зигомала] замина с патриарха за Македония и Морея, т. е. Пелопонес, за да посети гръцките* черкви и да събере същевременно данъка, възлизащ годишно на повече от 4000 дуката, които трябва да предава на турския султан. Тези пари заедно с неговата и на живеещите с него монаси издръжка, патриархът сам събира всяка година от гръцките черкви и същевременно ги посещава, както именно сега. ...

Като се върнахме в Галата, разгледахме извънредно голямата сграда, където живеят около 7000 аджемиоглани*, и прекрасните и обширни градини. Тези аджемиоглани са християнски деца, които събират всеки три години от българите, гърците, хърватите, унгарците и всички християни, подчинени на турците.

През януари 1574 г. докараха 8000. Те носят жълти шапчици и през цялата година облеклото им е от дебело синьо платно. Отначало дневната им заплата е 2 аспри, но всяка година я увеличават. Едни от тях правят занаятчии, други използуват за пазене на добитъка, а трети дават за прислужници на видни граждани, за да се научат на добри обноски, докато султанът ги вземе на своя служба. Те са по-лоши от самите турци, защото са разпусната и безделна сган и причиняват големи злини на християните и евреите. Като влязат в къщите им, вършат същото като нашите главорези по време на война: те могат, ако им дадеш един талер, да набият жестоко някого, когото не познават, и дори да го пребият до смърт. От тях се попълва броят на убитите или умрели еничари. ...

На 2-и отидох при [наклеветения мамелюк Адам] Нойзер по негова молба и с него говорихме от обед до вечерта за божествеността на Христос, той обаче само се надсмиваше със своите извъртания на всички цитати от библията, които доказват това. ...

На 23-и докараха пак около тридесет пленници от Агриа* или Ерлау.

Ноември

И на 2-и ноември докараха 13 хървати.

Този ден се завърна и половината от турската флота начело с адмирал Пиале паша (мъж на дъщерята на Селим, който всъщност произхожда от Толна в Унгария, син е на обущар и е дребно, старо, сухо, невзрачно човече сред другите паши; когато превзели Толна, бил отвлечен заедно с пленниците). Цялата флота се състои от 264 галери и 50 галиоти, които са малко по-малки от галерите. Една галера има 30 или 40 гребла, всяко гребло се тегли от трима-четирима, дори петима, които седят на пейки един до друг отстрани на гребло-

то. По средата седят по реда си войниците, също на пейки. На кораба на Пиале имаше златни украшения и музика от военни тимпани, тромбони и други инструменти.

Нападнали само една единствена крепост, наречена Кастро*. В нея имало 150 въоръжени лица, които стреляли и по кораба на Пиале, когато турците минавали, и той така се разгневил, че наредил веднага да нападнат крепостта и да унищожат вътре всички. Един холандец, който бил там и разказваше това на моя господар, каза, че заловили вътре един поп и един старец, които също трябвало да убият, като ги накарали да коленичат и им отсекли главите; няколко турци им извадили сърцата и ги удряли с тях през устата. ...

Войниците на корабите носят бели и сини панталони, широки като чували; чалмите на някои от тях са целите бели, на някои смесено бяло и кафяво, а на други — целите кафяви, червени, с много пера отгоре; носят също тесни къси сетрета, но без ръкави.

Другите войници — конници или пехотинци — са заметнати с леопардови и други кожи на петна, носят високи червени дванадесетвърхови шапки, а някои — чалми, други — дълги вълчи кожи, панталоните им са прилепнали, а отзад прикрепени до прасците.

На 11-и вечерта на св. Мартин г. Унгнад разказа, че преди няколко години чул, как г. Фрьошел утешавал един, когото обесили в деня на св. Мартин: „Бъди спокоен, защото както ние днес тук долу ще ядем гъската по случай св. Мартин, така и ти ще я ядеш горе на небето заедно с всички свети ангели." ...

Има шест везири — паши: Мехмед паша — първият след султана, комуто са подчинени всички други паши, бейлербейове, санджакбейове, бейове и други господари.

Той [Мехмед паша] — висок, стар, силен мъж от Хърватско, зет на турския султан, по-богат от всички немски князе, ръководи всичко. В Константинопол е построил забележително красива джамия от мрамор и други сгради към нея, в Берга* — също една джамия и един извънредно красив кервансарай; и на други места строи подобни прекрасни сгради. Чрез него се урежда всичко в цяла Турция и той получава всяка го-

дина по няколко стотици хиляди талера от турския султан, а също и подаръци от нашия император — всяка година около двадесет хиляди талера, като три хиляди му носят открито. Тази година венецианците му подариха заради мира помежду им 15 000 дуката. Когато умре някой паша или бейлербей, подкупват го с 30—40 хиляди талера, защото който иска да стане бейлербей на хубаво място, дава подкуп, а този, който иска да дойде на неговото място, също дава подкуп и т. н. Той получава също много хиляди талера от пленниците: В Константинопол има огромна каменна сграда като крепост, цялата с малки стаички, в които държи собствените си пленници.

Вторият везир-паша е Пиале, също зет на султана. ...

Третият — Махмуд, също води дъщеря на султана.

Четвъртият — Ахмат, е женен за дъщеря на сестрата на султана.

Петият е Мустафа, който завладя Кипър.

Шестият е Синан паша.

След тях следват бейлербейовете, които са местни князе или императорски управители — vice Reges — 24 на брой. ...

След тях са бейовете — господари или началници, само 4 на брой. ...

На 14-и прекараха край нашето жилище около 60 пленници от Унгария с три знамена, тромпети и тимпани — така турците спазват мира.

На 25-и, деня на св. Екатерина, докараха пленени монаси — обвиниха ги, че помагали на робите да бягат. Папските монаси нямат много щастие в Турция. Преди две години в Галата, пред Францисканския манастир, набили на кол един францискански монах, понеже по време на венецианската война, когато Турчинът претърпя поражение, изпращали писма насам и натам — от Кандия към Венеция и от Константинопол към Кандия. Преди една година обесиха един августински монах също в Галата пред Францисканския манастир, защото помагал на робите да бягат и един отрекъл се християнин го предал. Този отрекъл се християнин знаел нещо за това, но нямал достатъчно основание, поради което отишъл при монаха, признал му като на изповедник колко много желае да се върне отново в хри-

стиянския свят и го помолил, ако може, да му помогне. Монахът се съгласил и му дал указания, а злосторникът отишъл и го издал на пашата, след което го заловили и обесили болен.

Споменах също по-горе как братът на нашия драгоман Доминик, монах и каплан на г. Рим, преди три години се загубил и никой не знае къде се намира. Преди две години четирима монаси от Италия (откъдето идват всички монаси) били изпратени към Галата, но бейлербеят ги заловил при Хиос като шпиони и ги изпратил в Константинопол. Господин Рим, посланикът, ги спасил, но само да отидат на изгнание в Ерусалим. Най-накрая той успял да им издействува паспорт за връщане в Италия. Единият от тях трябвало да стане главен на монасите в Галата, но те не искали да го приемат, поради което се върнали в Италия и най-важният от тях бил произведен след това от папата за епископ.

На 26-и Маркс Антони Щанга, италианец, прекрасен и щедър човек, бил удушен и хвърлен в морето.

На 29-и турският султан с всичките си паши замина за Адрианопол на лов; водеха повече от 100 камили и магарета.

Декември

На 7-и видях, че турците също имат броеници, с които се молят. Сред тях има свети хора (felice), които идват от Мека и Медина, видели гроба на Мохамед и сами си изболи очите, защото не могат вече да видят нищо по-свято по света. Те, както ги видях днес, просят и пеят из града. ...

На 9-и се извиха страшни ветрове и донесоха много сняг.

На 25-и започнаха турските пости — щом видят новия месец, турците вече не трябва целия ден да ядат или да пият нищо, докато вечер запалят кандилата (лампите), които светят около минаретата като корона, тогава ядат и пият цялата нощ. Тези пости траят цял месец, докато отново видят новата луна — от следващия месец. Щом се запалят такива фенери, започва голяма глъчка по улиците — просяците викат: „мателеси, мусулмана“ и др. Петима-шестима от тях обикалят

през целите пости нощем и просят пред знатните къщи със свирки, барабани и цимбали и пеят. ...

На 26-и моят милостив господар получи известие за холандската война, а именно, че испанският адмирал бил пленен заедно с 1500 испанци и един град в Брабант бил завзет, испанците изгонени и около 2000 от тях избити. Тази добра вест моят господар съобщи на френския посланик и при това го помоли да я предаде устно и на Мехмед паша[1]. Ако види, че пашата се зарадва от нея и е в добро настроение, да намери повод и да измоли гореспоменатия Щанга от затвора. Това мина много добре и той веднага бе освободен.

На 30-и господата отидоха при пашата и също измолиха гореспоменатите двама монаси от затвора.

Край на 1573 година.

---

[1] Т. е. Мехмед паша Соколович, когото Герлах по-нататък в дневника си нарича в повечето случаи само „пашата".

ТУРСКИ ДНЕВНИК ОТ ЯНУАРИ 1574 Г.

Януари

...

На 11-и един пленен благородник, служител на младия господин фон Серин, заедно с четирима други, пленени от бея на Сигет, когато правели набези от Канижа*, бяха докарани в Константинопол; той беше лошо насечен, защото не искал да се предаде. Доведоха го при г. посланика, за да го разпита, и след това отново го изпратиха към Сигет, а четиримата приковаха към галерите.

Точно този ден в открития военен съвет бе взето решение за война срещу венецианците, незабавно бяха свикани няколко чауши и 6 бейлербея от Азия и по техен обичай, когато се започва война, обявиха публично в безистена на Галата и на други места в Константинопол, че лично султанът заедно с Мехмед паша, Мустафа паша и Улудж Али ще потеглят към Корфу или Зара, срещу Кандия. ...

На 16-и един турски шпионин, по рождение испанец, пристигна в Константинопол от Венеция и Рим, откъдето доведе едно момче — италианче, което отвлякъл. Там той разузнал всичко — че венецианците се въоръжават и че италианските князе са разединени. Турците имат много такива хора, които обикалят из немските и италианските земи и разузнават всичко. Пашата на Буда имал един такъв, който проследил нашия император в Шпайер, Франкфурт и Прага, след което се върнал отново в Буда. Скоро заминал от Буда за Раб* и там се заловил за търговия като бакалин, за да може под това прикритие да дава на пашата още по-сигурни и точни сведения за всичко. Той обаче бил издаден от един ратц, който го видял в двора на пашата в Буда, и до днес лежи затворен в Раб.

На 18-и заловиха петима монаси от францисканския манастир в Галата, защото един роб се загубил там. ...

На 24-и турският султан откри байряма — така се

нарича при тях най-веселият празник. Всички ходят най-хубаво облечени и това трае цели три дни. На всички площади и широки улици издигат по 4 високи стълба, които изплитат с лаврови, маслинови и други зелени клонки, покриват ги отгоре с хубаво платнище, а под него закачват портокали, нарове, кравайчета и др. От дълги въжета правят люлка, насочена от изгрев към заник, отдолу с дъска, върху която сяда някой, а двама го люлеят; когото залюлеят по-силно, той се издига с крака и ръце нагоре към покрива и си откъсва нар, портокал или кравайче. Долу под люлката свирят с тромпети и бият барабани. Някои от тези безделници носят шишенца с благоуханна вода, с която пръскат минувачите по лицето и те трябва да им дадат по една аспра. Също и всеки, който иска да се люлее веднаж или шест пъти, трябва за всеки път да дава по една аспра, така че на някого това може да му струва четвърт талер и повече. Други сядат на едно голямо колело, подобно на воденично, което няколко души търкалят наоколо, така че човекът е ту най-горе, ту най-долу. Вършат и много други лудории през тези три дни. Всички улици са пълни с турци, които седят или се разхождат, а някои се разкарват из града в малки колички от една улица в друга.

На 25-и италиански и испански роби, с ризници и шлемове от боядисана хартия и с щитове и копия изиграха пред нашия господар един танц на улицата...

На 26-и господата Бинау, Сара и Ауер отидоха в едно гръцко село, за да купят риба, лебеди и дивеч. На 27-и обаче, като се връщали, при портата трябвало да се бранят от няколко турци, които се нахвърлили върху конете им и успели да вземат от седлото на момчето на г. фон Бинау една пушка.

Февруари

...

На 7-и моят милостив господар Унгнад даде голям прием на венецианците и рагузанците.

На 8-и изпратиха турско посланичество за Венеция.

По това време сигетските турци заловиха и отвлякоха 500 души от Каниша, а след това в Константино-

пол заявиха противно на истината, че те тайно ги били дебнели.

Нашите се бяха оплакали от Самсаг бей на Босина* поради многобройните му нападения; той бе свален и друг назначен на негово място — по-лош от предишния. В последното писмо до нашия император го бяха представили като извънредно добър: как поддържал много добро съседство и връщал обратно пленените християни. Но това е само за подигравка, защото е известно, че той нахлува с 500 или 700 души в нашите граници и отвлича бедните хора в плен — по 100 до 500 души, така че броят на пленените за кратко време възлезе на няколко хиляди: от тези две или три хиляди той върна 18 стари хора, от които не е имал никаква полза. Това е прекрасният приятел на християните...

На 9-и обрязаха публично в канцеларията, т. е. Дивана, едно унгарско момче, което малко преди това г. Ауер беше освободил по молба на майка му срещу 100 дуката. На неговия господар обаче, който го продал или освободил за тези 100 дуката, му ударили 300 тояги, защото момчето отдавна било казало, че с удоволствие би се потурчило, но господарят му не давал съгласие за това. Това момче, след като го освободили, тръгнало към г. Пфистер в Галата, но нашият чауш научил и донесъл на пашата. Той наредил на няколко спахии да го издебнат и те го заловили на улицата и го завели при пашата, който изпратил обратно 100-те дуката, а момчето наредил да обрежат, въпреки че имало писмо за освобождаване.

Обикновено наказание за турците е да ударят на някого, според престъплението, няколко стотици удара по босите стъпала или по тялото с камшик и колкото пъти го ударят, толкова аспри трябва да даде.

Точно този ден заловиха седмоградския бръснар, хазайн на Адам Нойзер, защото подслонил някакъв крадец, който откраднал няколко стотици аспри, и го приковаха за една галера.

Също през този ден окачиха на ченгел* един отрекъл се християнин.

По това време няколко роби искаха да взривят Улудж Али: да разбият жилището му с барут и да го хвърлят във въздуха. Оставало им да изкопаят още 2 тухли разстояние до неговата стая, но един испанец,

Фиг. 9. Окачване на ченгел — едно от най-тежките наказания в Османската империя.

който също им помагал за това и заедно с тях бил осъден на същото наказание, ги издал. Въпреки това обаче, понеже не казал по-рано, бил съсечен заедно с другите, а някои от тях набили на кол.

На 10-и подкупихме с пари един турчин от Адрианопол и го изпратихме при г. Рубер с писма. Той ги пъхна в брадвата си, която горе при сребърната дръжка беше куха, след това пак сложи дръжката, така че никой не може да ги намери.

На 16-и старото пратеничество (тези, които наричат посланици) и всички байли* на венецианците отплаваха за Венеция, като се сбогуваха с турския султан.

Няколко дни преди това бе сключен между тях мир, според който крепостта при Зара се отстъпва на Турчина, защото пашите дълго време ги плашили с война и че ще потеглят срещу Зара; венецианските посланици в Галата имали заповед, която била добре известна на турците, ако не могат да постигнат мир по друг начин, в крайна сметка да се съгласят да предадат исканото място при Зара. Така мирът бил отново потвърден,

обаче в голям ущърб на венецианците, защото никой от жителите на Зара няма вече да смее да излезе навън, тъй като турците са пред вратата. На мястото, което турците получили, имало само чифлици и вили на венецианците, но сега турците така са го укрепили, че са настанили няколко стотици души. Когато преминаваха от Галата насам и обратно, венецианските посланици стреляха с голямо ликуване от корабите си, като че ли са уредили много добре работата си. ...

Март

...

Днес точно [3-и] г-н Симих ми каза, че негово величество императорът дължал 2 000 000 гулдена за граничните постове, които се простират от Седмоградско до морето в Далмация на протежение 200 мили, и всяка година давал по 1 000 000 гулдена за тях, тъй като на много места, като например в Каша*, където комендант е г. Рубер, Сатмар и другаде в гарнизоните има по 2000, 1500, 1000 души.

Ерцхерцог Карл Австрийски получавал годишно от наследствените си земи Щирия, Каринтия и Крайна 1 000 000 гулдена доходи, от които трябвало да изразходва за гранични постове 450 000 гулдена.

Под властта на Турчина има много унгарски евангелски църкви, като например в Сигет, Толна, Ратценмаркт и др., тъй като почти всички унгарски господари са евангелисти. ...

Турците имат книжки за гадаене, които сутрин прелистват и ако намерят, че този ден ще им се случи нещо хубаво, смело го предприемат и каквото им предстои да вършат, правят го същия ден, като не допускат нищо да им попречи. Ако обаче намерят нещо лошо, оставят всичко, не вършат нищо, колкото и да е наложително. Така тази година флотата отплава от Канала*до Седемте кули, където остана още 3 или 4 дни, докато напълно се въоръжи, само защото смятаха, че тогава е щастлив час за отплаване.

В Сигет бил заловен един виден унгарец и когато заедно с други седял окован пред крепостта, една птичка прелетяла над него и го изцапала по лицето, или,

както той казваше: „Unis* avis fecit mihi merdationem ante oculos.“ Това видял един турчин и му казал: „Ще имаш голямо щастие.“ Унгарецът обаче му отговорил: „Задръж щастието за себе си.“ След два дни унгарецът избягал с оковите си и цял ден лежал в съседните градини, защото турците нямало да го търсят толкова близко; през нощта отишъл в съседното село при един селянин(защото близките унгарски села са се клели и на двамата императори), който го освободил от оковите и го завел в родината му.

За детския десятък и други неволи на християните под турците*

В определено време се разпращат турци в една или друга местност, за да вземат децата на християните. Във всяко едно градче или селище има кадия, или съдия, който води свой списък за всички жители или поданици. Той ги свиква и пита всеки колко сина има. Те трябва да му кажат, защото понякога християните сами се издават един други, а понякога ги принуждават с хитри въпроси или с мъчения и насилие да издадат броя на синовете си. Този брой се записва и всички синове се събират на купчина, от която турците вземат които и колкото искат от тях, така че често един баща загубва двама-трима сина (а друг — нито един). И така децата се откъсват от родителите си, които през целия си живот вече никога не виждат или вече не познават. След това ги отвеждат в Константинопол, където ги обучават на турски език и религия, защото те имат много училища, в които ги учат да пишат и четат; наричат ги аджемиоглани. Богатите християни откупуват децата си, а живеещите в Константинопол и Галата са освободени от това ужасно задължение. Те обаче в замяна на това страдат от други големи притеснения, тъй като турците вземат големи такси за всичко, което се докарва по суша или по море в Константинопол, също и за череши, круши, ябълки, дърва и др. Поради това цената на всичко се повишава извънредно много.

Всеки възрастен човек трябва да плаща годишно един дукат* или 70 аспри, да дава и нещо определено за къщата, лозето, нивите, ливадите си и каквото друго има;

също когато предстои военен поход или друго и Турчинът се нуждае от слуги за копаене на окопи или от гребци за корабите, той изтръгва от християни и евреи определени суми пари. Но неговите изнудвания в Константинопол и други градове са малко по-поносими, с изключение на това, че евреите трябва да плащат твърде висок наем за жилищата или къщите си — често само за две или три стаи или мазета 50—60 дуката. Онези обаче, които живеят под властта на бейовете, санджакбейовете и бейлербейовете, са най-окаяни, защото на тях им вземат всичко, така че едва преживяват; обират им парите, за да подкупват Мехмед паша да им помага да заемат по-високи служби. Свалят ги на няколко години и като дойде друг на неговото място, той граби също толкова много, че когато трябва и него да свалят, да може да омилостиви с пари пашата.

Извънредно голямо тегло в Турция е и това, че има толкова малко пощенски коне, поради което чаушите имат власт да вземат коня на първия, когото срещнат, каквото и да кара, и да яздят няколко мили, а бедният човек може да тича подире му и да търси коня си. На турците това рядко се случва, но на християните — твърде често. Поради това, когато видят още отдалече, че някой чауш се приближава към тях, те веднага бягат встрани, из храсталаци или гори, а други скриват конете си на тайни места. Ако кадията, т. е. съдията на някое градче или село не снабди някой чауш веднага с кон, бива строго наказван. Това бреме е толкова непоносимо, че цели села заедно избягват и отиват в пусти места, защото иначе християните трябва да дават на всеки турчин конете и децата си, както и храните и виното, които през цялата година са добивали с пот и труд, а освен това да търпят и много бой. Чаушът ги принуждава да дават всичко, което поиска, и ако не го получи веднага или те се съпротивляват, наказва ги жестоко, така че и цялото село не смее да шавне срещу неговата власт: такъв страх имат от тези хора.

Когато например Турчинът изпраща някой чауш в Азия или друга област, кадията, т. е. съдията, в Константинопол трябва да му даде кон, и когато конят падне, взема първия срещнат, или като стигне в някое село, съдията трябва да му набави кон, независимо как; християните трябва да му дават храна и питие и как-

вото друго иска. Турците обаче дават само половината на това, което дават християните; онези половин — тези цял дукат.

Евреите са разпределени в синагоги или училища, на всяко от които се възлага да плаща определената сума пари, която евреите след това разпределят помежду си: богатият дава много, а бедните нищо и дори биват издържани от училищата си. Кадиите знаят кои синагоги са богати или бедни и съобразно с това ги облагат.

Турците са разпределени в техните джамии, така че всеки знае към коя спада и там трябва да се моли и да дава ежегодно по нещо. Към всяка джамия има кадии, които отсъждат спорните работи и чрез своите слуги следят внимателно да няма убийства.

Всяка джамия има свои доходи и истински дарения [вакъф]* от султани, паши и други богати турци, също и прикрепени към нея къщи, търговски и занаятчийски дюкяни, които дава под наем срещу определена сума пари. Поради това рядко се намират собствени къщи и магазини, а почти всички са посветени на техните джамии и трябва ежегодно да им дават определеното.

Всяка джамия има също свои определени енориаши, които трябва всекидневно по 5 пъти да ходят в нея и да се молят. Чувам, че отреклите се християни (renegati Christiani), които не искат да ходят в турските черкви, а свободно изповядват религията си (такива има много), трябва да дават всекидневно по половин аспра на някой друг, който да се моли вместо тях, или да изтърпят някакво наказание. На тези, които са незадомени и особено които са на служба при султана, както спахиите и др., не се държи толкова точна сметка дали ходят в джамиите или не. Обаче когато семейните или други, които имат собствени жилища или къщи, дълго време не участвуват в божествената служба и в постите, всички съседи възнегодуват срещу тях и им искат обяснение за това презрение. Онези обаче от тях, които са полуотшелници (Solitari) и живеят при други, имат повече свобода и могат лесно да се извинят. ...

В Галиполи има хубав замък на една планина и самият град е хубав — там се правят галерите. Лежи между две крепости, от които морският пролив, който е малко по-широк от пролива при Константинопол —

усърдно се охранява, за да не преминават християни. А когато дойдат, ги посрещат с оръдия. Заради това онези, които искат да избягат, преминават при намаляваща луна и когато луната слезе съвсем ниско, за да бъде много тъмно; след това те са извън опасност, защото оттатък тези крепости има много острови и села, където могат да се скрият или да разберат от християните къде може да срещнат турски кораби, за да се пазят от тях и да поемат по друг сигурен път.

Когато турците слизат в християнска страна, за да си налеят вода, те опустошават и унищожават всичко, отсичат всички дървета, изкореняват всички лозя, изгарят всичко до основи, отвличат жени, деца, млади, стари, добитък, с една дума, всичко, каквото срещнат; продават отделно мъжа от жената, децата от родителите, ако не са ги посекли всички до един, както стана в Малта, Кандия, Корфу и Сицилия. ...

В турската войска има доброволци*, които вървят с нея по желание. Те не получават заплата освен сухар, чорба и надеждите за добра плячка, защото кой каквото успее да вземе, то е негово. Когато започва война, пишат на санджакбея: „Изпрати толкова войници или ще си изгубиш главата“, и това трябва да се изпълни. Тези, които си остават в къщи, трябва да дават пари, които султанът събира и слага в съкровищницата си, защото войниците предварително получават заплатата си. Така и други, които трябва да отиват, имат свое определено възнаграждение, както чаушите и др. имат своите тимари* (това е десятък в градовете и селата), а други получават всеки ден определен брой аспри. При мир или война те не получават нито повече, нито по-малко.

Всички високопоставени господари, като паши, санджакбейове, бейлербейове, кехан или управители на имения и конюшни, имат от султана хубави пожизнени владения, градове, села, замъци, градини. Ако някой умре без наследник, всичко остава за султана — движимо и недвижимо, родителите не наследяват нищо; ако има кръвни наследници, те задържат дрехите — каквито има в наличност, а къщите, именията, тимари или десятъци, всичко отново се връща на султана, който ги дава, ако иска, на някой друг. Заради това, щом им се роди син, турците се стараят да му осигурят заплата — да полу-

чава дневно определен брой аспри. Ако се държи добре, издига се и наследява баща си, ако ли не — изостава, дори и да е син на най-висшия везир. ...

Християните, които са далеч от Константинопол, са твърде зле, защото кадиите, бейовете, спахиите, еничарите и др., намиращи се в селото, правят с тях, каквото си искат. Изпращат при тях за жито, вино и те трябва да дават, каквото имат. Но на тези, които живеят поблизо до Константинопол, положението им е малко потърпимо: те могат да се оплакват и с пари да оправят нещо. Всеки плаща ежегодно своя данък — два, три, четири талера, съобразно с това колко е богат, след това никой вече не бива да им прави нищо лошо или несправедливо, но все пак трябва да понасят ту едно, ту друго. Въпреки това никой турчин не бива да се отнася много грубо с тях. Когато потегля армада от кораби, съобразно с това дали пращат много или малко галери, се случва често да трябва да плащат данък, защото специално за християните, евреите и турците се приписват определен брой гребла, като за всяко гребло трябва да се дадат по двадесет или двадесет и пет дуката. Тогава християните поделят своята сума помежду си, евреите също и на човек, когато е беден, се пада по около три-четири талера. Има евреи, които трябва да дават по сто дуката. Турците не плащат годишен данък, но когато отплава корабна флота, те също трябва да доставят определените за тях пари за греблата.

Освен това трябва да се плаща поземлена рента за къщите, градините и лозята. И от всички стоки, материали, вино, плодове, жито, изобщо от всичко, което се купува, трябва да се дава на султана мито, а на морския капитан да се направят подаръци, също и на емина* (митничар), който проверява внасяните и изнасяните стоки. Накратко, навсякъде трябва да се подарява, никой не отваря някому вратата за нищо, за което турците си имат поговорка. Когато се даде някому подарък, казват: Какво прави господинът? Какво заповядва господинът? Какво желае господинът?“ Ако обаче се отиде с празни ръце, казват: „Господинът спи или не е в къщи.“

Гърците подаряват няколко дуката на кадията, спахията или на някой друг турчин, който повелява, и той пише на епископа или митрополита на съответното мя-

сто: „Направи този или онзи свещеник, помощник-свещеник или др. там или там“, където е по-изгодно. Митрополитът трябва да изпълни това, дори и ако гъркът (християнинът) не може да чете литургия. Също така, когато някой много иска да стане епископ на някое място, подарява на турчина, който е поставен да управлява там, няколко дуката и той заповядва на митрополита да го направи владика. Същото става и с митрополитите: който има пари, подарява на пашите и на Кантакузин няколко стотин дуката и този или онзи пише на патриарха: „Направи този митрополит там или там.“ Патриархът не може да противоречи нито с дума, а веднага трябва да изпълни нареждането.

Април

На 21-и нашите господа посланици отидоха при пашата заради Каниса, която турците изгориха през нощта на постите миналата година. По време на вечерята моят милостив господар разказа как пашата казал, че турците се научили да палят от нашите. За това той казал на Махмуд (драгоман, т. е. турски преводач) да предаде на пашата, че се отнася с нас като вълкът с агнето, което винаги размътвало водата горе, въпреки че стояло в долната част на потока.

Тогава също си припомнихме, че през изтеклия мирен период Турчинът отвлече около 15 000 християни, превзе няколко крепости и построи също няколко, а иска ние да съборим Кало*, на 5 мили от Ерлау, която освен това лежи на 12 и повече мили от турските области.

Говори се също за жалкото положение на нашите войници, тъй като никой от тях не може да се издигне — ако е пехотинец, остава си такъв, ако е конник, също остава такъв и трябва да чака 3—4 седмици във Виена, докато получи заплатата си. При турците благородническото потекло не важи нищо, а който се държи рицарски, се издига — колкото по-продължително, толкова по-високо.

Преди четири години турците заловили в Кипър, заедно с двете ѝ сестри, една жена, която била омъжена за граф, и ги докарали в Константинопол. Едната сега

е омъжена за каменоделец, а другата — за художник, защото когато турският султан или Мехмед имат добър художник, те го задържат с красива жена или го женят. Така той омъжил тези две сестри за тези италианци — художник и каменоделец. Третата е кърмачка при жената на Мехмед; тя имала дете от един турчин, което, щом се родило, сама кръстила и след това го хвърлила на земята и го убила, за да не стане турчин.

Турчинът има много хиляди българи [войнуци]*, които не плащат данък, а на всеки от тях през три години се пада да води конете на султана и на пашите на паша и да им докарва фураж; това става по Великден и след това, когато те пристигат в Константинопол с гайди и танцуват. Има също други хиляди, които по време на война носят провизиите, други секат и карат дърва и също не плащат данък. Има безброй много, които не плащат нищо, а само изпълняват работата, когато им дойде реда.

Тази цялата седмица... караха в Константинопол много пленници — жени, деца и други от Унгария; това се казва спазване на мира. ...

Турчинът е оставил на църковните служители църковни имоти, ниви и лозя, за които обаче те ежегодно трябва да дават определена сума пари: на гърците в повечето случаи е оставил всичко.

Когато турци видят някой християнин в беда или в опасност, притичват му се на помощ и ако някой им е подарил само една дреха, те дават живота си за него. ...

Свободата и сладострастието на гръцките жени са много големи: за да се харесат на любовника си, порязват ръцете и гърдите си с малко ножче и ако той пожелае, дават му живота си.

Днес главният патриарх в Константинопол ще бъде избран от един грък от стария род на Кантакузините, който е на висока служба при турския султан: управител на солниците, главен митничар и дава на останалите гърци право за риболов. Преди две години той свали от патриаршеския престол един храбър, набожен стар човек и го изпрати на заточение в Света гора (там има сто манастира и няколко хиляди монаси, които изкарват прехраната си сами, като обработват земята и отглеждат градини и лозя; младежи и жени там не се до-

пускат, за да се избягват възможностите за похотливост, към каквато гърците са склонни повече от другите народи), а сегашният патриарх ще постави на негово място.

Изборът на патриарх се извършва от този Кантакузин по следния начин: той свиква епископите и владиците, представя им един, когото счита за способен или само му харесва, и им заповядва да го направят патриарх. Споменатия стар човек обаче той свали, понеже не искал да му даде десетте хиляди дуката, които разбрал, че има.

Патриарсите, също както епископите и митрополитите, се избират само от калугерите или монасите, понеже те са се отделили напълно от мирските работи и спазват вечна целомъдреност. Презвитерите или свещениците, понеже се женят, наричат seculares или светски, но те нямат право да встъпват във втори брак. След смъртта на първата им жена се наричат йеромонаси и остават вече неженени.

Свещениците и монасите на гърците в по-голямата си част се занимават изключително с четене на литургия, пеене на псалми и други външни черковни обряди. Повечето от тях никога не държат проповеди. Един монах в Галата, наречен Хизотей, понякога проповядва, особено по време на пости. . . .

По време на големите си пости те се въздържат и от ядене на яйца, масло и риба и считат арменците за еретици, понеже през светите седмици или дори през тези пости употребяват такива храни. Така през време на целите шестседмични пости те не ядат яйца, масло или риба, която има кръв, а се хранят само със стриди и други риби, които нямат кръв, също и с растения, репи и др. и спазват твърде строго и ненарушимо правилата за постене, както и други церемонии, тъй като преди нарушителите са били наказвани най-строго. Хвърляли са ги в ями, пълни с пръст до под раменете, така че да се молят на преминаващите за прощаване на греховете им, като по този начин е трябвало да изкупуват прегрешението си. Поставяли ги също и под черковните врати, за да молят влизащите за опрощение.

Образите на Христос, св. Екатерина и на други светии, особено на Дева Мария, те целуват и им се молят,

поставят на гърдите им или закачват в тяхна чест златни нишки, сребърни пластинки и други неща.

Когато влизат или излизат от черквата, покланят се към олтара и се кръстят много пъти, от главата до земята.

В религиозните, верските и черковните обичаи те са напълно единни и българите, власите, молдавците, русите и московците се придържат по всички въпроси към тях и пращат на константинополския патриарх не по задължение, а по собствено желание значителни подаръци за издръжката му. ...

Преди 35 или 36 години мюфтията, т. е. турският папа, отишъл при самия султан Сюлейман и му казал: „Христос е син божи и всички турци са били безсрамно измамени от Мохамед, а книгата му (алкоранът) е само басни и лъжи. ... [Осъден на изгаряне] мюфтията сред пламъците се молел на Христос и Дева Мария и тогава видели да се спускат от небето светлини и факли. ...

Поради същото признание в Христовата вяра преди две години бе обезглавен учителят на сина на турския султан Селим, когото султанът много тачел заради сина си. Когато го осъдили на смърт, той казал: „С това няма да изкорените вярата ми, защото има още много хиляди, които имат една вяра с мене.“ И когато един от учениците му видял, че учителят му е мъртъв, казал, че не е достоен да живее повече, и посегнал на живота си.

Преди около 30 години, когато кралят на Португалия, кралят на Франция, венецианците и римският император Карл V изпратиха за известно време свои пратеници в Константинопол и искаха да сключат мир с турския султан Сюлейман, той много се зарадвал и бил щастлив, защото се страхувал от императора. В чест на бога и за благодарност принесъл в жертва четири хиляди овце. Но турците не изгарят своите жертви, а след като ги заколят, ги раздават на бедните.

Евреите и еврейките са много добре поставени в турския двор и извънредно добре приети поради суеверните и магьоснически изкуства, на които учат султанките (жените на турския император). Неговите доктори или лекари са също евреи, най-главният обаче е арабин, но не само поради сръчността си, а и заради името си, тъй като баща му е бил изключително умен човек. Док-

тор Саломон, чийто брат Паулус е във Виена, е на такава почит при Мехмед паша, че има право да търгува в цяла Турция с хиляди гулдени без никакво мито. Когато не иска сам да търгува, дава на някой друг известна сума, с която да търгува от негово име. Той бил посредник между венецианските пратеници и пашата, докато се сключи мирът, за което получил голямо възнаграждение.

Френският посланик [Ж. Ноай]*, епископ, толкова се издигнал при турския султан, че посмял да го моли да направи за крал на Полша брата на неговия император, което и постигнал.

Великият евреин (както го наричат) [дон Йозеф]* бе направен от султана херцог (Duce) на няколко острова, най-големият от които е Наксос. Мехмед паша му е най-върл враг, но султанът още повече държи на него и яде само това, което той му приготви или изпрати. Султанът празнува дори еврейския сабат и казват, че когато султанката, неговата майка, родила дъщеря, акушерката, еврейка, поставила на нейно място един еврейски син и ги сменила. ...

Гръцките монаси спазват много строго религията си и excommunicieren или отлъчват тези, които живеят в явен грях. Третият патриарх, преди сегашния Йеремия, бил свален от самите тях (ob simoniam), защото продавал епархиите, и на негово място бил избран Митрофан, най-ученият сред всички гърци. Докато бил още монах, ходил в Рим и от смирение целунал краката на папата (както по всяко време гръцки монаси пребивават в папския двор и разузнават там всичко). Като се върнал, станал първо епископ, а когато свалили гореспоменатия патриарх — на негово място патриарх. Преди две години обаче през май Кантакузин, който всяка година строи по 20—30 галери за турския султан на собствени разноски в Черно море и е наречен от един паша „шейтаноглу", дяволско изчадие, защото научил турците на различни хитрини и интриги за изтръгване на пари от бедните християни — негови собствени единоверци, посредством мита и др., ... наклеветил добрия човек пред пашата и след три или четири дни той го свалил ... и на негово място поставил сегашния Йеремия, също по настояване на Кантакузин, не защото бил най-достой-

ният, а защото е бил Collectaneus* на този шейтаноглу. ...

Епископите получават доходи отчасти от имотите, които са към техните Ecclesias, т. е. църкви, като лозя и ниви, отчасти от подаяния и данъци от техните църкви и общини.

Гръцките монаси пазят много повече дисциплината и реда помежду си, отколкото онези под папството, и отлъчват похотливите, нецеломъдрените „жребци". Единствено по отношение на своите пости, избора на храни и други церемонии или обичаи са твърде суеверни.

Иначе гърците също имат свои стари манастири, села и разположени край тях ниви и лозя, от които се издържат, и обикновено се позовават на това, че техните прародители са освободили с пари от турците недвижимите си имущества, манастири, градини, ниви и лозя. И сега те имат възможност да си купуват селски имоти, ниви и др., както свалените патриарх Митрофан има на съседните острови, както казахме по-горе, до манастира си свои собствени ниви, лозя и градини. Има също и голям брой гърци, забогатели много от търговия и по други начини, но ходят с твърде лоши дрехи, за да не разберат турците за богатството им и да ги ограбят.

Гърците от Кандия, Морея, Пелопонес и Асинто* имат добри условия за отиване в Италия, обаче като се върнат, възбуждат подозрение както у турците заради извършено предателство, така и у самите гърци заради религията.

През месец август двамата императори преговаряха за освобождаването на пленниците. Нашият император изпрати на Турчина дори списък на пленниците, намиращи се у нас, сред които обаче липсваха няколко от най-важните, като в замяна искаше от Турчина само онези, които са били измъкнати край техните крепости или от къщите им и отвлечени в плен. Той изискваше също да се спрат нападенията на турците, които са толкова чести и така враждебни, като че ли няма мирен договор. Но тогава те, по техния несериозен начин, без да могат да докажат нещо, ни упрекнаха за нашите нападения, които предизвиквали техните, и не приеха нищо.

На 25-и т. м., деня на св. Вартоломей, когато нашите господа посланици предаваха подаръците, пашата искаше да ги предума да станат турци. Казал им, че бог давал на турците щастие и спасение. ... Който приемел вярата им, бил техен приятел и брат и ще му бъде така добре, както и на тях, но който не иска, него ще грябва, съгласно закона им, да го принудят с меч и освен това ще трябва да им плаща данък. ...

Преди този паша главен везир е бил Рустан паша. По едно време той искал да убеди султан Сюлейман да въведе в земите си само една вяра и особено да изгони евреите, от които има повече вреда, отколкото полза. При това Сюлейман откъснал едно цвете, жълто и бяло, и попитал пашата харесва ли му цветето. Той отговорил: „Да, защото така го е създал бог.“ След това султанът изскубал жълтото и попитал как сега му харесва. Той казал: „Сега то вече няма образ, защото не е цяло и загуби единия си цвят.“ Султанът откъснал друго цвете, изскубнал бялото и попитал както преди, а онзи отговорил същото и накрая султанът казал: „Щом цветята ти харесват със съвършенството на цветовете си, защо не допуснеш това и за хората, които бог е създал. Колкото повече цветове има едно цвете, толкова е по-красиво. Така и турците носят бели чалми, мохамеданите зелени, гърците сини, арменците шарени — бяло, червено и синьо или черно, евреите жълти. Така и на бог харесват всички вери.“

Септември

...

През този месец, когато бях болен, направиха архиепископ в България *αδελφόπαις* на Мехмед паша, т. е. сина на брат му. Седалището му е на десет дни път от Адрианопол в град Охрида, между Епир и Сърбия (в него стои и санджакбеят) и му са подчинени четиридесет епархии. При посвещаването му константинополският патриарх и патриархът на Александрия*, учен мъж, който по това време бил в Константинопол, чели литургия с много церемонии. ...

Патриархът отлъчва и забранява да ходят на черк-

ва пръцките жени, които вземат за съпруг италианец, французин или испанец. ...

Декември

На 4-и Махмуд бей, главен драгоман или преводач на турския султан, бе изпратен с договора за мир във Виена при Негово величество римския император. По него Мехмед паша му изпрати подарък два красиви килима. Мирът обаче и неговото продължаване бяха възпрепятствувани твърде много от един член в договора за изграждане на нови крепости, който нашият император разбрал в смисъл, че крепости, в които се помещават войски, не трябвало да се строят по границите и от двете страни.

Мехмед паша предложи също на нашите господа посланици продължение на мира за двадесет години, на което обаче те не се съгласиха, защото Турчинът изискваше Негово величество римският император да бъде приятел на всички негови приятели и враг на всичките му врагове. ...

В Карамания, Анадола, Сирия и Египет християните служат всичките си литургии на гръцки език, но проповядват — в Сирия, Египет и др. — на арабски, защото там говорят арабски и почти всички са араби. Също и арменците изпълняват църковната служба на гръцки, но проповядват на своя майчин език. ...

На 22-и оповестиха по всички площади смъртта на турския султан Селим и идването на сина му Мурад. В Галата и Константинопол, по най-важните места, поставиха силни стражи, за да предотвратят бунтове на еничарите, аджемиогланите и други. Няколко дни преди това евреите закопаха в земята най-хубавите си неща. Други, като най-видните господари, прибраха съкровищата си в безистена. Защото преди, като узнавали за смъртта на султана, спахии, еничари и подобни на тях нехранимайковци нахлували в къщите на търговци, евреи и на други места, където знаели, че има добра плячка — и пашите дори не били пощадени — и грабели всичко, каквото можели. Защото в такъв момент всичко им е разрешено, докато им повишат заплатите и така ги умирят. Мурад, новият султан, е на 28

години, досега имаше свой двор в Магнезия в Еолия, на 14 или 15 дни път от Константинопол, и пристигна тук с кораб през нощта след празника на св. Тома. Той веднага свика пашите при себе си и седна на трона на баща си.

Точно на този ден, 22-и, той изискал петимата си братя, най-големият от които беше на осем години, и (въпреки че мюфтията го беше разубеждавал да не ги убива още, понеже са толкова млади и няма защо да се опасява от някакъв метеж от тяхна страна), наредил начаса да ги удушат пред очите му и казал: „Така никой, който иска да устройва размирици в империята ми, няма да се подвежда." Неговият баща, който добре знае какво ще се случи с другите му синове, оставил завещание да ги погребат до него. Майката на единия син, като научила за смъртта му, сама се пробола. Две от жените на Селим са бременни. ...

Новият диван, или съвет, който ще утвърди султана, ще се проведе на коне, за да може, ако се надигне бунт, великите господари да се отбраняват или избягат.

Султан Мурад се слави иначе с набожност, любов към правдата, трезвеност, щедрост и доброта. Той плакал за братята си, след като заповядал да ги удушат. ...

На 29-и новият султан ходи в безистена. Той освободи също всички пленници от Черната кула край Босфора (морски проток край Константинопол), над 400 души, заедно с Цербелони*, за да може в замяна на тях да бъдат освободени и пленените турци в Италия, както и срещу Цербелони освободиха държания в плен в Рим Мехмед бей. ...

Днес в Константинопол умря плененият капитан фон Каниси и като казаха на пашата, че за него щеше да бъде по-голяма чест, ако го беше освободил като подарък на римския император, вместо сега да умре, без да има полза от него, той отговорил: „Така му е било писано на челото."

Забележителни неща, случили се през изминалата 1574 година

1. Трудното преминаване на полския крал [Анри]* от Франция през Германия.

2. Мирът на венецианците с Турчина, сключен посредством техния посланик Барбарум, епископа — френския посланик, и евреина д-р Саломон.*

3. Смъртта на крал Карл [IX]* във Франция.

4. Бягството на полския крал Хайнрих* за Франция през Виена и Венеция, където бил приет много тържествено.

5. Гибелта на молдавския* войвода, който бил разкъсан от камили.

6. Страхотното нападение на татарите в Полша и избиването на няколко хиляди от тях.

7. Завладяването на Голета* и загубата на царство Тунис.

8. Продължаването на осемгодишния мир между римския император Максимилиян и турския султан.

9. Смъртта на турския султан Селим.

10. Смъртта на мюфтията*, т. е. турския папа в Константинопол.

11. Поемането на властта от Мурад.

12. Удушването на неговите петима братя. ...

Януари 1575 г.

На 1-и отидох на погребението на починалия в Константинопол капитан фон Каниси; отпред вървяха четирима монаси със свещи и на гроба изпяха няколко псалми за душата на починалия.

На 2-и драгоманът Матиас донесе на моя милостив господар отговора на Мехмед паша, че подготвят посланичество до негово величество римския император, за да му известят за смъртта на турския султан Селим и за потвърждаването на мира от новия султан Мурад.

Съпругата на Мурад е дъщеря на Петър войвода в Молдавия; когато Мурад тръгнал за Азия, майка ѝ му я подарила.

Този ден [5-и], един час преди нощта, гърците благословиха водата. Те пускат един сребърен или дървен кръст три пъти във водата в името на бога и този ден не ядат месо.

На 12-и бях в монетния двор на султана, където има само гърци, които секат дукати, аспри и мангъри. На това място, когато са завладели Константинопол, е жи-

веел патриархът; сградата е красива, от дялани камъни, прилича на манастир. Запазена е само кулата, където държат на склад сукното, което раздават на еничарите.

На този ден [13-и] и пред нашата врата дойдоха роби, които искаха помощ, за да могат да се откупят. Новият султан Мурад освободил 32 роби, които го докарали с един каик от Азия до Константинопол, повечето от тях били италианци и венди*. Той бил много щедър и подарявал по 12 и повече дукати на хора, които само го превозили или са извършили нещо друго за него. ...

Много хора от господарското съсловие не вярват никак в бога или вярват съвсем слабо. Господин Карл Рим се съмняваше в Светата троица и често повтаряше сам на себе си: „Три е едно." Не можеше да му се побере в главата, че едно може да бъде три, а три — едно. Господин Лазарус фон Швенди* изобщо не вярваше и беше заблуден, че религиите били измислени, само за да се държат хората в покорство. ...

Турците наричат французите свои братя и френският посланик не отстъпва нищо пред Мехмед паша. Веднъж френският посланик, който е епископ на Аквис*, говорил твърде свободно с пашата и той наредил на преводача да му каже, че не трябва да забравя какво и с кого говори. Посланикът обаче отговорил, че говори с роб, при което преводачът се изплашил, но Мехмед искал да разбере какво е казал посланикът. След като преводачът му казал, пашата попитал посланика чий роб е. Той му отговорил: на султана и че не трябва да забравя с кого говори — не с роб, а с истински благородник, който е слуга на своя крал, докогато му харесва. И ако пашата не иска да го допуска при себе си, колкото често той пожелае, ще поиска от султана да му назначи друг паша, с когото да може да преговаря. След това пашата го оставил да си върви в мир.

Когато братът на този епископ, игумен [Ж. Ноай]*, дошъл на негово място и за пръв път отишъл при Мехмед паша, който го оставил да чака дълго време, той се ядосал и си отишъл. Пашата пратил след него да му кажат да се върне и да доложи какво желае. Уж не знаели, че бил там. Игуменът дълго време не искал да се съгласи, накрая все пак го придумали и дошъл пред пашата, но му казал, че няма какво да прави тук, друг

път щял да говори с него. Пашата отвърнал, че когато желае, ще бъде изслушан.

Такова щастие посланиците на римския император нямат и не се ползуват с такава почит. Господин Карл Рим и моят уважаван господар няколко пъти отиваха [при пашата] по негово искане и въпреки това той не ги допускаше при себе си, а ги отпращаше. Когато веднъж отишли, той казал: „Нека гяурите пак си вървят." Точно в този момент обаче дошъл един важен турчин и искал да го види, поради което той слязъл долу и им казал, че трябва да се радват, защото иначе пак би трябвало да си отидат. ...

Февруари

В началото на този месец отсякоха главата на един грък, понеже говорил против турската религия и техния пророк Мохамед. Предишният мюфтия го бил осъдил само да гребе, а този — на смърт. ...

На 10-и нашият драгоман Матиас разказваше за аджемиоглините. Най-главният им началник, който ги събирал от Мароко, Епир, Албания, Азия и др., пишел на свещеника (протогерос) на всяко селище да отбележи колко жилища или домакинства (Casas) има Султанът изисквал толкова аджемиоглани, колкото му харесвало, така че бедните хора често били принуждавани да дават двадесет, двадесет и четири годишни мъже, които трябвало да оставят жена и деца. [Аджемиоглините] крадели, грабели и били по-лоши от истинските турци. Не ги обрязвали; всички трябвало да изпълняват обща работа в продължение на четири или пет години, тогава ги освобождавали или избягвали по някакъв начин. В Константинопол довеждали и правели аджемиоглани дори и такива, които вече били дякони.

На 13-и моят милостив господар устрои голям прием за хора от Галата, между които бяха и г. Бенедикт фон Аленфелд, благородник от Холщайни, г. Паул Книпе, калвинист — доктор по право, г. Ракенкурбе, френски благородник, и един италиански граф фон Винченц, който избягал в Константинопол, защото извършил убийство. Той имал красива сестра, която някакъв голям господар опозорил и не искал да възстанови честта ѝ и да

освободи рода им от този срам, поради което графът търсил начин да унищожи него и целия му род. Подобни случки не са редки и се стига дотам, че големи родове така се ожесточават един срещу друг, че се изтребват взаимно.

Точно днес ми разказваше един италианец — отрекъл се християнин (който бил пленен в Кипър и се потурчил, но не го обрязали, защото искал да му дадат жената и децата), че когато турците завладели Фамагуста, взели няколко хиляди от най-красивите жени на галерите си и искали да ги отведат със себе си. Една от тези жени намерила огън и с него запалила барута, така че турците и всички други хвъркнали във въздуха; унищожени били 16 галери и 30 кармисала.

На 16-и моят милостив господар плати 200 дуката за освобождаването на Кристоф Пругер, пленник в Константинопол и братовчед на Ханс Пругер, пощальон на ерцхерцог Фердинанд в Щерцинген*. ...

Този ден [18-и] при мене бяха Йоханес Фербер фон Бакенен и един гръцки монах, който иска от моя милостив господар препоръка, за да стане епископ в Зизико* с годишен доход 200 дуката.

На 28-и моят милостив господар откупи за 125 дуката един търговец от Бремен, Улрих Херде, който загубил 20 хиляди дуката и стоял в плен 13 години.

Март

На 1-и... разказваха също, че в Турция на хората се явявали духове в образа на момчета и малки деца, които не пакостели никому, а искали да служат на хората. Казват, че това били души, чиито тела са умрели преди или веднага след раждането, преди да са извършили нещо лошо; след това те се явявали пред хората, помагали им и вършели добро. Наричат ги „джин". ...

Михаел Диак разказа как, малко преди заминаването му за Константинопол, един негов млад братовчед го подканил при едно пиене да отидат на другия ден с още двама към Белград и да предизвикат турците, на което той се съгласил. И така четиримата сутринта дошли пред вратата на Белград, която била още затворена,

и попитали стражата за познатите си турци, на които предлагали да се бият, счупили копията си във вратата и изпразнили пистолетите си, след което се отдалечили. Турците обаче ги настигнали след четвърт миля, той, Диак, стрелял по един, който паднал от коня си, и той успял да хване коня и да избяга с него. Другите трима ги пленили. Когато посланикът на императора се готвел за тръгване към Константинопол, той се присъединил към него, за да освободи братовчеда си; и посредством моя милостив господар скоро се получила заповед от турския султан до пашата в Буда, където братовчед му бил държан в плен, за освобождаването му.

При това трябва да се знае, че по границите християните и турците заедно вършат много разузнавания и турците отиват при християните на доверие и пият с тях, но християните не отиват лесно при турците, защото те не държат на думата си.

На 4-и Александър Ганц от Ваймар бе освободен от моя господар и дойде в нашата къща.

На 5-и дойдоха двама [пратеници] на г. Рубер от Кашау и донесоха писмо, скрито в една брадва. Ако го бяха намерили у тях, сигурно щяха да ги окачат на вехтела.

На 6-и, в неделя, патриархът в Константинопол отлъчи с особени церемонии и публично всички еретици.

Тъкмо днес Улрих от Бремен ми разказа, че преди седем години злият дух обзел един роб и повикали един францискански монах, който попитал злия дух в какво толкова обвинява бедния пленник, а не отиде поскоро в турците, защото той и подобните нему са достатъчно измъчвани от тях. На това злият дух отговорил, че турците били вече негови, заради това нямал много мъчнотии с тях, но с германците имал много работа, докато и тях закара в ада...

На 10-и моят милостив господар освободи един ковач от Мюнхен, за когото се застъпи и заплати Улрих Херде от Бремен, понеже двамата били пленници у един господар и ковачът му правил много добрини. Защото който умее някой занаят, винаги бързо се издига и може да припечели нещо, за разлика от онзи, който не умее нищо. Херде каза, че ако не бил ковачът, бълхите и червеите щели да го изядат, заради това и го освободи. ...

На 17-и на разсъмване при моя милостив господар дойде г. Тарановски, полски посланик, и говориха три часа с него, и то против волята на пашата, когото той бил помолил за това, но пашата му отказал и го попитал какво иска да прави при германците, нали са врагове. Той отговорил, че посредством женитби и други пътища те вече от много години са приятели. Пашата обаче казал, че за султана не било обичайно да позволява посланиците или пратениците да се събират. Когато се срещнели в християнския свят, да правели приятелство помежду си колкото искат.

Когато точно този полски посланик след дълги молби най-накрая бил допуснат при пашата, той му заповядал да пише в Полша, че не трябва да избират крал против волята на султана и не трябва да бъде нито московец, нито от австрийската династия. На това посланикът отговорил, че ще изберат този, който им хареса и е способен. Но който и да бил, той трябвало да се подчинява на полските закони и да не се захваща с нищо противно на тях. Понеже поляците сега имали мир със султана, турците не трябвало да се опасяват от нищо, но не можели също да възразяват. След това пашата го посъветвал да вземат за крал някой от техните войводи, защото знаел, че ако стане това, помежду им ще възникнат разногласия и след това турците много по-лесно ще могат да сложат крак в Полша и да ловят риба в мътна вода. ...

Днес [23-и] гост на моя милостив господар беше един часовникар от Грац, пленен при Сигет. Живял при султан Мурад, още докато той бил санджакбей в Магнезия* (открито пазарище с един замък), където имал постоянно 1200 души при себе си. След това станал дворцов интендант на турския султан. Подчинени му са около 150 души, които носят яденетата на султана пред стаята му, а от тях ги вземат неговите момчета, които стоят постоянно пред нея. Обикновено яденетата са не повече от 7 или 8 вида, а когато има прием — най-много 14 или 15. Ковачите и другите занаятчии ги правят дворцови интенданти и всеки от тях получава дневно по 40 аспри, някои дори повече, а понякога им подаряват някоя златна монета.

Главният лекар на турския султан е мавър. Най-напред бил часовникар, след това учител и накрая ста-

нал лекар. Без негово разрешение никой в цяла Турция не може да упражнява лекарското изкуство. Той получава на ден по 300 аспри от турския султан, а с подаръците стават 500. ...

На 26-и седмоградският посланик Александър Кенди, учен човек, поднесе на турския султан подарък сребърни съдове.

Днес започна еврейският великден и почина Грегориус от Албания. Гръцките свещеници му дадоха една лъжица с някакъв прах и вино вместо причастие, прекръстиха го и казаха една молитва. След като взе причастието, той веднага издъхна. Измиха го (какъвто е обичаят на турците и гърците); на 27-и го погребаха с често описваните церемонии и прочетоха текста от 1.Thess.4* и като го положиха в гроба, всеки хвърляше вътре шепа пръст. ...

Април

...На 18-и съобщиха на моя милостив господар чрез поляка Кристоф, че Валасиен — един унгарски благородник, който преди това беше в немилост пред императора и при Пресбург избяга, избил 2600 турци при Шемниц* край унгарските мини.

Тази империя [Османската] виси на едно малко пиронче и ако сред турците се яви веднъж разногласие или султаните оставят неподходящи синове, ще се случат чудновати неща.

Турците обичат повече лутераните, отколкото папистите, защото лутераните отхвърлят боготворенето и почитането на икони и затова се надяват, че те по-скоро биха могли да станат турци, отколкото италианците. Поради това, щом пленят някого, веднага го питат дали е папист или лутеран.

По това време провериха 4000 еничари и известен брой спахии и ги изпратиха към Черно море да строят при полската граница крепост, поради което се предполага, че може да има война с поляците. ...

На 29-и си замина седмоградският посланик г. Кенди, който говори много добре гръцки и латински и е следвал във Витенберг.

Май

В началото на този месец Мехмед паша, който строи хубава джамия на 3 мили от Адрианопол към Константинопол, изпратил 120 роби да вадят камък, те обаче избили надзирателите си и избягали; пратили да ги гонят, но не могли да ги намерят. ...

В джамията [на Пиале паша в Скутари] при нас дойде една стара жена, която знаеше малко немски, тъй като била пленена още като малка и докарана в Турция, когато Сюлейман обсаждал Виена. ...

В еврейските гробища има различни надгробни плочи: някои широки и издигнати по дължина, други широки и дълги, колкото е дълъг гробът, и легнали; някои са издигнати и имат три форми: четириъгълни, с две-три стъпала нагоре, продълговати и кръгли; други са овални и краищата им са издигнати по стар езически начин. Виждат се староеврейски надгробни надписи. Самите гробове са разкошни: един четириъгълен надгробен камък струва 80—90 дуката. ...

Улудж Али е наредил да построят една извънредно голяма галера, която от всяка страна щяла да има по 36 пейки, всяка за по осем гребци, което прави 576 гребци. Видяхме скелята за строежа ѝ.

Днес на гости при моя милостив господар беше пратеникът на херцога от Ферара, който дошъл тук заедно с рагузанския пратеник, само за да разузнае какво иска да предприеме Турчинът спрямо Полша и избирането на полски крал.

Тези дни немските евреи обрязаха един стар седемдесетгодишен мъж, който станал евреин. При обрязването той викал „Исусе“, а те му казвали: „Ако искаш да бъдеш евреин, не трябва да викаш Исус“.

В Константинопол трябва да има над десет хиляди евреи, които преди са били християни. Само Великият евреин, или херцог Йозеф, е довел тук със себе си петстотин, повечето от които испанци и италианци. ...

Моят милостив господар получава дневно от турския султан за прехрана по 12 райхсталера: седем талера и тридесет и няколко аспри в брой, а останалото в месо, подправки, дърва. Разходите му възлизат, заедно с откупуване на пленници, погребения и др., годишно на 13

хиляди талера. Ядохме за първи път зелен фасул и репички. ...

На 8-и и следващите дни турците се молиха усърдно за дъжд и плодородие, тъй като всичко е изсъхнало. Преди три години по време на поскъпването те помагаха на нашите от Буда, така че в този случай сега нашите ще трябва да им се притекат на помощ. ...

Днес [12-и] видях и писмото на патриарха до архиепископа на България [Арсений*], в което му пише най-любезно и го нарича свой брат и помощник. Рагузанските пратеници се оплакали от него, че изисква от търговците в неговия град мито, противно на всички обичаи, заради това патриархът му пише да не прави това и да не въвежда нови неща. ...

Гърците са считани от самите паписти за суеверни, тъй като по-скоро биха се оставили да ги убият, отколкото в сряда или петък да ядат месо или да нарушат постите си независимо дали са болни или здрави. Те правят разлика между храните, веднъж не може да ядат месо, друг път — нито риба, нито яйца и др. При тях няма Dispensation или отпускане както при папистите. За гърците е голям грях да пият с евреин и никой не го прави, но да спят при еврейка им е разрешено; а също ги обвиняват и в содомия.

По това време една цяла галера със сто и петдесет роби заедно с шестдесет турци, които заради престъпления също били осъдени да гребат, избягали от санджакбея на Митилен, с добър вятър слезли в Тено*, изоставили галерата и поели пътя си. ...

Турците или по-скоро християните, които са се потурчили... са толкова честолюбиви, че когато ги снемат от поста им, се срамуват и не смеят да се показват. Така и старият субашия, когато го свалиха, умря от мъка. Защото такива бивши и отрекли се християни в Турция нямат честни приятели, така че един да се застъпи за друг, а докато някой е велик господар, след това така се сгромолясва, че и куче не го препикава, поради което те често се самоубиват. ...

Всички служби трябва да се купуват, особено от най-главния паша (т. е. великия везир), затова един на друг си правят подаръци и се подкупват. Понякога се случва, след като са дали на някого санджак, веднага пак да му го вземат, ако само чуят нещо против него или

някой го наклевети. Връщат го обратно, дори и ако вече е на път да заеме новата си служба, или пък го оставят да чака за нея две-три години, като го правят мазул*, и в Константинопол той подарява и изяжда всичко, каквото дотогава е измъкнал от селяните. Когато някой получи висока служба, трябва да целува ръце на придворните и на султана. Еничарага трябва да подари на този, който му донесе вестта [за назначението] от пашата, петстотин дуката бакшиш, санджакбей — двеста, бейлербей — много повече. Капуджибашите, подчинени на еничарагата, и други началници трябва също да купуват от него службите си за 50, 100 или 200 дуката. И за най-малката службица трябва да се подкупва този, който я дава.

Същото се случва и с учените и преподавателите. Ако някой иска да има добро преподавателско място, трябва да дава подкуп. Преди тези места са раздавали и разпределяли само каделишерите*, сега трябва да се дават пари и на най-главния паша. Поради това учен, който не може да даде подкуп, бива свалян, а някой неспособник, който може да даде, получава професорското място, тъй като от него ще има доход 40, 50, 70 или 80 аспри на ден. ...

На 18-и прекараха пред нашата къща осемнадесет пленени венди* на една верига, също и две коли с момчета и една жена. Две от тях трябваше при това да бият тъпан и да свирят на тромпет. Днес имахме на масата първите череши.

На 22-и обесиха и след това обезглавиха осемнадесет разбойници, сред тях беше и един германец — месар. ...

На 30-и отидох... при никейския митрополит (много любезен човек на 40 години с дълга черна брада и монашески дрехи)... Той три пъти ми каза да замина с него за Никея, но патриархът го изпрати в Молдавия и Влахия да събира данъци. Патриархът всъщност няма право да заповядва нито на тях, нито на московците и русите, но въпреки това те го считат за общ епископ и му изпращат всеки три или пет години данък за подобра издръжка.

Един роб на султана или на пашите получава дневно по половин аспра, определена храна, която може да изяде наведнъж, и определени дрехи годишно.

Турските момчета, които не са обрязани, носят отзад дълга плитка, понякога преплетена със злато. На обрязаните отрязват косата с бръснач; някои си запазват отгоре малък перчем.

Юни

На 1-и освободиха окончателно от Черната кула Габриел Цербелони и други 37 души. Между тях бяха Констанцио и Херкулес де Мала Теста, пленени при Фамагуста в Кипър, Кираго и много други видни благородници. Всички отидоха при венецианския байло, т. е. посланик, също и Цербелони (който пребиваваше при него с робските си дрехи, докато пристигне отговорът за освобождаването му от Италия) и там всеки според ранга си им изказа почитанията си, някои дори паднаха в краката им, други им целуваха дрехите, а трети ги прегръщаха. А след това робите събрани там, се прегръщаха помежду си, като ту се смееха, ту плачеха от радост. После байло приготви две дълги маси и нагости всички. Мала Теста веднаж избягал, но го заловили и го били жестоко....

На 3-и Констанцио и Мала Теста, единият на двадесет и няколко, другият на четиридесет години, бяха гости на моя милостив господар и между другото разказваха как цели четири години в Черната кула е трябвало да горят свещи и когато турците били весели, удряли им по двеста-триста тояги. Констанцио е единствен син и при това последният от своя род.

На 4-и всички заедно си тръгнаха... Мехмед паша им беше дал безплатно коне, магарета, еничари, чауши и др. до християнския свят. В замяна християните по същия начин доведоха турците до турската граница. ...

На 9-и моят милостив господар отиде при пашата, където заварил френския пратеник, който вече бил чакал цял час, но щом моят господар дошъл, пашата изслушал само още двама-трима турци и веднага го пуснал вътре. Французинът, като видял това, веднага си тръгнал, тъй като го счел за нетърпима подигравка. Защото той дотогава никога не бил идвал при пашата толкова тържествено — от Галата подкарал търговци, златари и всякакви прислужници, които трябвало да яздят

заедно с него, за да изглежда свитата му голяма, а той вървял отпред сам на коня си, но този път пашата изобщо не го зачел. ...

Всички, дори най-големите злосторници, получават опрощение на всичките си престъпления, само ако от християни или евреи станат турци; и заради това много гърци се потурчват, за да правят каквото искат, а не да бъдат подтискани. ...

Юли

...На 8-и дойде пратеник от Седмоградско, от страна на Батори, и извести, че империята и Седмоградско са вече във война едни срещу други. ...

На 31-и отидох с лекаря от Хиос в патриаршията и поисках от митрополитите да отговорят на няколко богословски въпроса и да напишат имената си. На това всички, дори и самият протосингел*, се смяха и без смущение признаха, че не могат да напишат имената си orthographice и правилно, а само да пият. Това доказваха достатъчно лицата и брадите им, тъй като приличаха повече на постоянно пияни кръчмари, отколкото на духовни лица. Особено този от Писидия* е истински Бакхус. Там беше и митрополитът на Амазия или Кападокия, с широка и дълга брада, също и митрополитът на Никея, който беше изпратен от патриарха във Влахия да събира милостиня. Патриархът седеше при нас на една маса, но монасите му лежаха по техния обичай с кръстосани крака на пода.

Гърците, които са под властта на венецианците, а също и в Сицилия, Корсика и на други места в Италия имат свои епископи, които се поставят от гръцките митрополити и също на определено време изпращат своята милостиня.

Август

...

Адам Нойзер бе услужвал на Негово величество римския император толкова много с разузнаване и други неща, че той му изпрати чрез г. Прайнер сто талера.

Нойзер помоли моя милостив господар да се застъпи пред Негово величество императора да му разреши да се върне в Германия и да остане там в безопасност. ...

На 21-и... [при поднасяне на подаръците на великия везир Мехмед паша] накрая моят милостив господар, както е обичайно, помоли за подобряването на заплатите, т. е. за повишаването на няколко турски служители, които бяха заедно с Махмуд бей, главен драгоман на Портата в Прага, също и на Синам бей, един фин стар човек от Хърватско, който докара, т. е. придружи подаръците от Буда дотук. Защото турците имат обичай да молят за повишение чрез господа посланиците, тъй като знаят, че в такъв момент пашата не може да откаже лесно.

Стар обичай е също пашата да подарява [на посланиците], когато се предават подаръците, двама или трима пленени германци. И при този случай моят милостив господар помоли за трима: единият от Клагенфурт, а другите от Филах*. Турците веднага му обещаха, но на сутринта отново отказаха. Чак след като двамата говориха достатъчно за различни важни неща, внесоха подаръците, а именно сребърни съдове: пет големи чаши, една кана, две купи за плодове и един разкошен красив и голям часовник, всичко позлатено, на стойност 9000 талера. И към тези обикновени подаръци бяха прибавени, този път допълнително поради продължаването и потвърждаването на мира — 12 000 дуката. Оттам отидоха при Пиале паша, комуто дадоха сребро — три високи чаши, един часовник, един компас и пари — както обикновено — 2000 талера. ...

На Мустафа паша подариха две чаши и един часовник заедно с един компас и пари — както обикновено — 1000 талера. Той между другото казал на господин посланика, че било чудесно, когато великите господари са единодушни помежду си, но за нему равните хора нямало по-голяма радост от тази, когато потеглят на война — струвало им се като че ли са облечени само в злато и им поднасят най-хубавите лакомства. Защото ако се върнели, щели да имат всичко достатъчно, ако обаче паднели в боя, умирали за вярата си.

Синан паша получи две високи чаши, или бокали, един сребърен часовник и пари — както обикновено — 1000 талера. Когато му поднасяли сребърните съдове,

той казал на моя милостив господар: „Защо ми носиш такива неща, знаеш добре, че не пия вино. Ако искаш да ми подариш нещо, донеси ми пушки, ризници, брони и други оръжия, за да мога да надвия вашите с тях.“ На това моят милостив господар отговорил с шега, че оръжията на християните не могат нищо да помогнат на турците, защото те не могат да боравят с тях, и го помолил и той да помогне за прилагането на мира. Синан отговорил предизвикателно, че е слуга на своя наймогъщ император и трябва да върши, каквото той му заповяда. Ако днес му нареди да потегли за Унгария и да завладее Кало, ще го направи. ...

Всички юнкери на господин посланика бяха вкарани също вътре при пашите, за да им целунат ръцете. ...

На д-р Саломон и на още една тайна личност дадоха 300 талера.

На Адам Нойзер — 100 талера.

На 23-и моят милостив господар поднесе лично на султана подаръците — сребърни съдове: сребърни позлатени принадлежности за писане, върху тях разкошен красив часовник, покрит с кристал, красиво изделие, високо, широко и дълго около три големи педи, на стойност 1500 талера; също един голям позлатен леген и кана, и двата съда изработени по най-красив начин с изображения на риби, раци, листа и др.; освен това четири големи високи позлатени бокали, още един прекрасен часовник с четири кулички — по турски обичай — в четирите ъгли, който показва часа, бие и събужда; и накрая един голям компас и върху него гравирана изкусно цяла Турция; всички неща са позлатени по най-красив начин, отчасти гравирани, отчасти лети. Заедно възлизат на стойност 3181 райхсталера и 58 крони; и пари както обикновено — 45 000 талера. ...

Допълнителни разходи за господа пратениците

На господин посланика Давид Унгнад издръжката му за тази година е 7500 талера. Освен това от него са направени извънредни разходи от 2-и декември на миналата 1573 г. до края на 10 януари 1574 г., които въз основа на две изпратени сметки възлизат на 2988 талера, 48 крони и 2 пфенига. ...

А Негово величество римският император изразходва ежегодно за унгарските гранични постове десетки пъти по сто хиляди гулдена. ...

Аджемиогланите се използуват в сарая и като кухненски прислужници; дрипави нехранимайковци, които едва ли не влизат и вътре в палата. ...

Римският император държи всички турски пратеници напълно свободни и те не харчат нищо нито за себе си, нито за своите хора. Само за Махмуд бей при пътуването му от Гомора до Прага, за престоя му там и за връщането му са изразходвани осем хиляди гулдена, тъй като на него — като на княз — всекидневно са слагали трапези и господата винаги са отивали да се хранят заедно с него.

Всяка година на господа посланиците се изпращат безброй оплаквания и сведения за щети, които те трябва да представят на пашите. Тъй като именно в Унгария и Хърватско турците така вилнеят, че от Гран, Сигет, Шулвайсенбург* и други места хиляди хора се изселват, защото те плячкосват цели села, палят ги и откарват в плен народа. Пред Весприн*, Палага и други гранични постове нахлуват по петстотин и повече души и предизвикват нашите на бой, така че унгарците не могат да се въздържат и често претърпяват големи поражения. А при други случаи турците посичат или отвеждат в плен когото срещнат при набезите си по лозята или по полето. Има също и селяни, които признават властта и на двамата императори и когато турците се явят, те трябва да станат техни разузнавачи, да следят къде може да се срещнат нашите и да ги издават. Когато нашите идват по тези места, трябва да внимават къде биха могли да се срещнат турци.

И такива бедни хора биват ужасно измъчвани и изтезавани от турците — освен годишния десятък трябва още да дават, а много от тях дори биват пленявани и отвличани.

За всичко това Негово величество римският император се е оплаквал често с писма до пашата на Буда. Но той, обратно, се оплаква от Негово величество, като хвърля цялата вина на него, тъй като той [пашата] непрекъснато въздържал и наказвал своите за тези деяния и ако се случело нещо, то ставало без негово знание и против волята му. Нашите сами били виновни, тъй

като предизвиквали неговите хора за такива неща. Той бил миротворец, заради това и държал да не се нарушава мирът. ...

На 24-и разговарях с доктора по медицина от Хиос за Аугсбургското верую*. Той го одобрява, защото се основавало върху светото писание. И където гърците не се съгласяват с него, те го правят не от вироглава упоритост, както папистите, а поради незнание, защото не са учили. ... Този доктор е учител на патриарха и му чете Porphyrij Praedicabilia*, а протосингелът — Хермоген*, Хезиод* и Аристофан*.

На 30-и бях при протосингела и прочетох неговия и на сина му Теодосий отговор за Аугсбургското верую. Старият човек ми призна, че малко монаси могат да разберат нещо от него. От намиращите се тук митрополити никой не знаел стария гръцки език (тази работа трябвало да изпълняват двама лаици или миряни, защото никой от духовниците не бил толкова учен). Заради това патриархът възложил на тях двамата работата по отговора и те, както разбирали нещата по Хризостомус* и др., съставили мнението си. ...

Днес видях двамата свалени митрополити — на Хиос и Навпакт [Лепанто], които били обвинени от Clericis Presbyteris* в прелюбодеяние, нецеломъдрие и симония*.

Гърците никога нищо не вършат даром: за всичко веднага трябва да е налице наградата и парите в брой; оценили само няколко листчета от техните книги за много пари. И не само книгата трябва да се плати три-четири пъти по-скъпо, а и на този, който я донесе, трябва да дадеш също толкова за труда му. Г. Аугериус [Бузбек] трябвало да даде за „Паралелите“ на Дамаскин* двадесет и пет талера и на този, от когото я получил — на протонотария* Теодосий Зигомала, син на стария, тридесет талера. Аз самият платих на тези двамата, сина и бащата, четири талера за шест листа. Общо взето, това са само наемници, които искат да им се заплаща за всяка буква. ...

Септември

На 8-и султан Мурад се върна от лов. Еничарите му бяха около две хиляди, със саби, пушки и широки брад-

ви, шапките им бяха украсени с големи снопове пера, които висяха надолу почти по прасците им. Други имаха на главите си толкова големи снопове от червени, черни и сини пера, че трябваше да ги придържат с по две върви. Чаушите също бяха заболи пера на чалмите си. Малцина от тях яздеха с позлатени бойни шлемове, двама или трима — с ризници, а двама бяха покрили конете си по персийски начин с броня от сукно или хартия. Някои носеха тесни и дълги знаменца на високи прътове. Пред еничарагата вървяха няколко души с цели храсти от пера на главите си, прикрепени с две върви. Един ходеше на високи кокили, облечен с бяло ленено палто, което покриваше и кокилите му. След султана и неговите евнуси следваха младите християнски момчета, които се възпитават в палата. Всяко имаше от двете страни на главата си по една дълга къдрица. Сред тях имаше малко хубави и яздеха на прости селски коне. Те много рядко излизат от спалните и до този ден изобщо не ги бяхме виждали. Еничарите също носеха красиви, облечени с кадифе и украсени с копринени пискюли алебарди и други особени оръжия и копия, които са заграбили от християните. До Мехмед паша яздеше учителят на султана с облекло, каквото носят турските духовници, кадиите или другите учени, и с голяма шапка. ...

На 14-и моят милостив господар имаше два часа аудиенция при пашата и между многото други неща и оплаквания, че по границите, в Унгария и Хърватско, турците са изгорили цели села, отвлекли са хора и са причинили големи щети, се споменало също за Валасиани* — унгарски благородник, комуто турците превзели две крепости. Пашата казал, че с това не са причинили никаква вреда на нашия император, защото крепостите не били негови, а само на Валасиани, който често им казвал, че само ако дойдат, той ще им предаде крепостите си. И тъй Негово величество трябвало да бъде радостен, че той [пашата] така наказал бунтовника, който създавал размирици; причината обаче за превземането на тези две крепости от турците била, че Валасиани казал: „турците трябва само да дойдат и ще им ги предам.“ Когато обаче отишли, поставили стълбите и се изкачили горе, той наредил да ги завържат един след друг, при което някои започнали да крещят и другите

чули, разбрали измамата и отстъпили. Това пашата не можел да му прости и трябвало да го накаже.

Моят милостив господар каза също, че турците се подигравали с нас — агнето винаги мътело водата на вълка и нашите винаги предизвиквали техните за набези, грабежи и палежи, започвали всички размирици и нарушавали мира.

На 16-и край нашата врата прекараха на верига няколко пленени унгарци и германци от войната на Бекеш* в Седмоградско към затвора на турския султан. Сред тях имаше и един тръбач, когото накараха да изсвири нещо пред нашата врата. Носеха също развени две пленени знамена и няколко други в коли. При това сблъскване или схватка изглежда, че унгарците веднага са побегнали и оставили пленени двеста хусари и петстотин пехотинци. . . .

Същия ден [22-и] бях в патриаршията, обаче патриархът заминал на 18-и заедно с протонотариуса в съседното село Св. Стефан, където патриаршията има лозя, подарени ѝ от богати гърци за спасение на душите им. Такива лозя тя има също и в други съседни села, завещани ѝ по същата причина от други преди смъртта им. Случва се постоянно богати гърци да завещават на монасите за опрощаване на греховете си и за спасение на душите си недвижими имоти, а други подаряват завеси за иконите на Христос, Мария и на други светци; някои слушат литургии, дават милостиня, постят и вярват, че по този начин ще заслужат опрощение на греховете си, откупуват за себе си и за починалите свои близки литургии, молят се за мъртвите: считат литургиите като изкупителна жертва за греховете на живите и мъртвите. Литургиите се продават най-малко за дванадесет аспри едната.

Общо взето, във всяко отношение те са паписти с изключение на признаването произхода на светия дух, подквасения хляб, чистилището и че папата не е наместник на Христос. Също така, въпреки че признават, че човек става праведен единствено чрез вярата, те все пак се основават, от простота и невежество, на добрите дела.

При тях веднъж е било решено, че не трябва да се отклоняват ни най-малко от решенията на църковните събори и отците и да се придържат твърдо и здраво към

почитането на светците, молитвите за умрелите и други свои грешки, защото те били осветени от бога и не можели да бъдат грешни. Proba.*

Патриархът има ordinarie* и винаги двадесет, рядко повече монаси при себе си в патриаршията, които му прислужват и също живеят в неговия двор. През деня там стоят протосингелът, протонотариусът и други, които живеят близо до патриаршията и вечер си отиват. Също така при него постоянно има един еничарин, който пази него и приближените му и когато излиза или заминава, го придружава и охранява. Там се намират винаги и други двайсет-трийсет монаси, които обикалят почти целия свят и събират милостиня — мързеливи търтеи, които не знаят да вършат почти нищо освен само да четат. Тъй като тук идват винаги чужди митрополити, епископи и др., за да излагат своите въпроси пред патриарха или пашата, патриархът ги кани при себе си, или когато няма такива — кани други свещеници или добри приятели.

Сред своите духовници те самите знаят само трима учени мъже: първият — митрополитът на Търново, на име Арсений*, който е също архиепископ и екзарх на цяла България; вторият — митрополитът на Навпакт и Акарнания, наречен Дамасценус, и третият — йеромонах Матей, който единствен през време на пости проповядваше тук всяка неделя и бе изпратен от патриарха тази година да събере данъка за султана.

Гърците, също както италианците, се държат извънредно лошо при умрелите: жените скубят косите си, удрят се по гърдите, издраскват лицето си, пищят; поръчват също както евреите оплаквачки, които трябва да оплакват умрелите. След погребението поднасят ядене, за да забравят мъката си, и взаимно се утешават. ...

В патриаршията видях също няколко проповеди на един гръцки монах на име Йосиф Приениус*, живял по времето на император Мануел Палеолог. Това е книга, дебела 3—4 пръста, с дребни букви. Повечето проповеди в нея са за Светата троица и произхода на светия дух само от отца... Накрая има една проповед за празника на „Стоенето* мирно", който се празнува от гърците в Константинопол всяка година за възпоминание на една странна история. Случило се, че Константинопол бил обсаден едновременно от турците и българите. Тогава жи-

телите видели през нощта как иконата на Мария прогонва враговете от града, заради това стояли прави цялата нощ и ѝ благодарили за това избавление. ...

Октомври

На 9-и... посетих доктора от Хиос и между другото го попитах дали не може да се намерят гръцки книги в патриаршията или другаде в Константинопол. Той отговори, че не знае да има такива книги. На светата планина имало няколко, но не се продавали. За пари може би би могло да се препишат, но нямало кой да се интересува от това.

Попитах също има ли учени хора сред митрополитите и монасите, които да са следвали нещо по богословие или история. Той пак ми отговори: няма. Защото те нямат нито училища, нито учители. В Рим имало всъщност един учен грък от рода на Рали, също и един критянин, обществен учител в Падуа, които били негови учители, но и двамата умрели. Аз също видях в къщата на протосингела едно много учено писмо на един млад грък от Италия до патриарха, в което той го подканва да забрани на своите свещеници симонията, т. е. да не продават тайнствата. В Италия има и други гръцки студенти. ...

На 10-и дойде вест, че Седмоградчанинът подложил в Клаузенбург* на нож деветима благородни господа, понеже тайно държели с Бекеш. ...

Тези дни тук дойде един французин, който по собствено желание се потурчи. Той бил потеглил с крал Анри от Франция за Полша, от когото носеше и назначението си, с кралски печат, за четиристотин крони; от Полша отишъл в Седмоградско със сигурната охрана на войводата, защото казал, че иска да отиде при господин игумена, френския посланик, и пристигна в Константинопол. Той обаче знаел за някакъв седмоградски мамелюк на име Петнер, който бил доведен в Константинопол заедно с Нойзер. Отишъл при него, той го завел при драгоманина Мурад бей, на когото казал, че иска да стане мюсюлманин. Той пък от своя страна го завел в обществения Диван и доложил на пашата, че има един французин и кралски служител с писмо, който искал да

се откаже от вярата си. Пашата му казал: „Пак ми водите едно товарно (магаре), къде да му намеря сега обор?“ След което веднага му свалили палтото и шапката и му дали друга шапка и дреха. Защото там винаги разполагат с такива неща, тъй като често се случва испанци, италианци и унгарци да се потурчват и веднага в Дивана ги даряват с нови дрехи. На този дали заплата четири аспри дневно. Хубаво си подобри положението: не струва дори една осма от талера. ...

Разказват също, че венецианците в Кипър (както и генуезците в Хиос) се отнасяли към своите поданици по-зле, отколкото към робите, отнемали жените и красивите им дъщери, безчестяли ги отзад и отпред, и с момчета се занимавали, така че жителите сами казвали, че вече не можели да издържат. След като дошли турците, бедните хора били веднага освободени от теглото, а господата, които ги измъчвали, били пленени и продадени в Турция. ...

На 17-и пратеникът от Тюбинген ми донесе писмо от Бартел Унгер, който пътувал от Буда до Черно море, видял Никопол и развалини от моста на Траян, също и няколко военни лагера; казват също че на тези места била голяма скъпотия.

Днес дойде вест, че на пашата на Буда избягали няколко пленници, между тях осем благородници, които сами били определили откупа си на 60 хиляди талера, заедно с пазача си (един отрекъл се християнин). Пашата поискал от нашия император да върнат обратно само пазача, защото като турчин извършил такова предателство спрямо него. На християните бог даде щастие да избягат, защото всеки пленник се стреми към освобождението си. ...

На 23-и докараха около трийсет християни от Ерлау, където г. Кристоф Унгнад е служил като полковник.

Един от тях веднага се потурчи, за да не го приковат на кораба да гребе. Друг от тях носеше знаме и пред вратата ни удари по главата един турчин, който го пазеше, за което другите турци го обвиниха пред пашата. ...

На 24-и Венцел Мартин разказа, че... черквата Св. Петър в Рим, катедралата в Милано и манастирът, в който е погребан император Карл, никога няма да могат да се завършат, защото само основите и досега по-

строената част стрували 20 милиона злато. ... Зара била толкова укрепена с големи стени и кули, че Турчинът няма да може да я превземе с шест пъти по сто хиляди души. ...

И този ден [25-и] моят милостив господар предаде на пашата оплаквания и жалби по следните точки:

1. На Великден голям брой турци минали през блатото при Каниса, ограбили Egqueduka* и откарали в плен над петдесет души.

2. През май отново цяла орда турци излезли от Сигет, Баболх и други околни места, опожарили няколко села около Каниса и откарали със себе си петдесет души, шейсет коня и четиристотин глави друг добитък.

3. В края на май изгорили замъка Щурликцен* на хърватската граница.

4. През предишния месец март 60 турци навлезли в Кало, но нашите ги преследвали, посекли двама от тях и пленили десет.

5. На 11 юни турците с унгарски шапки (което често правят, за да ги помислят за наши) стигнали до моста на Каниса и издебнали 100 наши конници в съседната гора. Тъй като те не искали да излязат, отвлекли със себе си четирима селяни, които се били скрили в тази гора, а също и двама германски пехотинци и една жена.

6. На 12-и нападнали крепостта Св. Георги, но тъй като не успели да направят нищо, изгорили оградата и черквата.

7. На 16-и турците от Белград отишли до замъка Палока и се сражавали повече от два часа с нашите пред вратите на външните укрепления (Sepimenti), така че и от двете страни паднали по няколко души.

8. На 23-и турците от Баболха преминали с кораби Драва, отишли до замъка или крепостта Св. Георги и откарали всичкия добитък на гарнизона.

9. На 27-и беят на Стриген* нападнал селището Тормос при Нитрия*, опустошил го и отвлякъл около 50 момчета и момичета.

10. Точно към края на този месец голям брой турци потеглиха срещу Каниса, изгориха три замъка, опустошиха я до основи и отвлякоха над 700 души. ...

Не след дълго турците нападнаха внезапно крепост-

та Гете, изгориха я, а една част от войската избиха, а друга отведоха в плен.

Ноември

... [На 1-и] докторът от Хиос ми разказа, че татарите с четирима сина и няколко внука на татарския хан победили поляците и отвели в плен много хиляди души, защото искали да попречат на избора на нов крал на Полша.

На 2-и прекараха край нашата къща 13 пленени хървати начело с едно знаменце. ...

[На 13-и] след като седяхме известно време в Дивана, дойде голяма тълпа народ — турци и гърци, мъже и жени, също и няколко монаси; събраха ги в лявата част на помещението и няколко пазача пазеха да не излиза никой. Това бяха хора, които имаха да донасят нещо на пашата, да молят или да искат и особено да се оплакват от техните чауши, спахии и други, които имат тимари по селата, защото те ужасно ограбват и измъчват народа. Когато някой (спахия) се отнася извънредно грубо и несправедливо към селяните, те се оплакват и тъжат пред пашите. Пашите им дават писмо до кадията, т. е. съдията в селото, който трябва да им помогне да се оправят. Пускат ги вътре един след друг, дори по трима-четирима едновременно. И щом само схванат малко за какво става дума, веднага присъждат на чия страна е правото и отпращат тъжителя, а той не бива да противоречи с нито една дума. Често обаче човек трябва да ходи там много дни, докато го допуснат. Ако не му дойде редът в Дивана, той отива след обяда в къщата на пашата, който стои до вечерта и изслушва хората.

Сега всички, които имат тимари, десятък и други възнаграждения, трябва да ги подновяват при новия султан, защото старите вече не важат. Който има от тимара си три хиляди аспри, трябва да плати за подновяването му 1500 аспри в султанската хазна. Следователно този, който има повече, трябва и повече да даде, след което отново е свободен и му записват със златни букви колко има.

Когато чиновник или друг служител чуе, че някой, който получава хиляда или две хиляди аспри повече от него, се е разболял, тича при пашата и иска неговия тимар. Пашата пита: „Умрял ли е?“ Ако онзи каже не, но пашата е благосклонен към него, дава му тимара или десятъка при условие да го вземе, когато оня умре. Чиновникът пита: „Ако не умре?“ Пашата отговаря: „Накарай го да умре.“ Когато болният умре, той обаче дава службата комуто пожелае. И така, ако пашата не е благосклонен към някой бей или санджакбей и от неговите подчинени се получи и най-малкото оплакване, че е много тиранически, пашата отива при султана и му казва: „Тоя или оня измъчва много бедните хора, има един друг, който би бил по-подходящ.“ Султанът тогава заповядва санджакбейството да се предаде на любимеца на пашата. Пашата дава писмо на новия санджакбей и след осем или десет дни той отива при султана и му целува ръка. След това изпраща султанското писмо до стария санджакбей, който не знае, че е свален, но щом види писмото на султана, не бива да противоречи нито с една дума, а веднага трябва да се оттегли и направи място на новия; и каквото досега е ограбил от селяните, след това в Константинопол (където отиват всички мазули, т. е. свалени и чакащи за нови служби) изяжда или дава за подкуп на пашата, докато отново получи друга възможност. Неблагосклонността обаче на пашата към санджакбейовете се дължи обикновено на това, че не му носят ежегодните си подаръци или красиви момчета и др. Затова той търси всякакъв удобен случай да ги сваля и назначава други, които му подаряват повече. Така санджакбейовете са истински Spongae, т. е. гъби на пашата, които той може да изстисква за своя полза и според желанието си. Щом се получи оплакване срещу някого, било то вярно или не, важно или не, пашата гледа как да го махне, а оня не бива да каже „защо“, дори и ако постъпят несправедливо с него, иначе на туй отгоре ще му отрежат и главата. Така пашата получава ежегодно невероятно големи суми пари, а и другите господари получават подаръци от всички страни — от бейлербейовете и бейовете. Най-красивите шлемове и ръчни шини, гравирани със злато, им носят от Мавритания.

Същото се случва и с бейлербейовете. ...

Мехмед паша храни всеки ден 1500 души, има в сарая си триста девойки (подарени му от границите) и двеста момчета, без онези, които държи в двореца си на Босфора. Той държи деветдесет шивача, а в затвора си — деветстотин християни. Има също свои пазачи, домакини и още много служители.

На 14-и прекараха край къщата ни много пленници, между тях един тръбач и един барабанчик, с три знаменца. ...

На 22-и пашата изпрати на моя милостив господар потвърждението на мирния договор, преди това обаче често го изменяше: каквото днес одобряваше или потвърждаваше, утре отново отричаше и изменяше, така че ни най-малко не може да се осланяш на турците. Щом съзрат някаква възможност, не се срамуват дори да нарушат мира. Както пашата сам казал на моя милостив господар: „Мирът ще трае толкова, колкото може."

На 24-и драгоманът Матиас преведе [мирния договор]. ...

На 25-и алайбеят* от Пеща прекара край вратата ни над 20 унгарски и германски пленници с вериги, между тях един тръбач и един свирач, осмина носеха толкова на брой знамена, а други — няколко глави на прътове.

На 30-и изпратиха Бартоломеус и Стефан Гуртнер с потвърждението на мирния договор при Негово величество римския император и моят милостив господар предаде съвета всички граници да се охраняват добре с войници, тъй като на нищо не бива да се доверяват.

Декември

... На 9-и тук имаше едно жалко и плачевно шествие: 1. Яздеха няколко важни турци от границата с червените си шапки с дълги заострени краища и един от тях — начело; 2. Двама турци носеха две знамена; 3. Двама други носеха на пръти: единият — главата на благочестивия г. Херберт фон Ауерсберг* [главен комендант на Крайна], с широко мило лице, червеникава посивяла брада, също и полупосивяла коса, съвсем непроменен, и ни се стори, като че ли е имал рана под очи-

те; а другият — главата на г. Фридрих фон Вайкселберг, също честен човек, без брада, продълговато лице и неузнаваем. Носеха ги тези, които им бяха отрязали главите. Дели Първана беше обезглавил г. Ауерсберг и му носеше главата. Той е заим, повишили са заплатата му с двеста и петдесет талера, може да стане и алай или санджакбей. Дели Реджиекс носеше главата на г. фон Вайкселберг, станал е също заим и получава годишно две хиляди аспри; 4. След тях носеха четири знамена; 5. Вървеше свободно един пленен капитан с унгарска шапчица и хърватски ботуши на име Лоренц Петрицович...; 6. След него вървяха двама пленени тръбачи и един свирач на зурла; 7. Над двайсет други пленници — млади силни хора, бяха с вериги около врата; 8. И почти накрая сред тях вървеше един младеж от Бургщал, чийто брат беше кавалерийски капитан в Крайна, с широки брауншвайгски ръкави, галицийски кожени панталони, със зелени и сини пера на шапката. Несими кехая, интендант на Ферат бей от Босна, беше довел пленниците от Крайна и Хърватско и стана чауш при Портата. Прекараха всички покрай нас днес след обед в 3 часа с барабани и тромпети на път за пашата, след което ги върнаха, а на 10-и сутринта отново в същия ред ги закараха в Дивана на султана, за да му покажат главите и му представят пленниците. Германецът от Бургщал вчера и двата пъти, когато минаваше покрай къщата ни, гледаше към нашия милостив господар, който беше винаги пред вратата, без да каже нищо. Днес, когато го водеха за трети път, той извика назад към нас: „Моля господата да не ме изоставят!“ И след това ги закараха в затвора на султана. Моят милостив господар веднага започна да прави постъпки и за главата на Ауерсберг, за която пашата му дал обещание. Описание на това плачевно зрелище моят господар изпрати на Негово величество императора.

Днес моят милостив господар изпрати цялата прислуга при една турска гледачка, защото се бяха загубили седемдесет талера.

На 11-и моят милостив господар нареди да се преговаря за двете глави с джелатина, т. е. палача, който искаше за тях сто дуката, но взе петдесет талера. Моят милостив господар каза, че всяка глава струвала толкова злато, колкото тежала. И тъкмо днес един от плен-

ниците писа на моя милостив господар, че господин главният комендант имал само 60 конници, между тях и споменатият Вайкселберг и един друг благородник. През лицето имал рана. ...

На 13-и бях в патриаршията и г. протосингелът ми каза, че... патриархът с монасите си всеки ден ходел сутрин и вечер в черква, където пеели псалми и четели библейски текстове.

Също така, че патриархът след Великден щял да замине за морския град Ахило*, от стари времена наречен γχιαλο, за сватбата на сина на Михаил Кантакузин, който вземал жена от стария род Рали* от Адрианопол и баща ѝ дал за зестра двайсет хиляди дуката. ...

На 14-и прекараха край вратата ни над двайсет пленени унгарци от Фонот с четири знамена и един военен барабан; отпред вървеше сам техният капитан, а най-отзад един болен германец. Турците с трима бейове и войска се отправили към укрепения замък, който обсадили, обстрелвали, завзели, разрушили и изравнили със земята. Като дошли с пленниците в Константинопол, искали на всичкото отгоре капитанът да каже, че той сам бил виновен, тъй като бил излязъл с хората си на грабеж, оставил замъка незащитен. Междувременно турците дошли и го завзели, без да приложат сила. ...

На 17-и четирима от горните пленници се потурчиха и бяха обрязани от палача в обществения Диван, капитана обаче не можаха да склонят. Турският граничар казал на моя Ханс Кристоф, че посякъл г. Ауерсберг, но след това често съжалявал и му било мъчно за него, защото той бил толкова честен човек. А срещу това не получил дори и благодарност. Само кучето, което му отсякло главата, станал заим или чауш при Портата. Но вие, християните, казал той, не може да ни се сърдите за това, защото когато ви падне някой от нашите, постъпвате също така. Освен това, продължил той, ние нямаме от какво да живеем, затова трябва да търсим начин да се издържаме, поради което ограбваме турци и християни, където и както можем.

Пътуването на Махмуд бей, главния драгоман на султана, за Прага тази година беше много злополучно, защото: 1. Един руснак, негов роб, промушил управителя на конюшните, заради което, 2. Махмуд бей заповядал

да го убият. 3. Самият Махмуд умря на разпети петък в Прага, и то нито по турски, нито по християнски, следователно sine* Crux & sine Lux & sine omne Deus; 4. На връщане трима турци и един баварец, наречен Ахмед, избягали и преминали към нашите.

Днес [18-и] моят милостив господар каза, че Молдава и Влашко вече не представляват нищо друго освен само изполичарски имоти на турския султан и на пашите, а князете им, както се наричат, са техните наематели, които ежегодно трябва да им дават овце, лой, сирене и др. И със Седмоградско щяло да стане в крайна сметка същото, защото сегашният му [войвода] избивал благородниците един след друг. Ако Бекеш станел войвода, и той щял да прави същото, докато благородниците постепенно бъдат унищожени (както се постъпва в цяла Турция) и не остане никой, освен само онези, които ежедневно трябва да вадят хляба от земята. ...

Всяка година за Коледа и Великден от нашата къща се дават на германските и унгарските пленници на султана и пашите три овци, по една на затвор, и по три или повече талера.

...На моя милостив господар бе доложено със сигурност от един разузнавач, че Мехмед паша писал на пашите в Буда и Темешвар* да се снабдят с лъкове, оръдия, провизии и друго, също да претопят оръдията, които досега бяха останали от християнско време в Буда, Белград и на други места да лежат в праха; да напълнят с храни големия склад в Белград на Сава, както и склада в Буда, така че съвсем не трябва да се доверяваме на техния мир. ...

За да разбере и разузнае тези и други подобни хитрини на турците срещу нас, моят милостив господар не пести пари, а и никой друг посланик преди него не е правил това. С пари и по други чудни начини той успява да разбере за такива номера на турците от хората, които знаят за тях или могат да научат това от други. Той също има свое разузнаване по венецианските, полските, седмоградските, френските, испанските и унгарските работи посредством турци. Между тях има особено двама унгарци, които пишат своите Relationes* и сведения на латински и унгарски и почти всеки ден ги изпращат до моя господар. Той използува също седмо-

градчанина Бенкнер, Адам Нойзер от Хайделберг и особено един секретар от Пеща, който е тук агент на пашата на Буда и се съгласи да дава на моя господар преписи от всички писма, които се изпращат до неговия паша, за да може нашите да се съобразяват с тях. Също така в затвора на султана има един германец, който му носи тайно писма за и от пленниците. И в Буда има един спахия и един еничарин, които му носят или пращат писма до Килман в Гомора и обратно отговор от него. Въз основа на всичко това и особено на сведенията от секретаря моят господар писа на негово величество да не се осланят на мира. Защото тези хора, щом съзрат и най-малките възможности, забравят всякаква вяра, вършат каквото желаят и каквото считат, че може да им бъде полезно, след което се извиняват с разни предлози: нашите били раздразнили техните и подобни приказки, а ние трябва да мълчим.

Моят господар има също разни начини за изпращане на писмата си оттук: по един турчин, който ги крие в дръжката на брадвата си, и по един рагузанец, който е прислужник на господин комендант Руберс в Каниса и пътува като търговец заедно с един друг рагузанец, без да будят съмнение. За Рагуза и Венеция той има също свои собствени пратеници.

Турците искат за пленения син на г. фон Ауерсберг осемдесет хиляди дуката. Един чауш бил измолил от пашата гореспоменатите две глави, като се надявал да получи много пари за тях, но тъй като палачът знаел, че чаушът на него няма да даде нищо, казал му, че ги бил хвърлил в един кладенец, а на нас веднага наредил да кажат чрез нашия драгоман, че трябва да отидем да ги вземем. ...

На 25-и през нощта на светото Рождество Христово избягаха с каик трийсет роби на Арабахмат, бивш бейлербей на Алжир (който първоначално бил пермечи*, след това станал готвач и така се издигнал). Понеже знаели, че той ще ги гони, те, преди да избягат, надупчили целия му каик, той се напълнил с вода и така му попречили да ги догони.

Днес рано Йеремиас Фишер, нашият домакин, занесе на робите в затворите на султана и на Мехмед паша ежегодната милостиня. Те са по трима или четирима заедно в една стаичка. На Коледа и Великден ги оста-

вят да празнуват и ако някой има земляк в друг затвор, събират се и пият заедно.

В затвора на султана има един благородник, който куца и ходи с патерица, въпреки че нищо му няма, а и никой не знае, че е благородник. Моят господар се надяваше да го освободи посредством един турчин, чийто брат стои пленен в Унгария, като го размени с него. ...

В кралство Арагония* имало мавританци, т. е. бели маври и евреи, които трябвало да станат християни и по принуждение да ходят на литургия, а в сърцето си са турци и евреи, които подвеждат и много други, поради което, щом ги заловели, ги изгаряли, както и лутераните.

Имало също много испанци, които сами се били привързали към турските и еврейските суеверия, поради която причина изгонили евреите от Испания и Португалия. Justitia (така наричат инквизиторите, т. е. архиеретиците) не искала повече да ги търпи, защото подмамвали много християни. Когато тези приятели издадат присъда или вземат решение и кралят не може да го измени, не помага нищо и ходатайството му, иначе на часа се отказват от службата си и занасят на краля белите бастунчета, които носят. Когато кралят замине, претърсват дори и на неговите хора скриновете и сандъците, за да видят какво има вътре. И в местата, подчинени на Испанеца, претърсват всички кораби и стоки да не би да е скрито нещо лутеранско. ... Изгарят не само лутераните, а и евреи и мохамедани и всеки друг, когото считат, че не е папист във всичко. Повечето ги горят в Толедо. В Португалия въведоха тази инквизиция или съд за еретици едва преди няколко години, преди изобщо не са искали да я приемат да не би да упадне голямата търговия, която се върши там. И тя вече наистина не върви така добре по тази причина. В Неапол е малко по-търпимо. ...

Забележителни неща, случили се през 1575 г.

...

2. Флакус* Илирикус, т. е. от Илирия или Склавония, умря във Франкфурт.

3. Бекеш бе победен в Седмоградско.

4. Четири замъка бяха завладени от турците, два в съседство с рудниците на унгарския благородник Валасиани — Дивин* и Блатенщайн, Цини — отвъд Дунава, и Тунот — в Хърватско.

5. Ерцхерцог Рудолф* Австрийски бе избран за римски крал в Регенсбург. ...

7. Турският султан Мурад изпрати на нашия император потвърждението на мира, тъй като през последния месец декември беше изтекъл срокът на мира, сключен в Адрианопол от епископа на Стриген и г. Зай Ференц от Унгария през 1567 г., т. е. преди осем години, с предишния турски султан Селим.

Щети и своеволия, извършени от турците срещу мира през последните три месеца в земите на Негово величество императора

...На 23-и [октомври] от Новиград* и Драгел* голям брой турци нападнаха селото Андот, разположено само на една миля от Овар*, и отвлякоха двадесет и шест души заедно с поручика, също и двама пехотинци от Вивар, които срещнали на полето, заедно с всичкия добитък, който намерили.

След това на 29-и около стотина конника от крепостта Сигет ограбили и опустошили замъците на двама благородници, наречени Катар и Банкцодфеде, пет мили над Каниса. Когато обаче искали да се приберат с плячката, нашите избили част от тях, друга част натикали в реката, а трета — взели в плен.

На 12 ноември подпалиха чифлика на капитана на Папа* в Георгелсдорф и отвлякоха 12 души и много други неща.

По същото време цяла войска незабелязано нахлула в Горна Унгария само на три мили от Кашау, където главен комендант е г. Йохан Рубер, при Торна*, изгорили четири селища — Хилвегардо, Вендек, Ленто и Зилас*, които никога преди това не са плащали данък, в пламъците загинали и много деца, а много народ отвлекли. ...

Веднага на следващия ден, 23-и, отново цяла войска от четири хиляди пешаци и три хиляди конници нападнали хърватската граница и унищожили с огън и

меч всичко край река Добра до река Колапиум или Кулпа и отвлекли също над стотина души. ...

[На 25 декември] около 350 от тях през нощта дошли в село Гонда, недалеч от Алтен Зол*, опустошили го заедно с много други села наоколо, убили трима души и откарали в плен двадесетина. ...

На 27-и голям брой турски разбойници по пътищата, след като поставили засада, потеглили към Раб. Неколцина от тях в селски дрехи минали с кола по моста между Будахел и Морикцихо, съсекли пазачите на моста и така го овладели. След това към тях се присъединила засадата, преминали заедно моста, изгорили две села, опустошили цялата област наоколо и откарали в плен над стотина души...

Януари 1576 г.

На 1-и при мене беше Стамати, синът на господин протосингела, и донесе на моя господар малък подарък, който в замяна му подари 6 райхсталера. Разказа, че баща му, Теодосий [брат му] и той трябвало да дават за въоръжаване на турската флота годишен данък по 3 и още по 2 дуката. Който не можел да плати, вземали му палтото, дрехите или каквото намерят в къщата, докато изплати данъка.

В Албания всички свещеници били гърци от Морея и Янина и служели литургиите на гръцки език с всички церемонии, които се изпълняват в Гърция. Селяните не разбирали нищо, защото езикът им е груб и смесен с италиански, гръцки и може би хърватски. Понякога проповядват също и на арнаутски — това е албански, и имат свои манастири. Гърците, които живеят сред тези албанци, се потурчват за една аспра.

Когато някой грък прави сватба, женихът със своя кум, а невестата със своята кума и още неколцина отиват в черквата, където първо коленичат и плащат на субашията един дукат, на патриарха най-малко 18 аспри, а на свещеника — няколко. След това завеждат жениха и невестата при олтара, двамата кумове стоят до тях, дават им по една свещ в ръцете, кадят и казват няколко наставления, дават си един на друг пръстените и ръцете, които свещеникът овързва с една кърпа (но

след като преди това са заявили, че искат да се оженят, и казва няколко думи в името на отца и сина и на светия дух. След това уговарят пред попа какво ще остави единият на другия в случай на смърт. Междувременно младо и старо играе пред черквата в една редица наоколо, всички заловени за ръце, а един играе отпред със знаменце в ръка, което след това окачват на сватбената къща; пият също и пред черквата. Инструментите им са като на турците — тъпани и зурли. Когато излизат от черква, женихът и невестата са покрити с платно, тя е със златна корона, украсена със скъпоценни камъни. През цялата нощ гуляят и през тази първа нощ невестата и женихът не се събират. Това се спазва също и от гърците в Анадола или Мала Азия. Изглежда обаче, че са заели нещо от италианците при тези сватбени церемонии. В града празнуват сватбите си само един ден, а на село — два, три дни.

Децата си кръщават едва като станат на две или три години, за да могат сами да носят свещите си. Кръщавката се прави по къщите или в черква и водата се полива върху цялото им тяло. Дъщерите си омъжват едва 12—13-годишни.

...На 16-и [януари] моят господар даде голям прием, на който присъствуваха всички рагузанци и други господа, като Бабали*, Продонели, Бонвизи, който е от Луцера, единствен син е и имал 600 000 дуката, Щанга, Брали, Бенедикт Гаян — единственият женен от тези търговци, Бартолоти — венецианец, Авиана — испанец, който доведе сина на Али паша от Италия и подари други четирима пленени турци на Мехмед паша. Той всъщност е бил роб на Пиале паша, но е горделив звяр: когато моят господар му вдигна наздравица и си свали шапката, той само малко си побутна своята. Такива са всички испански роби в Константинопол, които, макар и във вериги и окови, държат на своето испанско величие и искат да бъдат почитани от другите християни. Много се дразнят, ако при разговор не се обръщат към тях с господа, синьори и не им се кланят: искат и в робство да бъдат почитани и един испанец си въобразява, че струва повече от шестима германци. ...

Днес по време на вечерята тези и други търговци разказваха, че повечето от тях нямат жени, а наемат от някои майки дъщерите им, или от мъже — жените

им и им плащат определена сума пари на месец. Ако имат деца от такива жени, те не наследяват нищо. Бащите им дават по нещо, но ако си заминат, жените трябва да вземат и задържат при себе си тези деца. ...

Гъркините и италианките вземат за мъже турци, но за това биват отлъчвани от патриарха. Ако имат деца от турците, момченцата обрязват, а момиченцата кръщават. Патриархът е много зает с такива свободни бракове, брачни нарушения и други подобни дела.

Случва се евреи и християни да се потурчват заради нищожни неща. През миналия месец декември се потурчи един германец — стругар, пленник на Мохамед от десет години, по съвет на Нойзер и Освалд*, часовникаря (такава им е работата на тези хора — ако у такива пленени християни е останала още капка християнска кръв, да ги отвръщат и придумват към турската вяра). Той получи само две аспри на ден и с това много забогатя, както по-горе чухме и за един французин. И това се случва твърде често, тъй като тези хора се надяват по този начин да постигнат много, а накрая получават две или ако им провърви — четири аспри на ден. ...

Този ден [17-и] избяга Йохан Батиста, френски драгоман, защото шестима роби, които убили пазача си и го хвърлили в кладенеца на неговата къща, известно време живели тайно при него. Междувременно те се облекли по български и избягали, но сбъркали пътя и заедно с трима гърци, които ги водили, попаднали в ръцете на еничарите; довели ги обратно и това сигурно ще им струва главите. Един от тези роби предал другите на пашата и показал кладенеца, където лежал пазачът.

Вечерта разказваха за страхотните мъчения, на които подлагат жените (за да ги принудят да признаят). Пъхали ги съвсем голи до пояса в един широк чувал заедно с разярена котка, която драскала и хапела.

Когато се разглежда някое злодейско дело, недалеч от Дивана или съдийското помещение има една стаичка, където въвеждат злосторниците или обвинените, измъчват ги, удрят им стотина тояги по стъпалата, докато признаят. След това не водят дълъг процес против тях, а щом признаят, обесват ги, отсичат им главите и

т. н., някои обаче поради големите болки признават неща, които никога през живота си не са вършили.

На 18-и заловиха и затвориха нашия драгоман Доминик заедно с жена му и децата му, понеже гореспоменатият Йохан Батиста се крил в къщата му, и взеха всичко, каквото намериха в домовете на двамата. На 19-и отведоха Доминик с верига около врата в Дивана. ...

Патриархът дава на турския султан годишния си данък и нищо повече, дори за война не дава нищо. Монасите изобщо не дават нищо.

Патриархът проповядва всяка неделя един час преди съмване, по което време повечето хора отиват в черква.

Днес в обществения Диван оповестиха, че Стефан Батори, войвода на Седмоградско, бил избран за крал на Полша. Едва преди два месеца султанът и пашата писаха на татарите, че ако поляците си изберат крал от австрийската династия или от московската, а не краля на Швеция или войводата на Седмоградско, да нападнат Полша, да плячкосват и грабят както могат. ...

На 25-и заминаха с кораб за Венеция един германец от Ехинген и един хърватски благородник, които моят господар освободи от затвора със злато. Хърватският благородник неотдавна поискал да му заковат един железен обръч около врата, защото бил обещал на Дева Мария, че ако го освободят, ще ѝ го посвети и занесе от Турция у дома си и в нейна чест ще ѝ го окачи [на иконата]. Моят господар нареди да го смъмрят здраво и да му кажат, че трябва да благодари на бога, който го освободил, и да не се занимава с такива глупости. ...

Февруари

...На 7-и моят господар имаше аудиенция при пашата, където нашите хора заварили Йохан Батиста, бивш френски драгоман, от рода Дореа, а жена му — от рода на Кантакузин или Асана*, с турска чалма — потурчил се и на почти всички влизащи в залата турци целувал полите. Двете му дъщери, красиви жени, кои-

то стояли в женската стая на жената на пашата, били спасили живота му. ...

На драгомана Доминик, въпреки че беше съвсем невинен, както самият Йохан Батиста призна, удариха 50 тояги само заради това, че не искаше да се потурчи. Йохан Батиста обаче, като се отрече от вярата си, получи ценна служба scil.* — трябва да дава на хората по улицата вода за пиене, за което получава на ден по шест аспри. ...

На 12-и пашата поиска от моя господар да му дава да прочита писмата, които пише до императора, преди да ги изпрати.

На 14-и той именно изпрати Али бей от Франкфурт у нас, за да преведе на турски писмата, които ще се изпращат на императора. Но те бяха така съчинени, че нямаше за какво да укорят господаря ми. Други писма обаче, в които [моят господар] описваше подробно какво става, бяха написани с лимонов сок и изгладени по турски начин, така че по хартията не се виждаше нито буква и в нея беше увил разни коприни, като че ли ги праща за поздрав на любимата си. Също и между всички редове на писмото до императора беше писал с лимон, каквото смятал за необходимо, и пашата не забелязал нищо. ...

Вече е сигурно, че Батори ще стане полски крал, тъй като дребните благородници и простият народ искат само него. В Седмоградско пристигнали да го вземат 400 тържествено облечени конници. На негово място войвода ще стане пак брат му, който чака само да му пратят знамето от Константинопол.

... Днес [16-и] моят господар ми каза, че в Буда има 7 чауши, които му носят вести насам и обратно, а той им дава по 15 или 20 талера. Когато му донесат или вземат за там тайно писмо, той им обещава, че като дойдат подаръците, ще помоли пашата да им подобри заплатата, само да му оставят една бележка за напомняне,и те правят каквото той поиска. Преди моя господар не са знаели друг начин за изпращане на писмата освен чрез Венеция, което траело няколко месеца, докато пристигнат на местоназначението. Сега обаче пристигат за 15 или 20 дни, скрити в брадва, бутилки или написани с лимонов сок на хартия, в която е увита коприна или нещо друго. ...

На 29-и осъдиха на смърт двама гърци..., защото подвели няколко млади роби и отрекли се християни да откраднат от господарите си няколко стотин дуката и да избягат, а те щели да им помогнат. Като тръгнали обаче с тях на път и добрите роби считали, че имат верни водачи, те ги избили и им взели парите. ...

Март

На 1-и вечерта избухна пожар, при който изгоряха една черква, много търговски дюкяни и една мелница.

Преди това бях при протосингела и протонотариуса, който ми каза, че част от Атина още била обградена със стена, но някъде била открита, защото стената се била разпаднала или била съборена. В нея видели 60 християнски черкви, но не повече от 3 турски. Виждали се още Портикуса* на Аристофан, също част от Зеноновата* стоа и Ареопага*. Градът бил по-голям от Галата или Пера, разположен на един час път от морето. Три пъти ходили там. Коринт бил по-голям от Атина и бил разположен на един хълм. ...

...На 14-и пристигнаха петима италианци от Корфу, които доброволно се потурчиха. Аз миналия 11-и също видях един твърде стар човек, който вървеше наоколо, просеше и за знак, че е станал мюсюлманин, носеше стрела в ръцете си.

На 15-и моят господар каза, че турците били груби, безсрамни простаци и че чаушпашата, който бил толкова велик господар, поискал от него дреха или сукно за дреха. Защо? Защото му бил добър приятел. ...

Мюсюлман на арабски език идва от Ислам, което означава „истинската вяра", а невмюслим* — човек, който от грешната минава към правата вяра. Това са ренегати или отрекли се християни. Родените турци обаче се казват мюсюлмани. Иначе мюсюлмани са всички, които са последвали във война Мохамед и неговите последователи и понеже са се отрекли от християнството и са приели мохамеданската вяра, са им подобрили живота. Заради това турците сами се наричат мюсюлмани или мусимини, т. е. „запазените".

Разказа ми също, че турският султан не търпи в двора си никакви турци по рождение, били му подарили

няколко, но щом узнал какви са, ги изгонил. Заради това и всички паши и почти всички бейлербейове са християни и деца на християни, защото те са по-способни от турците във всички работи и изкуства. ...

На 21-и моят господар каза, че вчерашният чауш донесъл също вест, че Бекеш и Рубер дебнели за Седмоградско. Предполагали, че синът на императора отишъл в Полша с няколко хиляди души и Московецът му отивал на помощ с 60 000 души. По-голямата част от поляците били на страната на императора, заради това войводата (Батори) нямало да може да постигне нищо, ако турският султан не му помогнел, тъй като при себе си имал само 1000 души от Седмоградско и 600 поляци. Заради това той искал помощ от него, а също и засега да не изпраща знамената (за Седмоградско) на никой друг, докато не е стъпил здраво в Полша, защото комуто турският султан изпрати това знаме, той е войвода, т. е. княз в Седмоградско. Турският султан писал и на татарския хан да нападне Полша.

Гърците дават причастие на децата веднага след кръщението, когато са само на три-четири години, и те често го изплюват, заради което свещеникът ги бие дори вътре в черквата.

Женитбите правят в черква или в къщи.

Развеждат се поради прелюбодеяние и също когато жената против волята на мъжа ходи на съмнителни места и остава там по няколко дни. ...

На 26-и господарят ми каза, че писал на пашата, че нямало причини да се сърди на нашия император заради полското кралство, защото той бил избран от най-знатните. Той [пашата] можел да разбере по самия себе си: като му подарели някое село, не се отказвал. А как да се откажеш от цяло кралство? Пашата обаче отговорил, че [императорът] трябвало да каже на поляците: „Искам да остана приятел на турския султан и не желая вашето кралство.“ [Каза] също, че пашата сам не знаел кой е крал на Полша, защото казал: „Какво толкова протакате, защо не се съберете на едно място и не изберете някого, когото искате?“

Той (г. посланикът) бил писал също на Негово величество римския император, ако стане полски крал, да не се скъпи за няколко хиляди дуката, а да даде на пашата, за да миряса. ...

Днес осъдиха на смърт двама гърци, защото заедно с други техни другари — група от 17 души — ограбвали и жестоко избивали хора недалече от Константинопол. Християни трябваше да носят до Адрианополската порта дървените колове , намазани с лой и мазнина, и където палачът срещнеше по пътя някой християнин, освобождаваше другите и даваше коловете на него. Като стигнаха до портата, той залови няколко християни, които трябваше да изкопаят яма (за погребване след това на злодеите в нея), да набиват осъдените на коловете и да помагат за друго, иначе ги биеха жестоко. На единия [злодей] чаушът... обеща да запази живота, ако каже имената на останалите си другари, но той не искаше, докато не набиха другаря му на кол... Той издаде още десет души..., но въпреки това не му подариха живота. Този пък, когото [първо] побиха на кол, преди това се потурчил, като се надявал да запази по този начин живота си. ...

На такива злодеи връзват въжета за краката, пъхат им кола отзад (навътре) и християните трябва да теглят въжетата, докато колът излезе от горната страна на бедния грешник.

На 30-и трима италианци и испанци с позлатени саби и зибелинови кожи пристигнаха тук и искаха да се потурчат. ...

Господарят ми каза, че папата бил дал на нашия император сто хиляди дуката за полската война като подарък. ...

Април

...Тъкмо днес [на 1-и] един испанец от Арагония, който беше пристигнал тук на 30 март с двама другари, за да се потурчат, мина три пъти покрай нашата къща заедно с няколко турци. Дребен е, на около 40 години, беше с френска шапка, палто, подплатено със зибелин, галицийски панталони, обшити със златни ширити, с червенозлатисти чорапи и бели обуща, на врата с тройна златна верига, която му стигаше до под ръцете, и се разхождаше из града с другите турци. Това е необикновено нещо в Константинопол.

На 2-и този испанец се потурчи в Дивана на султана в присъствието на везира, кадията и други. Трябваше да вдигне единия си пръст и да повтаря: „Признавам, че има само един бог и Мохамед е негов слуга. Признавам, че преминавам от лъжливата в правата вяра и отричам предишната си вяра с всички нейни символи.“ Тези думи му ги казваше един чауш. След това му сложиха друга шапка (чалма с рог отпред) и му дадоха друга дреха и той целуна ръка на пашата и на каделишери. Приписаха му тимар за 1000 талера. Преди се казвал Францискус, а сега го нарекоха Мехмед бей от Арагона. Донесъл голямо имущество със себе си, на пашата дал 1000 дуката, показал и писмо от краля на Испания. Другият, който се потурчи с него, се казвал Маркус, а сега нарекоха Ибрахим, родом от околността на Ратуза, прочут магьосник, вършил чудновати неща, заради което трябвало да избяга от Италия. Стана реис, т. е. капитан на галера, и получава 20 аспри на ден, щял да направи галерите да се движат много бързо. Може и да напълни цялото море с галери, дори и да няма нито една по него.

Третият стана спахия с 400 или 500 аспри.

Щом дадоха на испанеца 1000 талера, сред турците възникна голям ропот, защото на един мариол*, едва дошъл тука, а в родината си извършил сигурно някоя пакост и избягал, за да си спаси живота, дават такава служба, а те, които са служили дълго, трябва да се задоволяват с по няколко аспри ...

Турците, когато ги пращат оттук за Унгария, предлагат сами услугите си на господаря ми — да занесат писма или да свършат нещо друго, само за да получат пари за по пътя. И дори най-големият агент на пашата от Буда, Шрайбер, слага писмото на господаря ми в собствената си чанта, запечатва го и го праща на приятелите си в Пеща, а оттам — в Гомора.

На 4-и султанът отиде в Еюбсарай* и направи молитвата си за дъжд. Преди това из целия град разгласиха да не се отварят дюкяните, докато не свърши молитвата. Тази молитва четоха и във всички джамии, т. е. турските черкви. И евреите също така разгласиха във всичките си синагоги, че техните трябва да постят и се молят три дни — на 9, 12 и 16 този месец, докато изгреят звездите.

Тук евреите ходят всеки ден по три пъти в синагогата: рано сутрин, щом се съмне, един час преди свечеряване и когато се стъмни, и вътре пеят псалмите на Давид. Също всеки понеделник, вторник и събота или неделя отиват рано, пеят един час и след това с голяма тържественост и страхопочитание повдигат десетте божи заповеди от мястото им, показват ги на всички присъствуващи и казват: „Това са заповедите, които бог ни даде“, след което един ги прочита. ... Немските и унгарските евреи имат общо една синагога, италианските, испанските, гръцките и др. си имат отделни синагоги. Преди големия пожар имаше 44 синагоги, а сега само трийсет и няколко.

Точно днес в ръцете на пашата попаднал един пакет писма на моя господар до нашия император, написани изцяло с шифър, които предишния ден беше предал на Ахмед кехая, агента от Буда, за изпращане. Дали ги на Нойзер да ги преведе, той обаче се държа добре и донесе на моя господар как протича всичко. Засега са излезли само писмата до годеницата му, до шурея му Фердинанд, брат на годеницата му, и до сестра й. Като ги прочели на пашата, той започнал да се смее и казал: „Виж, гяурите, и т. н. ...

На 5-и господарят ми преживя големи страхове, тревожеше се, че ще разкрият писмото с лимоновия сок. Пашата също го дразнеше, като питаше дали не се страхува, защото той знаел, че има там любима; но като го затворели, едва тогава щял да се уплаши. Пашата даваше писмата на Нойзер едно след друго, за да опита да разкрие шифъра, но не беше възможно, защото в такива шифри има около 200 бележки или знаци, тъй като всички градове, всички важни личности, всички князе, всички служби в Константинопол и Германия си имат особен знак, а между другите са сложени и много знаци, които не означават нищо. ...

Едва на 8-и преводачите докладваха на Мехмед паша, че е невъзможно да се разчетат шифрите. Могли да разберат само, че посланикът желаел да се запази мирът между императора и султана, за да може да си отиде, защото сватбата му била присърце.

На 7-и надвечер обесиха пред портата на Седемте кули кехаята, т. е. управител на конюшнята, на султановия Sigillatoris, т. е. пазител на печата. ...

У султана все пак се намира частица справедливост, защото когато християнин извърши убийство и след това се потурчи, не му подарява живота, а само му намалява наказанието, като вместо да го окачат на ченгела, само му отрязват главата.

Не обвиняват, нито разследват дълго, а само изпращат на обвиняемия една бележка. Като я види, той веднага трябва да направи каквото пише в нея или ако дойде чауш, който трябва да го удуши, веднага трябва да приготви врата си и да не се противи, само преди това трябва да се измие и да се моли.

Когато убият някого в града и не могат да открият виновника, съседите и околните улици трябва да платят за него 400 000 аспри. ...

Унгарецът [който разчитал заловените писма на немския посланик] се стараел много да разбере шифъра, понеже се надявал по този начин да се издигне. Нойзер обаче му казал: „Драги, дори ако е написано нещо лошо, ние трябва да го изтълкуваме в най-добрия смисъл, за да не станем причина за война. Тогава ще трябва да даваме сметка за много хиляди души, които ще загинат". ...

На 12-и спечелихме унгареца с пари и двамата с Нойзер обещаха на господаря ми да му върнат всички писма и той да ги напише другояче, както иска, но само да им ги върне в същия вид. За това той им обеща по сто талера. Унгарецът обаче най-сетне се изказа какво искал от господаря ми — не желаел нито хелер*, а само се надявал с помощта на негова милост да се върне в родината си. За благодарност към бога, че го е освободил от това бреме, моят господар откупи за 50 дуката едно гърче на десет години, което вече беше обрязано и щяха да го потурчат, и сега го праща да ходи на училище. Пашата обаче беше недоволен от преводачите си. ...

Днес молитвата на турците и евреите бе чута: заваля дъжд. ...

Жената на сегашния турски султан Мурад е от Босна ... Майка му е гъркиня от остров Парос в Средиземно море, недалече от Наксия*, много разбрана жена и много се застъпвала пред своя син, султана, за обвинени лица, заради което казват, че искал да я изпрати от сарая в стария дворец. ...

От края на март досега, към средата на април, имаше голям недостиг на хляб — нямаше друг освен полуклисав, полупепелив хляб. Един турски учен занесъл такъв хляб на султана и му казал: „Виж какъв хляб се яде по твое време, такова нещо не се случваше при предците ти...“ Веднага след това разпратили из цяла Гърция и до Черно море [за жито], така че след кратко време отново имаше достатъчно хляб. ...

Днес преди обед отново мина покрай портите ни един испански висш служител, който току-що се беше потурчил в Дивана. Бяха му дали красива чалма и шарена дреха както на нашите юнкери. ...

Там [във Виена] имало също пратеник на пашата..., който предал на Негово величество: „Полското кралство принадлежи на султана от 130 години и сега се дава на войводата (на Седмоградско), заради това Негово величество трябва да стои настрана, иначе ще се наруши мирът.“

На 24-и, третия ден на Великден, протосингелът с двамата си сина и двама млади търговци от Навплиум*, негови зетьове, ядоха великденското агне, на което бяхме поканени също и аз, г. Кристоф Пфистер и нашият еничарин. Великденското агне беше пълнено с яйца, към него поднесоха кълцано пилешко месо, сушени череши от Пелопонес и сирене. Пред всеки поставиха по един нож, две чинии и една кърпа. Масата беше кръгла с издигнат кант или ръб, за да не пада нищо. Протосингелът прочете молитва и направи кръст над яденето. Един [прислужник] стоеше пред масата, като държеше два стъклени съда и от единия сипваше вино, а от другия вода за размесване. Виното беше от Митилин*, което се слави най-много от всички в Константинопол. Когато някой искаше да пие, чукаше се с всички, които седяха на масата, и то първо с най-близкия до него, след това пият всички по ред и после едновременно. Единият от гореспоменатите двама търговци беше облечен с италиански, а другият с полски дрехи и казаха, че по отношение на облеклото повечето хора се съобразяват с венецианците, на които преди 36 години още принадлежеше Навплион, а сега нямат нищо в цяла Морея, т. е. Пелопонес. ...

Протосингелът ми разказа, че през празничните великденски дни ставали всяка сутрин три часа преди съм-

ване и пеели службата си по 3—4 часа и много народ се натрупвал. Цялата седмица преди Великден празнували, а също и цялата седмица след това. Мъжете и жените се обличали най-разкошно, със злато и сребро, и се разхождали. И протосингелът, и двамата му синове бяха с копринени дрехи (Vestimentis feticis)*.

Той каза също, че на светия Великден на сутрешната служба преди съмване отивали около 3000 души и всеки си носел восъчна свещ. По това време също патриархът назначил протосингела за главен учител или тълкувател на светото писание (направил го велик херменевт), а именно, когато възникне съмнителен въпрос за псалм от светото писание или Стария завет, отнасящ се до вярата, той трябвало да го обясни, да приведе други подобни пасажи и мнения и в заключение да посочи как трябва да се тълкува. Той ми показа едно свое писание, в което обяснява причината, поради която Хризостомус казва: „Също както душата управлява тялото, така и бог управлява света." Тези думи той обяснява така: „У човека като в малък свят има двойно управление или ред — вътрешно, на сърцето спрямо другите части на човешкото тяло, които получават живот и храна от сърцето, а сърцето — от никъде. Външното управление е на душата спрямо тялото, тъй като душата е извън тялото, а не част от него. Така и в света има двоен ред на най-висшето небе спрямо всички под небето, от което те се управляват, но то [небето] не се управлявало от никого. Външното управление е на бога спрямо целия свят, който [бог] е извън всички създания и се грижи за всички."

Разказа ми също за Михаил Кантакузин как изгонил двама патриарси — Йоасаф* — честен човек, и Митрофан, когото сам бил поставил на неговото място. Прогонил също Константин Палеолог* или най-малкото — станал причина той да избяга и да изостави жена и деца в Галата. Когато си построил недалеч от патриаршията разкошна къща, която му струвала две хиляди дуката, Кантакузин го упрекнал и казал: защо прави това, не знае ли, че живеят под властта на турците, които се домогват към имотите им и мислят само как да изтребят гръцките благородници. Щял да направи така, че да го изгонят от къщата. След това добрият Палеолог сам избягал и изоставил жена си, която също е

от рода Кантакузин, чийто баща умря едва преди една година в Галата. Един друг Кантакузин на неговите години стана монах в Света гора и преди три години също умря. След това Михаил се опитвал с любезно писмо да върне обратно Палеолог, но той не се доверявал. ...

На Гергьовден арменците имаха голям празник в черквата Св. Георги — голяма красива сграда (подобна след Св. София не съм виждал в Константинопол), с красиви рисунки на всички патриарси, пророци, апостоли, философи. ..., а при вратата е нарисуван Св. Георги. Пред черквата имаше дълга маса, на която днес имаха голямо угощение. ... Богатите арменци, преди да умрат, правят дарения на тази черква, за да може всяка година на Гергьовден да се дават обеди. Там идват всички свещеници и видни арменци.

Турците също държат много на свети Георги, в негова чест днес един турчин в Галата закла едно агънце и го раздаде на бедните.

Арменските жени ходят почти по турски — с платнени широки панталони и тесни копринени елеци отгоре, и също като туркините си покриват лицето, но не с черни кърпи, а само с техните воали. ...

На 26-и моят господар имаше аудиенция при пашата, който бил твърде доволен, че нашият император изпратил подаръците. Курт ага, един турчин, който бил пленен от нашите и сигурно му е било добре, целунал и държал стремената на господаря ми. ...

Турците, и то не само поповете им, а и простият народ, употребяват т. н. Pater Noster* и с него не правят нищо друго, а непрекъснато повтарят името на бога — двадесет и девет пъти.

Днес [19-и] бях пак в патриаршията, където протосингелът ми каза, че патриархът нямало да замине за сватбата на Кантакузин в Ахило, защото пашата му поискал 500 дуката. Но патриархът отвърнал: „Имам много бедни калугери, т. е. монаси и монахини, ще ги раздам на тях.“ Патриархът казал, че ако Мехмед бил поискал 100, щял да му ги даде. Сега обаче не може да отиде на сватбата, за да не го попитат откъде ще вземе пари, като няма.

Заварих патриарха в стаята му да пише и той веднага ме покани да седна до него на масата. Стаята е наредена по турски с постлани на пода килими. Вътре

има една камина, едно кресло с виолетово-кафяво кадифе и позлатени лъвски глави и един турски диван с кадифени възглавници, на които той седеше. Отгоре имаше книги. Видях няколко книги, заглавието на първата е Βασιλικῶν. Ψει ὀρυοδόξν πιστως
размер фолио...

Калугерите, т. е. монасите, говорят свободно и без свян с патриарха като с равен, само че го почитат като свой глава. В мое присъствие дойде един йеромонах от Атина и първо докосна ръката му с уста, а след това с чело. Аз най-напред му предадох поздравите от моя милостив господар, след това му казах, че има възможност, ако негово светейшество желае, да се изпрати отговорът му на предаденото му Аугсбургско верую. След това той веднага повика протонотариуса с отговора при себе си и му нареди да го предаде на гореспоменатия монах от Атина за преписване, за да може да си запази оригинала. Длъжността на този протонотариус е да държи всички писма, които се получават за патриарха, и да им отговаря съгласно неговите заповеди. Той е съставил и отговора на Аугсбургското верую според указанията на патриарха. Пише също всички Acta или протоколи на техните синоди, т. е. събирания, също и до другите патриарси, митрополити от името на патриарха. ...

Протосингелът получава от патриарха 50 дуката заплата в брой и от друга писарска работа също 50 дуката. Синът му Теодосий, протонотариус, получава от патриарха не повече от 2000 аспри — 50 талера, и от писане може да има още толкова. Разходите им са още по-големи. Той казва, че всеки ден при него се хранят осем души и на ден трябва да имат по един дукат. ...

Май

...Този ден [4-и] пристигна персийското пратеничество с 250 души и 500 камили. ... Пратеникът се казва Тогмач султан, от виден персийски род; преди осем години баща му също бил изпратен при султан Селим в Адрианопол, за да поднови мира. ...

На 5-и бейлербеят на Гърция... с голям брой чауши, около 2500 конници, повечето със златни дрехи, облечени в кадифе и коприна, с пера, златни и сребърни

нанизи и добре подредени, ги посрещнаха и приеха с името на султан Мурад, като ги придружиха до брега на Скутари*.

Там ги очакваше адмиралът, т. е. Улудж Али, с 30 добре украсени галери и с бейлербея прие посланика и най-видните персийци в своята галера. Там беше приготвена дълга маса, покрита със златотъкана покривка и най-различни ястия, на която той покани персийците, а на своите хора заповяда, щом посланикът сложи първата хапка в устата си, да изгърмят всички оръдия. ... Персийците от страх изпопадали един върху друг и понеже оръдията за тях били непознати, не знаели какво ще стане. А Улудж Али се засмял и им пожелал да се веселят. ...

Това не беше направено толкова в чест на персийския цар или на неговия посланик, а защото турският султан искаше да му покаже своята мощ и великолепие и с това да му вдъхне страх, за да стои мирно и не се бунтува срещу него. Защото Турчинът от никой друг не се страхува повече, отколкото от персийците. ... Турците казват, че ние християните сме били по-добри от персийците и ги наричат също както нас кучета, езичници, неверници, прокълнати. Такива и много други подобни хубави почетни названия турците подвикваха и на тези персийци при пристигането им и всеки ден, където минаваха, ги ругаеха така. Някои персийци отвръщаха, но други мълчаха, тъй като се считат за истински и по-добри мюсюлмани от турците. Защото мюсюлманите не трябва изобщо да пият вино, докато сред турците сега това е нещо обикновено, а само великите господари и онези, които се стремят към високи длъжности, се въздържат да пият вино. ...

Тези дни умря синът на един богат евреин и бащата по староеврейски обичай се беше облякъл в чувал: това е сива или пепелива дреха от груба вълна, ушита като чувал, без ръкави, а само с две дупки за пъхане на ръцете и стига до под колената.

В Константинопол има евреи, които притежават 100 000 и повече дукати, също и собствени къщи и градини и могат по свое желание да купуват и продават недвижими имоти. ...

На 14-и във Франция в парламента в Париж потвър-

диха религиозния мир между хугеноти и паписти и го разгласиха. ...

Турският султан направи много добро дело, като отстрани от Дивана всички бейлербейове и санджакбейове и кехаи, т. е. дворцови интенданти или агенти, така че те вече нямат право да влизат вътре. Защото когато бедните подвластни идват и искат да се оплачат от тиранията или несправедливостта на своите господари, негодниците преди тях са отишли в Портата. Щом разберат, а те узнават чрез определени наблюдатели, че някой ще идва да се оплаква при пашата, те предварително още го обявяват за убиец, крадец и клеветник. И когато след това тези хора пристигнат, не само че не са изслушвани от пашата, а дори ги изпращат на галерите. Или когато агентите не могат да постигнат нищо при пашата, те подкупват хората с пари, за да мълчат. След като султанът узнал за това от една Supplication, т. е. жалба, начаса заповядал на пашата да изгони всички агенти от Портата, за да не се наложат в страната несправедливостта и неправдата.

[На 21-и] моят господар отиде на разходка до Галата при Маркс Щанга. ... Двама от конярите — Бенедикт и Георг от Инсбрук, станаха предатели. След обед, след като [набили] своите другари и особено Ханс Фербер от Бакенен, отишли при бейлербея и заявили, че искат да станат мюсюлмани, защото признавали, че турската вяра е права и при това виждали мощта на всесилния султан, комуто бог давал щастие и победа. ... Турците отишли при тях, целували ги и ги прегръщали, защото станали мюсюлмани.

Щом узна за това, моят господар изпрати драгомана Матиас при пашата и помоли да ги накажат, понеже му изменили. Това, че били станали мюсюлмани, оправдавал, но не и че без всякаква причина престъпили дадената си на него дума. Нямало да остави ненаказана тази подигравка към Негово величество императора, тъй като те се отнесли злодейски и към своя другар и го били. Пашата обаче наредил на Матиас да отговори на господаря ми, че искал всички гяури (неверници) да приемат правата вяра и не можел да ги наказва, тъй като другите турци щели да го убият с камъни, защото те доброволно дошли при тях. ...

На 27-и Бенедикт Гаян каза, че старият цар на Пер-

сия чрез това пратеничество предлагал на султана да избере след смъртта му за цар когото иска от тримата му синове. Ако е така, то значи, че с това той също се подчинява на Турчина.

Турчинът нарича Полша своя Hortum vacantem (незаета градина).

Този ден бях в патриаршията при господин протосингела, където чух, че патриархът на Тесалоник*, човек на 70 години, с богат опит, с дълга брада, дошъл тук от Ахило, където ходил за сватбата на сина на Кантакузин. Бащата на невестата й дал за зестра 50 хиляди дуката — 20 хиляди в брой, а останалите в скъпоценности, дрехи и недвижими имоти. Бащата на младоженеца, Михаил Кантакузин, ще стане господар на Влашко и Богданско* и е най-довереният таен съветник на пашата. Другата му титла се вижда още сега, но по-късно ще излезе наяве още много.

Господин протосингелът ми каза също, че признавал недостатъците на гърците — те били гърци, т. е. лъжци. Живеели сред много лоши хора, от които всекидневно били мамени, но от своя страна те също мамели и лъжата за тях не била срамно нещо. Той приведе думите от 18-ия псалм: „При опаките и ти си опак."

Разказа ми също как другите го подозирали и казвали, че бил изцяло лутеранин, като считали, че аз го подкупвам с пари.

На 28-и прочетох посланието, което моят господар изпрати на съсловията в Австрия, Щирия, Каринтия и Крайна. В него се описва как турците и техните мюфтии казват, че не са длъжни да спазват думата си спрямо християните, а щом съзрат удобен случай, могат да нарушават мира и съюзите, което се потвърждава от ежедневните им деяния. Когато господарят ми отиде при пашата да защищава мира, той казва: „Вярно е, че нашият договор предвижда това и онова, но моят султан сега желае иначе. Мирният договор е като мъртво тяло, на което султанът вдъхва живот и му дава сила, когато иска." Така и те не държат на верността си към съседните християни, а където и когато могат, ги нападат, а другите (християни), които са твърде отдалечени от тях, се стремят само да насъскват едни срещу други, като обещават помощ на едната или дори на двете страни (което при раздора между Батори и Бекеш явно

се вижда), докато влязат в играта като трети — двама се карат, третият печели — и сключат мир, при който извличат най-голяма облага. По този начин са завладели и цяла Гърция.

На 31-и Къзълбаш* си отпътува с много подаръци от пашите и султана, със 100 коня и 500 камили. ... Тук те [персийците] купуваха много вълнени платове, защото сигурно нямат у тях. В Персия живеят много християни, арменци, португалци и италианци; воюват с грузинците, от които получават повечето си роби. ...

Юни

В началото на този месец донесоха тук в Дивана напълнена [със слама] глава на един санджакбей от бейлербейството Шехерезул*, когото поданиците му убили и избягали при Персиеца. Защото преди 30 години всички тези вавилонски и арменски погранични краища са били под Персиеца и все още им текат лигите за стария им господар, понеже неговото владичество било потърпимо от това на Турчина. ...

На 2-и моят господар взе за конюшнята на мястото на двамата коняри, които станаха предатели, един тюрингиец, който бил пленен във войната при Сигет през 1566 г. и единадесет години бил роб на един спахия в Галиполи, комуто служил вярно, така че той най-после го освободил. Това му струвало 50 талера, които през тези години спестявал с усилен труд. Целунал краката на господаря си и на другите турци, които го измолили, и с една малка галера дошъл в Константинопол, надявайки се тук да намери начин за връщане в Германия, за което моли и моя господар, който веднага го прие на мястото на онези двама мамелюци.

Той веднага попита от коя вяра е моят господар и като чу „евангелска", много се зарадва, защото толкова дълго време не бил чувал евангелие, но още помнел своята вяра, „Отче наш" и десетте заповеди, при това работел усилено и се уповавал на бога, който му помогнал да се освободи от робство. ...

Цялата гръцка църковна служба на обикновените хора се състои от две неща: 1. прекръстване и 2. казва-

не на Κύριε ἐλεησον — „Господи, помилуй нас“ или „амин“. Повече не знаят и не разбират.

Църквите им от всички страни имат porticus, т. е. сводове, галерии или коридори, освен при олтара. Пред църковната порта обикновено се вижда дълга маса или няколко маси, на които се хранят, когато някой умре или на празниците на светците, в чиято чест е посветена църквата.

На 7-и рано сутринта дойде д-р Саломон при моя господар и му съобщи като сигурно, че вчера на 6-и дошла вест, че царят на Персия умрял и издигнал за цар най-малкия от дванайсетте си синове. Войската обаче искала най-стария, който баща му държал досега 15 или 16 години затворен, а поданиците, напротив, искали втория, като най-миролюбив. Най-старият бил вече около 50-годишен, а бащата навършил 85. ...

Всекидневно при Персиеца бягат много от хората, които са под [властта] на Турчина, особено от местата около Арстум*, Багдад, Ван и от всички гранични бейлербейства, понеже се отнасят извънредно лошо към тях. Предполага се, че ако новият цар на Персия се раздвижи, всички ориенталски страни ще отпаднат от Турчина, защото при Персиеца се отнасят твърде търпимо с тях. ...

Царят на Персия се нарича шах — цар; на Татария — хан, а на Индия — татар-хан, т. е. велик хан. Турските царе преди завладяването на град Кайро, или Алкаир, се наричали султани, след това ханове и най-после, след като Селим превзел Константинопол, започнали да наричат султана падишах*, т. е. император. ...

На 10-и в Константинопол се разнесе мълвата, че Московецът унищожил 16 хиляди души на татарския хан, който сам участвувал в боя с двама от синовете си и избягал с малцината оцелели. Също, че един друг син на татарския хан потеглил с няколко хиляди души срещу черкезите, които живеят между Кафа* и Каспийско море, недалеч от грузинците, избил няколко хиляди от тях, но московците и черкезите сразили около 30 хиляди [татари]. Някои от черкезите са езичници, а други — грузински християни.

На 12-и бях в село Свети Димитрий, извън Пера или Галата, където свети Димитър и много други образи [на светии] са нарисувани на църковните двери. Кладе-

нецът при тази черква се счита за свещен и около него са закачени кандила. Камъкът върху този кладенец, от който водата се черпи с кофа или се изтегля с колело, е от бял мрамор, кръгъл, висок и издълбан, почти като половин буре. Черквата е ниска, само на един етаж, почти като плевня, само че покривът отгоре не е заострен, а плосък и широк. Към черквите обикновено има училища, в които момчетата четат по Октоихо*, Псалми*, Генезис* или друга гръцка книга.

Точно този ден, Света Троица, моят господар писа с шифър по един турски граничар от Шамбок* на г. Розенберг, комендант на Дотис, и на г. Килман — в Гомора, тъй като турският император и Мехмед паша досега все още се показвали склонни към мир, там [по границите] да гледат да го спазват и да изпратят навреме подаръците. Също, понеже се говори, че Батори бил коронясан в Полша, нека Негово величество да поддържа добри съседски отношения с него, за да не се проиграе мирът. Също, че царят на Персия умрял, но ако неговият син поиска да започне нещо срещу турците, султанът имал 5 или 6 бейлербея на персийската граница, които щели лесно да го укротят. Началото на писмото на г. Килман той обаче написа без шифър по следния начин: изпращал на съпругата му една кутия с подпечатана пръст* и я моли да лише на неговата годеница в Залцбург . . . и други подобни, за да не се усъмнят, ако отворят писмата, че вътре пише нещо за държавни работи, а че се занимава само с жени. . . .

Али бей, който пише на моя господар всеки ден и му докладва за всичко, не е поискал никакъв подарък освен да му помогне да се завърне в християнския свят. И днес завършва писмото си с думите: „Да Ви закриля светата Троица!“ Несъмнено за знак, че още не се е отрекъл от своя предишен бог.

На 14-и Имбрахор* паша, началникът на конюшните на султана, бе изпратен в Седмоградско, за да предаде войводството на Кристоф Батори на мястото на брат му Стефан. Занесе му: 1. Едно червено тафтяно знаме, което войводата по стар обичай трябва да носи пред турския султан, когато той потегля на война. 2. Една червена шапка (както солаките имат бяла), по средата украсена със злато, която трябва да си слага, когато седи на трона си. 3. Два коня — единият обкован със злато

Фиг. 10 — Облекло на пленниците:
А — Железен пръстен с дълга кука, поставян на врата на заловен избягъл роб. Всеки минаващ край него го разтърсвал, като хващал куката.
В — Роб от галера — при гребане от кръста нагоре съвсем гол, а надолу — с широки панталони.
С — Грубо плъстено палто с качулка.
Д — Пазач на роби, обикновено отрекъл се християнин.

и сребро, а другият само с хубава покривка. 4. Двадесет и шест хубави дрехи от сърма и коприна, част от които ще задържи за себе си, а другите ще даде на съветниците си.

На 15-и имахме първите зрели праскови, които наричат кайсии.

На 17-и... бях в патриаршията и видях патриарха [т.е. митрополит] на Тесалоник — яздеше на магаре и само един калугер вървеше пред него.

Днес дойде вест, че роби избягали с галерите на Улудж Али, но три турски галери ги срещнали и отново ги заловили. И това се случва често. По времето на Барбароса един кармизал* щял да отплува към Александрия* и когато турците изпълнявали молитвата си,

сред робите имало един от Корфу, на име Николаус, който подканил другите и казал: „Вижте, кучетата се молят, да избягаме.“ И начаса те разбили както могли оковите, избили турците, които били малко, и отплували. При сарая срещнали Сюлейман с неговия кораб, който трябвало да спре, иначе щели да го обърнат. Тогава един от слугите на Сюлейман казал: „Това сигурно са избягали роби.“ А Сюлейман отвърнал „Бог да им даде щастие“, но скоро след това: „Сигурно ще ги намерят.“ Но въпреки че ги гонили, не могли да ги стигнат и те пристигнали благополучно в Неапол, където Vice-Rex, т. е. кралският наместник, разпределил парите, които се намирали в галерата, между другите роби, а кармизала предал на Николаус, който станал причина за това бягство. Но по-късно него отново го заловили с галерата между Кандия и Родос, завели го в Константинопол и там го осъдили на смърт. Когато го попитали защо избягал, той отговорил: „Пленникът търси свободата.“ После го попитали защо избил мюсюлманите и той казал, че иначе не би могъл да избяга.

Така също само преди няколко години при Седемте кули на Пиале паша избягала една галера с роби, които удушили капитана й. И това е съвсем обикновено нещо: когато робите успеят да пленят пазачите си или други, които ги пазят, и ги убият или избягат — да не бъдат обвинявани за това. ...

Днес [18-и] бях пак в патриаршията при солунския патриарх, който е човек над седемдесет години, нисък и дебел с хубаво бяло и пълно лице, с дълга и широка сива брада, много любезен, но същевременно и сериозен. От благороднически род е и е голям приятел на Михаил Кантакузин. Считат го за много разбран човек; има пет или шест монаси при себе си. Патриархът му отдава големи почести. Той седеше по турски на земята, покрита с килими, и ни накара, господин протосингела и мене, да седнем до него. Поздравих го според достойнството му и го помолих да ми даде подписа си за спомен. Той ми разказа какво му се случило с един монах, който го наклеветил пред турците, че пише писма на нашите в Италия, Германия и други места и ги подканя да започнат война срещу турския султан и че всички гърци щели да се присъединят към тях. Тази клевета му струвала около 2000 дуката, докато се измъкне, защото

имало голяма опасност за живота му, но успял да доведе нещата дотам, че оковали монаха на галера. Оттогава се зарекъл да не дава никому своя подпис. Имал сестрин син в Молдавско, комуто от страх от турците не смеел да пише. Въпреки това той заповяда на един от своите митрополити да ми запише името му.

Ходи облечен както другите монаси с килимявка, отдолу с черна шапчица от хубаво сукно, каквито носят монасите и свещениците. Връхната му дреха е от матов скъп плат. С хубаво бяло и пълно лице е, а неговите хора са тъмно мургави; сред тях никой не знае стария гръцки език.

Той ми разказа, че християните в Тесалоник имат двайсет манастира и черкви, в които се служи всеки ден, и други десет, в които се служи от време на време. Турците там имали само три главни и три други по-малки джамии. В града имало 50 Clericorum, т. е. свещеници или йеромонаси. Черквата, където е неговото, т. е. на митрополита седалище, била наречена на името на светите ангели.

Протосингелът искаше да ми създаде куп пречки, за да не мога да се явя при митрополита на Тесалоник, като например казваше, че той бил човек, който малко говорел, а действувал много и обичал всичко да върши бързо и т. н. Но към мен митрополитът беше твърде любезен и много разговорлив. Попитах протосингела също дали да предам на митрополита нашето Аугсбургско верую, а той каза: „Не е ли достатъчно, че патриархът отговори на него?“ Аз отвърнах, че не искам да му го предам, за да дава и той преценка за него, а само за да разбере той какво е нашето верую. Протосингелът отвърна, че те не се интересуват много от такива работи, защото трябвало да се грижат за друго, а именно с какво да се обличат и изхранват; не се занимавали с такива работи, защото всичко било вече изтълкувано. Той [протосингелът] трябвало да понася много укори от гърците, защото ме бил пуснал да видя тяхното богослужение в олтара, т. е. в най-святото място, и казвали, че той също бил лутеранин и ми съчувствувал, тъй като толкова често съм ходел при него. Но всъщност не той, а патриархът ми разреши да вляза в олтара им и да присъствувам на цялата им служба. Но протосингелът е завистлив, недоброжелателен човек.

След това протосингелът ми разказа някои неща за патриарха, монасите и др. в Константинопол. Патриархът нямал повече от десет монаси, които му прислужвали и той им давал храна. Понякога имал 4, 5, 8, 10 души за ядене при себе си, а от свещениците и митрополитите извиквал когото си искал. Като ставал от ядене, неговите монаси сядали или по-скоро лягали и изяждали каквото патриархът оставял, а накрая идвали да се хранят слугите от кухнята, градините и другаде. Той не бил задължен да облича никого, освен само себе си (което е невероятно). В патриаршията имало също винаги чужди монаси, пътуващи и други, които се издържали доколкото можели с писане и друго. Монахът Симеон имал трима-четирима ученици, от които получавал колкото да се облича. Турците съвсем ги изсмуквали. Патриархът трябвало да има годишно най-малко 10 000 дуката само за да дава на турците, на дефтердарите и др.

Когато някой иска да стане митрополит, трябва да откупи длъжността от пашата, дефтердаря, Михаил Кантакузин и духовниците в патриаршията.

Един богат митрополит трябва да даде на дяволското изчадие Михаил (така турци и гърци наричат споменатия Кантакузин) 1000 дуката, на свещениците, които са много — по 10, на протосингела — 10, на сакелария* — 10, на логотета* — 10 и т. н. Само патриархът не получавал нищо. Монасите обслужвали патриарха 7—8 години само срещу храна, за да могат да станат митрополити, която служба в крайна сметка трябвало да изкупят от вишестоящите.

И патриархът всекидневно имал много неприятности с тези монаси, защото някой от тях отивал при пашата и му обещавал толкова и толкова дуката, за да стане епископ или митрополит някъде. Пашата винаги изпращал един чауш при патриарха с нареждане да направи този монах епископ или митрополит или пишел на Кантакузин, или монахът сам отивал при него, подарявал му 500 или даже 1000 дуката, в зависимост от това колко голям доход има епископството, което иска. Тогава Кантакузин пишел на патриарха да направи това и това. Патриархът отвръщал, че е против техните статути, правила и закони да свалят някого и поставят друг на негово място и че той по-скоро ще напусне патриар-

шията, подарявал на чауша 15, 20, 30 дуката и го молел да уреди работата при пашата. Такива подаръци се дават внекидневно на чаушите, дефтердарите и други и накрая нищо не им остава. Също и подвластните биват изсмуквани така, че стават вероломни, клетвопрестъпници, лъжат и мамят и привикват на това и християните, така че протосингелът ми каза без свян: „При лошите — лош, при опаките — опак". Поради това и монасите не учат нищо, а денонощно се стремят по всевъзможни начини само да натрупват пари, за да се издържат с тях и да подкупват турците, Кантакузин и духовниците в патриаршията, когато искат да станат владици или митрополити или да измъкнат някой невинен от затвора. Защото те са честолюбиви и завистливи хора и, както ги нарича господин протосингелът, неуки магарета, които не учат, а знаят само да четат литургията си, от която не разбират нищо. Както и синовете на господин протосингела често са ми казвали, единственото, за което монасите се стараят, е: 1. Да могат да пеят литургията в черква, 2. Да си откупят епископия или митрополия от турците или Кантакузин и след това да се отблагодарят на духовниците от патриаршията. Всичко това струва пари и те изразходват много, особено след като станат митрополити — за посвещаването им и всички свързани с това церемонии и угощения, каквито се уреждат и на които се продънват от пиене и ядене. Поради това не обичат да канят господин протосингела, за да не се изпусне да каже нещо. Накратко, само пари, пари, пари. И най-лошото е, че също и учениците и младите се стремят според възможностите си да премахнат и изместят учителите. Изглежда, че тук в тази империя на добрия патриарх е нужна повече предпазливост, отколкото всичко друго (защото той има работа с най-лошите хора — своите гърци, които веднага отиват при турците), за да може да запази своето величие, а не по волята и заповедите на турците да сваля някой честен човек от службата му и да оставя на неговото място да се промъкне някой долен мошеник. ...

От Трапезунд, столицата на Кападокия, където някога е било селище на гръцките императори,носят силните червени вина, от които на императорския посланик подаряват всяка година по едно буре, а също и един

вол, както и на тези, които носят подаръците до Константинопол.

От Александрия карат почти само ориз и захар. ...

Сред гърците няма спорове или несъгласия по отношение на вярата, но в нравите и живота им има голямо неравенство. Тези, които живеят под [властта на] турците, както в Константинопол и другаде, са най-обърканите и за тях няма вярност, истина или вяра и сами изрично казват, както по-горе протосингелът разказваше, че при опаките трябва да си опак. Те напълно са възприели турския характер, врагове и приятели са едновременно, коварни, прикрити, лъжливи, недоверчиви, сквернословещи, пияници и т. н. Онези, които живеят по-навътре в Гърция, където няма толкова много турци, са малко по-простодушни, въпреки че имат много развалени нрави. Самият протосингел и неговият син Теодосий живеят в най-изострена вражда помежду си, дори синът бил баща си и заедно с мъжа на сестрата искали да продадат къщата на стария си баща и тъст без негово знание, както след това на 19-и старият сам ми се оплака.

Днес султанът свали своя управител на конюшнята и го изсели заедно с всички негови хора в Кипър, понеже неправилно изплащал заплатите.

Днес също качиха четирима лъжесвидетели задницком на магарета, като вместо юзди в ръцете им дадоха опашките и ги развеждаха из града, изгориха им на бузите и челото по един знак и им боядисаха лицето. Причината беше следната: Една туркиня заела за известно време на мъжа си малко пари (турските жени имат свои собствени пари, които носят [зестра] на мъжете си, но те нямат право да ги използуват, нито пропиляват). Като минало време и мъжът трябвало да ги върне, той казал, че вече ги бил изплатил. Когато работата дошла до кадията, т. е. съдията, мъжът довел четирима свидетели (както това е обикновено в Унгария и Турция — за незначителна сума да намериш 4, 5, 6 свидетели, които не знаят нито дума по делото). След като кадията ги разпитал подробно за всички обстоятелства (което иначе рядко се случва, тъй като често както съдиите, така и свидетелите са подкупени с пари), установил, че лъжат и че мъжът още дължи парите на жена си.

Недълго преди това един евреин продавал по-скъпо

сукното и за наказание през носа му вързали връв и един го разкарвал из града. Трябвало да носи сукното в ръка, за да се вижда какво е било прегрешението му.

Днес дойде вест, че Ферат бей бил победил в Босна, а Улудж Али загубил двайсет кораба и едва се измъкнал.

На 20-и митрополитът на Тесалоник отново си замина. ...

Днес Мехмед паша изпрати на моя господар риба и други неща.

На 21-и, празника на тялото Христово, в Пера имаше процесия, т. е. шествие, на което се стекоха всички турци, евреи, гърци, арменци и италианци. Турците се подиграваха и ги осмиваха, че те [т. е. католиците] така разнасят своя господ бог. За особено позорни считат рисунките в тяхната черква, защото имаше не само на светци, но и на други, и то на жени с френски, испански, холандски и италиански носии, и най-вече съвсем голи женски образи край олтарите, което много дразнеше евреите и турците. Четирима души носеха техния господ бог, а четирима — балдахин, други — големи восъчни свещи, а други пееха. Няколко еничари трябваше да пазят черковната врата, за да не влизат вътре турци и да се подиграват, но въпреки това ги пускаха и вътре те говореха високо, викаха и се смееха. А когато някой християнин искаше да влезе, трябваше да им дава пари. ...

Пристигна един чауш от Персия, който бил няколко дни там и разузнал всичко, пътувал непрекъснато седем дни от Каспии* до Арсрун и оттам единайсет дни дотук. Донесе, че Исмаел станал цар на Персия, народът вече му се подчинил и той отсякъл главата на брат си, който трябвало и искал да стане цар. Той събрал и много голяма войска, но неизвестно за каква цел. ...

На 24-и пристигна подаръка на власите.

Нашият чауш храни всеки ден по 35 души и има 20 робини, между които една унгарка, от която има осем сина. Тя изобщо не иска да се потурчи, колкото и да я заплашват. Защото когато такива робини се потурчат, мъжете могат да ги продават, когато искат. Той има годишен доход 100 000 аспри, което прави 2000 талера. Двама млади негови синове имат вече назначение от султана. От тимара си получава от подвластните една

седма и смята, че се отнася много търпимо с тях, защото други им вземат почти всичко, така че бедните хора едва смогват да преживеят и нищо не им остава. Заради това често напускат цели села и се заселват на други места поради голямата тирания на османците. „Където стъпят веднаж османците, там вече трева не пониква.“ Защото те не работят нищо, а само опустошават и унищожават, каквото е изработено.

Дъщерите си омъжват на 11—12 години, но не им дават нищо освен дрехите. Мъжете трябва да им обещават зестра.

Днес един учен турчин (който както преди и баща му, сега кехая на Рустан паша, е бил учител на дъщерята на Сюлейман) ми предложи: искал да диспутира с мене и ако аз го победя, той щял да стане християнин, но ако той ме надвие, трябвало аз да стана турчин. Но през цялата тази година той не се яви. ...

На 25-и при мен беше протосингелът, когото чаушът отначало не искаше да пусне, ако не донесе разрешение от пашата. Той ми разказа как, след като бяхме предали нашето Аугсбургско верую и искахме Judicium, Censur, т. е. преценка за него, логотетът многократно казвал, че ние сме новаци, еретици, смутители на църквата. В религията всичко било вече решено и по никой въпрос не съществувало съмнение, поради което вече нямало нужда от никакъв диспут (обсъждане), а може и трябва да останем единодушни с решенията на отците и съборите. Накратко, нямало надежда за съглашение между нас и тях. ...

По време на днешната вечеря нашият драгоман Матиас ми разказа как е станало обвинението и освобождаването или опрощаването на Йоасаф, солунския митрополит, а именно: Когато разбили турската флота [Лепанто, 1571],няколко попове, монаси и други лоши гърци, които често са по-зли от самите турци, дошли в Константинопол и един от тях го наклеветил пред Мехмед паша, че пишел за най-различни новини във Франция, Испания, Германия и Италия и оттатък знаели всичко, каквото ставало в Турция. Пашата веднага заповядал да го удушат. Един добър приятел обаче начаса известил на добрия митрополит да замине незабавно за Ахило при шейтаноглу Михаил Кантакузин и му се оплаче за бедата. Той му казал: „Оставете ме да правя каквo-

то знам, аз ще уредя работата.“ След това митрополитът останал в Адрианопол, а той дошъл тук при пашата и го извинил пред него, че не е такъв човек, не знае нито италиански, нито испански, а само своя език. Понеже пашата и Кантакузин са най-добри приятели, успял да възстанови безопасността му, но така или иначе това му струвало 2000 дуката. А след това наредил монаха, който го наклеветил, да бъде прикован към галера, където се намира все още. (Заради това протосингелът нарича не без право тези приятели лицемери, злостни клеветници, дяволи и т. н. ...).

Накрая той разказа също как преди няколко години молдавският войвода подарил на тогавашния патриарх Йеремия в Константинопол, когато го посетил, един сребърен патриаршески жезъл, един сребърен епатрахил и няколко чаши. Всичко това обаче в присъствието на цялото духовенство и на други от Пера, патриархът подарил на черквата, като казал: „Не трябва да бъде мое, а на черквата.“

На 26-и Мартин, един от конярите на моя господар, хърватин, се напи заедно с турците, след което по време на вечеря, пиян, само със старите си дрехи, излязъл от нашата къща и отишъл в къщата на пашата, като заявил, че не може да остане при германците, а иска да стане турчин. Като изтрезнял обаче, го обзело разкаяние и на 27-и сутринта щял да си пререже гърлото, ако не му били попречили навреме. Но въпреки това успял да си промуши шията на няколко места и загубил много кръв. Хапел си и ръцете. Един бръснар го превързал и пашата наредил да го заведат във вериги в болницата [при джамията] на султан Сюлейман. ...

Персийците са иначе добри войници, а сега получиха и оръдия от португалците. ...

На 29-и един аугсбургец, Георг Хилдебранд, избягал от господаря си — чауш в Демерси, в Азия, дойде в къщата ни.

Днес попитах и намерих манастира Studii*, т. е. „на учението“ — все още много красива черква, посветена на Мохамед. Намира се близо до черквата Св. Георги, където е жилището на арменския патриарх. Преди е бил много обширна и хубава сграда, която още е пълна с най-красиви изображения на всички древни философи,

поети и историци, така че се вижда, както и името показва, че е било училище.

Под този манастир, към Седемте кули, е черквата Св. Константин. Изглежда стара сграда, украсена с картини: при сакристията е изрисуван Христос, отстрани предтечата на Христа, от другата страна, или при влизане вляво — Мария и Св. Теодор Изповедник, над двете врати на сакристията — смъртта на Мария, около която стоят всички ученици на Христа и много други; от другата страна е възнесението й; при вратите на храма — св. Атанасий със сива брада, също и Константин Велики и майка му Елена с царските си корони и обшити със сърма и скъпоценни камъни дрехи.

Оттам отидохме в черквата Св. Теодор, която сега е взета от турците. Тя е много висока и широка черква както нашите и има два реда мраморни колони с коринтски капители. От всяка страна има по седем колони и върху всяка колона стои още по една. Подът е настлан извънредно красиво с мрамор, пъстро украсен с птици и други животни.

Оттам минахме покрай Седемте кули, където се пази съкровището на турския султан и лежат най-видните пленници. Там умря Зигала от Генуа, но неговият син, който лежал с него, сега е еничарски ага. Това е здрава крепост със седем яки кули и големи оръдия при стените. Синам бей, който доставя на всички посланици дневната или седмичната дажба, пари, подправки и други, ни разведе и след това ни нагости с различни видове риба и морски раци.

Той е от Карамания или Киликия, чиито жители са от гръцката религия, но повечето знаят само турски език, при това са богати и тук имат красиви големи къщи с хубави градини; сред тях има много златари. ...

Когато се намери на улицата убит човек и не се знае кой е убиецът, съседите трябва да платят на приятелите или на близките на мъртвия 40 хиляди аспри, но ако убият някого в къща и убиецът избяга, домакинът трябва да отговаря, докато намери убиеца. Ако не може да го открие, също трябва да даде 40 хиляди аспри за мъртвия, а на субашията и други да подари още повече. Няма ли, трябва да ги отлежи в затвора, дори може да го обесят. ...

Сред поляците имало петдесет или шейсет хиляди татари и когато идвал нов крал, трябвало да дава на всеки по един дукат.

Когато Батори пристигнал в Краков, излезли да го посрещнат четири хиляди души. Но той вече нямал пари.

На нашите бивши слуги-мамелюци Георг и Бенедикт са отнели тимара им, защото чаушът, който преди го държал, доказал пред пашата, че е лъжливо наклеветен и не бил убиец (а само несправедлив кърлеж спрямо своите). ...

Нови имена на някои прочути места в Азия и Европа

1. Адрианопол — Едрине*.
2. Етиопия* — Хабеш*. Така се нарича страната на Прето Ян [Свещеникът Йоан].
3. Александрия — Искендерие.
4. Антиохия* — Антекие.
5. Атен — Атина.
6. Бергамус* — Бергам.
7. Халкедония* — Кадикуй, т. е. Pagus Judicum — Съдийско село.
8. Хиос* — Сакис а Мастис.
9. Дамаскус — Шам.
10. Йерусалим — Кютс (свещен) Шериф: Йерусалим.
11. Италия* — Френцистан. Стан означава страна.
12. Кайрус — Мисър*.
13. Коринтус — Коринт.
14. Митилен* — Митили.
15. Нигропонтус* — Евгрипос.
16. Никомедия* — Иснимид.
17. Никея* — Изник.
18. Филипополис* — Филибе.
19. Прусия (Бурса), столица на Битиния.
20. Родус — Родос.
21. Рома — Рим. Рим папус означава римски папа.
22. Себастия* — Суас, бейлербейство.
23. Смирна* — Измир.
24. София — запазва името си.
25. Тарсус — Терсис.
26. Тесалоника* — Селаник.
27. Трапезус* — Трапезун.

Ю л и

На 1-и моят господар изпрати писмата си до нашия император по собствен пратеник, един дубровничанин, когото дълго време бе задържал при себе си. В тях между другото съобщава, че турците заради новия персийски цар трябва да бдят съседните на Шехерзул, Багдад, Арсрум, Ван и други области да не отпаднат от тях и отново да се присъединят към стария си господар, защото персийците се отнасяли по-търпимо с тях, отколкото турците. ...

Бейлербеят на Гърция, комуто са подчинени трийсет и три санджакбея, трябва да има 20 хиляди добри войници, бейлербеят в Буда — 12 хиляди, другите — също 12 хиляди, а някои по-малко. Бейлербейството в Кайро, т. е. Алкаир, изглежда е най-лошото, защото там грабят и дерат ужасно бедните маври; Кипър и всички други бейлербейства, разположени към персийската граница, са лоши за турците, защото там те не могат да излизат на грабеж както срещу нас, тъй като там има големи пустини и няма хубави селища както у нас. И поради това турците от сърце се радват, когато има война в Унгария или другаде в християнския свят, защото намират достатъчно храна, фураж, вода и други неща, а в Персия често по три-четири дни не получават вода, освен тази, която носят със себе си.

Има също и един санджакбей за циганите. ...

На 7-и Мартин хърватинът, бившият ни коняр, се потурчи в Дивана и му дадоха 10 000 аспри, т. е. 250 талера временна заплата. ...

Господарят ми каза, че Ферад бей в Босна отново отнел един замък на нашия император и заедно с бейовете на Сигет и Белград нанесъл големи вреди в земите на Негово величество. Става въпрос не само за земята, а най-вече за стотици и хиляди души, пленени и още толкова потурчени. Защото босненците и хърватите не знаят нищо за християнската вяра. Турците много обичат да пленяват такива, защото са як, работлив народ. Като се купи един такъв пленник за 100—150 талера и той, робът, разбере, че може да има по-добър живот, става турчин. Защото ако служи прилежно няколко години, господарят му го освобождава и ако се е потурчил, му дава също жена от своите робини и имот за об-

работване: така господарят му има повече полза от него и няма нужда да се грижи да не избяга.

Няма чауш, бей, санджакбей или бейлербей, който да не носи всяка година подаръци на везирите, особено на най-висшия. Тези от границите му подаряват роби, а от Азия — прекрасни коне, които бягат както летят птиците, и др. ...

На 14-и докараха тук десет пленени християни от Палота, единият от тях трябваше да върви отпред и да свири с тръба. ...

Днес, 17-и, господарят ми купи за три дуката един беден сляп роб, който лежал пленен 12 години и така го били, че ослепял и подпухнал, и го взе в къщи.

На 18-и привечер един чауш отведе в Седемте кули шейтаноглу (дяволско изчадие) Михаил Кантакузин и неговия син, който неотдавна празнува сватба. Заловили го в името на султана поради дългове към него, понеже е главен солник. ...

На 21-и дойдоха трима чауши, разузнавачи от Шехерзул и един от Арзерум, които били в Персия при Каспин и разузнавали накъде ще се обърнат персийците. И господарят ми каза, че персийците само дебнели дали нашият император ще изпрати подаръци на турския. Ако това не станело, те веднага щели да се осмелят повече. ...

Днес също господарят ми получи [съобщение] от пашата, че изпраща куриер до нашия император и може по него да му пише да изпрати подаръците. Но да направи това открито и да покаже писмата на пашата, преди да ги изпрати. ... Освен това заповядал на моя господар да пише на императора да не се осланя никак на папата и на краля на Испания. Те само го подмамвали към война и размирици, а когато ги послушвал, не го поддържали, а стояли надалече и му се надсмивали. ... А те, турците... искали само да поддържат добро приятелство с него, иначе нищо не би могло да им противостои и Германия няма да съществува, ако те поискат. ... Турците обаче целят следното: като изпрати нашият император подаръците, Персиецът да загуби смелост за предприемане на каквото и да било, защото когато двамата императори спазват мира помежду си, Персиецът става твърде слаб за Турчина.

Днес пашата също изпрати да поискат от моя господар да даде дрехите на бившия коняр, защото нямал какво да облече. Моят господар казал да му предадат: „Ако някой турчин избяга при нас, дали ще му изпратят след това дрехите?“ Но въпреки това заради пашата и по други причини щял да ги прати, но не заради слугата, който станал предател.

Дали са му седем хиляди аспри expectanz* за тимара или временна заплата. Другите двама мамелюци получават по четири аспри на ден, което прави 2652 аспри годишно.

Днес нашият драгоман ми каза, че всички — евреи, турци и християни, се радвали, че заловили Кантакузин, защото постъпвал много несправедливо с хората. Той си позволявал да пише на двамата войводи във Влашко и Молдава да му пратят няколко хиляди аспри или ще уреди при пашата да бъдат свалени. Продавал епархии, назначавал и свалял митрополити и патриарси. Не бил от стария род на Кантакузините, а от Англия. Неговите прадеди били английски пратеници и се заселили тук в Гърция. ... Не се страхувал от никого, дори и от бога, а само от пашата. Дължал на султана триста товара аспри, което досега държали в тайна, защото ежегодно подкупвал пашите, особено Мехмед, с по няколко хиляди дуката, за да мълчат. Най-после обаче султанът сам узнал това и искал да му вземе главата. Той бил и много несправедлив човек по отношение на своите подвластни — владеел около сто села и един разкошен сарай, т. е. дворец, в Ахило; заповядвал също и във Влашко и Молдава и войводите трябвало да вършат, каквото искал... Той бил причина също патриархът да плаща годишно около 12 000 дуката (докато определеното е само 4000) на султана и неговите приближени... Накратко той е истински кърлеж и грабител на черковните имоти.

Сега е свален от длъжност, живее като частно лице (privatus), къщата му в Константинопол е затворена и вратата ѝ покрита с паяжини, а преди турците отиваха да му се кланят.

Днес пашата попитал посредством нашия чауш господаря ми (нещо, което никога не се е случвало) дали да пише на нашия император. Моят господар отговорил: Негова воля. Но ако искал да пише, то да не праща,

както преди имал обичай, нелюбезни и дръзки писма (като че ли пише на свои подвластни), а любезни и вежливи, иначе може съвсем да му отвърне сърцето и той да не изпрати подаръците. ...

Господарят ми даде да прочета писмото, което беше писал на Негово величество и трябваше да покаже на пашата и чието съдържание беше: Възхвалява доброжелателността на турския император и на пашата за запазване на мира и за да не се наруши това добро желание, Негово величество императорът трябвало да изпрати подаръците. Тъй като обаче смъртта на Персиеца би могла да насърчи Негово величество да задържи подаръците, то той не трябвало да се осланя на това, тъй като султанът имал на персийската граница шест бейлербея. ...

На това писмо бяха оставени широки полета (Margines), където той беше писал истинското си мнение, но така, че никой да не може да види. Как Негово величество да постъпи и да се възползува от смъртта на Персиеца, във връзка с която сега турците трябвало да внимават и били между чука и наковалнята. Защото ако Негово величество не изпрател подаръците, смелостта на Персиеца щяла да порасне, но ако ги прател, турците можели да сплашат Персиеца да спазва мира, установен от баща му. Заради това казвали толкова добри думи. (Моят господар притежава особена мъдрост и предпазливост и добре и разумно обмисля нещата, като преценява какво би могло да се получи от едно или друго нещо, така че по много въпроси, що се отнася до полските, седмоградските, персийските, испанските работи, той е почти истински пророк). ...

На 23-и в пет часа след обяд откараха при пашата 30 пленници от Ерлау или Агрия покрай нашата къща. Двама от тях носеха отпред две стари знамена, един биеше барабан, седемнайсет носеха на пръти седемнайсет напълнени със слама глави. Някои бяха сложили шлемовете, ризниците и наколенниците си. Турците, които ги водеха, бяха много внушителни хора, наметнати с леопардови кожи и с високи червени шапки отгоре с пера и с големи боздугани в ръце. Неколцина турци, които наблюдаваха това жалко шествие, викаха „Аллах, аллах, аллах ху!“ и пожелаваха щастие и победа на своя султан. ...

Днес [24-и] докараха пак няколко пленници, жени, малки деца и други. Осмина от тях веднага се потурчиха, но въпреки това пашата нареди да ги оковат като другите, значи позорното им отстъпничество не им е помогнало нищо.

На 25-и Йеремиас Фишер ми показа едно малко шишенце, в което имаше шест драма балсам* от Мека. Един драм или драхма — за един дукат. Купил го за моя господар от един арабин от Мека. Преди аз също купих десет драма за петнайсет талера, а сега шест — за девет талера. ... Освен балсама [арабинът] донесе и алоево* дърво, което има много силна и приятна миризма. Сутрин, преди да излезе, арабинът взема по няколко капки от балсама, който не търпи отрова, запалва също и алое и опушва с него дрехите си. ...

В Арабия в повечето случаи употребяват балсама по време на лошия въздух при заразителни епидемии и против отрова, защото той не допуска отрова до себе си. Също когато някой падне, нарани си тялото или прималее от студ или крайниците му се схванат, взема един драм без всякакви добавки и се завива топло, за да може да се изпоти. Всички болки изчезват, колкото и да са силни, и той начаса оздравява. ...

Най-обикновеното наказание, когато се провини някой турчин или роб, е да го вържат за едно дърво с вдигнати крака и според престъплението му да му нанесат 100—200 удара. А които не са роби, трябва често при това и да дават по една аспра за всеки удар.

В продължение на няколко дни докараха тук над сто пленници от Унгария, защото сега е времето, когато се подаряват на султана и на нашите пленници, които след това биват оковавани и трябва да вършат всякаква работа, да пренасят камъни и пр. ...

Август

Турците не могат да търпят и приятелство между християнските посланици. [На 6-и] моят господар беше заел от приятелство към агента на Батори един готвач, но щом пашата узна, го изпрати обратно и каза: „Сега не е момент да търсят или правят заедно приятелство." Където може да разруши такова единство, прави го, за-

Фиг. 11. Пленени християни, карани към Цариград

щото нашето единодушие е тяхната гибел. Заради това също той създаде такава вражда между моя господар и френския посланик, като ги повика двамата в един и същи ден при себе си, а след това отдаде почит на моя господар пред другия. ...

Тази вечер Якоб Райнер ми разказа, че господата и благородниците в Полша били най-несправедливите тирани към своите подвластни, които трябвало пет дни в седмицата да им работят, орат, сеят, жънат, возят, вършеят, да карат дърва, да изпълняват други ангарии и само шестият ден им бил свободен, а седмият е неделя. Така че вече много зависими жители бягали от къщите, дворовете и имотите си, понеже и Турчинът не се отнасял така зле със своите.

Както в духовните, така и в светските работи в Германия има големи слабости. Светските господа съвсем изсмукват императора. Когато някой е служил две-три години, моли за някаква милост, за този замък или това имение, и му го дават дори да струва и десет, двайсет и повече хиляди гулдена, за да станат те богати, а им-

ператорът беден. ... Когато обаче императорът изпадне в нужда, не му заемат без лихва дори и 200—300 гулдена или изобщо нищо, а го пращат при богатите търговци. ...

Австрийските господари нямат никаква полза от империята, а само големи вреди, при това губят земя и хора и всяка година изразходват много хиляди гулдена само за граничните постове. ...

Пашата на Буда наредил да ограбят четиринайсет села към рудниците [около Калоча], подчинили ги на турския султан и откарали в плен две хиляди души и на всичко отгоре писали на нашия император и се оплаквали, че нашите нарушили мира. Следователно те ни се и подиграват — след като достатъчно награбят, плячкосват, пожарят и откарат пленници, те още и се оплакват, че нашите не искат да спазват мира. И когато нашият император ежегодно изпраща на посланика оплакванията за това, колко села турците са плячкосали и опожарили. колко хора и добитък са откарали (както всяка година се нанасят страхотни щети от бейовете на Сигет, Босна, Солнок и други места), Мехмед паша не иска и да чува, че се оплакваме от неговите хора, особено от тези в Буда и Босна, а казва, че нашите били виновни за това и първи започвали, като тръгвали на грабежи и техните трябвало да се отбраняват, което е очевидна неистина. Те потеглят с голяма мощ — по няколко стотин, а често две-три хиляди души, и отвличат всичко, каквото срещнат и могат. Дори и някои турци в Константинопол сами признават, че пашите на Буда и Босна и бейовете по границата вършат големи своеволия, и то противно на техния закон: защото ако християните плащат данъка си, турците трябва да поддържат мир с тях и най-малко не трябва да ги обиждат. Султанът обаче не знае за тези жестокости и най-висша несправедливост, иначе като истински любител и радетел на справедливостта сигурно всички би свалил.

На 20-и моят милостив господар освободи по божия воля от затвора един от Шлезия (Силезия) за 55 талера, а преди това купи един млад черкезин за 60 или 70 дуката, който обаче умря.

На 21-и караманският Синам бей, който ни носи дажбите от двора, беше на угощение при моя господар и каза, че вчера, 20-и, християните гърци и арменци пре-

дали Supplication или оплакване в големия Диван заради хляба, който турските господари по време на скорошното поскъпване наредили да се пече. Черен бил като въглен и сега дефтердарите го разпределят между хлебарниците, за да го продават на християните, но нито хората, нито добитъкът могат да го ядат. Наложили също и на християните-лодкари да го купуват и един лодкар трябвало да вземе за четири дуката, което и направил, обаче в присъствието на слугите на дефтердаря веднага хвърлил сухарите в морето, защото не можел да ги яде. Поради това всички християни молили да не ги карат да го купуват насила. Защото когато хлябът бил недостатъчен, давали на мюсюлманите за 15—20 аспри, а на християните за една аспра; сега пък имало в изобилие, но искали само на тях [християните] да наложат да купуват сухарите. Пашата ги препратил към дефтердаря, който ги наругал жестоко — били кучета и не заслужавали хляба, султанът бил заповядал да им го продават.

После разправи, че Кантакузин отново бил освободен и живеел в къщата си, но трябвало да изплати на султана 160 000 талера. Той изпрати на моя милостив господар в къщи за купуване един сноп черни пера от лястовица или рибар, обковани със злато и скъпоценни камъни, за двеста дуката, а също и една скъпа кожа, подплатена с красива тъкан, която била уж на султан Селим. Такива и други красиви неща се продават в безистена.

Разказва също, че субашите в Константинопол и Галата отдават затворите срещу определена сума пари на християни и евреи. Често се случвало двама души да откупят затворите в Константинопол край морето за 1000 дуката, които после си изкарвали от бедните затворници. Защото не пускали никого да излезе, без да даде няколко дуката, в зависимост от това, колко е богат. За освобождаване трябвало да се плаща 18 райхсталера. Също когато някой иска да посети затворник, трябва да даде няколко аспри, което донасяло много, тъй като непрекъснато влизали и излизали хора, за да приказват с близките си. Някои наемат бакалниците или дюкяните в Галата за 600 дуката: парите получават пак субашите, злосторните съдии, главният профос* — много доходна длъжност. Ако някой бъде заловен от неговите

палачи, дори да е невинен, трябва да даде няколко дуката, ако иска да се освободи. Защото когато на улицата настане суматоха, залавят всеки, когото намерят, без разлика. ...

На 22-и моят господар ... каза също, че господ бог държи юздата на Турчина, както и на морето, за да не нахлуе в Германия. Защото на него не му липсват пари, нито народ, още по-малко подчинение — всеки доброволно е готов да потегли. Единствено бог го заслепява и му пречи да види удобния случай, който държи в ръцете си. У нас няма пари, границите не са пазени, никакво подчинение няма сред князете. За да запази империята, императорът заложил наследствените си земи, но в замяна на това князете не го подкрепяли. Бог обаче е още нашата опора.

Турците нямат райхстаг, а когато ще има война, в двореца на султана, на обикновеното място, правят открит диван, т. е. съвет. Или пашите и другите видни господари се събират на коне на хиподрума, т. е. мястото за езда. Най-главният паша казва мнението си, другите също и той го предава на султана. След това разгласяват в безистена и на други главни места в града: султанът ще започне война там или там. Тогава се вижда невероятното подчинение на всички — никой не противоречи с нито една дума.

Вече са дали заповед на войводите във Влашко и Молдава и на други санджакбейове, също и на Татарина при нужда да се притекат на помощ на Батори, другите обаче трябвало да дебнат Унгария. ...

На 23-и по време на вечеря моят господар каза, че един студент, колкото и да е прилежен, в Германия за три години ще научи по-малко, отколкото в Париж за една година. В неделя професорите обявявали кои поети ще четат, кои оратори, кои речи на Цицерон, коя книга на Аристотел и човек отивал, където желаел. Той слушал да четат Торнебий, да тълкуват Ливий* и Персий*, Пиндар* и Хораций* и други трудни гръцки автори. Във Витенберг следването било скучно, защото днес правели едно, а утре — пак същото. В Париж обаче всички лекции са свързани последователно и помежду тях не се разглежда нищо друго.

На 25-и през нощта при нас беше М. Освалд, часовникар и интендант на Мехмед паша, и каза, че пашата

и неговите най-главни служители вече не вземали открито подаръци, а ги връщали обратно, докато преди изобщо не се срамували да вземат. Сега обаче султанът обръщал голямо внимание на това. ...

Турците правят фойерверките си с петрол (който е много евтин при тях), но траят само четири или пет месеца. ...

На 28-и посетих стария Зигомала и го намерих на легло. Причината беше, че на деня на Възнесение богородично преял и препил, защото патриархът станал по време на угощението и извикал: „Който ме обича, да яде и пие смело!“ От единайсет часа на обед до пет вечерта, значи шест часа, се веселили, но на следния ден повърнал всички риби, които ял, защото празникът се паднал в постен ден, а именно в сряда. Следващата нощ видял небесната владичица и Богородица Мария как се приближавала към неговата къща, влязла в стаята му и застанала с такова величие и блясък пред него, че не можел да я погледне. След като му пипнала пулса, казала му: „Не се плаши, няма да умреш от тази болест!“ И той й благодарил за това. Като се събудил, в нейна чест написал една епиграма или надслов, която показал на патриарха и всички учени гърци. Патриархът му казал да я постави под иконата на Мария и да се помоли пред нея, за да оздравее от тази болест. Като похвалих изкуството, с което е съчинено това гръцко стихотворение, но порицах умело идолопоклонничеството в него, той каза с досада или по-скоро яд, че сме били прочути в целия свят еретици и всички германци заедно нямало да успеем да отклоним истинската и най-света гръцка църква... от това да се молят на светците като божии слуги и наши застъпници и да почитат образите им. На това също държала католическата църква. Не сме ли искали да бъдем по-умни от всички отци? Аз отговорих, че Мария не знае за неговата болест и дори да знае, пак не може да му помогне. ...

Той ми каза също, че бил упрекван от всички гърци и жители на Пера за това, че общувал с мене, тъй като ние сме били еретици. Той обаче им отговорил, че се отнасял с мене като лекар към болен.

Гърците, както и турците мият умрелите.

На 29-и моят господар ми обясни причината, поради която не се оплаква от Ферад бей в Босна и от [паша-

та] в Буда пред турския султан въпреки големите вреди, които те ежегодно нанасят на нашите. Първо, защото нашият император не му заповядал нищо за това и следователно той не прави нищо извън предписаните му заповеди; второ, за да не направи злината по-голяма. Защото мирът трябва само да се измолва от Мехмед паша. Онези двамата били негови големи приятели и ако той предприеме нещо против тях без знанието му, ще възникне голяма опасност за мира, пашата ще подтикне султана към война и ще му разкрие много неща — за това колко лошо е нашето положение, което той не знае. Сега обаче пашата за своя собствена полза се старае сравнително доста за запазване на мира.

В целия християнски свят не може нищо да се случи на крале, князе и господари, което венецианците да не узнаят и съобщят в Константинопол на своя байло и на своите фактори, т. е. пълномощници, посредством които стига и до Мехмед паша. Те са сякаш като окото на света, виждат всичко, каквото се случва по света, и също го разгласяват на цял свят с приказки и писма....

Септември

...Някои турци, които преди това са били християни, тайно кръщават децата си. Така например един шивач в Галата, пленен в Кипър, потурчил се само за да може да си върне жената и детето, кръсти тайно децата си. Също така един германец-бръснар, както и предишната жена на Пиале паша, която той трябвало да остави заради султанката, имат деца, които кръщават. Има също хървати, които са се потурчили. но тайно кръщават децата си. ...

На 10-и, еврейския празник на беседките от шума, рано сутринта отидох в синагогата. Евреите си бяха направили колиби с покриви от лаврови и други зелени клонки, а отстрани — с килими, в които седяха. Във всяка синагога всички пеят заедно: хоза, хоза, хоза. Над чалмите и раменете си носят бели кърпи и по време на пеенето се движат непрекъснато насам-натам. Един държеше десетте заповеди в ръка между две позлатени пръчки. Написани са на пергамент и във всяка синагога се пазят по десет-двайсет броя в един сандък. Ако

някой иска да ги извади, трябва да плати, защото това се счита за голяма чест, и който даде най-много, него оставят да ги извади. ...

В Рим, Венеция, Неапол, Мантуа и почти в цяла Италия и Сицилия измират много хора.

На 12-и Мехмед паша лично провери 500 спахии и граничари на атмейдан, т. е. мястото за езда, прочете имената им по ред и всеки един трябваше да се приближи с коня си и да покаже пушката си.

Турците наричат черквата Св. София в Константинопол както гърците — с гръцкото ѝ име Агиа София.

На 23-и моят милостив господар изпрати пакет с писма в Залцбург за разни велики господари по сърбина Петър, куриер на седмоградския войвода, който преди това беше тук агент, и му подари осем талера.

На 14-и моят милостив господар говори за голямото подчинение, което турският султан среща сред своите. Докато нашите господа провеждат много пъти райхстаг и в продължение на няколко месеца правят големи разходи, Турчинът урежда всичко по време на един единствен диван. Везирите решават един въпрос и го докладват на султана, който незабавно дава заповеди по всички места и всеки трябва да се подчинява, иначе ще загуби главата си. Написват по една малка бележка (тъй като писмата им са много кратки — с по няколко реда) до Червено море, до Егейско море и до други места и начаса всичко се задейства. Изпраща само един чауш в Полша, който свършва повече работа, отколкото цялата Римска империя, изпраща само три галери в Алжир и поставя крал във Феса*. Татаринът трябва да прави, каквото Турчинът поиска, и Персиецът се страхува от него. И въпреки това господ бог го заслепява така, че той не вижда или не знае как да използува голямата си мощ и подчинението на своите. Какво иначе би му попречило да потегли направо срещу Виена и да я превземе? Да, той иначе отдавна би ни погълнал.

Що се отнася до правните работи, няма нужда да чака човек 10, 20, 30, 50 години пред върховния съд, мюфтията написва само с няколко думи мнението си и присъдата по даден въпрос и това важи повече, отколкото целия Бартолус* и Балдус. ...

На 17-и започна есента в Константинопол и Галата.

Хората трябва първо да получат разрешение от субашията и след като си изплатят поземления данък, вече имат право да събират плодовете, когато искат. ...

В Седемте кули, както и в Черната кула на Босфора са умрели много велики господари от Седмоградско и други места, а сега в Седемте кули лежи кралят на Тунис. ...

При султана човек може бързо да се издигне чрез добро държане: някой, който е бил преди часовникар, може да стане цешнир* или да получи друг висок пост. Така някои се издигат от най-долу до най-високо: който е бил беден готвач или пермечи, може да стане паша. ...

На 18-и пристигна един чауш от Персия, който донесе, че шахът на Персия Измаел желае да продължи мира на баща си и в срок от три месеца ще изпрати пак посланичество.

Тук сред турците се разпространява също долният слух, че римският или германският император, или както обикновено го наричат — кралят във Виена, поискал помощ от князете на империята срещу Полша, но му отказали, заради това сега бързал да изпрати подаръците.

На 19-и нашият чауш заплаши с груби думи един португалски доктор по медицина, който вече дълги години се занимава с лечение в Константинопол, и излекува нашия готвач Якоб от Ландсхут, опасно болен от отровни цирей, че ако идва още в къщата ни, ще заповяда така да го бият, че да се просне като мъртъв пред нас. Моят милостив господар обаче предотврати това намерение за насилие. Този доктор по молба на моя господар предаде на Негово величество римския император съвет против обикновената чумна треска. ...

На 21-и докараха оковани 18 пленници от Кало, които санджакбеят на Юлия* изпраща на Мехмед паша, и четирима от тях веднага се потурчиха. ...

На 26-и моят милостив господар имаше аудиенция при пашата; изложил му големите щети, които турците нанасят на нашите, и той не можал да отвърне нищо. Защото досега винаги ставаше така, че драгоманът, като превежда писмата на нашия император, казва съдържанието им на пашата, преди моят милостив господар да е отишъл при него, и той може междувременно да

намери най-различни извинения. Сега обаче моят милостив господар ги дава за превеждане само на драгомана Матиас, за да не знае пашата какво той ще му доложи и да не може толкова бързо да намери извинение.

Нашият император беше освободил няколко пленници, тъй като по настояване на посланика пашата искал това, като обещал да направи същото, но не го изпълни. Делипоп бил един от тях, но не знаел и въпреки че бил вече свободен, го отвели в Константинопол. Там го заплашили, че ще го посекат, ако не се потурчи, и на сутринта се съгласил на вероотстъпничество, тъкмо когато трябвало да го предадат на господин посланика.

Днес отидох пак в патриаршията, но не срещнах Теодосий, който се приготвяше да отпътува по море за събиране на милостинята за патриарха. Събирачите трябва предварително да получат от пашата писмен паспорт или позволително, също и да вземат със себе си двама еничари за придружители. Когато пътуват по суша, митрополитите трябва да им набавят на всички места из целия техен район коне на свои разноски. Обикновено водят със себе си десетина слуги, които разпращат тук и там. Аз попитах само така: „Ако някой от нашите иска да замине с тях и има разрешение от пашата, дали патриархът ще се съгласи?“ Отговориха ми: „В никакъв случай.“ Защото освен че това щяло да се стори много съмнително на турците, а и самите гърци също били много мнителни и нямало да дадат на един чужденец и лутеранин да разучава много техните нрави и начин на живот. Имало сред тях и много злословници, които щели да представят на патриарха, че това ставало само заради шпиониране и разузнаване. ...

Σταυρέφορης или кръстоносци се наричат само онези духовници на патриарха, които четат литургия и имат кръст отгоре на широките си и високи шапки. Тези шапки, корони или килимявки те носят само на големи празници, но заради турците много пъти избягват да ги слагат. А и защото са тежки за носене.

В патриаршията също видях две коли на яйове, облицовани с червено и синьо сукно, с които дъщерята на Кантакузин дошла дотук. ...

Днес видях също едно турско погребение. Отпред вървеше един ходжа и пееше. По пътя оставяха мърт-

веца на някой камък и четяха молитва за умрелия, да му прости бог греховете. След това ходжата и други духовници (Religiosi), които стояха до и около мъртвеца, казваха като груби селяни „ла илахе“ и т. н., а другите викаха непрекъснато до гроба само „ху-ху“. Там сядаха при главата му и отново пееха, докато го погребаха, и се молеха за него. Гробът не беше равен, а малко издигнат към изток и като го положиха, поставиха отгоре дъска, за да не се допира пръстта до него, а върху дъските — покривка и чак тогава го зариха. След това един от близките на умрелия даде на ходжите и духовниците няколко аспри за възнаграждение, също и милостиня на бедните. На другия ден жената отива на гроба, поздравява мъртвия си мъж и го пита защо е умрял. Често пъти тя отива с други жени, които сядат около гроба и вземат със себе си и някой стар монах, който се моли.

На 28-и дойде до портата ни г. Теодосий, протонотариусът, комуто бях дал писмото на г. Крузиус с двоен списък на книгите Carmina и Catalogum Vocabulorum Barbarorum. Той каза, че след пет дни ще продължи пътуването си из островите на Азия и пътьом ще прегледа трите стари библиотеки в Патмос, Писидия и Цезарея*. Подарих му няколко дуката, за да потърси поусърдно за стари книги из тях.

На 29-и драгоманът Али бей каза, че Нойзер се съобразявал с турската поговорка „Най-доброто изкуство в Константинопол е да не се доверяваш никому.“ Той не се доверявал на никого, бил тих и прилежен, имал отделно жилище и почти никой германец не знаел къде може да го намери. (Заб.: Заради нечистата му съвест, ужас, страх, боязън и опасения). Той изкушавал също всички германци да стават мамелюци и те държали много на него. ...

По това време Московецът, великият господар-цар и велик княз Василевич*, господар на всички руси, както той се нарича, изпратил пратеничество до Негово величество римския император в Регенсбург. В посланието нарича Негово величество най-скъп и най-любим брат и се радва, че той също искал да има приятелство с него (защото Негово величество беше изпратил рицаря г. Йохан Кобенцел от Просек* за същата цел в Москва) и също желае братски съюз, в който освен Негово

величество и другите християнски владетели да се включат и да изпратят при него свои пратеници заедно с пратениците на императора, за да обсъдят добре всички работи и да могат да се справят с всичките си врагове. ...

Този септември беше неприятен, с много дъжд.

Октомври

На 4-и подарих 10 аспри на един албански или арнаутски гръцки поп (който, понеже спахията му взел всичко, каквото имал, трябвало да изостави жена си и двете си деца и да дойде тук да се изхранва с цепене на дърва; и на нас също няколко дни цепи дърва). Иначе той спада под властта на архиепископа на Охриса или Охрида.

На 5-и моят милостив господар каза, че г. Килман стоя около три месеца във Виена и не може да отиде към Комора, защото моряците — насари искали да им се плати. ...

На 6-и моят господар беше при пашата и му се оплака за големите вреди, нанесени през тази година от турците в Унгария и Хърватско: много села изгорили, много хора и добитък отвлекли и освен това завзели няколко замъка. Пашата веднага започнал пак старите си поучения и казал, че нашите сами си били виновни, защото излизали на грабеж и тогава техните ги подгонвали и каквото срещнели по пътя си, села и замъци, ги завземали, но после вече не можели да ги върнат, след като веднъж съгласно закона си са казали в тях молитвата си. Пашата започнал да крещи, че нашите били завзели половината Унгария, горили там и там, без да може да назове нито едно селище. Те обаче, като ни отнемат замъци, села, земя и хора и на това отгоре ни се подиграват, не били виновни. Поради това моят господар се върна много натъжен и каза, че вече не му се живеело, защото виждал какво ще се случи в бъдеще с останалите наследствени провинции и как турците ще правят набези и там, както досега в Унгария и Хърватско. ...

В сарая на султана държали главата на крал Лудвиг Унгарски в черно сандъче от дърво, което носят от

Индия и мирише като мускус; главата била напълнена с мускус и памук.

Децата на турците, когато искат да бъдат много вежливи, наричат майките си „кадуншик“. (Ана значи майка, а кадън или афрет — жена). А майката казва: „Ефенди: Господарю, какво заповядваш?“

Когато някой турчин омъжва дъщеря си, може, ако не желае, да не я покаже на този, който я иска за жена. А той трябва да купува на сляпо и едва след като му я заведат в леглото, тогава чак повдига наметалото, което скрива лицето ѝ — и разбира какво е купил.

На 7-и имаше затъмнение.

На 8-и потурчиха в Дивана на султана две красиви момчета, италианчета от Малта, четиринадесетгодишни, изпратени от бейлербея на Александрия. ...

Когато потурчват християни, слагат им чалма и хвърлят баретите им, които драгоманът, който стои там, вдига и продава.

Преди четири дни потурчиха също дванайсет хървати. Един от тях дълго се противи, но като видя, че всички негови другари отиват, накрая и той изтича с тях.

В която къща на село отседне султанът, на домакина подаряват 2000 аспри или 50 талера. ...

Днес [11-и] по време на обеда разказваха, че всички високопоставени турци — везири, кадилешери, доктори и др., тайно пият вино, но не бива да правят това открито.

Също, че субашията в Галата и Константинопол имал голяма печалба от затворниците. Щом веднъж затворели някого, за да го пуснат, дори и да е невинен, трябвало да даде 20—30 дуката. Също така, когато заловят scotta, т. е. проститутки, същата нощ още ги предлагали за по няколко дуката, от което също много печелели. ...

На 16-и аз и нашият виночерпец с няколко души от нашите с разрешение на моя милостив господар отпътувахме с кораб... за Палормо*... На 18-и рано сутринта потеглихме за Бруса, която лежи на два дни път от Палормо. Веднага след Палормо срещнахме двама еничари, които търсеха коне сред християните, за да ги запрегнат, и за сватбата на еничарагата да закупят

кокошки и гъски на половин цена и няколко дни след това откараха два пълни кораба от Палермо за Константинопол. ...

Във всички села има много еничари и спахии, които живеят там с жените и децата си и се изхранват от потта на бедните, като им вземат по 1/6 или 1/7 част от плодовете, кокошките, гъските. ...

Пренощувахме в Лупата*. Стар град е и стените му отчасти са сринати, отчасти още цели; има пет порти, а на кулите още се виждат различни християнски знаци. ... В града християните имат шест черкви. ... Има 60 жители гърци (за които има достатъчно място в тези шест черкви), но те са мързеливи и безделници, които работят само толкова, колкото да изкарат за ядене през годината. Видях няколко лозя, които никой не обработва. Там човек може да вземе парче земя за нива, лозе или друго, където иска. Децата им се радват, че ще стават роби на всемогъщия султан и ще получават годишно по една или няколко аспри заплата. Едно такова момче ни показа черквите и желаеше по-скоро да стане роб. Това всъщност е най-голямата мъка и дълбока скръб на християнските родители по тези места, че през четири, пет, шест години, както пожелаят турците, трябва да им дават синовете си. В Палермо има една вдовица, която има две хубави момчета и всеки ден се моли на нашия господ бог да я прибере, защото скоро ще трябва да даде едното от тях. Турците минават всекидневно пред къщата ѝ, за да видят дали и двете момчета са още налице — да не би да ги изпрати някъде. ...

От Лупата до Бруса има само ниви, които се обработват от гърците и малко турци. Орат само с волове. Плуговете им са почти като нашите, но някои вместо палешник имат само едно твърдо остро дърво. ...

Първото нещо, което се вижда при влизането в града [Бруса] е една хубава джамия, отдясно на планината [Олимп], построена от един грък по гръцки начин, горе с галерия и мраморни колони. До нея в един параклис е гробницата на Мурад*, първия турски император, убит с кама от пратеник на деспота Лазар*, княз на България и Сърбия, когото султанът преди това победил. Поради това и до ден днешен, когато доведат пратеник или някой друг при султана, за да му целуне

дрехата, двама капуджибаши го държат отпред за ръкавите така, че да не може да се мърда, довеждат го пред султана и след това го изтеглят. ...

На турския поп, който пази тези гробове, подарихме шест аспри и той (както се прави и в други джамии) прочете за нас молитва — бог да ни дадел щастие и дълъг живот, и по време на молитвата си слагаше ръцете на лицето. ...

Турските (както и гръцките) госпожици носят корони от злато или поне от позлатено сребро, украсени със скъпоценни камъни, които струват 500—600 дуката и повече — според богатството. Косите си сплитат отзад и отпред със сърма; отзад им виси златна мрежа, струваща 20—30 дуката, в която пъхат косата си, която не сплитат на две, а само на една плитка. Във веждите си също вплитат сърма. На ушите си носят халки със скъпоценни камъни; ръцете им са също отрупани: гривни над лактите и над китките, също и над глезените на краката, дори на пръстите на краката си носят пръстени. Пантофите им са покрити със сребро и скъпоценни камъни, дрехите им са от златотъкани платове, кадифе, атлас, дамаска, коприна и поръбени със злато; ризите им — от тафта или друга коприна, обшити със злато. Също и шалварите им — сини, червени и жълти на цвят. Възглавниците, върху които седят, са от златотъкани платове, кадифе или коприна. Подовете, по които стъпват, са застлани с красиви килими. Срещат се турци, които нямат хляб да ядат, защото не трябва да харчат нищо от имуществото на жена си, но жените им имат златни и кадифени възглавници, атлас, коприна, а дъщерите им — златни корони. И този разкош туркините са научили от гъркините, така че дори жените на месарите, обущарите и др. — с техните позлатени верижки на врата, скъпоценните камъни на ушите и по гърдите, гривни, рокли от кадифе и атлас, поръбени със злато, обуща и пантофи от сребро и скъпоценни камъни — ходят по-разкошно облечени, отколкото у нас графините.

Модата за мъжете е да носят златотъкани и други копринени дрехи и под колана си, който е от бродирана коприна и струва 6—7 талера, да вмъкват 4—5—6 обшити със злато фасинети, т. е. носни кърпички, едната по 3—6—9 дуката. Такива осем фасинети за петдесет и няколко дуката и други красиви, обшити със злато и коп-

рина кърпи моят господар изпрати на съпругата на ерцхерцога.

Някои турци омъжват дъщерите си още на девет години, защото казват, че едно момиче на тези години било забременяло. Заради това било грях да се отлага женитбата до четиринадесетата или петнадесетата година и да се унищожават по толкова деца.

Ноември

На 1-и рано сутринта замина Петър хърватинът с пощата за Унгария и Австрия, комуто моят господар даде един камък „безоар"*, който е голям почти колкото яйце, тежи около 400 грама и струва 400 талера — за Негово величество, и гореспоменатите кърпи — за ерцхерцогинята, също писмата на негово величество турския император и на Мехмед паша, относно замъците, завзети от турците в Хърватско.

Моят милостив господар получи също пълномощие за спиране на грабежите, палежите и др. на бейовете в Буда, Гран, Белград и Босна, след като беше изпратил едно остро писмо до пашата, в което описва ужасните насилия и най-висша несправедливост на граничарите и ясно дава да се разбере, че ако в бъдеще не се предотвратят, то неговият император ще бъде принуден да грабне меча и предостави делото в ръцете на бога, който е справедлив съдия и не оставя безнаказана никоя неправда. На това пашата отговорил: „Да, мир е." Тази година турците нямат желание за война, защото не знаят какво ще стане с Персиеца. Към него гледат, а Персиецът — към нашия император, какво ще направи. Заради това, щом Петър хърватинът се върна с вестта, че подаръците са изпратени, начаса наредиха да се разгласи на всички главни места в града, за да узнаят и персийските шпиони, които се намират там тайно, и да съобщят на техния цар, че германският император спазва мира, и той също да мирува, иначе цялата турска мощ ще се изсипе върху тях.

И поради особена божия промисъл стана така, че персийският цар да умре — иначе положително щяхме да бъдем в голяма опасност, след като подаръците толкова дълго се забавиха, нещо, което никога не се е случ-

вало. ... И ако нашият император, както го съветваше моят милостив господар, през тази година беше потеглил срещу Полша, поляците нямаше да получат никаква помощ от турците освен от Молдавско и Седмоградско, а в Унгария има голям мор. Но бог разпределя царствата и ги дава комуто той желае. Въпреки това германските князе оставят да впрегнат до тях един роб на Турчина, за което след време ще съжаляват: защото те можеха да не го допуснат. ...

На 3-и пристигна Н. Кобер с пощата и донесе тъжната вест, че Негово величество император Максимилиян II починал на 12 миналия октомври в Регенсбург на райхстага. Той страдаше от сърцебиене, всекидневна температура, хемороиди и катар, като към тези четири лоши неща се прибавя и полският въпрос. ...

Още днес господарят ми съобщи за смъртта на нашия император чрез драгомана Матиас на Мехмед паша... и той веднага попитал: „Кой сега е император?". Като му отговорили: „Неговият син Рудолф", казал: „Да му даде бог щастие и дълъг живот." ...

Турция съвсем не е толкова многолюдна, както християнският свят и също не е така опитна във военното изкуство с изключение на отреклите се християни (ренегати), с които те воюват срещу нас, а и по границите те са почти най-добрите. ...

На 5-и прекараха покрай нас подаръците на еничарагата Зигала, които той праща на годеницата си, дъщеря на Ахмед паша. ...

На 6-и докараха фойерверки. ...

На 7-и пренасяха прикята на невестата от къщата на баща ѝ Ахмед паша в сарая или двореца на жениха. Това бяха: 1. Едно твърде голямо ковчеже от чисто злато, а страните му от кристал — прозрачни, вътре висяха перли и други скъпоценности; 2. Шест големи сребърни свещника; 3. Две големи завеси от златотъкан плат за леглото; 4. 116 магарета, натоварени с персийски и други килими, дрехи, легла и други; 5. 40 робини, които бащата дава на дъщеря си, повечето облечени в сърма, а другите в коприна, а помежду пет-шест от тях яздеше по един евнух, за да ги пази. ...

Роклята на булката — от злато и скъпоценни камъни — трябва да е струвала 100 000 дуката; сладкишите — около 20 000 дуката, двете сватбени факли —

Фиг. 12. Турска сватба:
А — Музиканти, обикновено около 6 души.
В — Гостите, заедно с младоженеца, обикновено 40 души.
С — Младоженката под червен копринен балдахин, носена от 4 души.
Д — Двама, които носят tedam nuptialem, т. е. сватбените свещи.
Е — Поканените жени; на коне — около 20, или в 5—6 покрити каруци.

над 1000 дуката, и за сватбата — около 70 000 дуката.

Всички разходи плаща старата султанка, дъщеря на султан Сюлейман, вдовица на Рустан паша и тъща на Ахмед паша, която омъжвала и давала прикя на всичките си внучки от дъщеря ѝ. Казват, че тя имала доход 2000 дуката на ден.

Но при целия разкош и богатство на султанките, както и на другите турски жени, мъжът е окаян наивник и много зле поставен, защото не разполага с нищо, което жена му му донася или той сам ѝ дава или трябва да ѝ даде. Не бива дори да ѝ каже лоша дума, защото тя е султанка или дъщеря на султана. Същото е и с другите мъже, иначе жените им се развеждат с тях. ...

На 10-и Мехмед паша изпрати в къщата ни Ханс Флатахен от Филах, когото моят милостив господар отдавна искаше да освободят, а пашата само обещаваше, но моят милостив господар не преставаше с молбите си пред него, докато накрая го освободиха от веригите и дойде в нашата къща. И точно днес ставаха 17 години, откакто е пленен в Корсика от сина на Барбароса, по същото време Vice-Re, т. е. царски наместник в Алжир. ...

Той каза, че Алжир бил хубав, приятен град (както и цялата страна), разположен бил на един хълм, имал

три замъка, оградени със стена, и не бил толкова голям колкото Виена. Жителите били само маври, говорели испански и били смъртни врагове на турците, защото те им вземали жените и децата. Там всичко било евтино. Към робите не се отнасяли толкова жестоко, както тук в Константинопол. За Коледа им давали два свободни дни, за Великден също, а за света Троица — три дни, и по друго време им давали почивка и отсрочване на работата им и не трябвало да носят вериги.

Но тук в Константинопол робите никога нямат празник освен по един ден за големия и малкия байрам на турците и един ден за Великден. Иначе имат много повече работа и на ден им дават по два хляба и една аспра (преди само половин) и на годината няколко лакти грубо платно за дрехи.

Мехмед паша има около 800 роби — в Адрианопол, Скутари, Галата и в Азия, тъй като той постоянно строи черкви, бани, кервансараи, т. е. подслони. Не е имало друг паша, който да строи толкова много, и то всичко едновременно за общо благо (защото неговите деца нямат никаква полза от това). Така той е построил своя дворец, своя собствена джамия на площада за езда, още една друга в Галата край морето, красиви кервансараи при Адрианопол, в Азия при Бруса и другаде, бани тук в Константинопол, красива гробница в Еюбсарай и много други сгради. И на всяка от тези постройки е оставил също известни доходи, за да може тя да се поддържа и хората, които живеят там, да се прехранват.

Обикновено за турските строежи се правят невероятно големи разходи, защото там всеки краде, както смогне — строителите и робите, както и работниците — и продава краденото. Така например крадат се три пъти повече пирони, олово, бои и др., отколкото са необходими за строежа. М. Освалд разказваше също, че само боите за сарая, т. е. двореца, на Мехмед паша, без дървения материал, камъните, варта и друго, стрували 150 000 талера, а предишният султан бил дал 70 000. ...

Да не говорим колко лошо и мързеливо работят гърците, че дори не си изкарват за хляба, трябва да им се дава ядене и пиене и освен това на ден по 15 аспри, а на общ работник — по 7 аспри. ...

От Алжир се изнася за други места мед, вълна, кожи.

От Константинопол, Венеция и Рагуза се изнасят овце, също и вълна и кожи.

От Александрия — жито, ориз, захар и подправки. ...

Туркините — жени и девойки, носят къси ризи, върху тях техните шалвари, т. е. дълги и широки панталони от лен или коприна, обшити със сърма, над тях късо жакетче и най-отгоре дълго палто от лен и коприна, което отпред е отворено както на мъжете и не се затваря с колан. ...

На 12-и един италианец шивач, който бил пленен в Кипър и се потурчил, кръсти тайно новороденото си синче в къщата на бръснаря М. Ханзен. Кръсти го един монах и го нарече Антоний. Кръстници бяха Йеремия Фишер от Шарндорф и Якоб Райнер — наши виночерпци. ...

На 15-и Ахмед паша устрои тържествено обрязване с фойерверки на двамата си синове. Великите господари имат обичай, когато обрязват синовете си, да устройват празненство, обикалят града на коне с тромпети, свирки и запалени восъчни свещи (защото правят това не на осмия ден [след раждането], както евреите, а едва на четвъртата, петата или седмата година), след това дават угощение, на което канят приятели и познати и дават подаръци като на сватба.

На 16-и патриархът отиде в едно селище, наречено Св. Фокус, край Босфора, т. е. морските проливи, където бил умрял един богат грък — Скарлатус, за чиято душа чел литургия — бог да опрости греховете му. Наследниците му подарили 50 и повече дуката. Техните погребения са много разкошни. Под черковния свод се слага трапеза, патриархът и свещениците са на голяма почит и се раздава милостиня.

Дрехите на гръцките монаси се наричат от самите тях αγγελικόν — ангелско облекло, от една стара история (или по-скоро лицемерно стихотворение, както на нашите серафимски* капуцински монаси). Разказват, че имало един мъдър свят човек на име Пахомус, който се молил на бога да му открие какво да прави, за да намери верния път на живота. Тогава му се явил ангел в такива гръцки монашески дрехи и му казал: „В такова облекло всяка плът става блажена.“ (Това е страхотно богохулство). Заради това възприели такова облекло.

На планината Атос* имало 60 манастира, други казват 100, някои само 24, броят им може да се разбере само от най-видните духовници. Всички манастири били добре укрепени с високи и здрави стени и всеки от тях си имал отделен игумен. Най-главният между всичките наричат „протатон“ — генерал, който има власт при възникнала нужда да свиква всички заедно. В един манастир имало около 200 монаси, които пеят службата си, четат литургии, стават среднощ и се молят. Сред тях имало малко учени, т. е. такива, които разбират стария истински гръцки език. Не приемали голобради младежи, само мъже над 30 и повече години. ...

На 18-и обядва у нас френският златар, който потеглил с крал Анри срещу Полша, но кой знае поради какво престъпление или извършена лудория изоставил жена и деца и избягал тук. Той ни разказа как бил извикан от пашата, който попитал защо не ходи в джамията. Има поставени нарочни хора, които следят внимателно ренегатите и отреклите се християни дали ходят в джамиите, т. е. черквите, и в случай на отсъствие на един или друг донасят на най-главния. Той [французинът] отговорил на пашата, че веднъж отишъл с нови обуща на молитва, по турски обичай ги оставил пред джамията и му ги откраднали. Тогава си помислил, ако тук обичаят е такъв, кой ще му дава достатъчно обуща? И оттогава си оставал в къщи, защото на ден получавал само 13 аспри за своите езици: италиански, френски, немски, полски и турски. А пашата му казал: „Върви си, много добре знаем, че вие французите и италианците идвате при нас не заради вярата, а само за пари.“

На 19-и дойде на обяд у нас старият Зигомала и се оплаква какво лошо нещо му се случило, когато си отивал към къщи, след като беше у нас преди два дни. Отишъл към Пера или Галата и купил риба, но по пътя за в къщи, като стигнал хълма на патриаршията, срещнал един турчин, когото, както и баща му, добре познавал. Турчинът попитал какво носи. Той отговорил: „риба“. Турчинът казал: „Във вашето евангелие е писано: който има две дрехи, трябва да съблече едната и да я даде на този, който няма никаква.“ Той, старият, бил виден служител на патриаршията, а досега никога не бил подарявал нищо — нито на него, нито на баща му. Като разбрал какво цели, Зигомала веднага изва-

дил кърпичката си с рибите и му дал половината. Турчинът ги взел ядосан и отминал, но неговият слуга тръгнал подире му, като подвиквал тяхната известна и срамна ругатня „бре гяур“ — „ти куче“, и измъкнал от ръцете му кърпата с останалите риби и 8 или 9 райхсталера, завързани в нея. Помолил го да задържи рибите и да му върне само кърпата, но напразно. След това се върнал, отишъл в къщата на турчина и се оплакал от насилието на неговия слуга. Той му отговорил: „Какво! Да не би да ме считаш за разбойник, че аз или някои от моите хора да вземем насила нещо твое?“, и с големи заплахи го изгонил от къщата си. Зигомала се оплакал на патриарха от това безсрамно насилие, но той му отговорил: „В Турция има обичай, когато турците вземат нещо от някого и той, понеслият насилие от тях, се оплаче, трябва веднага да отиде при тях с подарък, за да се сдобрят отново с него.“

И сега беше дошъл при нас, за да иска съвет от нашите преводачи как да постъпи. Те го посъветваха да направи малък подарък на капитана на еничарите (Praefecto) и да поиска за безопасността си един еничар, комуто ще дава на ден по 4 аспри и прехрана за три-четири седмици, докато се поуспокои малко духът на този турчин, който го заплашва. Защото ако сега отиде да се сдобрява с него, оня ще поиска двайсет и повече дуката за позора, че е нарекъл или счел него и слугата му за разбойници.

Той разказа също, че преди няколко години един доминикански монах, каплан на предишния императорски посланик Карл Рим, държал тайно при себе си няколко пленници, които след това изпратил [в родината им]. Заловили обаче едния и той разкрил скривалището им, пашата изпратил един чауш, който затворил всички гърци, съседи на този монах, между тях и него, стария Зигомала, и сина му Теодосий, въпреки че те не знаели нищо за тези укривани пленници. Но това било нагласено само за да се вземат пари. Който от тях искал да го освободят, трябвало да даде няколко дуката и това струвало на него и сина му над 20 дуката. И така, когато стане безредица, затварят не само виновните, а всички християни, които намерят в къщата или в съседство, тъй като и тези, които се окажат невинни, трябва да се откупуват с пари от затвора. ...

Декември

На 3-и посрещнах при Монте Пиколо* Якоб Креденцер, М. Освалд, г. Волф Симих и др. ..., които донесоха подаръците тази година и ги поздравих от името на моя господар с добре дошли и за щастливо преминалото дълго пътешествие. ...

Турският султан се отдава твърде много на сладострастие, заради това лесно няма да може да го накарат скоро да тръгне лично на бойното поле, а и Мехмед паша няма желание за война. ...

Днес [6-и] започна вече зимата с дъжд, студ и веднага след това сняг и аз за първи път запалих огън в стаята си. ...

На 9-и, един час преди съмване, замина унгарецът Михаел Войвода ... с новото потвърждение на мира и заповеди до пашите на Буда и Темешвар и до граничните бейове да спазват твърдо мира. И моят милостив господар трябваше да даде сто дуката само за написване на мирния договор.

Той изпрати също дълго писмо до петте наследствени провинции: Горна и Долна Австрия, Щирия, Каринтия и Крайна, като описа мощта, щастието и победите на Турчина и голямото подчинение на неговите хора към него, също че Персиецът няма да може да му причини особено големи вреди, защото той [Турчинът] сключвал мир само за своя изгода и когато му се искало, отново го нарушавал. Заради това по границите трябвало да осигурят повече войници, за да не допуснат да им нанесе толкова много вреди и да завладее толкова много крепости. Защото с мира ще се предотврати само това, че Турчинът няма да потегли лично на война или да изпрати някой паша или бейлербей с цяла войска. ...

На 18-и моят милостив господар каза на масата, че в санджака Родос хванали двама генуезци сред французите и ги изпратили тук. Френският посланик се застъпвал за тях, защото те отишли там по поръка на неговия крал. Пашата обаче не бил съгласен с това. В подобна опасност са и фламандците и немците, когато идват тук с търговците и трябва да внимават много.

Турският език е кратък и на един ред се побира повече, отколкото на немски на 3—4 реда, заради това и писмата им са кратки.

Сред турците има изкуство да се пише завъртяно, буквите равномерно да се извиват и редовете винаги да са на едно разстояние един от други. Изисканите им писма започват в средата на листа и се изписват до края му, така както ние започваме горе, а отдолу оставяме доста голямо поле. ...

На 22-и, първия ден на турския празник, те си изпращат един на друг големи дълги печени питки, направени от мед. Нашият чауш изпрати такива питки и на милостивия ми господар и за това той трябваше да даде на момчето му подарък един талер.

На 24-и свърши турският празник.

На 25-и, светото Рождество Христово, в черквата даваха на гърците с лъжичка благословена или светена вода, която патриархът или епископът осветяват в деня на мъдреците (при тях това е празник на богоявлението или на кръщението на Христа). При освещаването ѝ те казват много молитви: светият дух да слезе в нея и със своята сила да остане там, за да помага на болните за оздравяване на тялото им, а на здравите за блаженство и избавление. ... Дават я с лъжичка без хляб на тези, които са се изповядали, защото ги считат за достойни, тъй като преди това са признали греховете си на свещеника. Пътуващите я вземат със себе си, дават я също и на болните вместо причастие. Самият Зигомала я пил по време на болестта си. С нея обаче не кръщават и я пазят в олтара. (Може да се каже, че): вярата или по-скоро суеверието утвърждават и дават сила на всички неща. ...

Днес жената на нашия драгоман Матиас за първи път отиде на черква. Защото в Галата има обичай да не пускат момите в черква, докато не си намерят мъж. А тя вече има мъж от почти година и въпреки това едва днес отиде за първи път на черква. Придружаваха я много жени, а отпред вървяха двама еничари. Беше украсена или изписана като рисувана картина, ходеше важно, като че ли ще мери улиците със стъпки, накичена с верижки, скъпоценни камъни и чудна корона, така както и императрица не ходи.

Днес по време на ядене милостивият ми господар разказа, че богатият евреин дон Йозеф, херцог на Наксия — както той се пише — но когото султанът може да свали, когато си иска, трябва да изпраща на сул-

тана всеки петък различни ястия, както е изпращал преди и на баща му Селим. Направил го веднъж и сега вече не може да престане. Това е, за което споменах вече няколко пъти: дадеш ли веднъж нещо на турчин, след това иска да го има завинаги. ...

На 27-и моят милостив господар и г. Симих предадоха подаръците на шестимата паши-везири. ...

Тогава моят милостив господар успя да уреди с пашата няколко турци да станат спахии, други чауши, а някои да повиши по друг начин. Защото колкото пъти се предават подаръците, чаушите и еничарите от Буда, които са придружавали и обслужвали пратениците, също и еничарите, които пазят нашата врата, се записват тук на една бележка и моят милостив господар моли за подобряване на заплатата им или да ги вземат на по-висока служба. Също така М. Освалд, часовникар, стана спахия посредством моя господар, чрез него и Али драгоман получи опрощение. Той моли също и за стария Мурад и децата му, който дълги години не беше получавал заплата от господаря си. Господин Симих също се е застъпвал пред пашата на Буда за разни турци — да направят някои чауши, на други да дадат села за тимари, заради което един му подарил хубав кон. Така турците трябва да живеят от милостта на нашите посланици, като посредством тях един постига едно — друг друго. ...

Моят милостив господар се оплака също и на Мустафа паша, че всяка година докарват много хиляди пленници от Хърватско, Унгария и др. А пашата отговори: „От това ние [пашите] нямаме никаква полза. Защото в султанския дворец постъпват толкова много деца на бедни селяни, които след това стават велики господари, а нашите деца изостават и трябва да им бъдат подчинени."

При това не е безполезно да се знае, че пратениците, които носят подаръците, заедно с цялата им свита при пътуването насам не харчат нищо. Пашата на Буда им дава един от видните си служители, за да ги придружава до Константинопол, комуто връчва също сто талера за издръжка на нашите, но той минава всичко за сметка на турския султан. Най-главните турци, които придружават подаръците, имат също свои хватки и изгода, като откъсват от храната, сеното и др. на пра-

тениците, а отчитат пред султана така или иначе всички разходи.

При връщането пратениците трябва да се издържат сами. Има обикновено девет коли, в които карат нещата или подаръците за султана, а благородниците получават отделни коли.

Един куриер от Виена до Константинопол и обратно получава 150 дуката за храна, с които трябва да издържа себе си и чауша, който го придружава. При това сигурно може да се спести нещо, защото Едуард (който няколко пъти е бил куриер) забогатя по този начин. ...

Мурад бей, нашият драгоман, т. е. преводач, ми разказа, че при джамията на султан Мехмед имало осем училища (сигурно осем класа в училището) с по 16 или 17 ученици, всеки от които получавал по две аспри на ден, а мюдерисът (учителят, praeceptor или Doctor qui legit, какъвто има само един във всяко училище) — 60, 70 и повече аспри за разясняването на някоя книга. В училището при джамията на Сюлейман имало шест класа и петима мюдериси; всеки ученик получавал също две аспри; тълкували Docti Prophetica — пророчески или мохамедански мъдрости.

В училището към джамията на султан Баязид чете и проповядва мюфтията и има много ученици. Мюфтия означава някой, който дава отговор на това, което запитват. Когато някой има с някого спор, записва на една бележка Calum или Controversiam, т. е. как стои въпросът сам по себе си, и дава да я предадат на мюфтията, който не вижда, нито знае кои са двете страни. Мюфтията отговаря и пише: „Ако е вярно това, което пише на тази бележка, тогава такава е присъдата или това е решението според закона и правото.“ С това всеки трябва да се съгласи.

Но най-лошото при този иначе справедлив съд е, че за пари могат да се купят колкото искаш свидетели, които не знаят изобщо нищо по въпроса, въпреки че ако се разкрие, че лъжат, се наказват строго.

В Света София има също училище и в джамията преподава един доктор. И в другите големи джамии на пашите има гимназии и училища. В другите градове и в най-големите села обикновените училища са безброй. ...

На 31-и моят милостив господар и г. Симих предадоха подаръците на турския император: красиви часовници, една кана и леген, красиви съдове за вода с особени форми и в брой 1000 райхсталера. Не занесоха обаче подаръците точно пред султана, а ги поставиха пред вратата срещу него, за да може да ги гледа отдалеч. Като влязохме, яденетата, не повече от осем вида, но в 80 паници, бяха вече поднесени и веднага ни поканиха. Повечето бяха с ориз, приготвени по три различни начина, също месо, печени кокошки, тестени топчета с ориз, хубав бял хляб и тяхното сладко питие шербет. Като свърши яденето, някои си отмъкваха по една паница. Моят милостив господар и г. Симих ядоха заедно с шестимата паши-везири и бейлербея на Гърция. Нож не се употребява, всичко само се откъсва. По време на яденето пашите казаха, че техният султан възнамерявал да направи точно това, което е направил Александър Велики. На което моят господар отвърна: „Това е вярно, що се отнася до мощта и великолепието, но ако нападне врага си с толкова малко войска, човек срещу човек, както направил Александър, сигурно ще му се случи същото.“ Ахмед паша, третият везир, каза, че бил от Грац и щял някога да дойде и да направи земляците си мюсюлмани. Махмуд паша, четвъртият везир, е от Лабах*, значи и двамата са немци от Крайна. ...

Днес при нас дойде един от Страсбург, който бил пленен преди три години при Лабах в Крайна, и каза, че една година теглил греблата, но турците му дали нещо да яде и му се замаяла главата и в това състояние на лудост го обрязали. ...

Забележителни неща, които се случиха през 1576 г.

Тази година беше нещастна и объркана — fatalis година.

1. Стефан Батори се домогна до кралство Полша противно на избора на имперските съсловия.

2. Смъртта на император Максимилиян II. ...

4. Смъртта на краля на Персия. ...

5. Опустошаването на град Антворф в Брабант, в който испанците избиха 15 000 души и изгориха 500—600 сгради, заедно с кметството и всички писмени документи. Три дни плячкосваха и нанесоха такива щети, които

възлизат на милиони в злато, колкото няма в кралското съкровище. Там беше заловен един млад граф — фон Егмонд*. Граф Ото фон Еберщайн загина. Граф Карле Фугер и един Полвайлер имали с немските наемници в града тайно споразумение да не се противят на испанците, които ще нападнат от крепостта. Това се случи на 4 октомври.

6. Нашият преводач Доминик беше хвърлен невинен в затвора заради Йохан Батиста, който се потурчи.

7. Нашите трима коняри също се потурчиха, след като пребиха до смърт четвъртия си другар.

8. Писмата на моя милостив господар, в които той съветва нашия император за война срещу Полша, бяха разпечатани и предадени на пашата, поради което съществуваше най-голяма опасност за живота му.

9. Италианските князе дадоха на Негово императорско величество, блаженопочивши, през тази година за полската война 400 000, а папата 100 000 крони, но работата вървеше рачешки.

Вреди, които турците нанесоха противно на мира в земите на Негово величество императора през тази година.

На 10-и януари от Гран и Паркан* голям брой турци стигнаха до брега на Гомора и искаха да подмамят нашите навън. Но когато измамата им не успя, те удавиха един войвода, когото бяха хванали на другия бряг, а така също отвлякоха други двама войници заедно с един колар с конете и колата му. ...

На 15-и порядъчен брой турци тръгнали от Великаи и Матцловгна покрай река Сава нагоре и през нощта оплячкосали едно село и отвлекли повече от 80 души мъже, жени и деца.

На 18-и беят на Босна и капуджипашата нахълтали с 2000 конника през хърватската граница до река Корона* и ако войската на Негово величество императора не се беше събрала бързо и потеглила срещу тях, щяха да нанесат големи щети, но все пак успяха да запалят много къщи и да отвлечат повече от 40 души.

На 23 януари голям брой турци тръгнали от Гран по единия бряг на Дунава, а нашите по другия — от Белград към Гомора. Като се натъкнали на засада, турците

изпратили само няколко конници до брега, за да подмамят хората от Гомора отвъд реката. Но тъй като нашите не искали да излязат, те с развети знамена се оттеглили открито, като пътьом убили един пратеник, изпратен към Левант. ...

На 26 [февруари] много турци от Гран и Паркан, иначе наричан Каткот, преоблечени като християнски селяни, с няколко коли стигнали близо до Гомора и измамили със селските си дрехи трима лодкари, които прекарват хората през реката, и ги отвлекли, а единия посекли. ...

Същият този ден [8 март] други турци стигнали до Виглеш*, но шестима от тях били пленени, а някои — убити. Самите пленници признали, че те не само били изпратени от техния войвода и ага, но били принудени от него да грабят. Тези войводи са най-алчните хора и тъй като нито час не са сигурни, че няма да ги отзоват, гледат да се награбят където и с каквото могат и да вземат колкото може повече пленници, които след това продават много скъпо или им вземат откуп. ...

В началото на февруари турците превзеха с хитрост и предателство естествено укрепения замък Бусин на хърватската граница, принадлежащ на един хърватски благородник, който обаче бил оставил вътре само 4 или 5 бойци. След като заловили двама от тях, които били излезли на лов, принудили ги със заплахи през нощта да отведат турците в замъка, като извикат на другарите си вътре да ги пуснат, защото с голяма мъка се били отскубнали от турците. След като отворили портите, за да ги пуснат, турците, които били много, се промъкнали със сила наред с двамата и така завзели замъка и настанили там 400 турци. Милостивият ми господар писа на Негово величество, че това не може да се остави ненаказано, защото това важно място, от което зависи много, е така срамно беззащитно и оставено на турците, а оттам те могат ежедневно да нападат християните. ...

На 18 [юли] плениха при Свети Георги 33 харамии и ги посякоха.

Също така при замъка на граф фон Благай, наречен Турн, отвлякоха около двадесет души, някои от тях избиха и изгориха жетвата в цялата околност. ...

През следващия месец на 21-и сутринта между 6 и 7 часа беят на Новиград връхлетял с 2000 турци, пове-

чето на коне, върху селата Статина и Очова, които се намират между Алтен Зол и Виглеш, а също и върху други близки села и по протежение на повече от половин миля обградили селяните на полето, подбрали около 100 християни, заграбили също повече от 500 вола и друг добитък и ги закарали в Дивин.

Освен това подпалили село Очова от четирите краища, проникнали вътре, взели всичко, каквото могло да се намери там, и отвлекли около 200 души. След това на сред път налетели на пазарището Фраенмарк, на половин миля от Пуканц, където останали няколко часа. След това нападнали Санкт Гилген, на четвърт миля път от Шемниц, изгорили го и отнесли каквото могли да вземат заедно с 18 души.

На 22 [юли] нахлули през щирийската граница, само на една миля път от Добренк и 3 мили от Накерсбург срещу Кремент, Шалатцен и поречието на Раб, опожарили над 15 села..., жестоко изклали всички хора и добитъка и отвлекли над 1000 души. Опитали се да подчинят със сила намиращите се около мините и други населени места пазарища и села и успели на много места.

На 15 август турска войска с 4 бея, събрала се при Филек, била изпратена в село Борсол, разположено при замъка Сендерео, и отвлякла 46 бедни селяни. Хората от Сендерео обаче ги преследвали и върнали пленниците обратно.

По същото време турците от Солнок отвлекли 30 души от село Лак, разположено край Кало, но бойците от Кало ги преследвали, обърнали ги в бягство и освободили пленниците.

На 2 октомври [турците] от Щулвайсенбург и околността, около 600 души конници и пешаци, нахлули до пазарището Яносаца, разположено при крепостта Папа на Негово величество [римския император], оплячкосали девет села... и откарали около 400 души и голям брой добитък. ...

Невъзможно е да се опише какви други вреди се нанасят от всекидневните турски набези и нападения на чети, колко хиляди души биват отвличани, как биват опустошавани и принуждавани да се подчиняват владенията на Негово величество. И за съжаление изглежда като че ли всички хора от тези места ще се разбягат, тъй като турската граница минава на шест, осем, десет мили оттам и набезите им нямат край.

1577 ГОДИНА

Януари

На 1-и бяха на гости при моя господар най-видните търговци от Галата, като например Макс Антони, Щанга, Бенедикт Гаян, Продонели, Якоб Лукарич* (и двамата рагузанци), Бартолоти (венецианец), Антони — аптекар от Хиос и още много други. ...

Днес [2-и] по време на вечеря моят милостив господар разказваше, че когато се раждал някой от рода Розенберг в Бохемия (където е резиденцията им и старият Розенберг сега е най-могъщият в Бохемия), явявала им се жена с бели дрехи, а когато умирал някой от тях — жена с черни дрехи.

След това г. Шмайсер разказа, че в Тирол по време на смърт се явявал дух, който ставал ту малък, ту голям — висок като цяла къща, и когато поглеждал през някой прозорец, умирали хора от тази къща. ... В Турция обаче нито турците, нито християните са виждали такова нещо.

По обед моят милостив господар разказа защо турците наричат Константинопол Истамбул. И каза, че приели името от гърците. Когато преди питали някого: „Къде отиваш?", той отговарял: εἰξ τὴν πόλιν [в града]. Също както за Рим казвали „Къде?" — In urbem [в града]. „Откъде?" Ex urbe [от града], дори и да били отдалечени на няколко мили. Така тези два града преди всички други градове — πόλεις Urbes, били наречени град. Следователно турците също са заели някои думи от народите, сред които живеят, и от трите гръцки думи εἰξ τὴν πόλιν са направили една изопачена Истампол. Така те наричат масата — τράπεξα, господин — Ephendi, ut Graeci Barbari. [а гърците — варвари].

И турците в Унгария и Хърватско са заели някои думи от тези народи и са ги вмъкнали в своя език. В султанския двор в Константинопол считат за изискано да употребяват арабски и персийски думи наред с турските, както германците — латински.

Обаче азиатските турци, които живеят в планините, говорят съвсем чисто турски и не са заели нищо от дру-

ги езици, така че когато идват в Константинопол, не могат добре да ги разбират.

Учените турци наричат Константинопол вместо Истампол — Ислямпол, т. е. град на вярващите, защото ислям означава истинската вяра. ...

На 8-и г. Волцоген, пратеник, и няколко души от нашите отидохме с три файтона към водопроводите. ... Още преди съмване бяхме при градските порти, защото до тях има повече от три и половина немски мили Първият водопровод се намира от лявата страна при излизане, горе има десет, а долу седем свода. Вторият има осем големи свода, горе и долу по четири, а от двете страни — други много по-малки сводове, по два или три един над друг. През най-долните големи сводове тече водата, а през най-горните може да се минава, защото те са също като врати. Веднага след втория водопровод се стига до един голям казан, който е кръгъл, обграден със стена, вкопан дълбоко под земята и облицован с хубави дялани камъни; водата от планината влиза в него през две места, а излиза през една куличка — във втория водопровод. Третият водопровод е отдясно и има три галерии или етажа един над друг. На най-горния има 21 свода, на средния — 11 или 12, а на най-долния — 6. През първата и втората редица на тези етажи може да се минава надлъж, също както при втория водопровод. Зидарията е само от дялани камъни, дебели 20 стъпки, а отгоре заострени, така че и от двете страни остава една ширина и пространство за минаване. Четвъртият водопровод е на север, недалеч от третия, между тях има само една хубава долина, а от дясната й страна — едно гръцко село. Той има както първия и втория, две галерии една над друга: горната има 50 свода, а долната — 48, които също са много високи. На този водопровод султан Сюлейман бил наредил само да изчукат старите камъни, за да изглеждат като нови. Там закусихме. По-нататък има още няколко по-малки водопровода, само с по 3—4—5 свода. И тези водопроводи прокарват водата от едната планина в другата. След това под земята има малки водопроводи, изкопани през скалите и пръстта и облицовани с камъни, които отвеждат водата чак до Константинопол, където се разпределя из града. Пътят за тези водопроводи е към сладките извори, в една долина между две планини. На около ми-

Фиг. 13. Много прекрасни водопроводи с високи сводове..., построени от гръцките императори, но и турските султани са построили някои. [Цариградският водопровод, строен от императорите Адриан, Валенс и Юстиниан, по-късно достроявай и ремонтиран, е запазен и до днес.]

ля и половина от града се стига до едно село отляво, а малко след него до друго — също отляво, където минава мост над реката.

Пак отляво на планината Мехмед паша има няколко снежни ями. Когато вали сняг, робите трябва да отиват там и да натрупват сняг в ямите, където се запазва до лятото. Тогава той нарежда да ги отворят и да продават снега, тъй като християните, турците и евреите го употребяват много за напитките си. Слагат ледената или снежна буца във виното или в техния шербет, оставят я да се разтопи и така го пият, а други само го изстудяват. Той [Мехмед паша] и някои други големи господари имат голяма печалба от такъв сняг през лятото.

И турският султан също продава плодовете от своите градини и ориза, който варят в неговия замък и неговите аджемиоглани го разнасят из града за продан.

От тях получава по няколко хиляди дуката годишно доход.

Той продава също и риболова на християните. Тази година го откупи sotorius, сестрин син или зет на драгомана Матиас, заедно с други двама, които трябва да му платят за една година 25 000 крони (една крона е 50 аспри), независимо дали ще хванат много или малко. ...

Най-хубавата сол карат от Кафа, такава сол правят в Ахило и на други места. Карат и от Влашко, но е черна и твърда като камък и трябва да се счуква.

Дон Йозеф, великият евреин, събира митото за виното и други стоки, които идват от Черно и Бяло море. Султанът му дава еничари, които обикалят заедно с неговите търговски агенти из Канала [Проливите] и когато пристигне кораб, качват се на него и вземат такса или мито.

Този дон Йозеф е от Португалия, но тъй като роднините на жена му, която била много богата, не искали да й разрешат да се омъжи за него, а тя много го обичала — той бил много красив младеж — двамата избягали с голямо съкровище. Първо отишли във Венеция, а оттам — в Константинопол, където той се поеврейчил. Защото в Португалия кралят не търпи никакви евреи (а дон Йозеф по рождение бил евреин) и всички трябва да са или да станат християни, да кръщават децата си и да ходят на литургия. Наричат ги марани*. Тайно обаче и по къщите си те учат децата си на своя закон. Щом могат — бягат, заради това Турция е пълна с португалски евреи: и като пристигнат — обрязват се. (Както и до ден днешен, тези приятели в Португалия са християни, а в Хамбург — евреи, и като се върнат обратно в Португалия, пак стават християни или се представят за такива и по този начин се подиграват с португалците и с цялото християнство). И така гореспоменатият велик евреин също дошъл тук и заедно със своите се поеврейчил. След това той заел пари на Селим, когато бил санджакбей и баща му Сюлейман бил още жив, и му помагал срещу брат му. Заради това, когато Селим дошъл на власт, му дал Наксия или Наксум и други острови, поради което се пише херцог на Наксия и получава годишно от островите по няколко хиляди дуката. ..

Днес след обеда при нас дойде старият Зигомала и още щом ни видя и предаде поздрава от патриарха, веднага започна: „Известявам ви голямата радост, че господин патриархът възнамерява да ме изпрати във Виена при римския император и духовниците, за да видим дали можем да постигнем споразумение и единство в религията.“ Радваше се от сърце на това пътуване и каквото патриархът заповядал, щял да изпълни с най-голямо старание. (Аз предполагам, че той е направил това предложение на патриарха само за своя лична изгода, за да може да получи от императора голям подарък.) Когато обаче чу, че императорът е папист, няма нищо общо с нашето духовенство и няма да може да постигне нищо при него, каза: „Да, знаем ли всъщност какво и къде е Тюбинген; и въпреки че там канцлерът е голям човек, той не е главата, както императорът.“ ...

На 9 [януари] моят господар разказваше по време на вечеря, че изкусният майстор на пушки в Галата, който е дошъл в Константинопол от християнския свят, бил извикан от пашите в Дивана и те поискали да се потурчи. Той обаче им отговорил: „Какво ви интересува дали ще стана турчин или не. Щом ви служа с моето изкуство, защо питате къде ще отиде душата ми — дали при дявола или на небето. Като умра, оставете ме или ме хвърлете на кучетата.“ Той получава на ден по 20 аспри заплата. ...

На 11-и старият Зигомала присъствува на моята проповед от Исая* 7: „Виж, една девица е бременна и т. н.“ и след това ми каза, че като че ли забелязал да правя особени gestus, т. е. гримаси.

Аз го помолих от името на г. Крузиус за една реч или проповед на обикновения гръцки език. Той обаче каза, че предпочита да съчини сто на стария истински гръцки език, отколкото само една на простонародния и не искал да си блъска главата за такъв варварски език. Аз му казах: „Би било обаче по-добре да се проповядва на обикновения език заради народа, който не разбира другия.“ Той отвърна, че било достатъчно, ако го разбират само един или двама. Каза ми аз да съм заповядал на патриарха в бъдеще да се проповядвало на друг език. Но причината е, че те нямат библейски, нито други религиозни книги и проповеди на говорим език. ...

Днес [15-и] г. Андреас Цолнер, който е бил четири години в Зенг, както и някои други, които са посещавали унгарските гранични постове с господарите си, разказваха, че на войниците в Унгария и Хърватско не плащали нищо и на някои дължали заплатата за 30 и повече месеци. И за да получат 100 гулдена, трябвало често да стоят месец-два във Виена, докато им дадат нещо. Трябвало да дават 30 гулдена за подкупи, докато получат 70, и пак били много доволни, ако са в брой, а то за половината им давали плат, като прихващали лакета по 3—4 талера, и се радвали ако могат да вземат за него един гулден. Някои искали да подарят цялата си заплата на императора, само да ги оставят да си отидат свободно в мир, но не им разрешавали. (Какво чудно има тогава, че преминават към врага — както войниците от Клаузенбург, Зекелхайдер и др.) На някои гранични постове ходят като просяци — полуголи и съвсем окъсани, така че може да им се види всичко отзад и отпред. Следователно те са принудени да правят набези и да търсят откъде да отмъкнат нещо, но много от тях биват залавяни или дори посичани.

На 18-и откараха дефтердаря на Гърция, обвинен от някои, в затвора на Седемте кули. Той получавал годишно 150 000 аспри, т. е. 4000 райхсталера, заплата и нямал деца; имал около 30 роби, които са християни, и един от тях бил Ханс Зегедайнер, който избяга при нас. Той казва, че бил нещо като проповедник на другите пленени хървати и ги поучавал в Христовата вяра. (Това са отлични християни, които не знаят да изповядват вярата си.) След това каза, че когато някой лежал в предсмъртни мъки, повиквали веднага турските попове, които го уговаряли да се потурчи и да умре като мюсюлманин и му казвали думите: „Ла илаха илула Мухамедам резулула.“ — Има само един бог и Мохамед е неговият пророк. При това той трябвало да вдигне единия си пръст, докато умре. След смъртта си, ако е бил знатен и това можело да донесе на ходжите няколко талера, идвали няколко от тях и сядали около него, докато го мият, и около ковчега прехвърляли една голяма дървена броеница, като си я подавали в кръг един или два пъти, след това четели и се молели за него, но не разбирали каквото четат, защото е на арабски...

Хамза чауш, който придружаваше г. Симих дотук,

си взе жена и като си замине, ще я остави тук, а като се върне някога, ще я посети пак; в Буда си имал друга. Турците имат такъв обичай: в селището, където живеят постоянно, да имат една или две жени заедно с робините, а също и на други места, където трябва да пътуват по работа, като например в Константинопол, Адрианопол, Бруса и др., си имат жени, за да може навсякъде, където отиват, да имат собствени жени.

На 20-и или 21-и турският султан нареди да му представят всички книги, в които са вписани тимарите на неговите подчинени и на други служители, за да види как се стопанисват. А неговите хора го мамят ужасно: някой е записал 7—8 хиляди доход от тимара си, а взема от него три-четири пъти повече; който има записани хиляда талера в книгата, може да получава от тимара си четири-пет пъти повече, а някои имат също четири-пет пъти повече, отколкото е записано в книгата.

Тимарът обаче не е нищо друго освен десятък от всички неща на подвластните — турци и гърци. Не вземат обаче една десета част, а една пета, шеста, или тези, които искат да бъдат твърде праведни — една седма част. Всъщност турците дават такъв тимар само от плодовете, а християните — от всичко, каквото притежават: добитък, кокошки, овце и др. Понякога им вземат изобщо всичко, така че са принудени да изоставят имота си и да избягат от селата си.

Има също много хора в Константинопол, които искат да откупят от пашата събирането на десятък от християнските деца в определени места. Такива хора бързо забогатяват, защото някои християни имат само един единствен син и вместо да го пуснат, са съгласни да дадат 60—70 и повече дуката. Заради това и женят някои момчета на девет или десет години, за да бъдат свободни и да не ги вземат. ...

Пашите и всички велики господари в Турция са само роби и всеки ден се тревожат дали няма да има някакво донесение против тях и да бъдат свалени. Когато донесат нещо на пашата, което изглежда да е против султана им, той начаса казва: „Страхувам се за главата си.“ И великите господари живеят в по-голям страх, отколкото нашите, и ако ги свалят, тръгват към Мека, също както нашите поклонници отиват в Компосел*, Рим и другаде. ...

Преди, по времето на Селим, Мехмед паша беше едновременно и султан, и всичко заедно и издигаше и сваляше своите роднини и добри познати, както си искаше. Селим го оставяше да прави каквото си иска и се отдаваше само на сладострастие. Мурад обаче иска да знае какво става в цялото му царство и как се стопанисва. Ако някой не му харесва или пък донесат за него, той го сваля, без предварително да уведомят пашата.

На 25-и отпътува г. Симих със свитата си и взе със себе си няколко роби: 1. един месар от Гомора, който седна в неговата собствена кола до него (без съмнение за по-голяма сигурност — да не го разпознаят); 2. Ханс, коняр от Тюрингия, служил 11 години на един спахия в Галиполи, който след това го освободил; 3. Георг Солингер от Аугсбург, пленник в Азия, избягал от господаря си, който престоя половин година при моя господар. ...

На 28-и се потурчиха няколко християни: един испанец, който дойде от Клиса* и имал богатство от няколко хиляди гулдена — той стана реиф на една галера и получава дневно по 25 аспри заплата, и трима унгарци или хървати, които също бяха изпратени от Клиса. ...

На 30-и Ханс Флатахер ми каза, че в затворите на султана и на Мехмед паша продавали вино и всякакви неща, от които човек се нуждае. Който имал пари, можел да яде, да пие, да се забавлява и да прави, каквото иска.

В султанския затвор имало често седем-осемстотин до хиляда и повече затворници заедно, които имали собствени бръснари, а също и други служби, които сами си разпределяли. Най-добър живот обаче имал писарят. За такъв турците вземали някой от затворниците, когото считали за най-подходящ, снемали му оковите и след това той трябвало да поддържа ред сред другите затворници и когато има нужда да се свърши някаква работа — да изпраща тези, които умеят. Който имал пари, му подарявал един-два дуката и той го оставял, или някой се правел на болен, а междувременно можел да си работи и да припечели нещо. Писарят обаче можел само за няколко години да си събере от подаръци хиляда, дори две хиляди дуката, имал също голяма полза от стопанството в затвора и като спестял достатъчно, си отивал.

Затворниците на адмирал Улудж Али вършели най-различни търговии. Той не им давал пари, а само ядене, пиене и дрехи, но те имали най-добър живот. Много от тях бягали, както и тези от затвора на султана, или когато някой получел пари и можел да подари няколко дуката, уреждал работата с писаря и пазача и те му помагали да избяга. Те имат голяма сграда при арсенала, също и своя черква, в която понякога един поп чете литургия. Пленниците на Мехмед паша са най-зле и не могат лесно да избягат. ...

Днес в къщата на Синам паша отново провеждаха дефтрих, т. е. Inquisition, или разпит на Ахмат субаши, което става по следния начин: Когато обвинят някой голям началник в злодейство, изпращат при него един чауш и го водят във вериги при пашата (или при султана) и тогава го предават на някой везир, паша или друг виден господар, който трябва да провежда следствието срещу него — inquisieren. Тогава всеки може да се оплаче от него — той стои, окован с две вериги, а от двете му страни — по един цешнир или друг някакъв служител. Пашата седи на обикновеното си място, а до него кадията или градския кадия на Константинопол и един дефтердар или ковчежник. Парите или скъпоценностите на обвиняемия също са сложени там; най-напред султанът взема, каквото иска, след това идват бедните хора и се оплакват. Ако е постъпил несправедливо с тях, трябва пак да дава. ...

Субашията почти един месец предварително знаел, че това ще му се случи, защото султанът го бил повикал при себе си. И веднага щом излязъл оттам, освободил всички свои пленници и им дал писма за освобождение, което направил за свое собствено изкупление и заради блаженството на душата си — за да смири гнева божи. Защото турците имат този обичай, когато ги сполети голямо нещастие или се разболеят тежко, да освобождават пленниците си. ...

Всеки субашия може лесно да забогатее, защото като срещне пияни хора, иска им по 10—12 дуката и всеки гледа да намери пари отнякъде, само да не попадне в затвора. Като открие развратни жени и мъже заедно, взема им златните пръстени от ръцете, скъпоценните камъни от главите, златните копчета от дрехите и каквото друго имат.

Освен това и хасасите или палачите обикалят из града, където знаят, че има проститутски свърталища — намерят ли някого, трябва да им даде 6, 7, 8 дуката, за да не го заведат при субашията, защото той ще му бръкне още по-дълбоко в кесията. ...

На 31-и нашият драгоман Матиас ми каза, че войводата на Молдова не се доверявал на народа си. Заради това пашата му пращал за охрана всеки две години нов „яяпаша" с двеста и повече еничари. Войводата обаче трябвало да им дава месо и други храни, един кат дрехи на година и по четири аспри на ден.

В края на този месец пристигнаха грузинските пратеници с техните подаръци. Преди те бяха под властта на Персиеца, но тъй като той им наложил много големи и необичайни данъци, се отделиха от него и се подчиниха на Турчина.

Февруари

... На 11-и след обед при нас дойде протосингелът... и каза, че всяка събота след вечерня в патриаршията идвали много бедни и след свършване на службата служители на патриарха давали на всекиго по една аспра. В неделни и други празнични дни обаче, когато патриархът седял в черквата на своя престол, отивали и му целували ръка и пак давал всекиму по една аспра.

На 10-и гърците ядат и пият до насита така, че им държи няколко дни, защото на 11 започват постите им. ...

На 13-и един стар испанец, който дълги години е бил пленник, се потурчи, като се надяваше по този начин да стане велик господар, но не постигна повече от това, че сега получава две аспри на ден, а преди — една. Така се случва с много от тях — само влошават положението си, като се надяват, че отричайки се от вярата си, ще имат добър живот. ...

Днес [17-и] Йоханес Зегедайнер... ми разказа също колко много хървати, унгарци и руси, т. е. московци, държали на своята вяра, а външно били турци. Тук в Константинопол имало особено много стари унгарци, които толкова силно държали на вярата си, че нито със заплахи, нито с обещания можели да ги принудят да

се отрекат. (Също както нашият чауш има една унгарка, която изобщо не иска да се потурчи; той обаче я обича, защото умее хубаво да готви и меси.) Русите или московците също не можели да ги принудят, дори и с много бой, да се отрекат и при първа възможност избягват. Същото било и с унгарците и хърватите. За тях дори турците имат нещо като поговорка: „От унгарец мюсюлманин не става.“ И колкото повече се преструва отначало, че иска да стане мюсюлманин, толкова по-сигурно е, че скоро ще избяга. Така също направил и той самият — Зегедайнер от Дирнау — ходил няколко пъти с господаря си в джамията, но въпреки това признал на другарите си, че иска да избяга, сбогувал се с тях и избягал при нас.

Освен това разказа какви чудновати разговори водели помежду си младите християнски момчета в султанския дворец, докато чакали господарите си. Те се събирали и разказвали един на друг за своята родина: какво са чували у дома си по време на проповед или какво са учили в училище. Всички били съгласни помежду си, че Мохамед не е пророк и турската вяра не е права. Ако сред тях се намери някой, който да им прочете някоя книжка или друго нещо от божието слово, го слушали толкова внимателно, като че ли е проповедник. Самият Зегедайнер носел винаги тайно у себе си една книжка и на тези, на които можел да се довери и знаел, че желаят да се учат, казвал истинското учение. Те след това така го обикнали, че плакали, когато им признал, че иска да избяга.

От тези момчета той чувал, както каза по-нататък, че техните господари, които яздят в Дивана на султана и пашата, придружени от по 6—7 слуги, не били турци, но не давали да се забележи нищо и у дома си имали свои собствени стаи, където изпълнявали тайно молитвата си и не ходели на черква.

Той разказа също за един унгарец, който бил няколко години имам, т. е. турски поп, и четял молитвите в джамията (както всекидневно се прави — при тяхното молене пет пъти на ден в джамията един такъв поп стои в един еркер или сводче, където при нас е олтарът, и пее молитвата пред хората); въпреки това забягнал и от Унгария писал, че наистина изпълнявал вън-

шните турски церемонии, но молитвата отправял към правия, истинския бог.

Много унгарци и хървати, видни служители при Мехмед паша, също тайно били добри християни. Само германците не стрували нищо — не били нито турци, нито християни и изобщо не вярвали в нищо; вярата им се състояла в плюскане, пиянствуване, разврат и всякакви своеволия. Един единствен от тях — кавалерийски капитан при Мехмед паша, а иначе от Ренинген в херцогство Вюртемберг, бил малко по-ревностен в турската вяра, но всички други били лицемери, ходели понякога в джамиите, но в действителност не държели на това, а и християнската си вяра били забравили.

След това спомена също, че албанците и българите женели синовете си на осем-девет години, само за да се освободят от турския десятък върху децата, защото женените не могат да вземат. Само че някои родители от тези народи били толкова безбожни, че предпочитали да дадат един-двама сина, стига само да се освободят от ходене на война. Защото когато султанът потеглял на война, трябвало да отиват с него, където поиска, а по този начин се освобождавали. На война трябвало да изпълняват цялата черна работа, да строят укрепления, да копаят ровове и да ги пълнят, да се хвърлят първи в нападение и да се излагат на изстрелите на врага. ...

На 20-и умря Мило*, брат на войводата на Влашко, повикан от турците тук като на заточение. Мисля, че преди това той живееше в Кафа. Целта на османците е да изкоренят целия [княжески] род на власите и молдавците, за да могат да поставят след това там паши. Заради това изпращат едни в Родос, други в Александрия, а трети повикват тук. Този Мило го видях миналата година на 15 август на гости при патриарха и в черквата. В Халепо* живее една богата вдовица на един влашки княз, която има двама сина; преди няколко години изпратили при нея един чауш, който да отведе двамата в Балсеран* на вечно заточение или майката трябвало да ги потурчи; тя направила последното. ...

От страната на маврите — Хабеш — всяка година карат по няколко хиляди деца — момчета и момичета, съвсем голи, които понякога родителите „гарвани" сами продавали. ...

Служителите в турския двор, също както и самите съветници, тачат много повече френския крал, отколкото римския император, и го наричат император на Франция, а другия — само „Беч кирал“, т. е. крал на Виена. „Кирал“ на унгарски значи крал. ...

Март

На 1 март започва малкият байрам на турците, който трае три дни. Един или два дни преди това българите или овчарите* докарват тук по няколко хиляди овце и всеки, който има поне малко пари, купува една овца и я принася в жертва — това означава, че я заколва и раздава на бедните. Тази жертва наричат курбан. Турците си пращат един на друг големи питки хляб, обличат се най-разкошно, закачат отпред на колана си две-три хубави кърпички, бели и черни, обшити със злато, една от които струва 2—4—6—8 талера. Като се срещнат познати, вдигат ръце и си пожелават един другиму щастие. Някои обикалят по улиците с шише с розова вода и пръскат, когото предполагат, че има пари, като му повдигат дрехата, и той трябва да им даде една аспра. Други носят китка цветя (те имат цветя от луковици още преди Коледа) и подаряват на някого едно цветенце срещу една аспра...

Днес видях пред нашата порта един висок, приличен човек — от Босна, братовчед на Мехмед паша, който едва преди два-три месеца се потурчил. Неговите приятели идват често при него и го посещават — сигурно имат разрешение, който иска да остане християнин, си остава такъв. ...

На 5-и дойде един чауш от Буда..., който каза също, че в християнския свят всеки си прави, каквото иска, като че ли нямало император, а и не знаели къде е. Нашите също отмъкнали от пашите няколко вола: правели винаги набези и се страхувал, че от това накрая няма да излезе нищо хубаво.

Около 6-и приблизително тук пристигна дон Мартин де Курео, испански пратеник, за да разменя, както се съобщава, пленените християни, но други мислят, че идва за сключване на мир, за да могат испанците по-добре да сразят холандците. ...

На 8-и в патриаршията оковаха във вериги трима, един от тях калугер, т. е. монах, и ги откараха при пашата. И патриархът отиде при него поради тази причина. ...

Турската мощ нараства поради разногласията между християните и особено това искане на мир от испанците е причина да се увеличи още повече смелостта и дързостта на турците.

Когато г. Прайнер се сбогувал със султана, в Дивана пашата му казал, че нашият император не трябва да прощава толкова много на унгарците и хърватите по граничните постове, защото щом се напиели с вино, предизвиквали и дразнели турците, които след това ги гонели, пленявали и убивали. Така се случило и с Ауерсберг, който всяка година навлизал в земите на султана и отвеждал пленници, докато накрая бил победен и пленен заедно с всички негови хора. ...

Пашата казва открито: „Сключеният мир е само едно мъртво тяло, на което султанът дава живот, когато пожелае.“ (По това папистите приличат на турците.) ...

Този ден [14-и] моят господар беше при испанския пратеник в Галата. Той дошъл тук с няколко шпиони, които отвеждали християни от Турция. Трима от тях неотдавна заловиха в патриаршията и с вериги ги отведоха при пашата, който обаче ги освободи и подари на пратеника. ...

На 17-и видях една циганска сватба — твърде бедна работа. Две жени водеха булката с рокля от дамаска и покрита с червена кърпа, която ѝ висеше отпред и отзад, така че не можеше да се види лицето ѝ, както на турските булки. Жените носеха на ръцете и шията си сребърни украшения. ...

Турците си оказват голяма почит помежду си, а също и на други. Когато дойде някой по-виден, стават пред него и се покланят и той по същия начин се покланя срещу тях. Те спазват реда си и при сядане, като кадиите и учените заемат почетното място. ...

Пред двореца си Мехмед паша има много занаятчийски дюкяни, във всеки по един, двама или трима роби, които умеят някакъв занаят и работят за него. Или той дава дюкяните под наем на други, които всяка седмица трябва да му плащат по няколко аспри. Тези пари после дава на турските попове в Света София или в

своята джамия. И така около всички големи джамии има такива занаятчийски дюкяни, които се дават под наем срещу определена сума и парите получават турските попове. ...

На 29-и дойде вест, че татарите заедно с тримата сина на хана, а някои казват и с баща им, нападнали Полша, нанесли страхотни щети и отвлекли 20 хиляди души. ...

Април

На 4-и бях в патриаршията, където видях: 1. архиепископа на Охрид и на цяла България, човек на 50 години с просто монашеско облекло; 2. митрополита на Родос, човек на 40 години с черна брада; 3. архиепископа на Пекио* и на цяла Сърбия, 40-годишен и най-близък кръвен роднина на Мехмед паша.

На 6-и, събота, преди Великден при нас дойде старият Зигомала и поиска от моя милостив господар пет дуката, за да може да отпразнува Великден... Той каза, че за Великден патриархът трябвало да дарява на всеки паша, главен съдия, ковчежник и други висши служители по едно агне, един голям марципан*, червени яйца и восъчни свещи, което възлизало на 200 дуката.

На 7-и, Великден, християните стрелят с всички оръдия от корабите. ...

На 14-и моят милостив господар ми разказа, че плаща квартирата на един французин в Галата, а той му донася всичко, каквото разузнае. Давал му всички писма, пращани тук от Полша и Седмоградско, също и писмата, писани тук за тях. ...

Никой протестант не може да отиде спокойно, без лицемерие или отричане от вярата си, в Йерусалим да види Божигроб. Щом пристигнат там чужди хора, веднага идват монасите, изповядват ги и им дават причастие*, като извършват и други церемонии; който не иска да се изповяда и да приеме от тях причастие, наклеветяват го на санджакбея като шпионин и разузнавач, а тогава вече няма милост и това му струва всичко, каквото има. Ако иска да влезе в града, трябва да даде на турците при портата 10—12 дуката, в зависимост от това какъв е. Преди се е плащало само на монасите, за

да се види Божигроб, но понеже много хора отиват да разгледат града, турците са измислили този номер да не пускат никой чужд християнин в града, ако преди това не плати няколко дуката. След това трябва да подари и на монасите няколко дуката.

Бившият бей на Родос, сега мазул, веднъж поканил един християнин-търговец и Каим евреина и казал: „Сега са събрани три вери — християни, евреи и турци, и всеки мисли, че неговата вяра е правата. Но кой знае? Бог ще отсъди, когато дойде време.“ Този бей се държи добре със своя роб Йохан Хинфелдер [от Франкфурт], който може да свири на лютня и на виола или цигулка, свободен е, прави каквото иска и получава заплата от султана. С него са пленили и един друг германец — Давид Шьофлер, родом от околността на Аугсбург. Той казва, че когато турците завладеят някой кораб, нахлуват вътре и кой каквото докопа и грабне — негово е Двамата се паднали на неговия господар, а другите — на Улудж Али. Каквито началници пленят, дават ги на султана. Когато [християните] победили турската морска армада, много роби-християни били освободени, а пленниците след това станали господари на своите господари — така се обръща щастието.

Както например преди няколко седмици Араб Ахмад замина с две галери за Кипър, за да стане там бейлербей; като пристигнали и заедно с жена си вече слезли, той наредил да освободят от веригите четиридесет и няколко роби, за да пренесат багажа от галерите. След като вече изнесли нещата на жена му и трябвало да изнесат и съкровището на господаря, избягали с галерата заедно със съкровището и пазачите си, с които предварително се били уговорили. Той, разбира се, заповядал да ги преследват с другата галера, те обаче я обстрелвали и нанесли големи щети и тя трябвало да се върне, а те успешно избягали. ...

На 21-и разгледах сарая или двореца на учителя на султана. Хубаво място е, недалеч от Света София, обградено с висока стена, има също хубава обширна зала, както в палатата на пашата. Обикновено почти всички турски господари имат големи, обширни палати, които са обградени с високи стени, вътре с широки зали, красиви градини и лози, много роби и робини. ...

Веднага до [Св. София] е манастирът Св. Йоан, от-

долу със засводени подземия, където сега държат лъвове и други диви животни.

... В Армения, Персия и Трапезунд имало много християни от арменската (не арминианската) вяра и между тях нямало разногласие, а били единни във вярата си.

На патриарха [арменския] били подчинени дванайсет епископа, единият от които сега е тук и ни показа златния си инфул, т. е. владишка корона.

Имали свои училища и манастири, в които учели своето свещенослужение (Sacra) и много монаси.

Проповядвали както в Италия обикновено само по време на пости. Кръщавали децата си едва на 10, 20, 30, 40-ия ден след раждането им — момченцата и момиченцата в отделни купели, защото казват, че тези, които са кръстени в една купел, след това не могат да се женят помежду си, тъй като били като братя и сестри.

Едната част от Армения принадлежи на Персиеца, а другата — на Турчина. Тези, които са под Персиеца, плащат повече годишен данък, отколкото онези под Турчина, но тях ги мъчат и бият жестоко. Спахиите и другите турци, които имат тимари сред тях, вършат големи своеволия. Тези, които са под Персиеца, били всъщност свободни — след като си изплатели дължимото, вече никой не упражнявал насилие върху тях.

Разправят, че в Армения имало една висока планина, на която се спрял Ноевият ковчег след потопа, но никой не можел да се изкачи горе. Един, на име Якоб, често се опитвал да се изкачи и го види, но когато мислел, че вече е горе, отново стоял долу под планината. И един ангел му казал: „Защо се мъчиш да видиш неща, до които не можеш да стигнеш?“

В града, където живее техният патриарх, има черква, която била запазена от Христос и облаците, когато неверниците искали да я разрушат.

Жените ходят облечени съвсем по турски и знатните носят черна кърпа пред лицето като туркините, но цялата със златни нишки. Също и забрадките им отзад са гъсто обшити с истинско злато и една такава кърпа за глава струва 10—15—20 дуката. Младите им момчета имат на пръстите си златни пръстени със скъпоценни камъни, хубави чалми и копринени дрехи. Монасите им също носят обикновено турско облекло и само в черква

слагат върху чалмата си качулка от моаре като чувал.

Оттук отидохме в една гръцка черква, също на името на Свети Георги, който е изрисуван върху позлатени правоъгълни мраморни плочки на стената, а пред него висят хубави копринени завеси. Черквата беше пълна с жени и деца — около стотина, като между тях имаше десет или повече жени от Карамания, много разкошно облечени, както у нас дори и кралица не се гизди. Роклите им бяха от златотъкани платове, диадемите целите с рубини и тюркоази. Около очите бяха боядисани с черно, което трябва да означава особено благосъстояние. Имаха широки златни гривни — много красиви, целите със скъпоценни камъни, наредени един до друг, халки със скъпоценни камъни на ушите, златни гердани също със скъпоценни камъни. Главното им украшение беше високо педя и половина, като гугла, а отзад в края цялото от истинско ковано злато. Такъв разкош е, какъвто Германия не познава.

Арменките, както казах по-горе, носят също под забрадките си около челото, на врата и ушите скъпоценни камъни, но не така разкошни. Караманските жени имат също пред лицето черни кърпи, наоколо обшити със злато и скъпоценни камъни, които сами повдигат, за да им се виждат лицата: красиви, нежни бели жени са, но носят цялото имущество по тялото си. Каквото мъжът спечели — окача го на жена си — такъв бил обичаят. Зад и пред черквата седяха много мъже и момчета, също няколко стотин. На амвона беше нарисувано възкресението на Христа, а също и как той хваща Адам и Ева за ръка и ги извежда от ада. След черковната служба раздаваха разни плодове: бадеми, стафиди, т. е. големи сушени гроздови зърна, гранатови семки и други, смесени. Всеки си вземаше от тях пълна шепа или кърпичка. И след като свърши всичко, седнаха на една дълга маса пред черквата да се хранят, което трябва да е струвало много, защото гърците пият порядъчно. ...

Този ден гореспоменатият френски мамелюк дал на моя милостив господар да прочете истинския оригинал на писмото на сегашния седмоградски войвода до тукашния му агент. Показал му само подписа и сиглата на войводата. Имало името на унгарския господар, който подтиквал другите унгарци да се отделят от нашия император. Господарят ми не искаше да ми каже кой е,

но това е Валасиан. Той каза също, че поляците срещнали татарите на удобно място и избили няколко хиляди. Също, че кралят на Франция възнамерявал скоро да унищожи хугенотите.

На 30-и на разсъмване изгоря къщата на един писар, към еврейската улица надолу, за която само преди няколко години бил дал 6000 дуката. Той отишъл на сватба, а прислугата му вършила разни лудории и подпалила къщата.

На пожарите идват еничарагата и неговите главни помощници, наричани яяпаши, заедно с еничарите, защото никой друг освен тях и аджемиогланите няма това право. Те обаче идват повече за грабеж и кражби, отколкото да гасят. Когато знаят някой богат евреин, те дори сами хвърлят дърво, увито с кълчища или слама и катран, близо до къщата му или направо в нея и като пламне, веднага нахлуват вътре, събарят всичко и търсят съкровището и скъпоценностите. Заради това богатите евреи имат под земята добре затворени мазета с железни врати, където пазят най-хубавите си неща. Някои от тях имат по 150—200 000 дуката. Те плащат на един или двама яяпаши и на няколко еничари по 6—7—800 дуката и повече да им пазят къщите, за да не може никой да ги напада и ограбва. Защото когато еничарите знаят, че някъде има плячка, разбиват със сила вратите и портите. Ако срещнат някой, който иска да пренесе нещата си в друга къща, вземат му всичко. Често обаче при това сами изгарят.

При гореспоменатия пожар изгоряха трима еничари, трима аджемиоглани, три жени, едно дете, двама сакаджии — това са хора, които носят вода. Има определени роби, които трябва нощем, когато избухне пожар, да носят вода, и то от доста далече, защото не може да се гаси със солената морска вода. Един яяпаша тръгнал също на грабеж, паднал отвисоко и намерил смъртта си. Преди няколко години изгорели няколко стотин къщи на евреи, като казват, че в началото пожарът можел да се изгаси от десетина души, но еничарите с кълчища и катран запалили пожари и на други места.

Днес моят господар ми каза, че били вдигнали във въздуха с барут Каниса и комендантът ѝ, унгарец, честен човек, загинал заедно с около стотина души. Този граничен пост беше извънредно важен. ...

Май

... На 1-ви заедно с г. Шмайсер отидохме извън града към Еюбансарая, където гърците ходят на поклонение при един кладенец. Отиват по няколко хиляди души — мъже, жени и деца, и си мият очите и лицето на кладенеца, защото водата помагала за очите, против треска и други болести. На стената закачат коси, конци, парцали. Хълмът гъмжи от хора: някои палят восъчни свещи и ги оставят да изгорят също на открито. ...

След това през Канала отидохме в едно село, което лежи на четвърт миля и повече под градината на султана и арсенала. Там живеят почти само гърци и правят керемиди и печени тухли. Видяхме гръцките гробища, които са съвсем прости и нямат никакви стени. Отидохме също в черквата, която наричат св. Параскева ... откъдето и цялото село е получило името си; там живее Митрофан, старият патриарх, в своята хубава къща. ...

Недалеч оттук има един турски кладенец, за който казват, че ако на жена-кърмачка й пресъхне млякото и пие от него, отново ще има мляко. На това място се срещат развратните жени и мъже. ...

След това видяхме еврейските гробища, направени по стар езически обичай с издигнати правоъгълни гробове и полукръгли плочи, почти всички с красиви староеврейски надписи. Изработването на една такава висока плоча струва около 80—90 дуката.

На 3-и султанът мина покрай нашата къща на път към черквата, т. е. джамията, и както обикновено беше облечен с прости, дори по-лоши от друг път дрехи от червена и бяла коприна. Конят му обаче беше нагиздан и седлото отзад беше украсено с тюркоази. ...

На 6-и, когато султанът се разхождал в градината си, Митрофан, бившият патриарх, му предал най-покорна молба, в която се оплаквал, че бил свален несправедливо и желаел да бъде отново възстановен.

Щом научил това, сегашният патриарх Йеремия подал също молба в султанския Диван, в която пишел, че онзи сам, т. е. доброволно, се отказал от патриаршеството, понеже бил стар и при това му дал 2000 крони. След това той отново бил утвърден на своята служба, а на Митрофан било казано да пази спокойствие, като го заплашили със заточение.

На 7-и бях в Галата на Балък базар, т. е. рибния пазар, и видях неизбройимо количество риба, която сушат на пръти, по покривите и керемидите, а друга осоляват в пълни каци. Човек не може да си представи, че има толкова много риба.

Оттук минах през европейските улици, където са най-хубавите къщи след къщата на пашата — някои изградени от камък, високи и вътре с много стаи и почти всяка с мазе под земята и желязна врата, където в случай на пожар или безредици пазят най-скъпите си неща, отгоре покрити с нещо друго. По-голямата част от къщите обаче са собственост на турците. Някой си купува място и построява на него къща или дава на някой евреин да я построи, който след това всяка година трябва да му плаща наем за земята. Или ако турчинът строи със свои пари, прави много стаи, за да може вътре да живеят четири, пет, шест домакинства, но на всяко от тях дава само една доста широка стая, в която трябва да живеят всички, там да готвят и спят и всеки месец да плащат наем по 20—30—40—50—60 аспри, в зависимост от големината ѝ. ...

През миналата година споменах, че моят милостив господар изпрати по един рагузанец писмо до г. Рубер, което за сигурност бе затворил в бутилка малвазирско вино. Рагузанецът стигнал до Кало, но по-нататък попаднал на седмоградчаните, които му взели всичко, съблекли го, съсекли го и го оставили така да лежи, а писмото занесли на войводата си.

Моят господар се опасява, че с един друг рагузанец, когото преди шест седмици изпрати при нашия император, може да се е случило същото, ако е попаднал сред ускоците* край Адриатическо море, понеже те са страшно враждебни към рагузанците и където ги срещнат, веднага ги залавят. Същото правят и рагузанците с ускоците, ако успеят да ги хванат.

Неотдавна споменах за един отрекъл се французин, комуто моят милостив господар плаща стаята в Галата и му дава всеки ден за месо, хляб и каквото му трябва, а от него получава всички полски и седмоградски вести. Той ги взема от техните агенти, уж за да ги занесе на френския посланик, защото агентите му забраняват изрично да съобщава каквото и да е било на германския посланик. Той ругае и проклина моя милостив господар

и казва, че няма нищо общо с него. Едно такова писмо обаче струва на моя господар 20—25—30 талера ...

В нашия императорски двор във Виена вече цареше недоверие, защото там всичко било испанско: фон Дитрихщайн, главен дворцов интендант, и Д. Румпф, таен съветник, открито оповестявали, че не мислят добро на протестантите. ...

Днес [17-и] Йоханес Зегедайнер каза, че когато в Дивана занасяли глави на християни, ги набучвали както в Египет, по колите или други пленници трябвало да ги носят набучени на кол (също както тук в Константинопол). След като пашите ги видят, палачът ги хвърлял и момчетата си играели с тях и си ги подхвърляли като топки. ...

Турците са толкова суеверни по време на пости, че дори не си мият устата с вода през деня, а когато трябва да се измият за отиване в джамията, си намокрят само пръста и с него си избърсват устата.

По време на пости има нарочни хора, които вечер продават шербет и най-различни други питиета* — някои съвсем зелени, а други черни и правят хората толкова весели, че почти нищо не усещат. При това те държат красиви млади момчета, които обличат разкошно по техния начин с копринени, набрани, широки и хвърчащи дрехи като престилки — веднага се познава по облеклото какви са. Отпред или отзад на главата си оставят да расте дълъг кичур и изглеждат твърде мили и любезни. На тези момчета господарите им дават в ръцете по една малка чашка с такова сладко питие, което струва половин или една аспра. Турчинът, който иска да пие, дава с удоволствие 10—15 аспри за една такава чашка само заради момчето, за да може да го разгледа. Някои се влюбват, а други в изблик на страст към него си нанасят с нож рани по гърдите и ръцете. И такива момчета има много в Константинопол. Някои са големи и свободни и това е обикновеният им занаят — за 2—4—6—10 дуката. Където отива такъв, подире му вървят по 5—6 души като кучета след разгонена кучка. Големите господари имат такива момчета при себе си по време на война. Този порок е разпространен много сред пленниците, където живеят заедно по стотина души. ...

На 20-и Зигомала дойде с мен от нашата къща до патриаршията и по пътя един турчин му свали с удар

шапката от главата, а той веднага го наруга и нарече „мариоло", дявол и др., на което турчинът само се засмя и отмина.

Като ме заведоха при патриарха, подарих му един красиво подвързан „Нов завет". Още в началото той ме попита защо толкова рядко го посещавам, а също и защо папата, като седи на престола на св. Петър, се отнася към хората като тиранин и ги избива в името на религията и т. н. ...

Днес всички златари и тези, които обработват скъпоценни камъни — турци, евреи и гърци, празнуваха в безистена празника на розите и както всяка година окичиха улиците и работилниците си със златотъкани платове, скъпоценни неща и рози и имаха угощение.

На 21-и гърците празнуваха деня на великия Константин в една черква, недалече от Седемте кули. В едно сандъче или ковчеже показват една кост и кожата от един пръст на император Константин Велики и когато хората го вземат на рамо или само го докоснат, някои от тях веднага падат на земята, започват да скачат или да треперят с цялото си тяло, едни удрят по стените, други съвсем пребледняват и припадат, а на трети се случва нещо друго. На някои, особено на децата, не им става нищо. И това става само на деня на св. Константин. Казват, че според това доколко силно е засегнат някой, може да се узнае дали има малко или много грехове. Това е чудновата светиня. (Тази светиня би трябвало да се изпрати във Виена). ...

Когато пашата отива при [жена си] султанката [дъщеря на султан Селим], не бива да гледа напред или около себе си, а само надолу. И ако погледне ласкаво някоя девойка, тя няма да преживее нощта. Толкова ревниви са турските жени, че щом забележат, че мъжът им обича някоя от робините им, нареждат през нощта да ги удушат, както жената на дефтердаря на Гърция изгорила няколко жени в пещта, защото мъжът й ги любил.

Когато един паша се ожени за султанка, той трябва да отдели от себе си другите жени, дори и да е имал деца от тях. Също както Мехмед паша е трябвало да отпрати жена си, въпреки че имал от нея синове и особено един, който сега е бейлербей в Халепо, когато взел тази султанка. Но той й дал друг мъж. Така трябва да напра-

ви и Пиале паша. Господарите, които си вземат за жени султанки, са роби на жените си и те дори така ги наричат: „Ти беше роб на моя баща.“ И трябва да правят, каквото жените искат.

На 23-и Давид Шелер от Аугсбург (който беше заловен заедно с Ханс Хинфелдер от Франкфурт недалеч от Корфу на една голяма венецианска галера, чийто капитан бил Константин, италиански благородник, обрязан насила) ми разказа, че сегашният му господар Кая бей бил пет години бей в Родос, през което време пленил четири християнски галери, няколко пленници изпратил на султана, а другите задържал. Той имал в постоянна готовност две собствени галери, а султанът — пет, така че в Родос винаги имало седем галери. Островът имал обиколка 100 италиански мили; град Родос бил малък, но добре защитен със стени и ровове. Вътре не живеели християни, а само турци и малко евреи. Имало една голяма красива черква „Св. Йоан“, построена още от кръстоносците. Жителите на острова били гърци и си имали свой митрополит. Неговият предшественик обаче, заедно с няколко други, бил набит на кол. Причината била следната. От остров Кандия му изпратили по човек писмо със следното съдържание: Да се уговори с няколко от най-видните хора на острова и в определено време, което да им съобщи на тях, кандийците, да се съберат тайно в някоя къща и когато турците изпълняват молитвата си на някой празник, да завладеят града. По това време кандийците щели да им дойдат на помощ с няколко галери. В града едва ли имало повече от хиляда души боеспособни турци, а християните били много повече, следователно лесно би могло отново да се завладее острова, ако нямало предателство. Но когато митрополитът получил писмото от Кандия, се доверил на един добър приятел, чиято дъщеря обаче подслушвала отвън какво си говорят баща ѝ и митрополитът и го разкрила пред един спахия на острова, когото обичала — а той на санджакбея. Като разбрали работата, султанът наредил да ги набият на кол. Беят всъщност с удоволствие би взел от митрополита 400 дуката, които той му бил обещал, и би го пуснал, но трябвало да изпълни заповедта на своя султан.

Пленниците или робите на този остров не могат лесно да бягат, защото гърците били големи издайници:

щом срещнели такъв беглец, веднага го завеждали при управителя. За 5—6 аспри били готови да предадат някой християнин на палача. Заради това господарят, на когото избягвал някой пленник, не карал да го търсят, а само казвал: „Сигурно ще се върне.“ Гърците скоро му го довеждали обратно. Един унгарец се крил цели 18 месеца в една пуста кула и нощем излизал да търси храна. Накрая обаче гърците го хванали и го отвели отново на господаря му. Само двама, които Давид Шелер знаел, избягали успешно: единият от тях бил дърводелец — свързал няколко дървета, покрил ги с една волска кожа, поверил се на нашия господ бог и така отплавал към Кандия. ...

На 24 март докараха тук г. Волфганг Енгелберт фон Ауерсберг,* когото заловиха преди две години, когато убиха баща му — стария смел герой, и дадоха на един заим да го пази. Султанът се беше съгласил да го пусне, ако в замяна той освободи няколко турски роби от християните, което би му струвало около трийсет хиляди талера, ако не и повече. Моят господар веднага нареди да му изпратят храна по нашия преводач Матиас. Той е човек на четирийсет години.

На 25-и го заведоха при пашата: беше дребен на ръст, яздеше, облечен целия в черно, с унгарска шапчица, изглеждаше като стар див човек — косите му бяха пораснали до раменете. Пашата се чудил защо се вдига толкова шум за него. Довели го били тук против волята му. Ферад бей на Босна, най-близък приятел на Мехмед паша, който го бил изискал там от него, искал много да го задържи при себе си. Моят господар веднага изпрати подире му моя Кристоф Волцоген да се опита да говори с него, но Хедрис бей, капуджибаши на Ферад бей от Босна, го охраняваше толкова добре, че никой не можеше да се приближи до него. ... Въпреки това в една уличка моят послушник незабелязано се приближил, хванал коня за юздата и казал: „Господин Унгнад Ви моли, Ваша милост, в името на бога да не се съгласите да се потурчите!“ Той свалил шапчицата си и само казал: „Да, господине.“ След това един турчин така ударил момчето по главата, че почти паднало и трябвало да избяга. ...

Този Хедрис бей докара 14 коли и много жени, де-

ца и други пленници, които заловил в Хърватско и другаде. ...

Днес [26-и] г. фон Ауерсберг изпрати на моя милостив господар писмен доклад за това, как и защо са го довели тук. Някои врагове на Ферад бей в Портата не искали да допуснат той да държи в плен един толкова виден господар, поради което наредили той, Ауерсберг, да плати 90 000 талера откуп. С това постигнали пред Портата толкова, че оттам писали на Ферад бей да го изпрати на султана. Ферад вече го бил оценил за 29 000 талера и щял да го освободи. Една част трябвало да даде в пленени турци, друга в златотъкани платове, коприна, кадифе, атлас и др., а трета в брой. И господин Кизел фон Лабах вече бил изпратил на бея за единайсет или дванайсет хиляди талера кафяво, червено и бяло кадифе, един топ златотъкан плат, няколко топа атлас и коприна, като освободил също и няколко турци. Едва тогава дошла вестта, че [Ферад бей] трябва да заведе Ауерсберг в Константинопол. Настанили го в една покрита кола и заедно с други християнски момчета за подарък на султана и пашите го изпратили тук със своя капуджибаши без никакъв разкош, за да го представят пред везирите грозен, нечистоплътен и недостоен и така султанът да го върне обратно на бея. Иначе сигурно щяха да си устроят с него шествие: няколко знамена, барабани и тромпети щяха да вървят пред него, както когато донесоха главата на блаженопочившия му баща. Това обаче би ощетило бея с няколко хиляди талера, ако султанът го задържи. ...

На 27-и заведоха г. фон Ауерсберг пред султана в Дивана, вътре го съблякоха и разгледаха раните, които са му нанесени при пленяването, за да може да оценят според тях откупа му. ... Той писмено попита моя милостив господар за съвет как да се държи, на което моят господар му предложи няколко начина. ... Моят господар непрестанно се безпокоеше, че със заплахи могат да го склонят да се отрече от християнската си вяра. ...

След обед отново го повикаха в Дивана на султана, където говори със самия паша на хърватски и обясни колко големи разходи имал баща му и колко дългове му е оставил, така че му е невъзможно да изплати такъв откуп. ...

Днес Хедрис, капуджибаши на Ферад бей в Босна (който е бил християнин, пленен при Сигет, но към християните е настроен по-зле, отколкото турците, и върши големи злини), млад, висок човек с дрехи от кафяво кадифе и на чалмата 4 или 5 украсени със злато пера от чапла, дойде на кон при моя господар и преговаря с него за господин Ауерсберг. Трябало да освободи 32 (преди бяха само 12) пленени турци, между които за трима да даде 30 000, а за Ибрахим ага 5000 талера откуп.

На 30-и моят милостив господар отиде при пашата заради Ауерсберг и му изложи въпроса — защо искали толкова много от него, като баща му не бил оставил нищо друго освен дългове, а той вече се съгласил да даде свръх възможностите си 19 000 и дори повече. Същевременно поискал уверение за стоките, на стойност около девет и половина хиляди гулдена, оставени в ръцете на Ферад бей. На това пашата казал: „Тъй като беят толкова дълго време го е издържал и подслонявал, нека му ги подари.“ Това значи да се подиграваш с хората: да убиеш бащата на някого, него самия да държиш в плен две години, да оцениш откупа му на толкова хиляди гулдена и на туй отгоре да искаш да ти подарят още 9000 гулдена. ...

Тук не расте фасул, нито ягоди, нито момини сълзи, но Макс Антони Щанга ги отглежда всяка година в градината си в Галата, както и салата и подарява от тях на пашата и жена му: заради това и има толкова завидно положение.

Ю н и

... При гърците (също както и при папистите) всичко се продава: лигургии, годежи, венчавки, погребения, а също и духовните длъжности трябва да се откупуват срещу големи суми.

Когато гъркиня се венчае за италианец (латинец), отлъчват я, защото тях ги осъждат като най-проклети еретици.

Кръщелниците миропомазват първо с масло, а после ги кръщават с топла вода.

На 4-и видях да минава покрай портата ни един арменец, който се беше потурчил заедно с жена си и детето си. Той носеше бяла чалма по техния обичай, в едната си ръка държеше една стрела, в другата носеше детето, а жената, забулена по турски, вървеше след тях. Пред тях вървеше един стар турчин, носеше подноса за събиране на пари и молеше хората да подарят нещо за новия мюсюлманин. Вече беше събрал доста много аспри и мангъри. Следваха ги по улиците зурни и тъпани. ...

Днес [10-и] моят милостив господар ми каза, че няколко унгарски господари искали да се отцепят от нашия император. Заради това бил тук и Зеленият Петър, седмоградски агент, и разкрил пред пашата намеренията на някои унгарски господари: да се присъединят към Кристоф Батори, седмоградски войвода, след това да завземат Ерлау, Каша, Сатмар и Токай — най-важните унгарски крепости срещу Седмоградско, а полският крал, като брат на войводата, щял да им изпрати в помощ 10 000 поляци. Трябвало само султанът да даде съгласието си. ... Пашата обаче не се съгласил, понеже двамата императори имали мир помежду си. ...

На 15-и нашият виночерпец Якоб Райнер видял да водят през площада на Баязид Мартин Лохер от Ехинген, който преди една година струваше на моя милостив господар над сто талера — за откупуването му, изваждането на освободително писмо, дрехи и др. След като бедният човек се отправил към Зара (подчинена на венецианците в Далмация), турците го хванали, скъсали освободителното му писмо и отново го докарали тук в плен. Сега молел в името на бога пак да му помогнем. Моят господар незабавно запита за него чрез Йохан бръснаря и му дадоха голяма надежда, защото въпросът бил да се направи само подарък на стария му господар, който трябвало да отиде и каже, че робът е бил негов и избягал и трябвало да му разрешат да го търси. Защото сред турците има закон: когато някой роб избяга и отново го доведат пленен в Константинопол и господарят му в срок от три или четири месеца го намери, може свободно да си го получи обратно. Тук обаче не стана така.

Днес пристигна един пратеник на великия херцог на Флоренция, който иска мир със султана и разрешение

флорентинците да търгуват свободно в Константинопол. ...

Целият град Константинопол е разделен на определени квартали: толкова къщи и домакинства спадат към една, толкова — към друга черква. Всяка джамия при турците има свой имам или главен ходжа, който знае кой се числи към неговата джамия. Също така и християните са разпределени към своите черкви и няма човек, който да не принадлежи към своя определена черква. Всички черкви имат също свои protopapas (главни свещеници), които познават своите хора. Също и евреите са разпределени към определени синагоги. Когато по време на война искат да наложат данък, разпределят го според черквите и синагогите.

Тъй като султанът преди три дни издаде заповед всички проститутки и жени, които нямат собствени съпрузи, да бъдат изпратени през морето, назначени за целта лица наредиха в целия град и при портите да се разпитват всички жени, които ходят насам-натам или влизат и излизат: кои са, имат ли мъже, в коя част на града живеят. И те трябва да донасят от своя имам, главен свещеник и др. свидетелство къде са мъжете им. Казват, че Сюлейман също веднъж предприел подобно нещо с проститутките и изпратил девет пълни галери през морето, но те пак се върнали.

Днес разгледах патриаршеската библиотека и намерих в нея лоши книги. Само Хризостомус е почти пълен, има нещо от Атанасий*, от Епифан* за Йоан, но няма почти нищо от видните църковни учители. Всичките книги са 150, лежат в праха на едно мазе и там никой не чете. Патриархът не се съгласи да ми заеме книги за в къщи, но в патриаршията мога да чета — така гласи законът им. Бях поканен от малкия логотет* на обед, но трябваше да откажа, защото старият Зигомала ме помоли да яде с нас. ...

На 23-и пристигна тук полският посланик Йохан фон Сиенов, кастелан в Галиция, сенатор (имперски съветник) в Полша. ... Бяха 86 души на коне, повечето млади и яки мъже. ... Караха със себе си и 55 покрити полски коли. Никой от християнските посланици, които са тук, не го поздрави с добре дошъл и никой не го посети освен турци и евреи. Неговият бръснар дойде при нас и каза, че татарите опустошили полската земя в про-

дължение на 77 мили. Също че неговите господари (полските съсловия) са избрали за крал един слуга.

Ю л и

... На 3-и преписах за моя милостив господар писмото, което полският посланик предаде на пашата. Съдържанието му беше: 1. Да се потвърди мирът между турския султан и короната на Полша. 2. Оплаква се много от насилническите нападения на татарите, също и на турците от Белград и иска да върнат заграбените хора и добитък. Султанът трябвало да им наложи това и същевременно да ги въздържа, за да щадят в бъдеще полското кралство от такива насилия. 3. Пише, че иска да бъде приятел с приятелите на султана и враг с враговете му и моли същото и от него. 4. И накрая споменава: След като отново присъединил към полската корона град Данциг, предлага да нападне с война своите и на турския император врагове, главно Московеца и Германеца (така нарича подигравателно римския император).

Посланикът е наредил да търсят навсякъде из Константинопол и Галата стари гръцки книги, които щял да заплати добре, само да му ги занесат. Пратил също и в патриаршията за хрониката Ἀγαυυ и патриархът посредством Зигомала ме запита дали някога е имало такава книга. ...

На 10-и турският император изпрати на моя милостив господар оплакване с много точки, а именно какви щети са понесли турците от нашите в Хърватско и Унгария. Тази голяма дандания се дължи на следното: Нашите от Ерлау хванали няколко магарета на един турчин, за което султанът писал сериозно на нашия император да уреди турчинът да си получи магаретата. Той обаче отговорил, че през тези три години турците му оплячкосали противно на мира и всяка справедливост толкова села и ги превърнали в пепелища, превзели толкова много крепости, отвлекли толкова хиляди — не магарета, а хора като говеда — тях султанът трябвало също да върне.

На 16-и отидох при патриарха и му предадох писмо от господин канцлера д-р Андрее и г. Крузиус от Тю-

бинген, които се извиняваха за дългото си мълчание поради много пътувания и той прие добре извинението.

Той подписа едно писмо и ми даде да видя неговия почерк.

При него седяха митрополитът на Берое*, брат на йеромонах Матей, който същевременно е и като учител на патриарха, и един друг йеромонах от Крит, учен мъж, който е следвал в Падуа и дошъл тук, за да стане митрополит. Показах на патриарха и на всички присъствуващи писмото на Крузиус, което той беше писал до мене, но никой от тях не можеше да прочете неговия гръцки шрифт (Ductus graecos) и му се чудеха. Аз отидох с патриарха в черквата, където служиха вечерня и след като изпяха няколко псалми, патриархът прочете накратко едно стихотворение или притча — възхвала (мисля, че за дева Мария), при което запалиха восъчни свещи и кадиха. Като свърши службата, седнахме пред черквата, а патриархът си отиде в стаята. ...

Тази вечер [17-и] след вечеря имаше голямо земетресение, от което се разтресе не само цялата ни къща и земята, а и морето: галерите се движеха и водата се надигаше, като че ли ври. ...

Новопосветеният митрополит на Филаделфия*... даде веднага угощение за повече от сто души. И аз бях поканен, но Зигомала не искаше да остане, а тръгна с мене за у нас и каза: „Те седят четири-пет часа и като свърши яденето, патриархът става, взема една чаша и казва: „Който ме обича, трябва да я изпие. И всеки трябва да изпие чашата си до дъно.“ Преди една година Зигомала се беше разболял от това. ...

Днес [24-и] прекараха край къщата ни един роб, който избягал от един турчин и се скрил при поляците, но го намерили. Беше с ботуши, шапка, чанта и палто като на полски кочияш. Заведоха го при пашата и ще трябва да изтърпи стотина удара.

Днес също султанът, връщайки се от лов, мина покрай къщата ни, но шествието беше толкова бедно, че у нас дори един княз се връща по-тържествено от лов.

Зигомала каза също: Патриархът три пъти седмично има ден за съдене: понеделник, сряда и петък. Когато обаче някой има важна работа, тича при Кантакузин и му подарява няколко дуката, а той пише на патриарха и почти му заповядва и патриархът не пра-

ви нищо против. Тези съдии били само Judices personati или актьори, които заместват другиго. Защото те трябва да издават присъда само каквато Кантакузин иска. Ако той, протосингелът Зигомала, каже нещо... считат го за стар глупак.

Днес [26-и] г. Шмайсер и аз отидохме на празника на Св. Параскева... извън Галата, в селото, което е наречено на тази светица, и се намира под градината на султана. Извън селото на един хълм има кладенец, до който трябва да се върви далече през една галерия; считат го за свещен, както и много подобни кладенци. Там има няколко души, които не правят нищо друго освен да изнасят вода и я раздават на хората: те я пият, мият си главите и си носят от нея в къщи. Палят много восъчни свещици навън пред пещерата и закачат златни конци. Пред нея е разпъната палатка, в която седят хората. Там отиват хиляди хора, гърци и турци, мъже и жени. В селото е черквата, наречена също на тази светица, вътре е иконата ѝ и край нея горят много кандила. При светицата стоят монаси и свещеници и хората отиват при тях един след друг, свалят си чалмите, изповядват греховете си, като всеки си навежда главата към свещеника, който слага върху нея една книга, чете му нещо от нея и се моли за него — бог да прости греховете му. Така всеки счита, че е получил опрощение на всичките си прехове и подарява на свещеника или монаха 6, 10, 20 аспри. На този ден гърците печелят много и с дребна търговия.

Гъркините също отиват в черквата, но само за да ги видят, защото са облечени най-разкошно, със златни и сребърни синджири, в кадифе и коприна. Пред черквата седят множество просяци. След църковната служба ядат и пият в черквата и пред нея.

Девойките в Константинопол и Галата обаче не ходят на черква докато не се омъжат. На други места в Гърция този обичай го няма, а само там, където се боят от турците. ...

На 27-и полският посланик си отпътува, но не много радостен, защото не постигна това, за което главно беше изпратен тук: 1. Дали му един чауш, с който да претърсят къщите тук и където намери пленени поляци, да ги освободи срещу парите, за които били купени първоначално; 2. Той искал Татаринът да върне на по-

ляците хората, добитъка и каквото друго бил заграбил. Не постигна обаче нищо, защото турците оцениха един пленник, който са купили за около 20 или 30 дуката, на 200 дуката. За Татарина му казали: „Не можем да му предписваме какво да прави или не — той не е васал, нито феодал, а само единоверец и съюзник."

Каквото постигна иначе относно помощта срещу враговете, за сметка на него поляците се подчиниха на Турчина и трябва да му пращат годишен данък, имат или не нужда от Турчина, и следователно платиха позорно и достатъчно скъпо тези условия. Тежко им, ако използуват неговата помощ! ...

На 28-и дойде вест, че войводата на Влашко, Александър*, умрял. Той по-рано, преди да стане войвода, бил в Константинопол и в Галата си взел жена и имал от нея деца. Неговият брат Мило трябваше да живее тук като заточен и едва преди няколко месеца умря тук, оставяйки един син, който получава от султана на ден по 40 аспри. Третият брат, Петър, е войвода в Богдания или Молдава. Ако сега синът на Александър има много пари да подкупи пашата, ще стане войвода, иначе не.

Войводата на Влашко трябва да дава на турския султан годишно 150 000 крони (някои казват дори 200 000). Поради това подвластните му живеят в голяма бедност. Защото той е само като наемател на султана, който трябва да му доставя годишно определеното, а каквото може да измъкне в повече от подвластните си, то е негово. Затова и седалището или дворът му е като чифлик, скован от дъски и покрит с дъски, защото турците не търпят да се строят замъци или солидни къщи. На Мехмед паша също трябва да дава годишно около 40—50 000 крони, а и на другите турски господари — тяхното. Заради това султанът не поставя там бейлербей, защото има много по-голяма полза от християните. А старите родове в страната, които в миналото са имали някакви претенции, се съревновават и борят помежду си, като всеки се стреми да даде на султана повече от другия. Също както Бекеш и Батори в Седмоградско се бориха за войводството, а подвластните след това трябваше да плащат.

Молдава дава 40 или 50 000 крони, защото е по-малка, но по-силна и по време на война молдавците трябва не само да воюват срещу други християни, но също и

да започват първи нападението, да строят окопи и да копаят и запълват ровове.

Седмоградско, също както Рагуза, дава годишно по 10 или 12 000 крони.

Когато някой стане войвода на тези три места — Влашко, Молдава и Седмоградско, султанът му изпраща знаме, шапка и дрехи по своя началник на конюшня за утвърждение.

Във всички бейлербейства и из цялата си империя турският император има специални хора, които събират данъка и десятъка и му го донасят. Местата, които не са подвластни на никакъв турчин, като Толна и др., имат още добър външен вид и са сравнително богати. Всички други нямат нищо, защото на повечето места бейлербейовете и санджакбейовете вземат от подвластните и за себе си: който граби и краде много, има много. Такива мошеници изпращат през 3—4 години на султана и на пашата подарък отвлечени момчета, жени, коне, пари и др. в зависимост от условията във всяка страна. Спахиите и чаушите също имат свои села, от които получават тимар или заплата. Те така дерат бедните хора, че едва имат хляб за ядене. Никой спахия не позволява на селяните си да ядат кокошка. Вземат им кокошки, плодове, пари и всичко. А в отдалечените от Константинопол места на това отгоре и позорят жените и децата им и бедните селяни трябва да мълчат. Ако живеят обаче близо до града, могат да се оплакват от такива насилия, понеже понякога наказват някой спахия, който не е подарил нищо на пашата. Защото в Турция „акчето“ — аспрата (парите) оправя всичко, без подарък обаче никой не получава нищо.

Досега в турската империя нещата са вървели много зле, защото ако някой е имал вписано в книгата 10 000 аспри тимар, т. е. заплата или десятък, можел е да ги докара до 20—30 хиляди; комуто били вписани 30 000, докарвал ги до 50 000; а някои получавали двойно, тройно повече. Това разбрал главният ковчежник на султана, когото той довел със себе си от Магнезия, и подновил книгите за тимарите, като по този начин спестил на султана стотици хиляди дукати. ...

Август

На 1-и старият Зигомала дойде при мен и предложи да ми препише „Ecclesiatica & politica cum Energus", но със скъпата си работа никак не ми услужи, защото всяка седмица искаше един или два дуката за масата, един талер за хартия и мастило, а за работата си още повече; при това пише извънредно бавно: целият труд, който струва около един дукат, щеше да ми излезе около 8 дуката. ...

Аз често му казвах, че на предшествениците на моя господар е намирал толкова хубави книги, а на мен не е намерил още нито една. ...

Техен обичай е също, като имат някоя малко по-хубава книга, да я препишат и като се яви купувач, да я продадат най-скъпо като книга, която никога още не е излизала от печат. А истинската книга (оригинала) си запазват винаги под ръка. ...

На 9-и маймуната на моя милостив господар ухапа почти до смърт едно малко момченце — турче в нашата къща, което я беше раздразнило с едно камъче. Милостивият ми господар веднага заповяда да я пребият до смърт, понеже тя беше наранила и други, непознати хора. ...

На 13-и един турчин донесе вест от Буда, че в Гомора избили 35 турци, които били слезли от корабите си и на брега принасяли в жертва овце, при което нашите ги нападнали и направили от тях жертва. ...

Хасан ага, бивш дворцов интендант на Улудж Али, дал на Мехмед паша 40 000 талера, за да стане султански наместник (Vice Re) на Алжир. И той като Улудж Али не е нито християнин, нито турчин.

Когато този Хасан ага отивал за Алжир, неговите роби, които го карали, направили заговор и искали да убият него и близките му. На сутринта обаче, когато това трябвало да стане, един празноглавец от Венеция, на име Карл, който можел да прави груби шеги (беше прислужник на Бартолоти, венециански търговец), разкрил това намерение на Хасан ага, докато на шега му пъдел мухите. Веднага се потурчил и Хасан ага му подарил две хиляди дуката, а някои от робите набили на кол, някои хвърлили в морето или подложили на други страхотни мъчения.

По време на ядене М. Освалд разказа, че Мехмед паша храни всеки ден по няколко стотин души, но няма толкова големи разходи за подправки и мазнина като нашия милостив господар. Защото там окачвали един голям казан, дълбок и широк почти като човешки бой, с вода над огъня, оставяли я да заври, след това хвърляли вътре ориз, няколко пълни шепи сол и две-три лъжици мазнина. Тогава идвали всички от прислугата и всеки вземал полагаемото му се: това им е яденето.

Изисканите яденета на великите господари са печени кокошки, гълъби, овче месо (говеждо месо ядат малко) и риба на супа или каша, така че рибата не се вижда, и почти сух, но варен с мазнина ориз. Дори и везирпашите не употребяват нож, а лъжица — рядко. Питието им с вода, размесена с мед, или техният шербет, варен от круши, дюли и бадеми. Всички обичат да ядат и пият сладки храни и напитки. ...

Турската мода се състои в красиви дрехи от кадифе, коприна, златотъкани платове, перли, скъпоценни камъни. Някои туркини носят само на врата и ръцете си украшения на стойност две-три хиляди талера, защото си правят гердани и гривни само от перли и скъпоценни камъни: щом някой има много пари, облича жена си и децата си разкошно. ... Нашият пазач на портата поръча за дъщеря си един гердан и една гривна за 1300 талера.

На 19-и Доминик, нашият преводач, каза, че в България и Гърция някои умрели и погребани хора, които били отлъчени или били извънредно безбожни, не се разлагали. В тях нощем влизал дяволът и те излизали от гробовете, плашели хората и понякога дори ги заразявали и отравяли. Заради това ги разравяли и изгаряли. Всеки носел на това място по едно-две дървета за огъня, поповете стояли там, кадели и викали: „Господи, смили се над нас! Господи, смили се над нас!“ ...

Спахиите и други господари... които искат да бъдат твърде праведни, вземат една шеста или една седма част от тимарите си, а другите делят наравно: ако бедният селянин има две кокошки, едната е на спахията. Които са умни обаче, не постъпват така грубо, за да не разорят напълно своя тимар, а да се продължи работата. Великите господари, пашите и др. обаче изпращат в тимарите си своя войвода, т. е. управител, и каз-

ват: „Донеси ми от това или онова село толкова“ (защото знаят колко може да даде всяко). Управителят изпълнява, носи на господаря си хиляда аспри, но и за себе си взема 15—20 хиляди отгоре. Такива села се разоряват. Разоряват се също и селищата, където султанът има свои тимари, които не дава на спахия или някой друг, а турците откупуват за определена сума и след това се отнасят към бедните хора по собствено усмотрение. Хората в големите градове, които са подчинени непосредствено на султана, са най-добре — дават определеното, а след това са свободни. Ако някой им причини зло, имат си съдии. Те обаче често така съдят, че господ да е на помощ на християните. Но въпреки това в градовете са хиляди пъти по-добре, отколкото по селата. ...

Доходите за джамията Св. София се получават от няколко села, които са ѝ посветени. Също всички търговски и занаятчийски дюкяни в безистена и наоколо, които са няколко стотин, трябва всяка година да плащат по 10—20 дуката в зависимост от мястото, където са разположени. Тази огромна сграда е построена главно за да се издържа Св. София. Който иска да има там дюкян, трябва да го купи за 2500 дуката — 1000 талера, в зависимост от разположението му. Притежава го, докато е жив, след което го предава в наследство на децата си. Ако иска, може да го продаде.

Всички други дюкяни също принадлежат на определени джамии и когато някой купи такъв дюкян за 100—200 талера, след това ежегодно дава по няколко аспри за джамията. В града има също много къщи, които плащат наема на джамиите. И кервансараите трябва да плащат по нещо всяка година. Джамиите Св. София и на султан Мехмед имат огромен доход, от който се поддържа самата сграда, поповете [ходжите], които са много, училищата и всичко към тях. Защото при всяка голяма джамия на султана или пашите има училища, чиито учители получават по 50—60—70 аспри на ден; учителите имат по 12 или 15 ученици, а всеки ученик получава по 3—4 аспри. ... Ходжите не са отрупани с твърде големи заплати: един ходжа получава на ден около четири, пет до десет, двайсет аспри според това колко е важен. ...

Мехмед паша... имал повече от 50 готвачи и 30 хлебари. Храната на простите слуги била твърде лоша — почти само една супа от ориз. На готвачите давали веднъж в седмицата ориз, сол, мазнина и подправки в кухнята и който влизал, крадял от тях. Турците, които живеят добре, имат три или четири вида супи от ориз, зеле и друго, понякога месо. През лятото не ядат почти нищо друго освен зеле, дини, ябълки и круши. Великите господари ядат 3 или 4 вида пилаф, т. е. сух ориз: бял, жълт, полубял, полужълт, мек и др. Хляб прислугата има достатъчно, а за пиене —от всеки кладенец.

Той [Освалд] каза също, че много родени турци никак не държали на турската вяра и имали нашата библия на арабски език, но трябвало да мълчат и да правят каквото и другите — да се молят и мият. В двора на султана и на други велики господари имало агали — скопци. Когато при тях отивал някой християнин, те не знаели ръцете ли или краката му да целуват, но не бивало да го правят, защото начаса биха си навлекли голямо подозрение. ...

Много християни, дори и когато са вече обрязани, се осмеляват да бягат, но ако ги заловят отново, бият ги жестоко. И ако някой не успее така няколко пъти, загубва надежда за освобождение, отдава се на безбожен живот и върши, каквото му се доще.

Гърците се потурчват твърде лесно. Сред тях има добри каменоделци, които строят красиви джамии и кервансараи. Край нашата къща има също майстори от Атина, които дялат красиви столове, ракли и други неща от камък, но само с листовидни орнаменти.

Бръснари тук има безброй много, които обикалят града с инструментите си и си търсят мющерии. Защото според закона всеки турчин трябва да се бръсне на три дни веднъж, но те го правят само веднъж в седмицата.

Турският султан има в канцеларията си по всяко време 44 писари, които забогатяват извънредно много, защото за една малка бележка, каквато един може да напише 30 на ден, получават един дукат; а за написване на дълго писмо на санджаците или на други велики господари — 100 дуката. Те не могат да измислят нищо свястно и каквото съчинят, е съвсем объркано, че-

ра какво е. Имат определени образци за писане на писма. ...

Септември

...На 5-и моят милостив господар писа също на господин епископа на Залцбург да изпрати 1000 талера за никейски плочки, с каквито пашите облицовали залите си. Материалът е бял като тебешир, а отгоре са изрисувани красиви линии и цветя. От него правят чинии, чаши и други съдове за домакински нужди. Италианците го наричат майолика. Моят милостив господар изпрати такива съдове за повече от сто дуката във Венеция.

Днес пристигна един от синовете на татарския хан, който ще бъде на служба при султана. Той целуна ръцете на пашите в Дивана и му подариха златотъкана дреха. Тук винаги пребивава по един от синовете на татарския император, но без всякакъв разкош.

На 2-и моят милостив господар ми каза, че тук пристигнал важен Practicus* от Седмоградско, който водел и уреждал работите на Батори в Полша, и моят господар веднага наредил на своя шпионин да разузнае старателно какви са намеренията му. На Французина в Галата изпрати няколко талера, за да купи кокошки и бял хляб и да покани този пратеник с цел да узнае нещо от него или неговите хора. Той даде съответна заповед и на Макс Бенкнер, също така на младия унгарски драгоман, т. е. преводач, и на стария унгарец, посредством д-р Саломон. Счита, че се касае за град Данциг.

Султанът беше заповядал три дни подред да разгласяват из града, че някой християнин или евреин, които са под негова власт (с изключение на търговците и чужденците), не бива да носи нещо от коприна, дори не и фини кърпи, а само груби за по половин талер. Може да носи също само прости, некрасиви обуща, чисти чалми, но груби и неголеми и само шалвари, без чорапи. Когато заптиета видят копринен колан на християнин или евреин, откъсват го от тялото му и го водят при съдията, който на туй отгоре нарежда да му ударят и няколко тояги. Защото наказанието е такова — който носи копринена дреха, вземат му я, трябва да

изтърпи няколко удара по стъпалата и да плати няколко дуката. Такава заповед е издавана преди също от султан Селим и Сюлейман. Сегашната е била предизвикана от една еврейка, която, както са я видели преди 14 дена, носела на врата си перли и скъпоценни камъни за около 40 000 дуката; също и от евреи, които ходят облечени в кадифе и коприна. ...

Няма думи да се изкаже с какъв страх живеят християните в Турция — винаги се страхуват за главата си. Щом патриархът види само някой чауш на пашата, не смее да прави нищо. Преди няколко години венецианският байло поискал от патриарха, комуто преди бил услужил с нещо, да разреши един от неговите служители да замине заедно с духовници от патриаршията за Гърция, където отивали да събират данъка. На това патриархът веднага казал: „Той иска главата ми." И когато неотдавна исках да замина с Теодосий, не ми позволиха поради страх от турците. ...

На 5-и М. Янсен, чирак на бръснаря, подведен от братовчед си — пазач в арсенала — се потурчи. Заръчал да кажат на майстора му, че станал мюсюлманин... Братята му ходели облечени в коприна, а той трябвало да се задоволява с просто синьо палтенце. Искали да го заведат в двореца на султана, но той не се съгласил и останал при Мустафа паша. Господарят ми беше много загрижен, защото това момче често разнасяше бележки между него и своя майстор и можеше да ги издаде. Той говори гръцки, турски и италиански.

Тримата коняри на моя милостив господар, които преди една година се потурчиха, ходят окаяни наоколо — не получават заплата и нямат пари нито за ядене, нито за пиене. Само Бенедикт получава нещо от своя паша, бейлербея. При това са яки, високи, представителни хора. Казват: ако знаели, че така ще им се случи, щели да търпят всичко при моя милостив господар. Георг молеше моя милостив господар да му помогне за спасение на бедната му душа и да му даде препоръка за родината, за да не му направят там нищо за това, че се е потурчил. ...

М. Освалд ми разказа също..., че при Мехмед паша не отивал нито един везир паша от обич или приятелство, както в християнския свят господарите понякога се събират. Те и не бива да се посещават един дру-

гиго в къщите си или да се канят взаимно на гости и да се веселят заедно, защото султанът и другите велики господари веднага ще ги заподозрат, че заедно вършат тайни заговори. ...

На 12-и в къщата на брата на Абрахам Хаим видях еврейско обрязване. На момченцето отрязаха цялата предна кожа, след това му цепнаха горната кожица чак до тялото, което било разликата между тяхното обрязване и на турците, защото турците отрязват само предната кожа. След това му изсмукаха кръвта, посипаха го с червен прах и го превързаха. Детето веднага престана да пищи и му дадоха име. В чест на божията заповед много евреи стояха по време на обрязването вътре и вън от къщата. При това свиреше доста хубава музика, подобра от гръцката.

Днес, понеже денят и нощта са еднакви, свириха в синагогите си с рог.

Тъкмо днес от инквизицията, т. е. разследването, заловиха 250 развратни жени, които нямат мъже. Казват обаче, че много от тях били несправедливо наклеветени само от завист от техния имам, т. е. поп (който чете молитвите в джамиите им във всеки квартал), и от неговите другари, и то защото по време на постите и байрама не им подарили пилаф, т. е. варен, сух ориз, и други яденета или шалвари и долни гащи. Сред турците има обичай да подаряват на поповете си по време на байрама и рамазана, т. е. постите, ризи и шалвари и най-хубавите им яденета. Други невенчани жени, които подарили на ходжите пари, не били издадени. Заради това казват, че Синам паша щял да проведе още едно претърсване, за да не се допусне несправедливост. ...

На 15-и при нас в къщата ни дойде един индиец на кон, на ръката си имаше един орел и още един на главата на коня си, 6 големи кучета вървяха две по две пред него, и едно малко мече, което му държеше стремето при слизане и качване на коня и тичаше край него. Моят господар му даде един талер.

Днес един френски кораб донесе вест, че холандците заловили дон Йохан* Австрийски, а поляците воювали с молдавците и Турчинът веднага заповяда на татарите да помогнат на молдавците.

На 19-и рано сутринта докараха 95 пленени християни във вериги. Сред тях имаше 11 германци и един от

тях, който бил краснописец, беше от Аугсбург. Останалите бяха повечето унгарци и малко хървати. Сред тях имаше един стар опитен човек на име Дамош, който бил съпровождач на войниците при Раб. Те влязоха тържествено по следния начин: 1. Отпред яздеха няколко турци; 2. След тях вървяха окованите във вериги пленници, а от двете им страни турци с боздугани, за да не може никой християнин да говори с тях; 3. В няколко коли седяха и лежаха ранените и момчетата. Един военен барабанчик, пленен заедно с тях, трябваше преди това да мине из целия град на кон и да бие барабан, въпреки че не е обичайно за турците да оставят [пленник] да язди. След него няколко пленници носеха четири или пет знамена, а останалите — седемдесет глави на посечени християни, напълнени със слама. Тези глави, след като ги покажат на пашите и момчетата, които държат конете на господарите си пред вратите, ги ритат като топки и ги хвърлят в един дълбок кладенец, където лежат много хиляди християнски глави. Сред германците имаше едно красиво момче, облечено в червена дамаска, като че ли беше благородник.

Пленниците разправят, че на 4-и август, значи преди седем седмици, около 700 турци недалеч от Раб направили три засади, след това една неделя по време на проповед изпратили няколко конници пред крепостта да вдигат шум. И нашите начаса поединично излезли да ги нападнат (защото от усърдие и силно желание никой не чакал другиго, а всеки искал да бъде пръв срещу врага), така че 180 от тях били посечени, а 160 — пленени. От тях 95 изпратили тук, а най-видните, сред които и благородници, задържали там. Тях след това ги обесват за краката и ги бият, разпъват, обтягат и измъчват, докато обещаят, че за откупа си ще дадат повече, отколкото изобщо притежават.

На 20-и заведоха тези пленници при пашата. Турците имат обичай да разрешават на пленниците, когато минават, да вземат каквото успеят да отмъкнат — чалми и др. — от турците, които срещат или стоят и ги гледат. Също и пленниците, които през града отиват на работа и срещнат хлебари, им вземат безнаказано всичкия хляб, също и грозде, круши и други неща — за ядене. Заради това хлебарите и други хора, които продават

подобни неща, щом видят отдалеч роби, избягват със стоката си. ...

На млади хора [които искат да направят мюсюлмани] турците показват златотъкани дрехи, дори им ги обличат и им обещават високи служби. Или, обратно, заплашват ги, че ако не станат турци, ще ги бият, ще ги приковат към галери и ще ги подлагат на други мъчения, докато ги придумат. ...

Дойде също вест, че пак водят 60 пленени християни и носят 20 глави от Токай. Комендант там е Карл Рубер (неговият брат е генерал в Каша — Ханс Рубер).... безбожник — в един диаментен пръстен имал седем дявола. Някои казват обаче, че ги бил пропъдил от себе си. ...

На 29-и в канцеларията на султана удариха 200 удара на един стар грък, който искал да покръсти едно турче....

Октомври

...На 4-и следобед в 1 часа Георг, краснописец от Раб, неотдавна заловен и докаран заедно с други тук, бе подарен от султана на един турчин и с новия си господар замина за Буда. Той искал да го замени срещу брат си, който стои пленен в Раб. ...

На 7-и моят милостив господар изпрати преводача Матиаш, г. Шмайсер, Йеремия, Якоб Райнер и Йохан Кристоф Волцоген в Дивана на султана, където бяха събрани шестимата паши-везири..., за да се оплачат от Хасан бей, санджакбей на Мохач или дефтердар на Унгария, който искал да постави нов санджакбей в Каниса или да посъветва султана да направи това, твърдейки че там наоколо има много хубави села, от които може да се извлече голяма изгода. И това са именно 180-те села, на които неотдавна санджакбеят на Сигет наложи данък. Защото турците придумват бедните селяни, като казват, че вече няма да ги ограбват, обират и пр., ако им се предадат. Заради това те се оставят да ги уговорят и без знанието на нашия император, чиято собственост са и земята, и хората, обещават да плащат на турците данък. ...

Фиг. 14. Турски забавления и веселби.

На 16-и погребаха мюфтията* [Хамид] и аз, г. Шмайсер и Волцоген отидохме рано сутринта в къщата му и попитахме един емир със зелена чалма кога да бъде погребението на техния папа. Волцоген го назова с най-висшата титла, която знаеше, и смяташе по този начин да го омилостиви, за да ни каже времето и мястото. Той обаче започна ужасно да ни ругае: какво сме искали ние, неверни кучета, да гледаме техните работи, веднага да сме се махали. Продължи да ни проклина по най-страшен начин и да крещи, докато се скрихме от погледа му. ...

Въпреки това видяхме следното: На обед преди 12 часа в къщата на мюфтията дойдоха на коне везирите, докоснаха се до мъртвеца като до светец и след това си пипнаха лицето, като че ли по този начин искаха да получат от неговата святост. Оттам отнесоха мъртвеца в джамията на султан Мехмед, където изпълниха молитвата. (Казаха ни, че първи пашите повдигнали ковчега, след това го поели други и го носели не както другите мъртъвци на рамене, а 16 или 20 души, колкото може-

ли да хванат, го вдигнали високо и го носили с върха на пръстите си. ...).

На връщане... срещнахме и Михаил Кантакузин, който яздеше с 5 или 6 слуги и върху коня си имаше черна кадифена покривка — стар и приятен на вид човек.

На площада при джамията на султан Баязид видяхме различни забавления. Някои играеха с маймуни, други с кучета. Някои свиреха на лютни, а други пееха. Други показваха на народа различни щуротии и пред всеки имаше по няколко стотин зрители. И това става всеки ден на този площад около кинди, т. е. вечер около 3 или 4 часа. Там седят също фокусниците и гадателите — жени и мъже. Някои имат камъчета и фасулени зърна, други 6 или 8 зара, които хвърлят, когато някой ги пита за нещо. Държат до себе си също и една книжка, от която предсказват на хората щастие или нещастие, но всичко е само измама. Защото нашите еничари, също и чаушът често ги питаха кога ще пристигнат нашите куриери и подаръците, а те казваха: „Щом идваш при мене, ще получиш съкровище." Но кога ще стане, не знаеха и бъркаха безсрамно. ...

Днес [22-и] моят милостив господар каза, че Зеленият Петър от Седмоградско, който едва преди 6 дни пристигна оттам, бил получил Instruction, т. е. указания, какво да търси тук, между другото имало и една точка против нашия император, а именно: „Ако германският император разгневи великите господари (разбирай унгарците) и иска да ги накаже заради бунтарство, то те, седмоградчаните, стига само султанът да се съгласи, ще им помогнат и ще ги пазят от германския император." Моят милостив господар трябвало да даде 25 дуката на французина за това донесение. Той намерил също един турчин, комуто подарил 2 дуката, за да отнесе тайно в империята писмо тъкмо за тази хубава историйка.

Вчера изпратиха двама пленени турци с чауша при моя милостив господар заради техния откуп. Единият е Осман, еничарин, за когото нашият император Максимилиян беше дал 4000 талера на господаря му, който го бил пленил, само за да окаже приятелска услуга на пашата, тъй като той молил много пъти за него. Другият също е оценен за 4000 талера, но понеже бил за-

ловен в земите на своя господар, счита, че ще го освободят без нищо. Господарят ми му каза да си плати само своите 4000 талера и веднага ще го освободят. Чаушът обаче каза: „Къде остава мирът, щом пленяват хората в земите на султана?“ А господарят ми: „Къде е мирът, когато вашите избиват 300—400 от нашите в нашите земи или ги пленяват и докарват тук, както неотдавна се случи пред Раб? Тогава и вие не искахте да върнете никого.“ „Ай“, казаха те, „това се случи под Белград, а графът и неговите хора били отишли там с коне“. Господарят ми отговори: „Това е очевидна всеобщоизвестна лъжа.“

Те, турците, дори и самият паша, имат обичай, когато пленим някой виден турчин, веднага да го изискват и казват, че той бил пленен противно на мира. Ако не искат веднага да го пуснат, изискват го чрез писма до нашия император и настояват, докато го измъкнат. Те даже могат и да заплашват, че мирът ще бъде нарушен и те ще имат полза от това. Пленяват по 100 души, а не искат нито един да върнат. Моят милостив господар обаче е изключително добър в това отношение: когато турците изнасят пред него такива несправедливи неща, той безстрашно отговаря и дори на самия паша пише твърде остро, така че да му се поиска да се почеше над ушите. ...

На 24-и моят милостив господар каза, че кралят на Франция отнемал един след друг градовете от хугенотите. ...

Патриархът сега има разпра с Пиале паша, най-важния след Мехмед, който изпратил при него един чауш със заповед да направи митрополит някой си, който сигурно обещал да даде на пашата няколко стотин дуката. Патриархът обаче отговорил, че неговите духовници (clerici) не искали да се съгласят. Пашата отново изпратил при него чауша да му каже, че трябвало да се съгласи и да нареди на духовниците да отидат при него, той щял да ги научи. ... Същото става и по селата. При някой санджакбей или друг виден турчин отива някой грък, който едва може да чете, подарява му нещо и той му дава писмо до митрополита или владиката — да го направят свещеник, помощник-свещеник и др. или да му дадат тази или онази черква, и това трябва да се изпълни. Ето защо монасите се стремят

само да събират пари, за да откупуват служби от турците или от духовниците в патриаршията. ... И повечето не знаят и не могат да четат и не учат нищо освен как да се доберат до пари, а нас ни считат за безделни еретици, които нямат какво да правят и само поставят за разискване безполезни въроси — в църковните събори (concilus) всичко било решено и нямало какво повече да се спори. Заради това те и не четат нашите писания: патриархът ги предава на своите учени, а той се грижи само за светски неща. ...

За данъка на християните Зигомала ми докладва следното. Във всяко село или селище, а също и градче, има един спахия, кадия, чауш или друг управител на турския господар, който заповядва там или отива там, взема със себе си кадията, т. е. съдията, на същото място или област (защото не всяко село има свой собствен съдия, а само най-големите, където трябва да отиват хората от другите села) и издава заповед да се събира данъкът. Има при себе си списък на всички граждани или селяни там, които са разпределени на три групи: богати, средни и бедни. Богатият трябва да дава 3—4—5 дуката, средният — 80—100 аспри, а бедният — 30—40 аспри. И това става всяка година. Ако някой няма да даде, вземат му дрехата или каквото има в къщата му. Този потисник стои със слугите си 10—14 дни на едно място, докато събере данъка, а цялата община трябва през това време да го издържа и на туй отгоре да му подари няколко талера. Като се вземе този данък за султана, след това се събира и данък за патриарха, който пак трябва да се предаде на султана, така че за хората не остава нищо ...

На 26-и замина докторът от Хиос, Францискус Доместикус, при войводата в Молдава, където има назначение за двеста крони годишно, храна, дрехи и каквото иначе си припечели с лечение на други хора. Преди беше на гости при моя милостив господар — учен и много вежлив мъж.

Има още един твърде учен доктор в Хиос, който иска от тукашните гърци триста дуката годишно възнаграждение, ако желаят да дойде.

Днес гърците празнуват деня на Св. Димитър и всеки тича в селцето, което носи името на този светия; който днес не се натряска здравата, счита се, че не е грък.

И така те празнуват почти всичките си празници — мъжете с пиянство, а жените с разкошни дрехи и след това с някаква неразбираема литургия.

М. Освалд ми каза днес, че петдесет малки момчета и други тридесет — около двадесетгодишни, от прислугата на починалия Махмуд паша, изпратили в двореца на султана. Вдовицата му имала власт, ако иска, да изкара на пазара другите пленници и роби, дори и ако вече са се потурчили, както и други слуги на господаря и да ги продаде, ако нямат още писма за освобождение. Всички други паши имат много крепостни слуги, които са били християни, но са се потурчили и на които след време дават освободителни писма, но те не бива да отиват в християнския свят, а да останат в Турция, където им възлагат други служби...

Днес също откараха под стража в Седемте кули бейлербея на Халеп. Малко преди това той беше подарил на султана четиридесет хиляди дуката, а на пашата невероятно съкровище от скъпоценни камъни. ...

Когато разправяли на един турски султан за сръчността и съобразителността на християните, той казал, че няма друго предимство освен това, че неговите хора са 10 срещу един християнин. ...

На 30-и разказваха защо турците обикновено носят широки и къси само до лакътя ръкави. Махмуд имал на палтото си дълги и широки ръкави и веднъж, като спял, една котка се мушнала в широкия му ръкав и там заспала. Когато се събудил и забелязал котката в ръкава си, не искал да я събуди, затова отрязъл ръкава до лакътя и го оставил заедно с котката. Поради това турците още носят само къси ръкави на палтата си и отдават на котките (както и на кучетата) голяма почит, като им раздават месо за милостиня. Определени хора разнасят из града на железни шишове печени парченца месо и след тях тичат много кучета и котки. Сред тях има и такива свети хора, които купуват за една аспра или няколко мангъра месо или карантия и ги хвърлят по покривите за котките и кучетата, а също и за птиците. Всичко по божия воля.

Двадесет-тридесет конници се отбиват от пътя, ако там лежи куче. Някои купуват птици, соколи, блатари, гургулици, каквито в града има извънредно много, и ги пускат да отлетят свободно, а други — риби и ги

хвърлят обратно във водата, както сами видяхме край Дунава. Считат го за божие дело и за благодеяние. ...

Ноември

На 1-и провеждаха разследване на бейлербея на Халеп в Седемте кули, където отидоха много съдии и чауши. Подозират го, че е имал връзки с Персиеца. ...

Когато г. Карл Рим и моят милостив господар преговаряха за мира с пашите-везири и отначало не вървеше както трябва, Махмуд бей, нашият стар преводач, каза: „Вие, господа, се отнасяте твърде честно към работата. Сред турците не върви така. При тях трябва много да се говори и обещава, дори и да не възнамерявате да го изпълните. Така правят турците: често обещават големи неща и съвсем не им тежи на сърцето, че няма да изпълнят нищо.“ ...

Някои туркини вярват, че когато турчин срещне християнин, ще има голямо щастие.

На 5-и при мен дойде Теодосий Зигомала и подари на моя милостив господар 40 парченца подпечатана пръст и една хубава стомничка, също пълна с подпечатана пръст, които донесъл от остров Лемнос, като сам ходил и на планината, откъдето я копаят. Казва, че имало три жили: от едната копаели червеникава, от другата сива, а от третата бяла пръст. И било много строго забранено да се взема от нея, тъй като била само за султана, но не успявали да я опазят. ...

На 10-и аз и г. Шмайсер отидохме на кръщението на едно дете... Свещеникът стоеше пред черковната врата с всекидневните си дрехи, само с червена кърпа около врата, и една стара жена до него държеше детето. Иначе нямаше никакви жени, също и бащата на детето не беше. Свещеникът прочете няколко молитви над детето, накрая го разви и духна, като че ли искаше да изгони сатаната от него, и три пъти изрече някакви думи. След това го внесоха в черквата... при кръщелната купел и го подадоха на кръстника — богат млад човек. Запалиха много кандила и восъчни свещи и искаха да ни дадат в ръка и на нас, но ние отказахме. Свещеникът прочете пак няколко молитви... взе дете-

то, което беше само на около 20 дни, и го потопи три пъти във водата до корема, след което му поля и три пъти главата с вода и каза: „Този Христов слуга се кръщава в името на отца, на сина и на светия дух.“ ... Свещеникът върза на кръстника една широка червена кърпа около врата и една бяла престилка под червената кърпа, върху която положиха детето на възглавница, а го покриха с червената кърпа. Във всяка ръка му дадоха по една голяма восъчна свещ. Върху детето поставиха две детски роклички от златотъкан плат и от същия плат шапчица или качулка — трите струват над 16 дуката. ... Накрая един вдигна кръстника заедно с детето нависоко, а всички други извикаха да им дадат шербет или вино. ...

След кръщението, като се върнахме в къщата, въведоха ни в една широка стая, където наоколо бяха приготвени тесни и ниски масички, на които седнаха трима свещеници и други гости. Имаше също и трима музиканти — един арфист, един цигулар и едно момче с дайре, които свиреха и пееха. Поднесоха ни зеле вътре с месо [т. е. сарми], бял и жълт ориз, наденици, зеле, пълнено с яйца, печено месо, студени кокошки, нарове, ябълки, кестени, сирене и червено и бяло вино ... в позлатена чаша за здравето на новокръстеното, която обикаляше твърде често. Угощението продължило почти до сутринта, когато чак си легнали да спят, ние обаче се прибрахме рано. ... На всеки от нас това кръщение струваше по един талер: за музикантите половин талер, на еничарина 10 аспри и на Синан, бащата на детето, един талер ...

Кръщавките на децата траят 3 дни, а сватбите често 8 дни, тъй като вечер се събират и се веселят. И за да не ги притесняват турците, те молят еничарагата за един еничарин, който им е като Salva Guardi* и ги закриля. ...

Случва се на 10 години веднъж някой от богатите гърци да бъде изпратен от чаушбашията, който му възлага от името на султана да закупи определен брой добитък и волове във Влашко, да ги докара на свои разноски и след това да ги продаде тук, както се оценят. От това много от тях се разоряват. Неотдавна дойде ред и на нашия Синан и той трябваше да замине. Моят милостив господар обаче помоли чаушбашията за него,

като каза, че не е толкова богат, колкото го изкарват, и е мил човек и много услужва на турци и християни. И в чест на моя милостив господар го освободиха от тая тегоба. Иначе той е богат колкото повечето от другите гърци на същата улица. ...

На 11-и вечерта видяхме за пръв път кометата*. Много е голяма, дълга и широка, и опашката ѝ стига докъм изток. ...

Днес [13-и] моят милостив господар отиде при пашата и между другото го попита дали нашият император не бива да накаже своите непокорни подвластни (имаше предвид разбунтувалите се унгарски господари). Пашата отговори: „Кой ще му попречи? Трябва обаче да го направи умело, с хитрост и тихомълком: да ги вкара майсторски като в мрежа и след това да им отреже главите. Защото германците, каза той, и унгарците не могат да се споразумеят и ако трябва да ги варят заедно, тяхната тлъстина и мазнина няма да се смеси.“ ...

Султан Мурад поръчал един звездоброец* от Кайро, който трябва да построи за сметка на султана извън Галата на един хълм, където беше къщата на венецианеца Андреа Грит, кула на няколко разтега дълбоко под земята и долу широка няколко разтега, за да може да наблюдава от нея и денем звездите на небето. Наредил е също да направят едно голямо месингово колело върху колони и за 7 години щял да направи такова устройство, с което ще може да проучва по небесното движение всички радости и нещастия, приятели и врагове на султана. Годишната му заплата е 3000 дуката, без другите му разходи, които му възстановяват. ... Султанът е наредил да доведат и един друг звездоброец, евреин от Салоник, който бил помагал на персийския цар, а сега трябвало да стане учител по астрономия на сина на султана.

Той казва, че кометата означавала нещастие за Барбария*. ...

Сред турците и унгарците най-разпространената игра е шахът. Турците иначе не бива да играят на нищо, защото всички други игри им са забранени. Унгарците учат децата си от малки на шах, като казват: „От това стават добри войници, тъй като бързо се научават как

да се подреждат за сражение.“ Въпреки че при тях тъкмо редът е доста лош.

Когато умре някой грък, неговите приятели и съседи отиват у дома му, за да го оплакват и да утешават скърбящите. Показват се съвсем нажалени, като че ли искат да си изскубят косите, викат и вият, удрят се по гърдите, дращят си лицето. Наемат и еврейки, които правят същото, както и други жени, които оплакват починалите с особен траурен припев, описващ техните добродетели и целия им живот. ... При гроба мъжете седят по-близо, а жените — малко по-далеч и пищят ужасно, докато поповете пеят службата си и изпълняват церемониите. Когато заравят мъртвеца, те тичат, падат върху гроба и крещят като езичници. ...

За турците е срамно, ако някой каже: „моята жена, твоята жена“ и т. н., а говорят in plurali numero, като че ли са много. Също и когато говорят за себе си, употребяват множествено число, като казват: „Ние искаме да направим това, ние искаме да отидем там.“ Защото singularis принадлежи само на падишаха, техния император.

В Константинопол не знаят нищо за подагра, парализа, удар. И аз никога не видях нито един прокажен, покрит със струпеи, или крастав човек, нито малки деца, страдащи от такива неща. Едра шарка има. Рядко се срещат и сакати, куци или хилави хора, както и страдащи от треска, независимо от това, че там няма опитни бръснари, както при нас. В целия град всички берберн заедно не умеят колкото у нас един немарлив бръснар. На други места дори няма никой, който поне малко нещо да разбира. Най-голямото им изкуство е да подстрижат коса и понякога да изкъртят някой зъб.

„Ако не ме искаш, това ще ме радва“, каза един италианец към иконата на разпнатия Христос, когато дяволът стоеше зад него. ...

Мохамед е забранил на турците виното..., но ученните, които обичат да пият вино, са смекчили този закон, като обясняват кому, как и при какви условия е забранено да пие вино. Независимо от това те (великите господари) не бива да пият открито, а само тайно. И който е обичал да пие вино, щом реши да се издига, престава да пие открито. Нашите драгомани, т. е. преводачи, като знаят че трябва да ходят при пашата, па-

зят се усърдно да не миришат на вино. Защото Мурад бей проигра цялото си щастие по този начин. ...

Момчето на господин Карл фон Целтингер писа от сарая на преводача Али бей и му благодари, че го е завел там, защото бил добре, казвал се Мустафа и трябвало да учи „Елхамдюлилях“* — да преписва корана с немски букви, за да се научи да го чете. Това е първата им работа — да научат момчетата да четат и пеят корана по тяхната азбука или а-б-в.

Рагузанците трябва да оставят своя кораб, който Улудж Али плени, заедно със стоките: восък, плодове, кожи за 20 000 крони (корабът струва също толкова), които той задържа за себе си. ... Сто и тридесетте души, които бяха на кораба, между тях и капитана заедно с тримата му синове, ще продадат на [пазара за роби].

Християните в Константинопол имат свои собствени къщи, лозя и градини, както у нас, които се наследяват от децата или близките им роднини. Трябва само да плащат за тях годишно поземления данък и обикновените налози на султана.

Християните и евреите, които живеят в селища, където има кадия, т. е. съдия, и субашия, т. е. надзирател, така че простите турци да не могат да се отнасят към тях както им хрумне, предпочитат много повече да са под турците, отколкото под християните. Като дадат годишния си данък, след това са свободни. В християнския свят обаче през цялата година плащанията нямат край. Но и друго тук е угнетително: ако някой турчин има нещо против някой християнин, довежда 10—20 свидетели, които не знаят нито дума за работата, но християнинът трябва да излезе виновен и загубва отново всичко, каквото е събирал в продължение на много години. Защото свидетелството на християнина, дори и най-справедливото, не важи нищо пред свидетелството на турчина.

Турците казват, че ангелите и душите на хората умирали преди деня на страшния съд и в продължение на 40 години нямало да има живот освен бог. Също че хората били повече и по-високо от ангелите, които им били слуги и само духове, докато хората били дух и тяло едновременно. Те също трябвало да се борят с греха и

дявола, а ангелите не, защото се борели само заради нас с дявола. ...

На гърците са отнели доходите от черквите и те събират пари за издръжка на духовенството.

Арменците тук, както и гърците в Бруса или Брусия, искат да имат повече черкви, но турците не им разрешават...

Недалеч от нашата къща има един кервансарай или странноприемница, където държат пленниците, често по 800 или 1000 души — жени, момчета, деца. Който иска да купува, отива там и ги оглежда. Някой дава за красиво момче или жена 600 крони — не си скъпят парите. ...

Следващият след султана, върху когото лежи управлението на цялата Турска империя, е Мехмед паша от Хърватско или Далмация. Той действува напълно по своя воля. ... Целият му годишен доход — от заплата и подаръци, възлиза на десет пъти по сто хиляди дуката.

Иначе всеки паша или везир, каквито има 7, получава постоянно 20 000 дуката, но те вземат още толкова от селските си владения.

Един делфин, обикновена големина, е дълъг 4 лакти, има тънка опашка, главата му е с дебела зурла като истинска свинска зурла. От нашата стая наблюдаваме често по 200—300 заедно — скачат и се въртят като колело. Не ги ядат, само в Черно море при Трапезунд и на други места наоколо ги ловят и от тях правят масло или мас за горене в лампи вместо свещи. За моряците те са като пророци, защото когато са неспокойни, по това предвиждат лошо време и буря, или ако се виждат често, разбират, че сушата е близо.

Много турци идват в къщата ни и искат сланина, жлъчката, дроба и сърцето, а много често и изпражненията s. v. от свинете, от които правят нещо за опушване на лудите и родилките.

Те не ядат свинско месо, а повечето само овче месо, не разбират никак от готвене, пекат по половин овца и варят големи котли с ориз или каша. Това им е най-обикновената и най-хубавата храна. Хранят се отвратително и нечисто. Иначе са чисти при готвене и в къщи — вътре всичко е застлано с килими. ...

Декември

На 5-и моят милостив господар имаше аудиенция при пашата, който го попитал дали неговият император има брат, който се казва Матиас* и бил заминал за Холандия. И когато моят господар му отговорил с да, казал: „Така е добре — народите го искат и това е божие дело." След което моят милостив господар се осмелил и го запитал издалече: „Ако сега Испанът сключи мир със султана заради Холандия и иска да го насъска против нашия император, дали той ще се остави да го подведат?" На това той отговорил: „Не. Старото приятелство между нас се запазва. Ние сме стари приятели. Мирът с Испанеца, ако се сключи, е непостоянен." ...

На 11-и свършиха турските пости и започна големият им байрам. Вчера забраниха, според обичая, пиенето на вино и през тези три дни жените не трябва да излизат по улиците. Като се срещнат познати, са много любезни едни към други, по-нискостоящите целуват по-видните, а равните си подават ръка един на друг и си пожелават щастие. ...

През тези три дни пленниците също имат празници, освен ако не е наложително да се работи. ...

Гърците спазват през годината четири главни пости: първите в чест на рождество Христово, когато постят 40 дни, а някои само 20; вторите са най-строги и съвпадат с постите на папистите; третите са в чест на апостолите; четвъртите — на дева Мария.

На 12-и край къщата ни прекараха около 20 пленници, приковани с вериги. Пред тях един германец трябваше да надува тромпета, а след тях имаше 5 коли, пълни с пленници, много от които германци. Водеха ги от Токай.

Когато турците говорят за някой от техните, който е паднал в бой срещу християните, не казват: „Той умря", а: „Той стана мъченик". ...

На 15-и валя за пръв път сняг.

В Турция сред многото неправди има и една много голяма: чаушите, еничарите и спахиите имат право, когато пътуват по султанско поръчение, посред пътя да вземат конете на чужди хора — пътници, търговци и каквито и да било други. И човек трябва да си разтовари стоката или те му я разтоварват, сядат на коня му

и отпътуват. А клетият човечец трябва да тича 3—4 мили подире му, докато получи пак коня си, защото когато се умори, чаушът го пуска и взема друг — първия, който срещне. Тези привилегии те получават, защото пътуват по работи на султана, а пощенски коне има на съвсем малко места. Ако по пътя не срещнат чужди коне и влязат в някое село, съдията или свещеникът трябва да набави кон на чауша, откъдето може. Ако не намери бързо, събарят го и му удрят 50 или повече тояги по стъпалата. От тази несправедливост се оплакваше и полският посланик, защото такива негодници отнемали със сила конете на полски търговци, противно на установения мир. ...

На 19-и Якоб Креденцер ми каза, че Зигмунд Херман фон Фрайзинген бил обрязан насила от господаря си, който само преди няколко седмици му дал освободително писмо — да замине, където иска. Той останал известно време при една германка, а освободителното си писмо поверил на един свой приятел и познат, докато пристигне новият посланик Зинцендорф, с чиито хора след това да замине за Германия. Когато обаче поискал да вземе освободителното си писмо от онзи, комуто го дал на съхранение, той така го бил наредил пред стария му господар, че го хванали насила и обрязали. Сега добрият човек бил в по-голям страх, отколкото преди. И това се случва на много клети пленници: след като са служили на своя господар 14—15 години и той ги освободи или преди да умре и на смъртно легло за спасение на душата си им даде освободително писмо, тогава се намират злосторни хора, които скъсват освободителните им писма и ги продават още веднъж.

На 22-и френският посланик целуна дрехата на султана и така се сбогува. Дадоха му както на всички други посланици за раздяла обед в сарая.

Днес влашкият посланик донесе подаръците: 144 дрехи от разни копринени, кадифени и отчасти златотъкани платове, каквито тук се правят; също 12 големи позлатени чаши — седмоградска изработка. ...

Днес [23-и] моят милостив господар ми разказа, че баварският княз му изпратил 500 талера заедно със списък какво да му купи за тях. А именно разкошни турски занаятчийски произведения, като конски гребени, бърсалки, турски восък и много други глупости. Също

и за госпожа дъщеря му, съпруга на ерцхерцог Карл, турски обувки, кесии, шалвари от коприна, каквито носят жените, кърпички, пера за писане и др. ...

Будовиц ми разказа, че в Париж и в цяла Франция, където чужди или други студенти живеят заедно или се събират и папистите искали да узнаят дали някой е папист или хугенот, следели го как живее и му предлагали да ходят заедно по жени. Когато някой не искал да отиде в публичен дом, считали това за сигурен знак, че е хугенот. ...

Днес, 28-и, бях с нашия преводач Доминик при предишния патриарх Митрофан, който ме прие най-любезно, поднесе ми сладко от захар и мед и превъзходно мискетово вино. Той живее в обширна къща и около него имаше няколко прислужници и трима-четирима монаси. Разказа ми, че няколко пъти ходил в нашата къща при предишните посланици — г. Аугерио [Бузбек] и г. Алберт [Вис], но Антоний Кантакузин го наклеветил на пашата, че донасял всичко на императорските посланици, и сега не идвал в нашата къща заради враговете си, но всичко, каквото имал в библиотеката си, било на разположение на моя милостив господар. Каза също, че докато стоял тук в къщата си, патриарх Йеремия не спял от страх, че ще му отнеме патриаршията. И особено ако сега знаел, че ние сме били при него, щял истински да се уплаши и да изпадне в силно подозрение, че той, Митрофан, иска да уреди работата си посредством господин императорския посланик. Той говори с мене също за разни гръцки книги: „Голямата библиотека на патриарх Фотий*, Манасиевата* летопис, която заел на г. посланика Алберт фон Вис, за да я препише, но той вече не му я върнал, също не му върнал и „Паралелите“* на Дамаскин, прекрасна книга. Също „Тезаурус“ и други съчинения на Кирил* вече не могат да се намерят, както и много други, тъй като италианците и французите изкупили най-хубавите книги за много пари и ги изнесли от страната.

Междувременно монасите разказали на нашия прислужник Аугерио, че Митрофан, след като е трябвало да напусне патриаршията, поради многото разходи заложил всичките си сребърни съдове и обеднял.

Когато отивахме натам, видяхме около 100 галери с по три пейки за гребците (Triremes), всички подредени

пред арсенала, част от тях покрити с платно, а друга част — с дъски. Султанът тъкмо беше в градината си под арсенала. Предната част на неговия каик е цялата позлатена и има един позлатен дракон...

Бейлербейството на Гърция има 30 или 34 санджакбейства, между които Босна, която в миналото е била царство. Буда има 18 или 19, Темешвар — 8 или 9. Санджакбейството на Белград обаче се простира чак до Ниса.

На 29-и моят милостив господар ме изпрати заедно с преводача Доминик, Якоб Райнер и М. Зебалд да посрещна новия посланик г. фон Зинцендорф и да предам на него и на цялата му свита любезния му поздрав и радостта му, че са пристигнали здрави с божия помощ. ...

Днес дойде също вест от Ван, Вавилон или Багдад и Шехерезул (и на трите места, лежащи край персийската граница, има бейлербейства), че Исмаел, царят на Персия, е мъртъв и имало разногласие по въпроса за наследника. ... Тгиурт бей с няколко хиляди души преминал от персийците към турците. Така че турците смятат, че сега ще бъде много лесно да завладеят Персия. ...

На 31-и получих чрез новото пратеничество писма от г. д-р Хербранд, г. д-р Осиандер, г. Хайланд, г. Крузиус от Тюбинген. ... Към писмото на г. д-р Хербранд имаше кратко изложение на лутеранското учение, преведено на гръцки език от г. Крузиус. Получиха се също писма от г. д-р Хербранд и г. Крузиус до тукашния патриарх, също отговорът на г. д-р Осиандер, от името на г. д-р Андрее, на писмото на патриарха за Аугсбургското вероюю; също и три много красиви часовничета, които бият, изпратени от г. д-р Андрее, като канцлер, и от г. Крузиус по нареждане на херцог Лудвиг Вюртемберг, както и за г. патриарха 40 талера, за г. Йоан Зигомала 23 и за сина му г. Теодосий 20... Господин Крузиус беше изпратил и евангелия в гръцки стихове за патриарха. Предадоха ми също 100 рейнски гулдена от негова княжеска милост херцог Лудвиг, за да купя гръцки книги. ...

Януари 1578 г.

На 1-и много рано сутринта при вятър, студ и сняг пристигна тук новият посланик г. Йоахим фон Зинцендорф, а моят господар излезе да го посрещне извън града.

Това пратеничество донесе на моя милостив господар направо от Виена три големи английски кучета, един твърде малък, но красив и буен кон, няколко разкошни часовника и други красиви скъпоценности, които той нарочно бе поръчал, за да подари някои, а други да размени със старата Рустаница*. ...

На 10-и протонотариусът ми каза, че митрополит Митрофан прочел Compendium или „Кратко изложение на християнското учение“ от д-р Хербранд, харесало му и казал: „Много неща са заети от Тома Аквински.“ За оттовора на нашия канцлер за възраженията на патриарха по Аугсбургското верую обаче протонотариусът ми каза: Нашите и на търците разбирания по повечето въпроси съвпадат с изключение на произхода на светия дух и Traditionibus, т. е. постановленията на отците..., които не би трябвало да подхвърляме на съмнение, защото иначе сме щели да се съмняваме и в светото писание. ...

Изглежда като че ли той счита, че Христос е изкупил единствено първородния грях, а действителния ние сами трябва да изкупим чрез покаяние и добри дела.

На 11-и в Дивана бе решено двамата везири Мустафа и Синан да потеглят с войска срещу Персия ... Трябва да пътуват цели два месеца, докато стигнат персийската граница. Войниците не обичат да ходят натам, защото по пътя има големи пустини и голяма липса на вода, ечемик и хляб. Когато персийците видят, че са много слаби, изгарят и унижощават всичко в собствената си страна и бягат в планината.

Днес новият господин посланик ме повика на масата, тъй като по време на ядене чухме, че турските ученици просят по улиците за милостиня. Те имат този обичай: когато някое момче изчете корана, слага го на едно малко столче, което е използувало в училище, покрива го с червена кърпа и един го носи на главата си, а другите го следват. Един пее, за да му дадат милости-

ня, и изказва благопожелания на тези, които му дават, а другите казват „амин“. ...

На 18-и моят господар каза: „Турците имат една поговорка: „Каквото вълкът веднъж е захапал, лесно не го пуска.“ Говореше за кораба на рагузанците, отнет им от адмирал Улудж Али. Турците знаят много добре, че се върши насилие и неправда към капитана, като продават кораба и хората, а капитана с двамата му синове са оценили за две хиляди и няколко дуката, но въпреки това, понеже веднаж са го взели и Улудж Али използува съвсем невероятно оправдание, не искат — като вълците — да го върнат. ...

На 20-и при мен дойде Теодосий, протонотариусът, ...и ме попита дали нямам още един екземпляр от отговора и извлечението на християнското учение, защото много го търсели. И като видя у мен „Аугсбургското верую“, много красиво подвързано, помоли ме за един екземпляр за Михаил Кантакузин и един за него самия. ...

Днес също бях при Митрофан, който ми каза, че на Светата планина (Атос) се намирали 20 от най-големите и обградени със стени манастири и цялата планина се обитавала от 2500 монаси. Там имало и много отшелници, които се поддържали само с корени и вода. Сред всичките обаче нямало повече от двама учени монаси.

На 21-и отидох при един стар грък на име Малакрас*, който ще ми препише „Историята на патриарсите след завладяването на град Константинопол“.

Днес умря вторият везир — Пиале паша. ...

Когато християни искат да пътуват из Турция, пашата им дава паспорт, вписва в него броя на лицата и имената им и при поискване те трябва да го показват. Ако пътуват по вода, трябва да се условят с капитана на кораба какво ще иска от тях за храна и всичко до едно или друго място. Ако пътуват по суша, трябва да имат със себе си един еничарин — за охрана, един драгоман, т. е. преводач — заради езика, и един готвач. ...

Когато умре някой велик господар, който е женен за султанка, тя наследява всичко. Ако и тя умре, [имуществото им] се разделя на три части: двете взема султанът, а децата — едната. Ако имат синове и дъщери, това, което е било на бащата, всичко точно и подробно

описано, се разделя на три части и едната трета вземат синовете, независимо дали са един или повече. Каквото е останало от майката, също се разделя на три части и дъщерите вземат една трета. Като умре друг велик господар, който няма за жена султанка и също не оставя деца, султанът взема цялото му имущество, а ако има деца, султанът взема само тимара, синовете — две трети, а дъщерите — една трета от наследството му. ...

Днес [27-и] в безистена продават конете, кожите и скъпоценностите на Пиале паша.

Февруари

На 1-и по време на обед моят милостив господар говори за голямата мощ и величие на най-главния или велик везир Мехмед паша, при когото идват най-видните владетели на света, като му отдават почит и му поднасят подаръци. Той управлява от името на турския султан цялата империя, всички важни въпроси идват до него. Когато му излагали някой въпрос, той отговарял по следните различни начини: Когато казвал „ола“ — означавало да бъде, или „йок“ — не може. ... Или когато има работа с велики господари, пратеници, бейлербейове и др., казва: „Ще доложа на султана, каквото той каже, това трябва да стане.“ Често, когато е обещал нещо на господа посланиците, а след това е изменил мнението си, им казва: „Залагам си главата. Аз наистина казах това и това, но султанът иска иначе. Главата ми е в ръцете на султана.“

Драгоманът Матиас каза, че той, Мехмед паша, бил причина за опустошенията и ограбването на подвластните в цяла Турция. Защото ако великите господари — бейлербейове, санджакбейове, а също и заими и други, искат да имат високи постове, предварително трябва да дадат на Мехмед паша подкуп 20—30 хиляди дуката. След като получат вече службата и пращат подаръци, постоянно се опасяват, че може да ги свалят. Заради това гледат това, което са подарили, отново да получат чрез изнудване на подвластните си, като ги ограбват и дерат, както могат и искат. ...

Днес протонотариусът Теодосий ми донесе иконата на Мария, нарисувана от ръката на отличен художник.

Отдясно бе изрисуван Теодосий, който пръв издигнал манастири и създал ред и дисциплина сред монасите. Той, протонотариусът, каза, когато по повод на тази икона заговорих с него за почитането на светците, че те имали иконите само за възпоминание. Това той и баща му преди никога не казваха, обаче постепенно започват да си отварят очите от нашите писания. ... Каза, че на Михаил Кантакузин му станало много приятно, когато получил „Аугсбургското верую", което аз му подарих, и веднага наредил да го подвържат в червена кожа, а той, Теодосий, трябвало да му преведе на обикновения гръцки език най-важните глави. Той искал също нашия отговор на възраженията на патриарха за „Аугсбургското верую" и краткото изложение на д-р Хербранд и др. Аз сам исках да го посетя, но, както Теодосий ме осведоми, той заминал в края на миналия месец за Ахило, в къщата си. ...

На 5-и окачиха на ченгел един прибег*. Бил роден турчин, но станал християнин, служил на младия граф фон Серин и нанасял големи вреди на турците по границите — храбър войник. Доведоха го пленен, но не искаше да се потурчи, както направиха неговите 15 другари-негодници. Заради това го окачиха на ченгела до един убиец, като други турци го убеждаваха да стане мюсюлманин — тогава ще му отсекат главата и ще го освободят от мъчението, което накрая и направи, защото болката е много голяма. ...

На 7-и следобед около кинди* докараха тук 21 пленници венди и ги откараха при пашата. Главният между тях вървеше свободен отпред, с бяло перо от жерав на шапката. Един биеше барабан, друг надуваше тромпет, а трети носеше знаме с червено и жълто.

На 8-и всички тези пленници, с изключение на двама или трима, се потурчиха. Тъй като обаче не им се доверяват, понеже много от тях се потурчват, само за да могат да се освободят и след това, щом съзрат удобен случай, отново избягват, ги изпратиха при предишните — в арсенала, да работят, за да могат да имат надзор над тях.

На 10-и отпътуваха обратно колите, които бяха докарали подаръците... Моят милостив господар изпрати с тях и 6 пленници: Мартин от Ехинген при Улм, когото освобождава два пъти, Ханс Зегедайнер, когото

държа тайно повече от година в склада за вино, Велтин, чех, който едва вчера дойде при нас в къщата, Допайнер и двама унгарци. Аз използувах този удобен случай, за да изпратя два турски коша с някои от моите неща в багажа на моя господар: Алкорана, ... „Concordantia"* и една кожа. Също на нашия Йеремия, княза на Бавария, няколко поставки, върху които се поставят светилници, кожени покривки за кръгла маса с красиви орнаменти за 12 дуката; големи и малки турски катинари, различни цветове коприни, везани кърпи и много други неща, особено една бяла индийска кравешка опашка за 50 дуката. Някои ги продават за 60, 80, 100 дуката, а служат само за украшение под врата на конете, и много се употребяват в Унгария. ...

Днес драгоманът Матиас... каза също, че персийските търговци, които искат да търгуват тук и другаде из Турция, трябва да се отрекат от вярата си и да признаят турската, иначе не ги търпят, не ги допускат и в турските черкви.

Турците казват: цялата земя стои върху един голям стълб, а стълбът — върху два вола; когато те се движат, движи се също стълбът и земята и тогава има земетресение. Като ги питаш обаче: „Върху какво стоят воловете?", те казват: „Върху ръката или силата божия." ...

[Зетят на протонотариуса] държи хора, които наливат вино и поднасят неща за ядене (трябва да е нещо като гостилничар), каквито тук, особено край морето, има неизброимо много. Турци и християни ходят там и ядат и пият. Има много тесни масички, от двете страни с пейки, и на всеки дават по една паница с ядене. ...

На рибния пазар видях невероятно количество стриди, които гърците ядат сега по време на пости, също продават и 8—9 малки рибки за една аспра... Еничарите, които са на пост тук наоколо, ходят от един продавач на риба до друг и всеки трябва да им дава по няколко риби. При този пазар има една сграда, в която седят турците и евреите, откупили от султана търговията с риба, и събират митото върху рибата. Недалеч от рибния пазар има една висока широка кула, до която е построена колиба — в нея се продава солта за целия град. Преди Михаил Кантакузин беше солник, но дефтердарят разкри номерата му и му отне службата. Даде я на

един турчин, който за нея плаща годишно по няколко хиляди дуката на султана. Мехмед паша, опората на Кантакузин, го направи сега главен кожар на султана. Получава 60 000 дуката годишно, с които търгува в Москва и внася разни скъпи кожи, за да може след това султанът да дарява везирите, бейлербейовете и други знатни придворни, а също и жени, произхождащи от султанско коляно. Стоката му е освободена от всякакви мита и получава заплата един талер на ден. Той трябва да доставя също всичкото желязо, олово, мед и др. ...

На 15-и моят милостив господар помоли най-покорно негово величество римския император за пълното си възнаграждение за шестата година, тъй като неговото почетно задължение продължи толкова много: след двете години, определени му от господа тайните съветници, изслужи още три години и сега навлиза в шестата, като се счита от февруари на отдавна миналата 1573 година, когато бе призован на тази служба и междувременно тук изпита толкова грижи, мъка, страх и опасности. ...

На 17-и започна малкият байрам на турците: всеки коли агне или овца, яде и раздава на бедните, пращат си един другиму подаръци, а също и на нашите господа пратеници. Но те им излизат скъпо, защото трябва срещу тях да дадат 3, 4 дори 10 пъти повече. Еничарите изпращат едно цветче или 6 в стъклена ваза, за което трябва да им се подарят 3 дуката. Немият [евнух] на султана (който удуши петимата му братя) дойде и говори посредством слугите си с двамата господа пратеници и всеки му подари 20 талера. Той пожела също да му изпратят от Виена хубави малки кученца. Музикантите на султана също посвириха за няколко талера.

Днес в Мека се събират около 70 000 турски поклонници, всеки от които заколва една овца, изпълнява молитвата си и церемониите и отново си заминава.

На 19-и доведоха тук, пленени при Папа, 41 яки и сравнително възрастни смели войници с ризници, шлемове, нагръдници и нагръбници и млади момчета на коне и в коли — прекараха ги покрай нашата къща, а един тръбач трябваше да свири пред тях.

На 20-и старият Зигомала ми каза, че предишният патриарх Митрофан, докато бил още митрополит в Цезарея, отишъл в Рим при папата, целунал му краката.

в негово присъствие служил литургия и се представил, че е изпратен от патриарха, който всъщност не знаел нито дума за това, за да опита дали двете църкви — гръцката и латинската — не биха могли да се обединят по подобаващ начин. Когато узнал за това, патриархът свикал няколко митрополити, свещеници и благородници и отлъчил всички, които угодничат на римския папа, почитат го и му падат в краката, също и този Митрофан, когото и свалили от длъжността му. След няколко години той обаче подкупил с пари Михаил Кантакузин и така му се удало да свали добрия, невинен и свят патриарх Йоасаф и той да стане патриарх на негово място. Зигомала ми показа писмото за отлъчването и обеща да изпрати препис от него на г. Крузиус в Тюбинген.

Йеромонах Методий ми каза, че Света гора била също като град, в нея имало 22 големи и много малки манастири и над 6000 монаси ... Там имало също и твърде много пустинници и отшелници (защото имало много уединени места), някои от които ядели само два или три пъти в седмицата хляб, а други само веднъж; други пък не ядели нито хляб, нито риба, а само треви, корени и кестени и избягвали всякакво човешко общество, не говорели с никого и не отговаряли, ако ги питат, не приемали и никакви пари. Московците и молдавците пращали на монасите милостиня. На султана трябвало да плащат годишно 18 000 талера данък, който се давал също от московците. Мнозина, след като прекарвали 50—60 години в някой от тези манастири, напускали го, отричали се от света и ставали отшелници, фантазирали си сами, не говорели нищо, избягвали и своите предишни събратя-монаси, имали също пророчески съновидения и ги записвали. Планината имала обиколка 20 дни [път] и на нея не живеели никакви турци. Понякога отивали еничари, за да избиват дивеча, но не ги пускали нагоре, ако не носят заверени писма от господарите си.

И капланът Симеон каза, че при тях имало още много ръкописни книги, които никога не са отпечатвани. По суша оттук са 10 или 13 дни път дотам.

Берое било още град, носел името си от многото вода, която течала по всички улици, и почти всяка къща имала собствена чешма; лежал на един ден път от Тесалоник.

На 21-и дойде вест, че изгоненият войвода от Молдава (защото сегашният войвода Петър* е влах и прогонил истинските наследствени господари), нападнал Молдава от Полша, разбил там турците и всички, които му се противопоставили, взел всичко, каквото можал, и отново избягал.

Татарите, също и московците отново нападнали Полша, а и турците са недоволни от поляците, защото от тяхната страна се нанасят толкова големи вреди на молдавците. Това ще попречи на полския крал да изпълни своите дяволски интриги. Защото той се стреми да отцепи най-видните унгарски и хърватски господари от нашия император и да ги присъедини към себе си, за да не се оставяли да бъдат управлявани от чужд, и то германски господар.

На 22-и моят милостив господар ми каза, че испанският пратеник, на име Джиордано Марилиано, който пристигна тук преди няколко седмици с 5 или 6 придружители, носел 20 000 крони, които щял да подари на пашата, ако той му предаде да занесе в Испания договора с мирните условия, определени от неговия крал и тукашната Порта, за да не идва заради това нарочен посланик от Испания, а и турците да не пращат свой там. Значи Испанецът е искал да сключи мир съвсем тайно, без другите да знаят за това — ето защо пристигна тук съвсем тайно и искаше също съвсем тайно да преговаря с пашата. Пашата обаче му казал да мълчи по този въпрос или ще заповяда да го окачат на ченгел. Пашата бил много недоволен и за това, че кралят на Испания праща такъв пратеник, който преди е бил пленник на неговия султан (защото този Марилиано беше пленен с Церберон и Дон Мартин при Голета и след това освободен). Трябвало да изпрати представително пратеничество и с него едно знатно лице, както правят германският император, венецианците и поляците, като сключват мир, а също да отдаде почит на неговия султан по обичая на всички други народи, като му донесе подарък. След това те също щели да изпратят свой пратеник в Испания при него, за да знае всеки, че между двамата владетели има мир. Испанците обаче се срамуват от това и биха искали да го държат в тайна, за да не се каже, че са се унижили пред Турчина. ...

Днес моят милостив господар прие в къщата ни два-

ма пленници, изслужили при господарите си в Натолия при Троя и получили от тях освободителни писма.

На 23-и на адмирал Улудж Али избягаха с кармизал 75 пленници, които убили пазачите си. ...

Март

На 3-и аз и г. Саломон Швайгер* отидохме в патриаршията и разгледахме много изкусно нарисуваните икони на свещените църковни учители. ... Показахме на управителя на патриаршията Митрофан и на йеромонах Методий Theatrum mundi Ortelij* — „Зрелището на света", които се удивиха на изкуството на съставителя и на красивия печат.

В патриаршеската черква е гробът на император Алексий* Комнен; високо над него има двуглав орел и гръцки надпис...

Патриархът трябва всеки пет години да пътува и посещава черквите, но поради липса на пари или от алчност го прави всеки четири години. Тогава изслушва и оправя всички спорове. Хората се стичат на тълпи при него да му целунат ръка, да получат благословията му и да го почетат с подарък. Той от своя страна ги благославя публично в черква, над всеки, който отиде при него, прави кръст, пожелава му щастие и здраве и му опрощава греховете. Който обаче е непокорен и не носи нищо, него отлъчва от енорията и го проклина.

Този ден изпратиха един бюлюкбаши за Влашко, за да удуши избягалия там досегашен молдавски войвода Петър..., който бил приятел на Михаил Кантакузин и чрез него получил това воеводство. ...

На 8-и моят милостив господар ми каза, че султанът заповядал да обесят Михаил Кантакузин. Причината била: Татарският хан писал на султан Мурад, че Кантакузин е виновен за многогодишните войни и размирици във Влашко и Молдавско, също и за неотдавнашното избиване на толкова много еничари и други негови хора от Богдан (изгонен молдавски княз) в Молдавско. ... Мехмед паша (когото Кантакузин счита за свой защитник повече от бога в небето и всяка година му дава разкошни подаръци..., както и на Пиале и Ахмат, но на Мустафа и Синам не дава нищо, защото са му врагове

и преди две години направили така, че султанът заповяда да го докарат с вериги от Ахило и го затворят в „Седемте кули") още преди това молил султана да му запази живота, докато му се изплати, защото му дължал много хиляди дукати, което не било вярно; въпреки това тогава успя да му спаси живота, за да ги изплати в срок от 8 години. Оттогава Кантакузин стана малко по-смирен, но пак отиваше на кон с осемте си слуги и своите еничари при пашата и държеше много хора в къщата си. Но тъй като продължи с лошите си номера, Татаринът му устрои тази баня и последния ден на миналия месец февруари султанът изпрати Али бей, главен капуджибаши, заедно с няколко капуджи и слуги, за да го удушат в Ахило или Анхиало, град на Евксинско море, на 5 дни път оттук (закъдето Кантакузин, който има разкошна къща и големи имоти там, наскоро замина ненадейно). ... Като влезли, той седял с брат си Константин и сина си Андроник в залата, те го поздравили и казали, че Али бей пътува за Молдава, но по пътя се почувствувал малко слаб, затова искал да отседне при него. Той начаса разбрал, че този поздрав не означава нищо добро, заради това веднъж или два пъти поискал да излезе, като казал, че веднага ще се върне. Те обаче любезно му казали: „По-добре останете тук, къде ще ходите." Докато говорели, влязъл и самият Али бей и само казал: „Емир батишахум". — Това е заповед на султана. Вържете го! Капуджите го хванали веднага, вързали му ръцете и го завели към вратата. ... Кантакузин помолил да го оставят само да се изповяда пред своя поп и да си направи завещанието. Али бей обаче казал: „Не, карайте" и го обесили подвратата, а на съдията в Ахило заповядал да каже на жените му да напуснат къщата и след това да я охранява с 40 души, докато се върне от Молдавско. ... Кантакузин освен многото злини, които иначе е причинил на патриарха и на цялата гръцка църква, бил виновен и за много пролята кръв. Това и други неща татарският хан писал на султана, който след това наредил да изпълнят такава присъда срещу него. А този номер при татарския хан може да му го е погодил синът на собствената му сестра — Константин Палеолог, когото той изгонил от дом и къща, от жена и дете и го принудил да избяга при татарския хан. ...

Кантакузин нямал много пари в брой, но имал много вино, хляб, масло, сол, желязо и др. Когато получавал пари, подарявал ги на Мехмед паша или дори заемал от роднини или турци за него. Сега християни и (особено) евреи ще понесат големи загуби, защото на много от тях дължи по 1000, на други — по 2—3 и повече хиляди талера. Едва преди няколко седмици заел от евреите над 20 000 дуката в брой и в стоки — хубаво сукно, атлаз, дамаска, кадифе, златотъкани платове, и като доставчик на султана ги предал в сарая. Сега цялото му имущество ще получи султана. Съществува опасност също, че ще свалят патриарха, който бе издигнат от Кантакузин, и всичките пари, които сега събира из страната, ще бъдат задържани от чауша. Близките му в Ахило били избягали, а тукашните са се изпокрили и затворили и всички са в голям ужас. ...

Тази зима в Персия имало необичайно голям студ, а в Египет паднал сняг, какъвто не помнели. ...

На 12-и приятелите и роднините на Кантакузин му устроиха в Галата, в къщата на един Рали, който води сестра му, жалейка по техния обичай ...

В Турция, ако възнагражденията и наказанията не се изпълнят веднага на място, след това остават така. Както когато някой се потурчи и не му уредят веднага в Дивана заплатата — какво трябва да получава годишно или дневно, след това вече нищо не излиза. Така някой получава, ако пашата е весел, богато назначение, а друг — нищо. И когато обвинят някого и искат да го накажат, но не го направят веднага, той може да има още надежда. Ако Андроник беше останал, щяха да го обесят, междувременно обаче гневът на султана ще утихне.

Кантакузин остави трима сина: 1. Андроник, който е на 25 години и едва преди две години се ожени за една богата Рали, чийто баща, Якомо Рали, се занимава с търговия в Адрианопол; 2. Деметрий на 12 години и 3. Йоан на 8 години.

Той имаше също в Ахило огромен палат (който се продава за 5000 дуката, а му е струвал 20 000), обграден с високи стени, а вътре много къщи, така че са могли да живеят заедно твърде добре той и жена му с нейните прислужнички, сина му с жена си, домакинът му, управителят, секретарят и няколко писари, както и всич-

ките му слуги, каквито той е държал около 100. Освен това имал също много роби, коне и магарета. Имал и около 40 млади благородни момчета, пленени в Кипър и на други места в Италия, също и благородни девойки, които той откупил и държал при себе си (тях най-много синът му с оолка окайваше, че сега ще трябва всички да станат турци и туркини и да се отрекат от християнската вяра). Общо взето, той беше като паша — със свои чиновници, слуги, роби, пленници, девойки и момчета. ...

На 14-и старият Зигомала ни заведе — мене и г. Саломон Швайгер... в един часа през нощта в черквата Св. Николай, която се намира извън градските стени... Минава се през малка вратичка и около един ъгъл се влиза в черквата, красиво украсена с рисунки и икони, с кандила и свещи. Никой човек не би търсил тука черква, защото от двете ѝ страни, също отзад и отпред, има гръцки къщи, така че не се вижда нищо от нея. Тя е затворена и отпред с врата като на обикновена къща. И другите им черкви са също така скрити и затулени с постройки, че човек направо трябва да се промъква през малки вратички, докато влезе в истинската черква — може би за да не влизат турци и да не ги знае всеки или за да не ги виждат открито. Светлина влиза само горе от покрива през кръгли прозорци или отстрани. В повечето случаи те са като плевници, само че са красиво украсени с рисунки, кандила и свещи. В тази черква имаше четирима свещеници и четирима псалтове, дойдоха и много хора. ...

Трябва да се отбележи особено голямата свобода на гърците при тяхното богослужение. На техните големи празници, а те са дванайсет, както жени, така и мъже отиват около полунощ или преди това в черквите, там пеят, четат и се молят и турците не им причиняват никакво зло. За това те имат от султан Мехмед наречена грамота, която им осигурява право никой да не ги напада, тъй като всички неделни и празнични дни започват богослужението си през нощта. Това се знае и от турските градски и нощни пазачи и те ги оставят безпрепятствено да минават с техните фенери. Ако причинят някому зло, било на жени или само на момчета, наказват ги. Дори също, въпреки че патриархът всяка година първата неделя от постите анатемосва всички ере-

тици, също и турците, като ги споменава по име и ги нарича неверници и прокълнати и те понякога сами го чуват и обаждат на пашата, пак не им правят нищо. Обаче ако християните посмеят извън черквата да нарекат някой турчин неверник, тогава са в опасност. ...

[На 23-и] следобед във францисканската черква на Галата чух един бенедектински монах да проповядва на италиански... На тези проповеди отиват всички италианци и гърци (защото в Галата почти всички говорят или поне разбират италиански), а също и турци. За малко време слушат и гледат монаха, след това си излизат или отиват в галерията и разглеждат черквата, а понякога се и подиграват, ако той прави смешни гримаси на амвона.

Досега през постите той проповядва няколко пъти против гърците, че били отпаднали от правата църква и били еретици, понеже не признавали папата в Рим за глава на църквата... Гърците, които присъствували на тези проповеди, донесли на монасите в патриаршията. След което йеромонах Методий* в Галата също проповядва надълго против папата — бил вълк и се отклонил от истината и т. н. ...

На 27-и вечерта в черквата Св. Франциск в Галата видях папския комисар да мие краката на 12 монаси. В средата на черквата имаше едно голямо широко корито, до него няколко големи кани с топла благоуханна вода и няколко легена. Там бяха оставени и три сини престилки, каквито се употребяват в турските бани. Голям наплив беше от латиняни, гърци и турци. ... Комисарят се препаса с една такава синя престилка, коленичи пред коритото, дванайсетте монаси дойдоха под ред, седнаха на една дълга пейка, покрита с килими, протегнаха десния си крак в коритото, а той ги миеше и им целуваше краката. ... През това време другите монаси пееха за братската любов... Турците наблюдаваха, но не биваше да проявяват никаква дързост.

Според вести от Персия бейлербеят на Шехерезул избягал в укрепленията си, а 25 000 турци били разбити. В замяна на това бейлербеят на Ван на друго място нападнал и разбил персийците, но и от турците паднали много, така че те няма защо да се хвалят много с победата си. ...

Всички гръцки духовници се стремят само към пари.

При тях има различни начини да се доберат до пари: 1. От изповеди..., 2. Някои поръчват специална литургия за себе си, изпращат на свещеника си свещи, хляб, вино и пари, а той трябва да спомене името им с тези думи: „Не забравяй, о господи, Йоан, Петър и му прости всички грехове"... 3. Много гърци идват тук в Константинопол да си изкарват хляба и работят като кръчмари, готвачи, хлебари, бакали, амбулантни търговци. И когато някой от тях се разболее тежко, повиква духовника си, поверява му парите си — 300—400—500 дуката — с условие, като оздравее, да му ги върне. Ако умре, да отслужи литургия за него и си вземе полагаемото от тях, останалото обаче да изпрати по верни хора у дома му на родителите, родните или др. Когато умре, свещеникът отслужва 40 пъти литургия за него и задържа поголямата част от оставените на съхранение пари за себе си, а останалите изпраща на родните на починалия. ...

На 30-и дадох 2 талера за Манасий* хрониста и 1 талер за непълните Orationes и слова на Григорий*.

Април

На 1-и рано сутринта г. Фолкард с един чауш замина с пощата и с писмо от пашата до господата в Рагуза поради следните причини: споменатите господа трябвало да помогнат, за да се изплатят осемте хиляди талера на моя милостив господар, които той бе заел на банкрутиралия Бабали. ...

Моят милостив господар каза днес [4-и] по време на вечеря, че молдавският войвода Иван*, който изгонил Петър и бил заловен от бейлербейовете на Силистрия* и Никомедия, умрял от смъртоносните си рани в главата, които получил по пътя, когато искали да го докарат тук. Иначе тук щяха да го окачат на ченгела.

Дойде вест, че Ханс Хинфелдер от Франкфурт, роб на санджакбея на Тесалоник, който беше избягал преди една година, когато господарят му заминал с Улудж Али, бил отново заловен в София и там умрял. Някои казват, че сам посегнал на живота си. ...

Днес [5-и] прекараха покрай нас 45 молдавци с вериги, само бедни селяни, които носеха 18 глави. Техният

господар [молдавският войвода Иван], който нахлул, за да изгони Петър, умрял по пътя. Отпред един биеше тъпан. Пленниците бяха всичко 200. ...

На 8-и преписах донесението на Амброзий Диак, пленник християнин, което измолих от един турчин: как Али бей пленил живи 107 християни и 8 посякъл. Нашите от своя страна пленили брата на Али бей — Малкоч — и 10 спахии. ...

Днес също [10-и] пристигна вест, че Арабахмат*, бейлербей на Кипър, бил удушен и насечен на малки парченца от войниците си. Съвсем разкъсаните му и нарязани дрехи Мехмед паша занесе у дома си и каза: „Бог да му дари опрощение! Какво е трябвало да понесе!“ ... В Кипър той се отнасял зле и биел жестоко не само християните, но и турците; не плащал също на войниците и освен това ги карал и да работят. Заради това те направили заговор и така го насекли, че трябвало да го събират на парчета.

Миналата нощ край къщата на Зигомала убиха един францискански монах и неговия послушник. ...

На 12-и Ханс Райш от Масенбах при Хайлброн, пленен преди 18 години на остров Зерби* и сега освободен, ми разказа, че когато турците получат пленен християнин и той служи един месец, дават му писмо, че например след 14—15 и т. н. години ще го освободят. Пленникът трябва да пази добре писмото, за да не го загуби, защото така господарят няма право да го продава. Иначе той ще отиде с писмото си пред съдията и ще го покаже. Но ако няма писмо за пред съдията или го е загубил, господарят му може да го продаде, когато и на когото иска. Също така когато някой турчин получи пленник, гледа как да вземе нещо от дрехите му, да отреже дори само парченце от ризата му или нещо друго, което прибира грижливо. Ако случайно пленникът му избяга, прави му с това магия да се върне. Или повиква двама-трима попове, които вземат едно дълго въже, навързват го цялото на възли и колкото пъти правят възел, изричат някакви думи и след това пъхат въжето под покрив — така беглецът трябвало да се върне. ... Когато обаче такъв християнин си е отслужил и има писмо за освобождаване, съществува истинска опасност за живота му. Защото турците избиват много от тях, щом забележат, че искат да си заминат от стра-

ната и да се върнат в християнския свят. Тогава няма кой да се застъпи за тях — старият им господар вече не се интересува от тях — той би искал да му служат до края на живота си.

Защото турците са безделен, несръчен народ от Азия — не искат или не могат да работят, а всичката им работа вършат християните, които трябва да работят едва ли не денонощно, за да изхранят господарите си и цялата домашна прислуга, и при това ги бият жестоко...

Днес [13-и] дойде вест, че татарите отново нахлули в Полша и, както татарските пратеници сами казват, отвлекли 100 000 души — жени и деца, младо и старо, всичко опустошили и изгорили. ...

Веднага на следния ден, 14-и, пристигна полякът Кристоф с 14 или 15 придружители и се оплака на пашата от това страхотно опустошение, извършено от татарите Какъв отговор ще получи, може лесно да се предугади, защото пашата едва вчера даде подаръци на татарите. ...

Щом търговците на хора тук и другаде чуха за това нападение, веднага се отправиха за Кафа, защото пленниците ги откарват там; там ги купуват, довеждат ги тук, в Трапезунд, Арзрум, Понтус* и другаде и отново ги продават. ...

На 17-и започнаха да разпродават нещата на Михаил Кантакузин под открито небе. ...

На 20-и Али ага по молба на моя милостив господар изпрати у дома ни една кошница, пълна с книги на Кантакузин, между тях имаше четири библии... Моят милостив господар предполагаше, че може да има ръкописни книги, които още не са отпечатвани, но нямаше нищо освен 16 екземпляра на евангелието, псалтира с кратко обяснение на църковните отци... и Слова на Златоуст...

[На 30-и Теодосий] ми разказа каква е причината техните владици да нямат жени. Когато преди много години имали жени, тогава държали и слуги и слугини и сред тях имало много блудство, забременяване на слугините и убийства на деца. Когато за това узнали другите свети владици, свикали събор* и решили, че отсега нататък владиците не трябва да имат жени, за да не трябва да държат също и слуги и слугини, като ка-

зали: „Нима е нужно да имат жени и прислуга? Те трябва да служат на бога и да се отказват от този земен свят."

Като му казах какво зло е причинила тази забрана за женитба на свещениците в Германия, той отвърна: „Целомъдрие е да се задоволяваш с една жена."

През месец април тук идват на групи няколко хиляди българи, за да карат на султана и пашата ечемик за конете, да ги пазят на полето, да косят сено и да вършат друга подобна работа.

Май

... На 2-и сутринта рано пристигна кораб с пленени поляци — жени, деца и неомъжени младежи — от Кафа, за да ги продават...

Днес [3-и] полският пратеник Кристоф Джиржек заедно с един чауш от Портата замина с пощата за Полша. Има заповед да доведе живи избягалите там молдавски князе Константин и Иван или да донесе главите им, като за това му съдействува крал Стефан. ...

По повод на поздравите на седмоградския пратеник Петър пашата даде да се разбере, че ние от наша страна не трябва да се тревожим относно неговите искания: на войводата там вече било строго заповядано да се въздържа по отношение на земите и подвластните на негово величество нашия император. Защото е добре известно, че сегашният войвода, както и неговият брат преди искаха от султана само да им разреши да присъединят другата част от Унгария, тъй като унгарските господари били съвсем благосклонни към тях. ...

През тази 1578 година сам патриархът с най-видните си патриаршески и други служители — около 40 души, и също с толкова, а дори и с повече коне (защото той трябва да води със себе си почти цялото си домакинство) замина за онези черкви, които наричат δνλίΧα; т. е. западни земи, това са сега Тракия, Македония, Тесалия, Ахайя, Пелопонес, Епир и др. През идната 79-а година ще изпрати своите събирачи в Понтус, под което се разбира България, Мизия, Сърбия, Дакия, Влашко, Молдава и всички съседни земи край Евксинско море, в Азия и Европа, Трапезунд и др. През следващата

80-а година ще ги изпрати по островите от Константинопол до Аталия*, между които се разбират и азиатските столици Бурса, Зизикус, Смирна, Ефесус и др. ...

Днес [8-и] моят милостив господар подари на сина на Мехмед паша едно красиво малко конче — такова в Константинопол няма.

На 9-и часовникарят от Вюрцбург, Мустафа бей, ми каза: „Турците почитат своя император много повече, отколкото ние християните своя. Турците са също много по-богоязливи от християните. Когато турският император потегля на война, всеки му пожелава щастие, дълъг живот и победа срещу неверниците (така наричат християните). Той обаче често чувал със собствените си уши, докато служел още на император Фердинанд, че неговите войници му пожелавали всичко лошо и да го вземе дяволът, понеже не им плащал. На императрицата викали блудница. Когато проповедникът им проповядвал, войниците стояли и казвали: „Попе, лъжеш, мошенико. С голямо удоволствие бих ти пуснал един куршум в главата.“ Ругаят всички тайнства, сами посягат един на друг, безбожни са, необуздани и мръсни. Турците обаче са напълно богобоязливи, молят се усърдно, от тях не се чува проклятие нито срещу техния бог, нито срещу техния император или свещениците. Те са покорни и за султана си се хвърлят в огъня, чисти са и се мият както по време на война, така и у дома си и т. н. Заради това и имат щастие, а християните нямат. ...

Днес трима поляци се поеврейчиха тук и ги обрязаха. Единият е благородник и доведе със себе си едно момче на 9 години. Другият беше руски поп. Заявиха, че намират еврейската вяра за най-добрата. Благородникът заедно с домочадието си вече от пет години изповядвал еврейската вяра, но когато господарят му, войводата, узнал, искал да го изгорят, но той избягал и дошъл тук. ...

Днес [10-и] и от няколко дни насам се продават много пленени от татарите поляци и руси. В по-голямата си част те са селяни — деца, жени, много момчета и момиченца, девойки, а стари почти няма. Красивите девойки и момчета веднага ги разграбиха. Много препратиха и в Азия, към Трапезунд и другаде и там ги продават. Старият евреин Абрахам купи една жена за 50 дуката. Самият крал на Полша при това нападение

е трябвало да бяга от Варшава в Краков. И никой човек не може да си представи, че са докарали тук толкова много пленници наведнъж. Като овци ги карат на купчини по 40—50--60 и повече в безистена и кервансарая, за да ги продават." ...

Днес [16-и] пред портата ни при мен дойде Доминик или Томас Мосбах от Тюбинген — от 25 години е пленник. ...

Андроник Кантакузин получи отново тукашната къща на баща си за 3000 дуката, която е построена за не по-малко от 15 000, благодарение на помощта и застъпничеството на Мехмед паша... Той има също надежда да получи по този начин и палата в Ахило. ...

В съкровището на султана постъпиха от неговите имоти (които продадоха на безценица — за по-малко от една трета от стойността им) заедно със сухите пари, сребърните и златните съдове, каквито имаше в изобилие (без да се считат украшенията, скъпоценните камъни и перлите, които отчасти потулиха, отчасти получи султанът), за около 60 000 дуката.

На 17-и бях в затвора на султана при арсенала. Обграден е наоколо със стена. Горната стена към сушата има ходник, където през цялата нощ пази стража, за да не бягат робите. Вътре между стените има голямо място, където затворниците изработват платна и други неща за галерите.

Там има две сгради. В едната са болните..., но много от тях само се преструват на болни и подаряват на писаря нещо, за да ги освободи от работа, за да могат да изработят нещо за себе си. Имат си също собствен параклис..., където един пленен монах им чете литургия на всички празнични и неделни дни. ... Всеки месец плащат на затворниците — по 15, понякога по 30 аспри, от които всеки трябва да отделя на монаха една аспра... На всеки дават също малко вино и хляб. Иначе сградата е направена като плевня. Отпред се намират ранените затворници. В другата сграда са здравите — множество, около две хиляди. ... Който има пари, той яде, пие, играе и т. н.

Най-много пленени роби има адмиралът Улудж Али — около седем-осем хиляди, които е заловил по море, а много е довел и от Алжир. Султанът има най-много четири хиляди, а Мехмед паша — 1500 или 2000.

Почти всяка година на Улудж Али му избягват различни пленници с каици, каквито понякога успяват да вземат, или се крият няколко седмици при някой християнин, докато им порасте отново коса и брада (защото в затворите им бръснат до голо цялата коса заради гадините), обличат си други дрехи и се измъкват

Днес в безистена видях да продават бедните пленени поляци и руси — много млади момчета, момиченца и жени. Купувачът им оглежда и опипва почти всички части на тялото — като месар или касапин. Цената им е според лицето — 25—50 и повече дуката. ...

На 18-и моят милостив господар се сбогува с турския султан и както е обичайно, го угостиха заедно с неговите хора в Дивана. След яденето потурчиха един персиец... При отричането си този персиец не трябваше да вдига палеца си, както е обичайно при потурчването на християнин, защото те имат една вяра — и едните, и другите вярват, че има един бог и Мохамед е неговият пророк. След това му съблякоха дрехите и му облякоха златотъкани, а вместо персийската чалма с рог му наложиха красива турска чалма, която навиха едва в негово присъствие. Старата [чалма] нашата подари на моя милостив господар. ... След това ни отведоха — моя милостив господар и нас петимата, облечени в турски дрехи, да чакаме на обикновеното място. ...

На 21-и гърците празнуваха деня на Константин в черквата в квартала на караманлиите, недалеч от Седемте кули. ... Преди, по време на литургията и след нея пред черковната врата играха момци — по 8—10 и повече души заедно, хванати за ръце, в редица или на колело, като правеха една стъпка след друга, една — напред, една — назад. И това танцуване продължи няколко часа, а музиканти нямат, само един запява пръв, а всички други след него, което звучи много чудно. При това зрителите често се смееха на висок глас — такива хубави шеги и смешки пееха. ...

Днес Хаим евреинът ми разказа, че птицата щраус мътела яйцата си само чрез постоянно съзерцаване. Не лягала върху тях, а стояла и седяла срещу тях и ги гледала така упорито и усърдно, докато ги измъти по силата на това неподвижно наблюдаване. Заради това и евреите в някои от своите синагоги окачвали щраусови

яйца за очите на този, който изпълнява обикновената молитва, за да му напомнят, че не трябва да мисли за нищо друго освен за молитвата, също както щраусът не отвръща поглед от яйцата, докато ги измъти. ...

На 22-и поздравих с добре дошъл патриарха и му предадох изпратеното от нашите господа — канцлера д-р Андрее и г. Крузиус, часовниче, и той не можеше да се начуди на изкусната му изработка. Между другото го помолих за отговор на Вюртембергското послание. Той се извини, че поради възникналите по време на пътуването му работи не можал да отговори, но ще го направи в най-скоро време. ...

Патриархът изпрати на Мехмед паша подаръци за над 250 дуката, за да го омилостиви и получи неговата защита срещу стария патриарх. На това пашата казал: „Аз го обичам дори и нищо да не ми беше пратил."

На 23-и патриархът лично, придружен от около 30 души — свещеници, митрополити, владици и други патриаршески служители, както и от най-видните миряни, отиде при пашата. Когато обаче искал да влезе при него с четирима митрополити, пашата наредил да му кажат, че той иска да говори насаме с него. Приел го много любезно и говорил за смъртта на Кантакузин, като му се оплакал, че го обесили без негово знание. Накрая обещал на патриарха всякаква помощ против неговия предшественик Митрофан. ...

Патриархът ми каза, че в Ахило продали от книгите на Кантакузин „Обяснение на целия стар завет" за 25 талера. ...

На 29-и моят милостив господар се сбогува с пашата. Вчера през нощта пашата наредил да му скроят дрехи от златотъкан плат и да бъдат готови за днес. Като влезе в къщата на пашата, веднага му ги облякоха. ...

На 30-и се сбогувах с патриарха, който ми заръча да му пиша често. Той щял да ми отговаря веднага. Пожела на всички ни хилядократно щастие и благополучие. Даде ми писма до нашите господа — г. канцлера д-р Андрее, г. д-р Хербранд, г. д-р Озиандер и г. Крузиус — едно общо до всички и за всеки поотделно. Накрая ми даде и едно за г. д-р Хитреус и обеща скоро да отговори подробно на писмото на вюртембергските теолози. На господин канцлера д-р Андрее изпрати чер-

вена хиоска покривка, която в Хиос струва 30 талера, а на всеки от другите господа — по една кърпа. На г. канцлера и г. Крузиус като поздрав изпрати отделно една стомничка с подпечатана пръст. На мен също подари една кърпа, а неговият племенник ми даде кесия за пари. Протонотариусът изпрати като поздрав на г. Крузиус една кесия, изработена в Атина, и 70 парченца подпечатана пръст. ...

Щом се завърна от пътуването си, патриархът веднага започна да преговаря със стария патриарх Митрофан, като изпрати при него митрополита на Филипополи с молба да не тревожи и помрачава повече църквата. Йеремия му предоставял избор: да му даде целия остров Митилин, където имало двама митрополити и годишно ще получава 500 дуката, или митрополията на Меленико*, или митрополията на Лариса, от които може да събира също толкова, само занапред да ги оставел на спокойствие. Митрофан искал да вземе една от двете митрополии, но при условие, че Йеремия му плати обещаните 300 дуката годишно за изминалите 6 години, следователно 1800 дуката... А Йеремия казал: „Не мога да ти дам парите, които искаш от мен, защото ги нямам. А и не искам да ти ги дам, защото не мога да ограбвам църквата и да давам пари на този, който щом ги вземе, ще ги подари на турците, за да тревожи отново църквата.“ Тъй като Йеремия не иска да даде на Митрофан парите за шестте години, то и той не желае да приеме никоя митрополия.

Юни

На 2-и патриархът посвети Методий, проповедник в патриаршеската черква, за митрополит на Меленик, град недалеч от Тесалоник... След като всичко [ръкополагането и литургията] завърши, новият митрополит с черно палто от „ангелско* семе“ на червени и бели ивици като на патриарха излезе от черквата и седна на един камък. Всички отиваха при него, целуваха му ръка и му пожелаваха щастие, което и аз, г. Швайгер и Ханивалд направихме, понеже той е мой много добър приятел. ...

Този ден [3-и] вечерта г. фон Зинцендорф, новият

посланик, даде прощална гощавка на моя милостив господар, на френския граф, на г. Ауер, г. Бартенхойзер и на мен. При това моят милостив господар нареди да поднесат три вида силни вина, които венецианският байло му беше подарил за из пътя — едното беше чист, неподправен мискет от Кандия, а г. фон Зинцендорф поднесе превъзходно австрийско вино, което беше донесъл със себе си.

На 4-и сутринта в три часа потеглихме от Константинопол. ...

На 6-и пристигнахме в Селибрия или Селимбрия... и отседнахме край града в едно голямо пазарище, където има джамия и странноприемница, в която живеят почти само турци. И тъй като беше тъкмо техният празник, видях ги как изпълняват молитвата си... Като ги гледахме, те негодуваха силно срещу нас и ни ругаеха и пъдеха. Други обаче ни съжаляваха и казваха, че и ние трябва да станем мюсюлмани, защото тяхната вяра била правата. Вдигаха единия си пръст и искаха и ние да вдигнем нашите, викаха ни да влезем вътре за молитва и да правим като тях.

На всички места има много турски попове и ученици, които са зли и се отнасят много по-враждебно с нас, отколкото обикновените турци. Тук един пленен унгарец, който бил освободен, дойде при моя милостив господар. ...

На 8-и рано потеглихме за Чурли*. Срещнахме турски коли с пленени момчета, жени и няколко мъже, някои от които заловени преди две-три години; имаха големи окови на двата крака и вериги около врата. ...

След вечеря докараха пак няколко турски коли с пленени унгарци, от които около 30 бяха силни мъже и седяха по петима или шестима в една кола. Нашият чауш каза, че двама от пленниците се освободили от оковите, убили един турчин, ранили няколко и освободили 8 души от своите. ...

На 11-и рано потеглихме към Адрианопол... Адрианопол сам по себе си не е голям, обграден е със стена, която има кули и зъбери както в Константинопол, лежи съвсем на равно и в него живеят почти само гърци. Има също и много турци и евреи, много турски черкви и безистени, много плодородни дървета и градини и две реки. Едната част от града е без стени,

но е почти два пъти по-голяма от другия стар или истински град със стени; турците са я построили едва след завладяването на града. Над едната река султанът има хубав сарай, т. е. дворец, сред много плодородни дървета, като в гора.

На 12-и рано сутринта флорентинското пратеничество дойде при моя милостив господар. Амбасадорът, т. е. посланикът, е млад мъж, който преди, когато разбиха турската армия, бил пленен и роб в Константинопол. Със себе си води четирима малтийски рицари — всички със златни вериги и кадифени дрехи. Сред тях има един служител на великия херцог, който неотдавна се е завърнал от Западна Индия* и разказва чудеса — каква огромна и прекрасна страна била. Мексико* лежало сред вода както Венеция и в света нямало подобно на него. Испанците въвели там своето богослужение, така че жителите вече не принасяли в жертва на своите идоли хора. Той ми показа един смарагд, малко по-малък от яйце.

Това пратеничество носи на турския султан подаръци — кадифета, коприни и златотъкани платове за над 100 000 дуката... И десет пленени еничари и спахии. Флорентинците изпращат подаръци, за да им разрешат да вършат обмен и търговия с Константинопол. С тях има и един байло, който ще остане в Галата както венецианският.

Днес видяхме също безистена и как продават вътре християните.

Митрополитската или главна черква е доста голяма и украсена с икони както другите. Сред тях има една голяма стара икона на Мария или на Светая светих. Тя е от една друга голяма черква, която сега турците са взели. Пред иконата постоянно гори кандило. В града има 15 черкви...

На 14-и рано разгледахме джамията на султан Селим — това е турската главна черква: в средата има кладенец, три галерии една над друга и горе в средата в три реда няколко хиляди кандила. Качихме се на една от четирите кули [минарета], всяка с три галерии и 250 стъпала, и отгоре можахме да обгърнем с поглед целия град. Сградата е извънредно голяма и разкошна..., строена от италиански роби. ...

След това при моя милостив господар дойде една

туркиня, доведе една унгарка на 50 и повече години и го помоли да я вземе със себе си, защото — накратко казано — тя искала да се върне пак при християните и не искала да стане мюсюлманка. Туркинята й даде освободително писмо, понеже служила прилежно. Моят милостив господар се съгласи.

Тук моят милостив господар върна обратно наетите за неговите неща 5 коли и 23 товарни коне в Константинопол и им плати над 58 талера. Вместо тях нае тук десет български каруци, като за всяка дава по 11 талера до Белград, без ядене и пиене — българите поминават с хляб и чесън и каквото друго получат. Всеки кара каруцата си с три коня един до друг, които нощем оставят да пасат трева спънати. За други разходи на ден отиват най-малко по 16 талера. . . .

Мустафа паша кюпрю*... се разделя на две части от един дълъг каменен мост над реката Мерич или на български Марица. В частта към Адрианопол Мустафа паша е построил джамия, кервансарай и други пристройки, много занаятчийски и търговски дюкяни (Institotum), всички покрити с олово. Там живеят само турци и ние останахме да пренощуваме. Оттатък реката и този дълъг мост, също построен от Мустафа, на когото е наречено селището, живеят само гърци и българи, които имат ниски малки колибки и продават доста хубаво вино.

От Адрианопол дотук е хубаво равно поле с жита и от двете страни приятна, но не висока планина. Под нея, край гореспоменатата река, има няколко хубави села едно след друго.

На 15-и пристигнахме в Харманли — малко лошо турско село, чиито къщи са покрити със суха трева. Има доста голям кервансарай, построен също от Мустафа паша, но както и другите — без спални.

Земята става малко по-неравна и през по-голямата част от пътя от Мустафа паша дотук е обрасла с храсталаци и хълмиста, но има и доста ниви.

По пътя насам в храсталаците срещнахме 70 клети пленени хървати, оковани заедно с вериги, също и няколко жени на коне. Един стар турчин яздеше след тях — всички те му принадлежаха и той ги продава когато и както може. Моят милостив господар и г. Ауер им подариха 70 талера.

На 16-и потеглихме сутринта в 12 [?] часа и по неприятен път сред храсти и шумаци, между високи планини, пристигнахме следобед в 1 часа в Семисче*, малко село с прости колибки на земята, покрити само със суха трева, в което живеят само българи. По пътя край един поток видяхме друго — там българските жени имат обичай, щом видят чужденци, да притичват на купчини от селото, като носят хляб, подобен на малък козунак, който наричат погачи и го продават на чужденците. Други носят мляко, месо, риба и каквото имат. Украсата им е: везба по ръкавите на ризите от груби червени копринени или вълнени конци, пръстите им — отрупани с пръстени, на ушите — аспри и халки, а около врата — също нанизи от аспри и сини камъчета.

Семисче лежи в красива приятна долина, през която тече рекичка, пълна с риба, и околността започва отново да става приятна и хубава. Извън селото има малка дървена черквица, която е изгоряла и само олтарът ѝ още стои — там кръщават децата и благославят браковете си; не могат да построят отново черквицата си. Техният свещеник е в друго село.

Вечерта един българин ми каза, че често един свещеник трябвало да обслужва 6—8—10 села и затова съседните села ходели заедно на литургия.

За кръщаване на едно дете трябвало да му дават най-малко 2—3 аспри, за благославяне на брак, когато невестата е мома — 12, когато е вдовица — 24 аспри, а на спахията или чауша, който има там тимар, също трябвало да дават най-малко 34 аспри за всяка сватба.

Простият човек се оплакваше много, че особено напоследък свещениците им държали строго да не встъпват във втори брак, нито след смъртта на първия съпруг да се омъжват повторно. И ако някой вдовец или вдовица направи това без знание и съгласие на свещеника, наказвали ги да платят много пари. Ако някой поиска от него разрешение, пак трябвало да дава пари, а и той неохотно разрешавал. В Константинопол не държали много на това, но отхвърляли решително третия брак. Ето защо видяхме в това село още млади жени, които от 30 години вече били вдовици, защото се женят на 12 —13 години.

Казват, че не знаели какво прави свещеникът по време на литургия. Не ги учел нито „Отче наш“, нито 10-те божи заповеди, нито нещо друго, така че между 1000 души нито един не ги знаел. Знаели само, че са християни. За постите обаче държал много строго — не трябвало да ядат месо през забраненото време.

Когато някой умре, пак трябвало да се дават пари на свещеника. Вземали също от имуществото на починалия, в зависимост от състоянието му — по 5—6—8 талера и след като достатъчно го оплачат, изяждали тези пари заедно и се развеселявали отново.

По време на най-важните си пости след литургия също се събирали, веселели се, възхвалявали бога и неговите светии, чиято памет празнували. Особено много почитат Мария и своя патрон св. Никола.

Обработват само толкова земя, колкото да могат да се изхранят и да имат насъщния хляб, но отглеждат много добитък — крави и волове, защото имат извънредно добра паша, ръж, пшеница, ечемик и др.

Нашите хора ловиха тук риба.

На 17-и пътувахме цели 4 мили до Конуш, турско село. Сутринта потеглихме преди 3 часа и стигнахме там едва след обед в 3 часа.

От Семисче дотук страната е чудно красива и плодородна, в по-голямата част равна, с малки долини, чернозем и много ниви, но повечето запустели, защото не ги обработват. Казаха, че дори и да обработват много земя, турците пак ще им вземат всичко, заради това работят само за насъщния хляб и засяват само толкова, колкото да изкарат годината. Наред с това отглеждат много добитък. Пътьом минахме край две български села: Каяли* и Папазли, край които тече голям поток.

Този дневен преход беше сред хубава и приятна равнина — над 3 мили дълга и широка и от двете страни с високи планини. Тук отляво започват твърде високи планини, които разделят Македония* от една част на Тракия* и България. Отдясно има друга висока планина и долу тече река Марица. В средата между тези две високи планини има пак хубава равнина и малко хълмове. В Папазли има хубави лозя.

Конуш е малко турско село без християни. Над рекичката има странноприемница, покрита с олово, до нея джамия, т. е. черква, с широк преден двор и в него

приятна студена чешма и една колибка, закъдето се слиза едно стъпало надолу. При джамията раздават на пътниците и бедните ориз и хляб. Нашите хора левиха тук раци.

На 18-и сутринта тръгнахме в 3 часа и в 10 часа пристигнахме във Филипополи — 3 мили път. Пътят дотам е приятен и равен, има много овощни дървета, много хубави рекички, особено река Марица, която е доста широка и край нея има много села.

Градът е твърде голям, разположен е почти в кръг и няма стени. Къщите на турците и гърците са прости и ниски както в Константинопол. На изток има 7 хълма*, а наоколо — прекрасна равнина. Трите най-големи хълма изглежда някога са били обградени със стена, тъй като още има части от нея. Към изток има още една врата — изглежда е бил малък укрепен град. На първия хълм още се вижда една цистерна и една срутена стена, която трябва да е обграждала най-важната част от замъка. Оттук надолу има чудно красив изглед към равното поле и река Марица. Този и вторият хълм са разделени от една долина, където живеят предимно гърци. На втория хълм има скали, по които още се намират следи от куршуми. В едната скала е издялан престол срещу Македонската* планина, на който сигурно са седели царете Филип и Александър заради прекрасната гледка. Защото оттам се разкриват красивата зелена равнина, градините и нивите чак до високите планини, от които изтичат безброй извори и потоци. От един от тези извори, много пълноводен, Филип бил довел вода до хълмовете в града, тъй като само на единия от тях имало вода. В подножието на другия хълм има много стар гръцки параклис и вътре няколко картини с издраскани лица, също и олтар, чиито крила и пиедестал са разбити. Там лежи и един камък с гръцки надпис, чиято първа дума е Αγαζή, а другите са отчасти изчегъртани, отчасти заличени от старост. На третия хълм има също стара гръцка черквица, на която са изрисувани св. Елефтери и други, а вътре е изрисувана цяла гръцка процесия или шествие: един носи на главата си хляб, увит в платно, друг върви пред него с восъчни свещи, двама други носят два кръгли плоски подноса, четвъртият — потир, покрит с кърпичка, петият — кадилница. На всички е написано нещо: на юг —

бог Саваот, на изток — „свети, свети, свети“, на север — друго. В подножието на този хълм е митрополията или главната черква. Отидохме там с г. Якоб Райнер, г. Ахил, французина, и М. Георг, часовникаря. Митрополитът беше в Константинопол, но неговият нотариус ни показа всичко. Най-напред посетихме споменатата главна черква, наречена на Св. Марина. Но там няма какво да се види повече, отколкото в другите гръцки черкви. Той ни каза, че тук имало осем черкви: 1. „Св. Марина“, чиято светица е изрисувана край черковните врати; 2. „Светая светих“; 3. „Св. Константин“; 4. „Св. Георги“; 5. „Исус Христос“; 6. „Св. Никола“; 7. „Св. Архангел Михаил“; 8. „Св. Димитър“. Към тях обаче се числят само митрополитът и трима свещеници, които изпълняват църковната служба ту в едната, ту в другата черква, но най-често в главната, а след това в черквата, която носи името на светеца, чийто празник е този ден.

Жилището на митрополита е разкошно и красиво, обградено със стена. То гледа към Македонската планина, а сред стените има хубава градина, хубави, приятни стаи и една дълга зала с окачена рибарска мрежа към планината. В неговата лична стая не видях книги, но чудно красиви икони, особено на Исус Христос на кръста и други, които той сам рисува. До нея е стаята на нотариуса, но и в нея няма и следа от книги, а само различни оръжия, каквито един военен трябва да има: копия, ками, саби, лъкове и др. Нотариусът ни даде да пием ракия. Защото гърците, турците и селяните имат обичай сутрин рано да пият ракия. Помолих го да ми напише или даде написани само своето име и името на митрополита, но той сигурно може да пише колкото горепоменатия митрополит [на Адрианопол], заради това заповяда на послушника си, който също толкова знаеше — това може да се види в споменика ми.

На четвъртия хълм не се вижда нищо. На петия има две гробници една до друга, под земята, със сводове от печени тухли — напомниха ми двойната пещера на Авраам*. Отторе има чешма и параклисче, т. е. Coepaculum, на някакъв турчин. Шестият хълм е малък и долу срещу планината в една скала има изкопани правоъгълни ями. На седмия има също чешма и гробница, която, както и горните две, трябва да са на велики господари. Зад този хълм, през моста, султанът има гради-

на и големи обори за камили. В целия град има само 250 християни, но поради хубавото разположение на селището има много турски къщи.

Източно от града има хиляди доста високи могили, насипани от човешка ръка. За тях хората разправят, че тук ставали много сражения и където паднел виден вожд или храбър герой, войската му издигала за спомен такава могила.

Към Македонските планини откъм града има много лозя. Над река Марица има дълъг дървен мост край нашия кервансарай, до който е турската черква, построена от един велик кадия, т. е. главен съдия. Край нея всяка вечер раздават на бедните, също и на всички ходжи и ученици или талисмани*, каквито там има много, милостиня — ориз, ечемик и хляб. До тази джамия има и турски манастир, в който учениците имат свои килийки. Тук живеят и няколко рагузанци, които ни подариха салата и други неща, а моят господар ги покани на гости. Моят милостив господар си купи тук един кон за 102 талера. Около града е малко блатисто.

На 19-и вечерта потеглихме от Филипополи и сутринта в 7 или 8 часа пристигнахме в Тартарбазарджик*. Дотам пътят е хубав, равен и има хубави ниви. Минахме през една малка рекичка, вдясно от която има малка гора. Там стояха около 40 албански турци на коне и нападнаха двама от нашите коняри, които се бяха забавили малко, но като извикаха за помощ, нашите изтичаха назад и те ги оставиха. Носеха копия и малки кавалерийски пики. Отиваха след Мустафа паша в Персия — от това [т. е. от войната срещу Персия] ние всеки случай имахме голяма полза.

Тартарбазарджик означава малкият пазар на татарите, защото „базар“ е пазар или голям площад, а „джик“ означава малък. Той е голямо пазарище или селище, разположено на 3 големи мили от Филипополи. Има малко бакалнички или търговски дюкяни, повечето от които стоят празни. Там има само 30 християнски жилища и хората нямат черква, нито свещеник — трябва да водят свещеник от Филипополи или другаде, когато има деца за кръщаване или бракове за благославяне.

На 20-и отпътувахме вечерта, защото недалеч от селището, където има много градини, сред които са жи-

лищата на турците, се счупи на парчета едно колело на г. Ауер и докато донесат друго, трябваше дълго да чакаме. Само след 2 или 3 часа се счупи още едно колело, което трябваше да връзваме с въжета. Най-хубавото беше, че пътувахме през равнина, цялата с ниви и лозя. Тук почти свършва равната, красива долина, която започва дълго преди Филипополи и е затворена от двете прочути високи планини. Има обаче още хубави, приятни лъки, градини и поточе след поточе, също и едно или три села. Към запад започва планината, през която трябваше да вървим няколко часа. Има малко лозя и само ниски храсталаци. Горе високо между две планини има едно българско село, в което не живеят никакви турци, а само християни. Там пред [селото] има стари зидове*, където българският деспот Новак* имал свое седалище. И това място е също като ключ и врата* за България и граница на страната Тракия. Турците го наричат Асаржук*, българите — Ведрено*, т. е.: което постоянно е на вятър. Както споменах, то лежи между две високи планини и има един свещеник, който притежава библията на склавонски* или илирийски език, трима дякони и четири черкви: 1. „Възкресение Христово“, 2. „Възнесение на св. Илия“, 3. „Св. Георги“, в която аз ходих, е дървена сграда, сглобена от дълги греди във формата на гръцките черкви; има две части: светилището или олтарът, където свещеникът чете литургия, и външна част с иконостас, на който са изрисувани 12-те апостоли (чиито имена са написани отгоре с хърватски букви), Христос, Благовещение, Св. Георги и някои други; 4. „Св. Тома“.

Това село, също както и други в България, спадат под митрополита на Пекио* и повечето им свещеници учат в София, където имат хърватско* училище.

Когато свещеникът кръщава дете, бащата и кръстникът (може да бъде само един, и то мъж) трябва да дадат по 2 аспри на свещеника.

Вечернята им е също както на гърците. Богослужението изпълняват на хърватски* език (от който обикновените хора не разбират всичко) всяка неделя в определена черква. Обикновените хора знаят само „Отче наш“ и вярват на своя език (както ми разказа един българин в присъствието на г. Ауер, който тогава ми беше преводач), но 10-те [божи] заповеди не знаят.

Бедните хора ежедневно биват изтезавани от преминаващите, на които трябва да донасят сено, ечемик и друго, а турците едва им плащат половината. Отначало не искат нищо да дадат, докато не ги наругаят и ударят, защото не се доверяват. Имат сред тях един надзирател, когото турците наричат кехая или интендант. Той трябва да набавя за всеки, който идва, сено, трева и ечемик за конете и хляб и друго необходимо — за хората. Нощем селяните трябва да вардят пред странноприемниците товарите на пътуващите, денем един от тях трябва непрекъснато да язди напред, да показва пътя и да казва къде има добри или лоши пътища, а където пътят е лош, трябва да вървят заедно с тях и да придържат колите и каруците. Това трябва да вършат и всички други християни. Чаушът им взема залог — дреха, ловджийски нож, мотика, секира, тепсия за храна или друга покъщнина, за да се грижат за този или онзи. Който не дойде или избяга — загубва залога си. Много го изоставят и избягват. Робски народ са — не вършат нищо, докато не ги ударят и набият, след това тичат и носят каквото поискаш, но преди това не изпълняват нищо. Заради това и чаушите или другите турци удрят здравата. Знаят ли обаче със сигурност, че ще спечелят пари, изнасят за продан на чужденците и пътниците хляб [погачи], сирене, кисело мляко, понякога и свинско месо (защото отглеждат много свине). Тук във Ведрено видяхме за пръв път ягоди. В Константинопол има само в градината на султана. Вечерта българските работници между двете планини пяха весело и хорово едни срещу други и преди да свърши едната партия, започваше другата...

Моят милостив господар ми даде да прочета препис от императорския декрет, който получи тук [с вестта от Виена]. Според него лутеранските пастори вече не могат да проповядват във Виена...

На 22-и сутринта от Ведрено пътувахме през висока планина само през гори. Като се изкачихме горе, видяхме под нас твърде дълга долина, покрита с голяма гъста мъгла като облак, а горе при нас беше съвсем светло...

Междувременно пристигнахме, след като изминахме три големи мили, до Кашидервент*, българско християнско село, където към долината, лежаща между

двете високи планини, видях висока порта, изградена от печени тухли, а долу основите ѝ от големи каменни блокове. Там закусихме и пътувахме до Ихтимон* или Хихтимон, малко пазарище, където живеят повечето турци и малко българи, които също нямат църква. Отседнахме в една турска църква [имарет*], където раздават на бедните и чужденците, които отиват там, чорба, т. е. ориз, и хляб.

На 23-и сутринта в 3 часа потеглихме от Ихтиман. Пътувахме през равна, приятна долина, от двете страни с лозя, но тя скоро свърши и навлязохме в тясна долина сред гори, после отново сред равни ниви и пристигнахме в едно българско село — Алаклисе* или Аласиаклис. Закусихме горе в селото при един кладенец. Християните там имат хубава църква, покрита с шинди, но тъй като свещеникът беше в София, не можах да вляза вътре. Хората имат хубаво вино, много говеда и свине.

Оттам пътувахме през равно поле до една открита беседка със зелена чалма, под която е погребан някакъв емир, т. е. от рода на Мохамед, който бил убит там. Край гроба седеше един беден човек и молеше преминаващите за милостиня. Оттам пътувахме през храсталаци, където на две места срещнахме пазачи*, които биеха тъпан и танцуваха. Те са определени за това, ако някога разбойници нападнат пътниците, незабавно да съобщят в съседните села. Скоро стигнахме пак чудно красива, дълга и широка равнина, където има ниви, ливади и отлични пасища за добитъка и много села близко едно до друго, след което видяхме и града София, но поради голямата горещина не можахме да влезем, а останахме да преспим в Казиджам*, на 3 мили от Ихтиман. То е малко българско село и принадлежи на един чауш, в чието имение се разположихме. Също като благородническо владение е, вътре има голям, широк двор с голяма конюшня. Има също много крави, волове, коне, млади жребчета и кончета, а до двора красива градина и вътре къща, в която живеят жените му. В това село има и няколко еничари. Християните имат църквичка извън селото, на един хълм.

На 24-и почти на разсъмване изминахме 2 мили до София през приятни, хубави ниви и ливади и от двете страни течаха много поточета. Градът е открито сели-

ще, твърде голям, къщите покрити със сини шинди. Там живеят много рагузанци и над 300 евреи, които си имат свои немски, италиански и гръцки синагоги, но повечето говорят немски. Имат много пленени християни, особено жени, които също поевреичват.

На 20-и [25-и] бях с нашия Йохим, закупчика, при митрополита. Той е фин, любезен човек, по външност прилича на патриарха. Главната му църква е „Св. Марина", засводена и цялата изрисувана, иконите са подновени. При вратата на олтара в един ковчег лежи тялото на Св. Стефан*, който е бил български цар и трябвало да стане монах. Ръцете му са открити, но лицето и останалата част от тялото са покрити. На гърдите му е поставена паничка, в която хората, които го гледат, оставят аспри. До нея гори свещ. В тази църква има българско училище. В града има още едно училище, където учат момичетата да четат. Гръцки училища нямат, а от тези две училища излизат повечето български свещеници. Българите и гърците тук ходят в една църква, защото имат еднакво богослужение. Когато присъствуват много българи, литургията се чете на български. До нашата къща стои една висока кръгла кула, която българите преди 40 години са имали още за своя църква, но турците са им я взели и направили от нея джамия, т. е. турска църква. Тук има както 12 свещеници, така и 12 църкви*: 1. Споменатата главна или катедрална църква „Св. Марина", три църкви „Св. Никола", две — „Св. Параскева", ... 7. „Кириаки" — на „Господ Христос" или църква на господа, 8. „Св. Архангел", 9. „Възнесение", 10. „Всех светих", 11. „Св. Йоан, предтеча на Христа", 12. „Св. Лука". Към този митрополит спадат над 300 села или църкви. Тук има също малък безистен, където получих 21 езически пфенига*.

Днес потеглихме от София вечерта заради хладината, но веднага стана задушно, изви се силен вятър и страшни светкавици, след което заваля. Светкавиците ни бяха добре дошли, иначе нямаше да можем да видим нищо. Пътят беше сравнително равен през обработени и необработени ниви.

На 27-и по обед стигнахме Драгоманли* — това означава преводач — малко българско село на малка планина, на 5 мили от София. Там не живеят турци. Принадлежи на Мехмед паша. Горе в селото има хубав кла-

денец, а на съседната планина — черква на името на св. Георги, изградена от камък и покрита с дърво. Пред олтара има няколко икони: две на св. Георги, възнесението на Илия, св. Никола (тези три икони намирах и във всички други български черкви), Мария с детенцето Исус, на олтарните двери — благовещението, Архангел Михаил, Христос на кръста и др. В олтара има каменен престол, а отляво — друг по-малък. На него поставят потира и свещеникът изяжда или изпива остатъците от причастието. Потирът тук е дървен, в него е оставена малка гъбичка, с която [свещеникът] го подсушава. Има и една месингова лъжичка, за да поднася на хората причастието от потира. Върху престола стои и един железен четириножник, който поставят върху дървената тепсия, на която оставят хляба по време на литургия, за да лежи отдолу, и накрая две нечисти салфетки или кърпички, с които си бършат устата, като приемат причастието. Край тази черква е българското гробище, където на гробовете близките садят благоуханни треви. Там видях също един гроб, обграден с ограда, при главата стърчеше един кол, а на него — женски коси и венец от цветя, трябва да е на девойка.

На 28-и рано минахме през плодородно поле и скоро навлязохме в тясна клисура, като дълго време пътувахме по каменист път между две високи планини или скали в тясна долина, през която тече поток. След това излязохме от тази клисура на едно хубаво, широко, голямо и равно поле, което се простира на няколко мили и от всички страни е обградено с високи планини, и скоро дойдохме до един кладенец, зад който лежи Цариброд, малко българско селце, което не се вижда, само християните идват насам и носят според обичая в България погачи, ягоди, сирене, мляко, масло и друго за продаване. Сред такава хубава плодородна земя продължихме да пътуваме от този кладенец нататък и следобед в 3 или 4 часа пристигнахме в Саркой* или Пирот, както българите го наричат. Голямо пазарище е и има твърде хубави, ограден къщи, където живеят няколко чауши и над 150 спахии, които обаче не отиват на война, освен ако сам бейлербеят на Гърция не потегли с тях. Пренощувахме край една турска черква в широк двор и при моя милостив господар за вечеря дойдоха двама видни турци, които му подариха разни гозби. Еди-

ният подари на г. Ханс Ауер две хрътки, един кон и пари, защото той ходатайствувал пред г. посланика Зинцендорф в Константинопол да уреди сина му да стане спахия.

Тук има малко българи, които също нямат черква.

Извън пазарището е имало замък, от който стоят още четири високи яки кули, обградени с пръстеновидна стена. Християните казват, че там било жилището на Милош* Коболи, който уби турския султан Мурад. Вижда се, че е било важно място в България и там са живели князе. Край него тече доста голяма река и от планината се стичат много потоци. Наоколо е красива равнина с ниви, а отдясно — хълм с лозя, въпреки че на пазара нямаше вино, а го носят от другаде. Има също хубави градини.

На 29-и сутринта тръгнахме рано през равнината и отстрани по хълмовете видяхме лозя и няколко села. След това започнахме да се изкачваме по висока и приятна планина и щом стигнахме горе, от височината надолу видяхме чудно красива и приятна долина, миля дълга и широка, с ниви, овощни дървета и една рекичка, пълна с риба. Почти в подножието на планината лежи едно българско село Гуручешме или Куручешме, което както и предишното Пирот, принадлежи на Синан паша в Константинопол. Християните празнуваха деня на Петър и Павел и аз дойдох тъкмо за литургията. Черквата се казва „Св. Георги", разположена е на един хълм между дървета. Пред вратите, както пред всички други гръцки и български черкви, има много пейки и дълги маси. Черквата е тясна и по време на службата вътре стояха само няколко стари мъже, жените бяха отпред и без всякакво внимание или набожно смирение бърбореха една с друга както на обикновено място. Единствено свещеникът в олтара, който твърде малко се вижда, и дяконът отпред, който му отговаря, изпълняваха литургията. Първо двамата пяха заедно на два неравно съгласувани гласа, единият в олтара, а другият пред вратата му. След това пеене свещеникът замълча малко, така че изобщо не се чуваше: четеше тайно част от литургията (а това той правеше често)... След това постави паницата или подноса с хляба, покрит с платно, върху главата си, а потирът взе в ръка и излезе с тях от олтара в черквата, а народът се поклони почти до

Фиг. 15. Българка и българин около с. Куручешме (Клисурица)

земята и се прекръсти, докато той излезе от другата врата. После започна да кади към олтара и към народа и приготви светото причастие. В дървения потир изсипа пълна каничка горещо вино и пусна вътре две големи късчета хляб, като правеше кръст. С месинговата лъжичка събра останалите трохи от подноса в потира, разбърка хляба и виното, целуна олтара и известно време държа главата си наведена като че ли се молеше. После поднесе три пъти едно след друго потира до устата си, като че ли опитваше дали не е много горещо, след това доля от една каничка студено вино, взе в ръка потира и една кърпа. Хората отиваха един след друг при свещеника, който стоеше пред вратата на олтара и даваше всекиму пълна лъжичка от потира. Всеки, който отиваше, целуваше на свещеника ръка, държеше кърпата пред себе си, за да не падне нищо, гълташе пълната лъжица, избърсваше си муцуната с кърпата и пак целуваше ръка на свещеника... Това се вършеше обаче много непочтително: когато някои отиваха при свещеника да вземат причастие, той ги пита-

ше нещо и се смееха заедно и разменяха няколко думи, след това им го поднасяше и пак говореха известно време с него. Водеха и две-три годишни деца, на които даваше причастие и аз видях как едно дете го изплю. Като приключиха, свещеникът отнесе потира и каквото беше останало вътре на една странична пейчица и го изпи с пълни лъжици, каквито, както сам броих, имаше десет. При олтара стоеше и една доста висока каничка, пълна с вино, което той изсипа в потира, надигна го и го изпи, след това го избърса с гъбичката. След като всичко завърши, едва тогава започна гулят: донесоха хлябове, вино и пресни плодове, които бяха оставени в много стомни и паници в черквата, и свещеникът ги благослови. Хлябът нарязваха в пръстени паници, сипваха отгоре вино и го изяждаха заедно — някои в черквата, а другите се разположиха навън около нея и ядяха и пиеха заедно. Свещеникът не живее в това село, а дойде тук от друго селище. И когато си тръгна, хората се струпаха, целунаха му ръка и му дадоха няколко хляба, които той взе със себе си за в къщи. (Подариха и на мен два хляба). Видях също, че някои му дадоха аспри по време на причастието. В черквата имаше около 8 книги на илирийски* език, като библията, псалтира и други. Черквата беше украсена и с рисунки, особено с образа на Христос, с надпис: IC XC. παντοκρατωρ също на Мария с детенцето Христос, на св. Георги, св. Николай, св. Илия, Възнесение и др. Свещеникът носеше отгоре бяла богослужебна дреха, а отдолу друга. Подстриган е по гръцки (също както и другите българи — отзад на главата си оставят да расте дълъг голям кичур коса, а отпред се подстригват съвсем късо). Извън богослужение той ходи облечен като другите българи, само че носи попска шапчица.

След яденето момите танцуваха в редица и пяха хорово, две по две заедно, като постепенно извиваха колело, което можеха да правят непрекъснато половин ден.

Жените имаха странна украса на главите си: подобна на широка паница, покрита с платно, а отвън наоколо с малки раковини, сребърни тенекийки, пера и други чудновати неща.

Недалеч от това село в подножието на планината има един манастир, наречен на Св. Димитър, в който

петима монаси държат българско училище и учат другите да четат и пишат, също и да пеят българската литургия. И тукашният дякон е един от тях. Покрай това село тече богата с риба река.

Днес през нощта в 10 часа потеглихме и на 30-и следобед стигнахме Ниса, докъдето има цели 5 мили. Пътят беше лош, почти целият през гори, храсталаци и планини. По пътя имаше едно просто българско селце и край него хубава чешма, където закусихме. Там планината свършва и се разкрива отново чудно красива широка равнина с ниви, ливади и оризища, хубави рекички и няколко села вдясно. Особено като се гледа отдалеч, Ниса е разположен чудно красиво, така че се вижда всичко надлъж и нашир, а също и реката, която протича край града. Сега е съвсем открит, като пазарище, но още се вижда рухналата стена. Над реката води дълъг мост. Отседнахме в сарая, т. е. двореца на Хазма бей, който бил в Юла и отвлякъл толкова много унгарци с жени и деца, че с тях заселил две села край Ниса — не им е лошо. В този дворец има една още незавършена малка джамия, а до нея параклисче, където е погребан беят. В града живеят малко християни — те са сърби. Защото тук свършва България и започва Сърбия. Построили са си нова черквица от дърво, покрита с плоски или широки плочи, украсена също с рисунки като гръцките и българските черкви, като надписите на тези рисунки не са написани с хърватски букви*. Има само един свещеник. Всички спадат към Пекио [Ипекската патриаршия].

Турците имат тук 6 или 7 джамии. ... Има няколко търговски дюкяна и живее само един единствен рагузанец със слугите си. Имало е, също както в София, един замък извън града. Бедните християни тук са много измъчвани.

Юли

Вечерта на 1-и, защото този ден останахме още тук да починем малко, си дойдоха много българи от жетва в полето и пееха обикновените си хорови песни. ...

На 11-и в Белград отидох... в черквата „Архангел Михаил“... Черквицата е доста широка, но тъй като

тук има много християни и само една черква, искат много да я разширят и покрият, смятат да дадат 25 талера, за да могат да я разширят само с една стъпка и да я поправят, където се е порутила, но турците не искат да им позволят. ... Както сами казват, разбирали много, но не всичко от това, което свещеникът чете по време на литургия. Малцина знаели наизуст „Отче наш“ и веруюто. Казват: „Какво може да научи човек, който 3—4 месеца лежи сред воловете на полето или турците го принуждават почти денонощно, от тъмно до тъмно, да им работи ангария?“ Все пак знаят, че има само един бог, който има син — Исус Христос, и той за нас е бил разпнат на кръста, умрял и възкръснал и т. н., и че има възкресение на плътта и вечен живот. ...

Главният им свещеник... се казва Лазар, още млад човек, и като всички други няма заплата, нито доходи; свещениците живеят от милостиня, кръщавки на деца, венчавки, изповеди, погребения, за които им дават по нещо. Ето защо те си имат и свои занаяти, от които се изхранват. Този протопапас е бояджия, учил е да чете и пише в един манастир и написа името си в моя споменик. Каза, че ръководителят или патриархът им, на име Герасим, живеел в Пекио, на турски Ипек*, в един манастир заедно с неколцина монаси. ...

КРАЙ НА ТУРСКИЯ ДНЕВНИК, ДАЙ, БОЖЕ, И НА ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ.

А в р а а м — според Стария завет праотец на евреите и арабите чрез синовете си Исак и Исмаил. За жена си Сара купил двойна пещера за гробница.

А г р и я — вж. Егер.

А д ж е м и о г л а н и — „неопитни момчета", събирани съгласно кръвния данък (вж. девширме) от християнското население в Османската империя, подлагани на специално обучение, след което най-способните били включвани в еничарския корпус, а другите оставали за слуги, занаятчии и пр.

А д р и а н о п о л и — вж. Одрин (Едирне).

А д у р н о, Х и р о н и м у с — изпратен от император Фердинанд в Цариград през 1545 г. да преговаря за мир. Пръв получава титлата „интернунциус", т. е. временен пратеник, до изпращането на постоянен посланик.

А к в и с — вж. Ахен.

А к ъ н д ж и н — доброволци-стрелци в османската войска, които се издържали от взетата плячка.

А л а й б е й — команден чин от спахийското опълчение.

А л а к л и с е — вж. Вакарел.

А л б а Ю л и я, СР Румъния.

А л е к с а н д р и я (Александрета) — вж. Искендерун.

А л е к с а н д ъ р II — влашки войвода (1568—1577).

А л е к с и й I К о м н и н — виз. император (1081—1118).

А л о е в о д ъ р в о — лат. Excoecaria Agallocha L., разпространено в Индия. Отделя много смола със силна миризма; използувано за лекарство и опушване.

А л т е н З о л (Алтзол) — вж. Зволен.

А н а б а п т и с т и — отцепници от протестантството (XVI в.), отричащи кръщаването на децата.

А н г е л с к о с е м е — име на много скъпа тъкан, произвеждана през Средновековието.

А н д р е е, Якоб — виден лутерански теолог (1528—1590), професор и канцлер на университета в Тюбинген. Автор на много богословски съчинения.

А н р и I I I — френски крал (1551—1589). След смъртта на последния Ягелон бил избран за крал на Полша. Само след 3 месеца (1574 г.) обаче брат му Карл IX умрял и той заел френския престол.

А н т а л я, Турция.

А н т и о х и я — Антакия, Турция.

А н т о р ф — Антверпен (Анверс), Белгия.

А н х и а л о — вж. Поморие.

А р а б а х м а т — Араб Ахмед паша, негър, бейлербей на Алжир, бей на Родос, разкъсан от собствените си войници, недоволни от неговата жестокост.

А р а г о н и я — кралство Арагон в Сев. изт. Испания (XI—XV в.). Заедно с Кастилия образува съвременна Испания.

Ареопаг — древногръцки върховен съд, наречен по името на „Арейос пагос“ — Хълм на Арес, където заседавал.

Арианн — последователи на Арий (IV. в. от н. е.). Отричали божествения произход на Христос и били осъдени от Никейския събор (325 г.) като еретици.

Аристофан Византийски — гръцки граматик и критик (около 260—180 г. пр. н. е.). Управлявал Александрийската библиотека.

Арсений — не архиепископ, а митрополит на Търново, който носел и титлата „екзарх на цяла България“.

Арстум (Арзерум, Арсрун) — вж. Ерзерум.

Асана — вероятно българският царски род на Асеновци. Вж. К. Иречек, Стари пътешествия по България от XV—XVIII в. VI.. Герлах, Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец, кн. VI, 1883, с. 26.

Асаржук (Хисарджик) — вж. Ветрен.

Асинто — неуточнено; под името Асине имало три селища в Пелопонес.

Аспра — турска сребърна монета-акче. Според Герлах един дукат се равнявал на 70 аспри, една крона — на 50 аспри, а един талер — на 40 аспри.

Аталия — вж. Анталя.

Атанасий — александрийски патриарх (295—373), писател и проповедник, автор на много полемични съчинения, борил се против арианската ерес.

Атос (Атонска планина) — вж. Света гора.

Аугсбургско верую — т. нар. „Аугустана“, класическа изява на лутеранската доктрина и литературен паметник на Реформацията, изразяващ стремежа на неговите автори за обединяване на разделеното християнство. Съставено през 1530 г. от Ф. Меланхтон. По-късно то бива допълвано и изменяно, което нарушава хуманистичния му дух и му придава строг сектантски характер.

Ауерсберг, Волфганг Енгелберт фон — син на Хербарт Ауерсберг, пленен при нападение срещу турците на 22. IX. 1575 г.

Ауерсберг, Хербарт фон — комендант и смел защитник на Крайна, убит в сражение с турците на 22. IX. 1575 г.

Ахен, ГФР — античното Акве Грани, фр. Екс-ла-Шапел.

Ахило (Анхиало) — вж. Поморие.

Бабали — Бобалевич, дубровнишки благородник, търговец в Цариград.

Баболч (Баболча)-Бабоча, НР Унгария.

Багрянородни, Константин VII — византийски император (913—959 г.) писател, автор на много съчинения с историческо и политическо съдържание.

Базиликон... (в оригинала на гръцки език)-„Царственик. За православната вяра“ — богословско съчинение.

Байло — венециански посланик.

Балаш, Менхерт — унгарски магнат и виден военачалник (втората половина на XVI в.).

Балсам — смоли от различни дървета. В случая балсам от Мека или т. нар. опобалсам, събиран от Commiphora opobalsamum Engl. — храст, висок 5—6 м, разпространен в югозап. част на Арабския п-ов и в Сомалия. Ценен като парфюм и лекарство в Изтока.

Балсеран = Балъкесир, Турция.
Бандърма, Турция.
Барбария — старо сборно име на Алжир, Тунис и Мароко или Атласките земи.
Бартолус — Бартоло да Сасоферато (1314—1357), италиански юрист. Неговият коментар на Юстиниановите закони се ползувал с голям авторитет през средните векове и по-новото време.
Батаджин=Баточина, СФР Югославия.
Батори, Стефан — крал на Полша (1576—1586).
Безоар — закръглени, разноцветни камъни — конкременти, образуващи се в червата на различни животни. Считани за силна противоотрова.
Бекеш, Каспар — трансилвански магнат, съперник на Стефан Батори за полския престол.
Берга — вж. Люлебургас.
Бергамус = Бергама, Турция.
Берое — вж. Верея.
Блинденбург — вж. Вишеград.
Богдания — (Богданско), т. е. Молдава, по името на Богдан I (1349—1359), смятан за основател на Молдавското княжество.
Босина = Босна.
Братислава, Чехословашка СР.
Брес(а) — област в долината на Рона — Саона, Франция; главен град Бург дьо Брес.
Будапеща — образуван от две селища: Буда (Будин, Офен) на десния бряг на Дунава, укрепено от Матиас Корвин през XV в., когато става столица на Унгария, и Пеща (Пест) — на левия бряг на Дунава. Под османска власт от 1541 до 1686 г.
Бузбек, Аугериус Гизлен — фламандец, хуманист и дипломат, посланик на император Фердинанд в Цариград (1554—1562). Автор на един от най-известните на времето си пътеписи — „Посланичества и пътувания в Турция“ и на „Проект за война срещу турците“. Вж. Френски пътеписи за Балканите. С., Наука и изкуство, 1975, с. 127—137.
Ваг = река Вах, ляв приток на Дунава.
Вайсенбург = Белград, СФР Югославия.
Вакарел — село в Софийски окръг.
Вакъфи — имоти, чиито доходи били завещавани за издръжка на мюсюлмански религиозни и благотворителни заведения.
Валасиани — вж. Балаш, М.
Василиевич — вж. Иван IV Грозни.
Вахич — вж. Мохач.
Ведрено — вж. Ветрен.
Велтвик — холандец, изпратен в Цариград през 1545 г. от Карл V, а следващата година, като посланик на Фердинанд I, води преговори и през 1547 г. сключва петгодишен мир с Османската империя.
Венди — от лат. венети, т. е. славяни. В по-тесен смисъл — словенци.
Верея — античната Берое и Верея, тур. Караферия, бълг. Бер, Гърция.
Вергат — вероятно изопачено от „фрегата“, по-малък плавателен съд.
Вернати — Вранчич (Веранциус), Антон, далматинец, епископ на

Печ (Пейч), НР Унгария. Участвувал заедно със Зай в посланичеството на Бузбек (1553—1555). За пътуването си написал дневник, от който е запазена само една част: Iter Buda Hadrianopolim Anno MDLIII Exaratum ob Antonio Verantio.

Весприн — Веспрейм, НР Унгария.

Vestimentis feticis — лат., празнични дрехи.

Ветрен — село в Пазарджишки окръг.

Виглеш = Вигляш, село в Чехословашката СР.

Випитено, Италия.

Вис, Алберт фон — холандец, пръв постоянен посланик на Хабсбургската монархия при Портата (1563—1569). През 1566 г. затворен заедно с пратеника Хосутети, защото не донесъл подарък на султана. Погребан е в Пера в черквата Св. Бенедикт според Й. фон Хамер.

Вицеград — Вишеград, НР Унгария.

Войнуци (войнугани) — категория зависимо българско население. Срещу задължението да се грижат в мирно време за конете в султанските конюшни, а по време на война — да служат в обоза на войската, да копаят окопи и да посрещат първия удар на врага, войнуците получавали свободен от данъци дял земя „бащина“ и не плащали извънредни налози. Вж. Б. Цветкова, Принос към изучаване на турския феодализъм в българските земи през XV—XVI в., Изв. Инст. бълг. история, VI, 1955, с. 158—162.

„Врата за България“ — проходът Траянови врата. Вж. и Зидовете край Ветрен.

Вриений, Йосиф — глава на Цариградската патриаршеска академия и професор по философия (първата половина на XV в.). Вж. Студион.

Вюртембергско верую (послание) — Confessio Wuerttembergica. Изложение на лутеранското вероизповедание, съставено от Бренц през 1551 г. в Дорнщетен, много по-остро от Аугсбургското верую.

Галера — военен кораб, използуван през Средновековието и покъсно, дори до XIX в., със средна дължина около 50 м, широчина — 6 м, с 25 до 50 пейки за гребците, разположени в един или повече редове. Всяко гребло било теглено от по три до пет души едновременно. В Османската империя гребците обикновено били християнски пленници и роби, приковани с вериги към пейките. Християнските държави пък използували за целта турски военнопленници и осъдени престъпници.

Галиота — малка галера с две мачти и издута задна част.

Генезис — „Битие“, част от старозаветното Петокнижие. Използувана в миналото не само в източноправославното богослужение, но и в църковните училища.

Голета (Гулета) — вж. Халк Ал-Вади.

Гомора — вж. Комора.

Гран — вж. Естергом.

Григорий Назианзин — виден богослов (328—389), считан за един от най-добрите християнски поети. Някои от словата и писмата му са от голямо значение за историята на църквата.

Грихнш Вайсенбург = Белград, СФР Югославия.

Грък — Герлах, както и повечето европейски пътешественици, отъждествява етнонима с религиозната принадлежност. В повечето случаи за него „грък“ е равнозначно на християнин от източноправославно вероизповедание.

Гръцка религия — източноправославно вероизповедание.

Гръцка църква — източноправославна църква.

Гулден — първоначално златна монета, сечена за пръв път през 1252 г. във Флоренция — „флорин“. Към края на XIV в. немските монети изместват флорентинските.

Гурицесме — изопачено от Куручешме, вж. Клисурица.

Гьор, НР Унгария.

Дамаскин, Йоан — църковен писател (676—760), автор на съчинения по догматическо богословие.

Дервенджии (дервентджии) — категория зависимо население, натоварено да охранява проходи и пътища. В замяна на това било освободено от извънредни данъци. Вж. Б. Цветкова, К вопросу о положении дервенджийского население в болгарских землях в период турецкого господства, Ученые записки Инст. Славяноведении, XX, 1960, с. 196—220.

Десятък, детски — кръвен данък (девширме), въведен от Султан Селим I в началото на XVI в. върху децата на християнското население. Те били събирани и помюсюлманчвани за попълване на еничарския корпус. Отменен бил през 1639 г. Вж. Цв.

Георгиева, Развитие и характер на кръвния данък в българските земи, Год. на Соф. унив. Филос. — истор. фак., III, История — Т. LXI, 1967, с. 37—72. Вж. аджемиоглани.

Джелепкешани — категория зависимо население, задължено да осигурява снабдяването на големите градове и войската с дребен добитък. Това са били предимно българи-овцевъди, освободени от някои извънредни данъци и мита. Вж. B. Cvetkova, Le Service des celep et le ravitaillement en bétail dans l'Empire Ottoman (XV—XVIII s.), Etudes historiques (Sofia), T. III, 1966, p. 145—172.

Джерба — остров в Тунис.

Дивин, Чехословашка СР.

Димитровград = СФР Югославия.

Доброволци в османската войска — вж. акънджии.

Дотис — неуточнено. Според Герлах на левия бряг на Дунава, половин миля след Комарно.

Драгел = Дрегей паланк, НР Унгария.

Драгоман, Драгоманли, Софийски скръг.

Дубровник, СФР Югославия.

Дукати — златни монети, сечени във Венеция от 1299 г. По времето на Герлах един дукат се равнявал на 70 аспри.

Евбея — остров в Гърция.

Евксинско море = Черно море.

Егер, НР Унгария.

Egqueduka — неуточнено. Вероятно това местно име е изведено от лат. Aquaeductus.

Егмонд (Егмонт), граф — вероятно родственик на убития от испанците през 1568 г. в Брюксел граф Ламорал фон Егмонд, прототип на героя на едноименната драма на Гьоте.

Едрине (Едирне) — вж. Одрин.

Expectanz — временно възнаграждение, давано преди лицето да получи определеното му феодално владение.

Елхамдюлюлах — араб., Благодаря на господа!

Емин — тур. доверен чиновник, който обикновено събира такси или провизии за нуждите на двореца.

Епифаний Кипърски — историк на ересите и борец срещу тях (310—403). Съчинението му „Физиолог" е преведено на старобългарски език.

Ерзерум (Ерзурум), Турция.

Ерлау — вж. Егер.

Естергом, НР Унгария.

Етиопия — Абисиния или Ал-Хабеш. Наричана в миналото страна на „Прето Ян", т. е. Свещеникът Йоан, мигически християнски цар.

Еюб — предградие на Цариград. Наречено на знаменосеца на пророка Мохамед. Неговото име носи и построената там от султан Мехмед II джамия, считана за най-свещена.

Зай Ференц — маджарски феодал, капитан на нападите, т. е. дунавската флота. Участвувал в посланичеството до Портата, оглавявано от Бузбек. Вж. Дневникът на Ханс Дерншвам за пътуването му до Цариград през 1553—1555, София, 1970.

Зара = Задар, СФР Югославия.

Звездоброец — прочутият астроном Такиедин от Кайро, построил подземна наблюдателница по искане на султана и неговия учител Ходжа Сеадедин.

Зволен, Чехословашка СР.

Земун, СФР Югославия.

Зенонова Стоа — колонна зала по името на Зенон Китийски, гръцки философ от IV в. пр. н. е., който уреждал там беседи с учениците си. От стоа води името си и учението му — стоицизъм.

Зерби — вж. Джерба.

Зигедайнер (Зегедайнер), Йохан — от Дирнау, дългогодишен пленник на дефтердаря на Румелия, избягал и се укривал при посланика Унгнад; дал ценни сведения на Герлах за положението в Османската империя.

Зигомала, Йоан — протосингел и преводач на патриарх Йеремия II, главен херменевт, т. е. тълкувател на Светото писание, снабдявал Герлах със стари гръцки книги и сведения за историята на православната църква.

Зигомала, Теодосий — син на Йоан Зигомала, протонотарий на патриарх Йеремия II, учен богослов, считан за автор на „Политическа история", която Мартин Крузиус издава в своята история на

православната църква „Турко-Гречия“, всъщност Теодосий само оправил и допълнил написаната от Дамаскин Студит история.

Зидовете край Ветрен и Траянови врата — останки от средновековни укрепителни съоръжения, Вж. П. Мутафчиев, Старият друм през „Траянова врата“, Избрани произведения, Т. II, София, 1973, с. 478—601.

Зизико (Зизикус, Сисек) — вж. Кизик.

Зилас — вж. Силица.

Зимлин — вж. Земун.

Златоуст, Йоан — цариградски патриарх, писател-богослов (347—407). Автор на много трактати, полемични съчинения и тълкувания на Светото писание. У нас е съставен през X в. известният сборник с негови слова „Златоструй“. От този сборник е запазен и един препис от XVI в.

Иван Вода Страшни — молдавски войвода (1572—1574).

Иван Подкоава — молдавски войвода (само за 3 месеца през 1578 г.).

Иван IV Грозни Василиевич — руски цар (1530—1584).

Измид (Измит), Турция.

Изник, Турция.

Икиндия — тур. времето точно между обед и залез слънце.

Илирийски език — вж. славонски.

Имарет — мюсюлманско благотворително учреждение със странноприемници и безплатни обществени кухни, в които се раздавало храна на бедни, пътници, ученици в медресетата и др.

Имбрахор — всъщност мирахор-и-евел, титла на началника на султанските конюшни.

Индия, Западна = Америка.

Ипек — вж. Печ, СФР Югославия.

Исая 7 — раздел от библията, който представлявал прицел за рационалистично настроените евангелски критици, отричащи свръхестествените явления в действителността.

Искендерун, Турция — основан от Александър Велики и наречен от него Малка Александрия. Главно пристанище за търговия с Персия и Индия до откриването на Суецкия канал. Известен в Западна Европа под името Александрета.

Италия — не е Френцистан, т. е. Франция, както погрешно сочи Герлах.

Ихтимон — (Хихтимон) = Ихтиман, Софийски окръг.

Йеремия II — цариградски патриарх (1572—1579, 1580—1584, 1586—1595).

Йоасаф II — цариградски патриарх (1555—1565).

Йозеф Наси — „Херцог на Наксос“ с християнско име Йоан Микец (1520—1579). През 1553 г. избягва от Португалия в Цариград и се връща към израилтянството. Приближен на султан Селим II, който го назначава за управител на 12-те най-големи Цикладски острови, между които и Наксос.

Йохан Австрийски — вж. Хуан Австрийски.

Каделишери — тур., шериатски съдия
Кадъкьой — предградие на Цариград.
Кайсери — Турция.
Казиджам = Казичене, село в Софийски окръг. През него минавал римският път „Виа Милитарис", наричан от населението „Траянов път".
Кало = Калоча, НР Унгария.
Канала = Златният рог, Цариград.
Кандия — вж. Крит.
Каниша (Каниса) — вж. Надканижа.
Кантакузин, Михаил — богат търговец (1510—1578), главен доставчик на сол, кожи и други стоки в Османската империя. Владял Поморие и околните села, където започнал добива на морска сол. Обесен по заповед на султана
Капидервент = Траянови врата. Вж. Зидове край Ветрен.
Каплан — католически помощник-свещеник, дякон.
Капуджибашия — тур., началник на капуджиите (вратарите), пазещи сарая на султана.
Карл V — император на свещената Римска империя (1500—1555).
Карл IX — крал на Франция (1550—1574).
Кармизал — вид плавателен съд.
Каспин = Каспийско море.
Кастро — град на източния бряг на остров Хиос.
Катанео, Одоардо — португалски посланик, упълномощен от император Фердинанд I през 1544 г., също както и Адурно (вж.), да преговаря за мир с Портата.
Кафа — вж. Феодосия.
Каша (Кашау) — вж. Кошице.
Каяли — вж. Филево.
Кизик, Турция.
Кинди — вж. икиндня.
Кирил Александрийски — архиепископ (починал през 1444 г.), автор на богословски съчинения.
Клаузенбург — вж. Клуж.
Clericis Presbyteris — старши свещеници.
Клиса, СФР Югославия.
Клисурица, село в СФР Югославия.
Клуж, СР Румъния.
Клокотница — село в Хасковски окръг.
„Книга на Халил" — под това име е известен османският данъчен регистър за 12 унгарски санджака, съставен през 1545 г. от дефтердаря Халил.
Collectaneus — лат., събирач на приходи.
Комета — наблюдавана през 1577 г. и според народните поверия донесла много нещастия.
Комора = Комарно, Чехословашка СР, и Комаром, НР Унгария.
Компосел — Сантяго де Компостела или де Галиция, град в Испания, известен като място за поклонение на католиците и наречен „Западен Ерусалим".

„De concordantia catholica“ — съчинение на Николаус Куес (1434 г.), в което се съдържа застъпваното от него и на Базелския събор становище на първенството на съборите над папската власт.

Корона = река Кьорош (Кришул).

Кошице = Чехословашка СР.

Крит — егейски остров, владян от венецианците от XIII в. до 1669 г., когато пада под османска власт.

Крони — монети, обикновено златни, с различна стойност. По времето на Герлах в Цариград една крона е струвала 50 аспри.

Крузиус, Мартин — професор по гръцки език в университета на Тюбнинген. Последовател на Лутер. Автор на Turcograecia, Basel, 1584, — главен извор за историята на православния свят през XVI в.

Кръвен данък — вж. Десятък, детски (девширме).

Куручешме — вж. Клисурица.

Кючук-Чекмедже = Турция.

Къзълбаши — тур., „червени глави“ — простонародно презрително име на персийците. Същото име се дава и на мюсюлманска секта.

Лабах (Лайбах) — вж. Любляна.

Лазар Хребелянович — сръбски княз (1329—1389), убит на Косово поле.

Leggene, natione — полска народност; в случая Герлах вероятно греши, защото Вранчич е далматинец.

Levis armaturae — леко въоръжени бойци.

Ливий Титус — римски историк (59 г. пр. и. е. — 17 г. от н. е.).

Логотет — началник на канцелария.

Лудвиг — херцог на Вюртемберг, лутеранин (1569—1585).

Лудвиг II — крал на Унгария и Чехия (1516—1526).

Лукарич, Яков — историк (1551—1615). Автор на Copioso ristreto degli annali di Ragusa, Venezia, 1605.

Лупата — древната Аполония, вж. Караагач.

Любляна, СФР Югославия.

Люлебургас, Турция.

Маври — от лат. Maurus — жител на Северозападна Африка. През XVI в. още не се прави точно разграничение между маври, негри и араби, ето защо и Герлах някъде изрично определя „бели маври“, а другаде говори за „маври“ и „араби“.

Магнезия — вж. Маниса.

Мазул — свален от длъжност сановник от съдебното, военното или гражданското ведомство в Османската империя, който очаква да бъде възстановен на стария си пост или назначен другаде.

Македония — Герлах се води от средновековната географска номенклатура, употребявана и по негово време от местното население. Според нея басейнът на р. Марица в Тракия е носил името „Македония“ според византийската военно-административна единица — тема „Македония“. Вж. П. Коледаров. Образуване

на тема „Македония“ в Тракия, Изв. на Инст. за история, т. 21, 1970, с. 219—243.

Македонска планина — Рила пл. и Родопите. Вж. Македония.

Максимилиан II — (германски) император на Свещената римска империя (1564—1576), католик, но добре настроен към протестантите.

Малаксос, Мануил (поч. 1581) — гръцки духовник, считан от мнозина за автор, а всъщност (както правилно твърди Герлах) — само преписвач на „Историята на патриарсите ...“, чийто автор е Дамаскин Студит. Герлах предал на Мартин Крузиус този препис.

Малвеци, Йохан Мария — посланик на Фердинанд I при Портата. Първоначално бил секретар на Адурно (1545 г.); през 1550 г. затворен в „Седемте кули“ — Цариград, поради нарушаването на мира. Там се разболява и скоро след освобождението си (1551 г.) умира.

Манасиева летопис (Manasse Chronographo) — по името на автора й Константин Манаси (първата половина на XII в. — 1187). Преведена на старобългарски между 1335 и 1340 г. Найценен е преписът, съхраняван във Ватиканската библиотека (датиран 1481 г.), който съдържа 19 прибавки за българската история и 69 миниатюри (22 от тях са свързани с нашето минало). Вж. Ив. Дуйчев, Летописта на Константин Манаси. Фототипно издание на Ватиканския препис на среднобългарския превод, София, 1963 г.

Мангър — тур., дребна медна монета

Маниса, Турция.

Марани — испанско презрително име за покръстени евреи и араби, които тайно изповядват старата си религия. Вероятно произлиза от marап atha — проклет, прокълнат.

Мариол — неясно, вероятно изопачено от маран.

Маруш (Марос) — вж. Нагимарош.

Марципан — източен сладкиш, приготовляван от бадеми и захар.

Матиас — крал на Унгария и Чехия, германски император (1612—1619), трети син на Максимилиан I (роден 1557 г.), възпитаник на Бузбек. През 1577 г. отива тайно в Холандия, става губернатор, но на следващата годнна се отказва, тъй като разбира, че не може да наложи влиянието си.

Матиаш Корвин (1443—1490) — унгарски крал, син на Ян Хуниади.

Мексико — завладяно през 1519—1521 г. от испанците начело с Ернандо Кортец, унищожил империята на ацтеките, покръстил насилствено в католическа вяра местното население, подложено на грабеж, жестокости и избиване. Оприличавано на Венеция поради ниските крайбрежия с много лагуни.

Меленико = Мелник, Благоевградски окръг, или вероятно средновековния български град Мъглен.

Методий — проповедник в патриаршеската черква, ръкоположен за митрополит на Мелник или Мъглен (2. VI. 1578). Според Герлах един от най-учените православни духовници в Цариград по това време.

Мехмед Соколович (Соколу) — велик везир на трима султани (1509—1579).

Мило — всъщност Михнеа, син на влашкия войвода Александър II.
Милош Обилич — сръбски феодал, убил султан Мурад I в стана му на Косово поле през 1389 г.
Миля — от римското millia passuum = хиляда стъпки. Дължината на немската миля възлиза на 7420 м, 4 унгарски мили възлизат на 5 немски. „Голямата" и „малката" миля, споменавани и в други пътеписи от това време, са неуточнени.
Мисър — араб., Египет.
Митилин (Митилен) — остров от групата на Спорадите, в древността наричан Лесбос.
Митрофан — цариградски патриарх (1565—1572). Като кесарийски митрополит бил изпратен през 1546 г. да умиротворява православната община във Венеция, откъдето отишъл при папата. Считало се, че е проводник на католическата пропаганда.
Молдавски войвода — става дума за Иван Вода Страшни (1572—1574).
Монте Пиколо — вж. Кючук Чекмедже.
Мохач, НР Унгария. Край Мохач през 1526 г. Сюлейман нанесъл тежко поражение на християнската войска. Вж. Лудвиг II
Мошонмадяровар, НР Унгария.
Мурад I — тур. султан (1319—1389). Убит на Косово поле.
Мустафа паша кюпрю — вж. Свищов.
Мюфтията Ебусууд Ел-Амади — виден турски богослов и законовед (1545—1574). Автор на фетвата (канонично-правно тълкуване) за оправдаване нарушаването на мира и изобщо за неспазването от страна на мюсюлманите на обещанията, дадени пред „неверниците".
Мюфтията Хамид ефенди — починал на 16. X. 1577 г.

Навпактос (Навпакт), Гърция — пристанище на пролива, свързващ Коринт и Патрас. През XVI в. известно под италианското име Лепанто, където на 7. X. 1571 г. обединената флота на Свещената лига под командуването на Дон Хуан Австрийски (вж.) нанася поражение на турската флота.
Навплион (Навилиум), Гърция.
Нагимарош, НР Унгария.
Надканижа, НР Унгария.
Наксия = остров Наксос, Гърция.
Насади — унгарски военни стражеви кораби по Дунава.
Насари — моряците или стражите на насадите.
Невмюслим — новомюсюлмани. Така се наричали новопомохамеданчените. Герлах обърква тези понятия.
Негропонт (Нигропонтус) — вж. Евбея.
Никея — вж. Изник.
Никомедия — вж. Измид.
Никополис = Никопол, Плевенски окръг.
Ниса = Ниш, СФР Югославия.
Нитрия = Нитра — град и река, която се влива в р. Вах над Комарно, Чехословашка СР.
Ноай, Жил — игумен, дипломат и френски посланик в Англия (около 1556 г.), в Полша (около 1572 г.) и в Цариград (1574—1577).
Ноай, Франсоа дьо — епископ, политик и френски посланик във

Венеция (1557—1569).

Новак, деспот — Новак Дебели (Дебелич). Местен български феодален владетел, споменаван в народното творчество. Вж. К. Иречек, Пътувания по България, София, 1975, с. 175.

Новиград = Ноград, НР Унгария.

Нойзер, Адам — бивш арианин проповедник, приел исляма в знак на религиозен и социален протест, а също и „за да си отмъсти на курфюрста", както сам признал преди смъртта си. До края на живота си обаче подпомагал тайно сънародниците си.

Овар — вж. Мошоимадяровар.

Овчари — вж. джелепкешани.

Одрин, Турция.

Оклисе — вероятно Смедеревска паланка, СФР Югославия.

Октонихо = Октоих, т. е. Осмогласник, църковна книга с песнопения на осем гласа.

Ordinarie — лат., помощници.

Ортелиус, **Abraham. Theatrum Orbis Terrarum.** Antwerp, 1570, — първият модерен атлас, съставен от Ортелий, картограф на Филип II. Герлах вероятно е имал първото немско издание от 1572 г., съдържащо 53 карти. Вж. фототипното издание с увод от P. A. Skelton. Amsterdam, 1964.

Освалд, М. — немски ренегат, часовникар и интендант на Мехмед паша Соколович. Давал ценни сведения на Герлах за живота в Цариград.

Отговор на патриарх Йеремия на Аугсбургското верую (от 15. IV. 1576 г.) — ценен като цялостен компендиум на тогавашната източноправославна теология и като израз на отношението на Цариградската патриаршия към протестантството. Използуван също от католиците в борбата им срещу протестантите и за целта издаден в превод на латински език от полския йезуит С. Соколовски през 1582 г. с посвещение на папата. Вж. S. Runciman, The Great Church in Captivity, Cambridge, 1968 г., глава V.

Офен — вж. Будапеща.

Охрида = Охрид, СФР Югославия. В оригинала Герлах употребява и гръцката транскрипция.

Св. Павел — Павел Самосатски (около 1260 г.), Отричал божествеността на Христос. Последователите му били считани за еретици, тъй като в ученията му имало дуалистични примеси, подобно на богомилството.

Падишах — перс., титла на турските султани и други азиатски владетели. Тук Герлах явно бърка: Селим I (1467—1520) е прибавил към другите си титли и „халиф" („наследник на Пророка"), а Цариград е завладян от Мехмед II през 1452 г.

Пазарни знаци — знаци, състоящи се от знаме, табела и герб, окачвани на пазара в средновековните градове до започване на продажбите.

Пазачи — вж. дервенджии.

Палата (Палота) — вж. Чанад Палота.

Палеолог, Константин — богат гръцки търговец в Цари-

град, вероятно от стария византийски род на Палеолозите, избягал при татарския хан поради страх за живота и имуществото си.

Палормо — вж. Бандърма.

Панония — синоним на Унгария. Не е ясно за какъв разрушен град споменава Герлах, вероятно Сабария — главния град на римска Панония.

Папис (Папа). СР Унгария. Това селище възникнало през XV в. край стар замък. В Папа имало известно училище — средище на унгарското протестантство.

Паписти — презрително име на католиците, давано от протестантите.

Паракин = Парачин, СФР Югославия.

Паркан (Покан, Каткот) = Паркани, НР Унгария.

Pater Noster — броеница за молитва.

Патриаршия на Печ — Ипекската патриаршия, възстановена от Мехмед паша Соколович (вж.) през 1557 г. (унищожена през 1767 г.) със седалище в манастира Св. Петър и Павел край гр. Печ. Към нея спадали по времето на Герлах и някои български епархии, от които най-източните са Самоковската с част от Пазарджишката каза, включително и село Ветрен. Вж. Станојевић, Историја српског народа, Београд, 1910, картата към с. 208.

Патриаршия (архиепископия) Охридска — продължила връзките на Цариградската патриаршия с протестантските теолози. През 1587 г. Охридският архиепископ Гавраил посетил Тюбинген. Вж. Ив. Снегаров, История на Охридската архиепископия — патриаршия от падането ѝ под турците до нейното унищожение (1394—1767), София, 1932.

Пекио — вж. Печ.

Пермечи — лодкар, от итал. „прама", вид лодка.

Персий, Аул Флак — римски сатирик (34—62).

Пест — вж. Будапеща.

Петър Басараб Куция — молдавски войвода (1574—1578).

Печ, СФР Югославия.

Печ (Пейч, Фюнфкирхен), НР Унгария.

Пеща — вж. Будапеща.

Пиндар — гръцки поет (521—441 г. пр. н. е.).

Пирот, СФР Югославия.

Писидия — област в Централна Мала Азия, едноименна римска и византийска провинция.

Питиета, зелени или черни — вероятно съдържащи някакви наркотици, например хашиш.

Подпечатана пръст — вж. Пръст, подпечатана.

Поморие, Бургаски окръг.

Понтус — Черно море и прилежащите му земи. В някои случаи Герлах употребява Понтус и в по-тесен смисъл, а именно за област в Северна Мала Азия на брега на Черно море, отговаряща на едноименната римска и византийска провинция.

Поповица, село в Пловдивски окръг.

Портикус на Аристофане — колонна зала, в която се играели комедиите на Аристофан (445—386 г. пр. н. е.).

Португалец, посланик — вж. Катанео, Одоардо.

Porphyrij Praedicabilia — вж. Багрянородни, Константин.

Practicus — от лат., в смисъл на чужд агент, шпионин.
Пресбург — вж. Братислава.
Прибег — от сърбохърв., някой, който е забягнал. Вж. и ускоци.
Прениус, Йозеф — вж. Вриений, Йозеф.
Причастие — тайнство за приобщаване с тялото и кръвта на Христос под формата на хляб и вино или само на хляб, както се приема от католиците.
Proba — лат., вярно, така е.
Пропонтида = Мраморно море.
Просек = Просеч, Чехословашка СР.
Протонотариус — висша църковна длъжност, пръв секретар на църковен глава. Вж. Зигомала, Теодосий.
Протосингел — от гръцки „протос" — пръв, и „синкелено" — съветвам; помощник на висш духовник. Вж. Зигомала, Йоан.
Профос — от лат. „препозитус", употребявано преди в смисъл на началник на полиция или затвор.
Пръст, подпечатана от остров Лемнос във формата на таблетки отгоре с арабски печат „тин-и махтън, т. е. „подпечатана земя" или пръст. На лат. terra Lemnia или terra sigillata. В античността и Средновековието употребявана като лекарство против чума и гръдни болести, съдържаща вероятно железен двуокис. Вж. П. Белон. Наблюдения върху множество редки и забележителни неща, видени в Гърция... Превод и коментар В. Николаев, София, 1953, с. 75—77 и бел. 133 на с. 227.
Псалми — старозаветна книга с псалми от Давид.
Пфениги, езически — монети от предхристиянско време.

Раб (Раба) — вж. Гьор. Град и едноименна река в НР Унгария.
Рагуза — вж. Дубровник.
Райхсталер — талер, който важи за цялата империя, за разлика от местните — „ортсталери". Вж. и талер.
Райценмаркт = Рацалмош, НР Унгария.
Рали — фанариотски род в Одрин и Цариград. Вероятно от същия род е бил и търновският митрополит (екзарх на цяла България) Дионисий Рали, един от предводителите на Първото търновско въстание от 1595 г.
Ратци (рашци, рашани) — име на южнославянското население в басейна на Средни Дунав, през XV—XVII в. Произхожда от „Рашка" — ядрото на средновековната сръбска държава. Поради това някои автори употребяват името „ратци" в по-тесен смисъл — само за сърбите. Герлах обаче ясно определя, че под това име трябва да се разбират южните славяни (сърби, хървати и българи), но с източноправославно вероизповедание.
Relationes — лат., доклади на дипломатически представители, търговски агенти и духовни лица, съдържащи сведения за чужди страни.
Рим, Карл фон Естбек — императорски пратеник при Портата (1569—1574). Пътеписът му „Rayse von Brussele vut Brabant to Constantinopel Thracyen Hofstat von der turcshen Kaysere" не е обнародван и ръкописът му се пази в Националната библиотека във Виена.

Рудолф II — германски император (1575—1611). По негово време се обособяват двете враждебни групировки на протестантите и католиците, като се създават предпоставките за избухването на Тридесетгодишната война (1618—1648).

Рустаница — дъщеря на Сюлейман II, жена на великия везир Рустан.

Сакеларий — длъжностно лице в източноправославната църква.

Salva guardi — лат., почетна стража.

Саломон Ашкенази, д-р — роден във Венеция, учил в Падуа, личен лекар на полския крал, а от 1573 г. — на Мехмед паша Соколович.

Саркьой — вж. Пирот.

Сатмар — област по поречието на р. Сомешул и Крашио. Една част от нея спада към НР Унгария, а другата — под името Марамуреш — към СР Румъния; главен град Сату Маре.

s. v. = sub voce — лат., в случая „както се казва".

Света гора — полуостров Атон, на който са разположени множество манастири на православната църква. Герлах проявява особен интерес към светогорските манастири и към съхраняваните в тях стари книги и ръкописи.

Светозарево, СФР Югославия.

Свиленград, Хасковски окръг.

Сеадедин ходжа — мюфтия, учител на султан Мурад III (1574—1596). Историк — автор на „Корона на историите".

Сабастиян = Сивас, Турция.

Себенико — вж. Шибеник.

Сегед, НР Унгария.

Секешфехервар, НР Унгария.

Семисче — вж. Клокотница.

Сен, СФР Югославия.

Серафим — от гр. „херувим", ангел с шест крила.

Сибили — римски жрици, които гадаели бъдещето по своите книги.

Сигет = Сигетвар, НР Унгария.

Силистрия = Силистра, НР България.

Силиври (Силиврия), Турция.

Силица, Чехословашка СР.

Симония — търговия с църковни длъжности и други ценности.

Sine crux & sine lux & sine omne Deum — „без кръст, без светлина и без бог".

Славонски (илирийски) език — славянски, южнославянски, в случая — църковнославянски.

Скутари — вж. Юскюдар.

Смедеревска паланка, СФР Югославия.

Смирна = Измир, Турция.

Сомбатхей, НР Унгария.

Спахигай (Спахигиу) — село между Парачин и Ниш, неуточнено.

Св. Стефан (Св. Крал) — моците на сръбския крал Стефан Урош II Милутин (1281—1320) били пренесени в София около 1460 г. в черквата Св. Марина, а след това — в „Св. Неделя", която започнала да се нарича С. Крал. В една преписка от XIX в. се казва следното за тяхната по-сетнешна съдба: „Знано да будет всякому живущему человеку, че когато дойде Али бег

кърджалията в София да обра градът, разби чаршията, обра стоката, обра черквите и изтърсиха святи Крал низ ковчаго на сред черквата свети Рангел в лето 1831 11 Априля в събота на Лазарица.“ Вж. А. Иширков, Град София през XVII в., София 1912, с. 26.

„Стоене мирно“ — в историческите извори няма данни за такава обсада.

Strenue mentitus est — лат., усърдно лъже.

Стриген — неуточнено, вероятно Стрегон, НР Унгария.

Studii — Студион, цариградски квартал, където се е намирал манастирът „Йоан Кръстител.“ В него е била преместена от византийския император Мануил II (1391—1425) патриаршеската Академия с богатата си библиотека, чийто ръководител по същото време е бил Йосиф Вриений.

Scil = Scilicet — лат., Помисли си! Виж ти! Да, разбира се? — в иронничен и саркастичен смисъл.

Субаши — тур., административно-полицейски помощници на служебни феодали или полицейски надзиратели в градовете на Османската империя.

Събор, вселенски, първи — състоял се в Никея през 325 г. Тогава било разрешено на бялото духовенство от източноправославиата църква да се жени. Герлах бърка.

Талер — голяма сребърна монета с различна стойност. По времето на Герлах талерът е струвал в Цариград 40 аспри. Вж. и райхсталер.

Талисмани — членове на мохамедански орден.

Тартарбазарджик (Татарпазарджик) = Пазарджик.

Темешвар = Тимишиоара, СР Румъния.

Тено = остров Тенос (Тинос), Гърция.

Теодосий Зигомала — вж. Зигомала, Теодосий

1. Thess. 4 — Послание на апостол Павел до солуняните.

Тесалоник (а) = Солун, Гърция.

Тимари — условни феодални владения, чиито притежатели били задължени да се явяват на война, когато бъдат призовани. Въвеждането на тимарската система в завладеяните от Османската империя земи било съпроводено със съставяне на подробни регистри, в които се описвало всяко село, имената на главите на домакинствата в него и доходите, които то носи. Въз основа на тези описи феодалната рента се разделяла между господстващата класа, като част от нея се оставяла на султана, а другата част се давала на военно или служебно задължени лица. Леновете се делели на тимари с доход до 20 000 акчета, знамети — до 100 000 акчета, и хасове — над 100 000 акчета. Вж. С. Димигров и К. Манчев, История на балканските народи, София, 1971, с. 77.

Торна = Турна на Бодву, Чехословашка СР.

Трагоман — вж. Драгоман.

Тракийско море = северната част на Егейско море

Тракия — вж. Македония.

Трапезус (Трапезунд) = Трабзон, Турция.

Търнове = Търново, НР България, Герлах употребява само гръцката транскрипция.

Улудж Али — калабрийски ренегат на име Очиали, наречен от

турците Улудж, а по-късно Калъч Али (Али Мечът). Капудан паша, началник на турската флота, бейлербей на Алжир.

Унгнад, Давид — императорски посланик при Портата от 1573 до 1578 г., ловък дипломат и високообразован хуманист, от стария благороднически род Унгнад фон Зонек и Вайсенволф в Каринтия. Неговият чичо Ханс Унгнад (1493—1564), виден военачалник и императорски съветник, е тясно свързан с историята на южните славяни. Ревностен протестант, близък сратник на Ф. Меланхтон, той поддържал връзки със словенския просветител Трубар. Около 1560 г. той създава собствена печатница за разпространяването на библията с кирилица и глаголица и отпечатва 31 издания на хърватски език, 6 на италиански и няколко на словенски.

Unis avis fecit mihi merdationem ante oculos — лат., Една птица ме изцапа между очите.

Ускоци — „бегълци", гранично население от далматинци и други съседни народности, занимаващи се с постоянни нападения по границите.

Феодосия, СССР. През XIII в. генуезка търговска колония в Крим, а от 1475 до 1774 г. османско владение.

Фердинаид I (Австрийски) — (1556—1564).

Ференц, Ксахус — вж. Зай, Ференц.

Феса — древната Фезаиня (Фезан), Либия.

Филаделфия — център на една от седемте древни църкви в Мала Азия, дн. Алашехир, Турция.

Филах = нем. Вилах, словенски Беляк, Каринтия, Австрия.

Филево, село в Хасковски окръг.

Филипополис (Филибе) = Пловдив.

Флакус Илирикус — Матей Флаций Илирик (1520—1575), виден лутерански богослов, хърватин, издал „Магдебургските центурии" — основната протестантска църковна история, обхващаща и Балканите.

Фотий — цариградски патриарх и византийски писател (820—891). Автор на „Мировивлион", наричан „Фотиева библиотека" — сборник от 280 критически студии върху различни книги. Фотий кореспондирал с княз Борис I по уредбата на българската църква, за възпитанието на бъдещия цар Симеон и др. Той оценил способностите на Константин (Кирил) и заедно изготвили план за покръстването на славяните. Във връзка с него е мисията на двамата братя Кирил и Методий в Панония и Моравия. Пряката им цел била да ги откъсне от папското влияние и да ги привлече към патриаршията.

Фунт — стара мярка за тегло, от нем. пфунд, равна на около 1/2 килограм.

Фюнфкирхен — вж. Печ, НР Унгария.

Хабеш — вж. Етиопия.

Хайнрих, полски крал — вж. Анри III.

Халепо = Алеп или Халеб, Сирия.

Халк Ал-Вади, Тунис.
Халкедония — вж. Кадъкьой.
Хезиод — епически гръцки поет, VII в. пр. н. е., автор на „Теогония".
Хелер — стара немска дребна монета.
Хелеспонт = Дарданели.
Хермоген — софист и учител по ораторство, II в. пр. н. е.
Хилвегардо = Хидвегардо, НР Унгария.
Hinc illae lachrimae — лат., Заради това тези сълзи.
Хиос, остров (тур., Сакиз Адаси, итал. Сцио), Гърция.
Холандец, пратеник — вж. Велтвик.
Хораций, Квинт Флак — римски поет (65 — 8 г. пр. н. е.).
Хризостомус — вж. Златоуст, Йоан.
Хуан Австрийски, дон — победителят при Лепанто (вж. Навпактос), незаконен син на Карл V (1547—1578), назначен от Филип II през 1576 г. за губернатор на Холандия, но свален от съсловията. Скоро след това умира.
Хълма, седем в Пловдив — това са седемте пловдивски „тепета"; 1. Небет, 2. Джамбаз, 3. Таксим — наречени днес „Трихълмие", 4. Сахат — днес „Хр. Данов", 5. Джендем — днес „Младежки хълм", 6. Марково тепе — разрушено и 7. Бунарджик — „Хълм на освободителите.
Хърватски букви — в случая славянска, т. е. нелатинска азбука. Герлах очевидно не прави разлика между глаголицата (която е била употреба в Хърватско и по негово време) и кирилицата.
Хърватски език — Герлах явно не прави разлика и между южнославянските езици. В случая вероятно се касае за български език.
Хърватско училище — в случая става дума за българско училище — по-късно, като пристига в София, Герлах се поправя и говори за българско училище.

Цариброд — вж. Димитровград.
Цезарея — вж. Кайсери.
Цербелони, Габрио — италианец, комендант на крепостта Голета в Тунис, пленен от турците при завладяването ѝ през 1574 г.
Цешнир — висш военно-полицейски служител.

Чанат Палота, НР Унгария.
Чауши, — тур., нисши военнополицейски служители.
Ченгел, окачване на — една от най-мъчителните екзекуции, прилагани в Средния и Близкия Изток, описана подробно от С. Швайгер (вж.) в неговия пътепис, с. 171. Вж. и приложената тук рисунка — фиг. 8 стр. 60. И до днес у нас (напр. в някои села из Петричко) е запазена страшната клетва: „Да те видя окачен на ченгел!"
Църкви в София — за местоположението на описаните от Гер-

лах църкви и други данни за тях. Вж. А. Йширков, Град София през XVII в., София 1912, с. 24—27.
Чурли = Чорлу, Турция.

Шамбок — вж. Сомбатхей.
Шаракин (Шаркьой) — вж. Пирот.
Швайгер, Саломон — протестантски пастор, който заместил Герлах. Той пристигнал в Цариград през 1578 г. с новото императорско посланичество, водено от Зинцендорф. Автор е на пътепис: S. Schweigger, Eine newe Reysbeschrebung auss Teutschland nach Constantinopel u. Jerusalem Nürnberg, 1608. Reprint Graz, 1964 p. (Frühe Reisen u. Seefahrten in Originalberichten, 3). За него вж. и Й. Бьок, С. Швайгер и неговите бележки за пътуването му през България. В: Изследвания в чест на М. Дринов, София 1960, с. 301—329.
Швенди, Лазарус фон — (1522—1584), генерал и военен заместник на Максимилиан И. Съставил план за подобряване на военната мощ на Свещената римска империя (изложен на райхстага в Шпайер през 1570 г.), който обаче не бил приет главно поради религиозните противоречия между протестанти и католици.
Шемниц — (Кемници) = Банска Щиавница, СР Чехословакия.
Шехерезул — Шехрезор или Шехризур, бивш санджак с център Киркук, Ирак.
Шибеник, СФР Югославия.

Щанга, Марк Антони — италиански търговец в Галата.
Щерцинген — вж. Випитено, Италия.
Щулвайсенбург — вж. Секешфехервар.
Щурликцен = Щурлиц на р. Корона, СФР Югославия.

Юла (Юлия) — вж. Алба Юлия, СР Румъния.
Юскюдар — квартал на Цариград.

Ягодна (Ягодина) — вж. Светозарево.
Яябаши — тур., пехотни командири.

ДНЕВНИК НА ЕДНО ПЪТУВАНЕ
ДО ОСМАНСКАТА ПОРТА В ЦАРИГРАД

Стефан Герлах

Историко-географски карти — Петър Ст. Коледаров

Редактор Маргарита Владова
Худ. редактор Петър Добрев
Художник Ал. Сертев
Технически редактор Ст. Милчева
Коректор Ася Славова

Дадена за набор на 18. V. 1976 г. Подписана за печат на 20. XII. 76 г.
Излязла от печат на 25. I. 1977 г. Издателски коли 15,33
Печатни коли 18,25 Формат 1/32 от 84/108
Тематичен № 1702040100 / 2/1976 Тираж 15 100
Поръчка № 502
Цена 1,25 лв.

Издателство на Отечествения фронт — бул. „Дондуков" 32
Печатница „Тодор Димитров" — ул. „Бенковски" № 14

Виена
Братислава
Комарно
Гран
Папа
Секешфехервар
Будапеща
Надлак
Варешдин
Любляна
Загреб
Карловац
Сотин
Задар
1 — столица
2 — Голям град
3 — град
4 — село или крепост

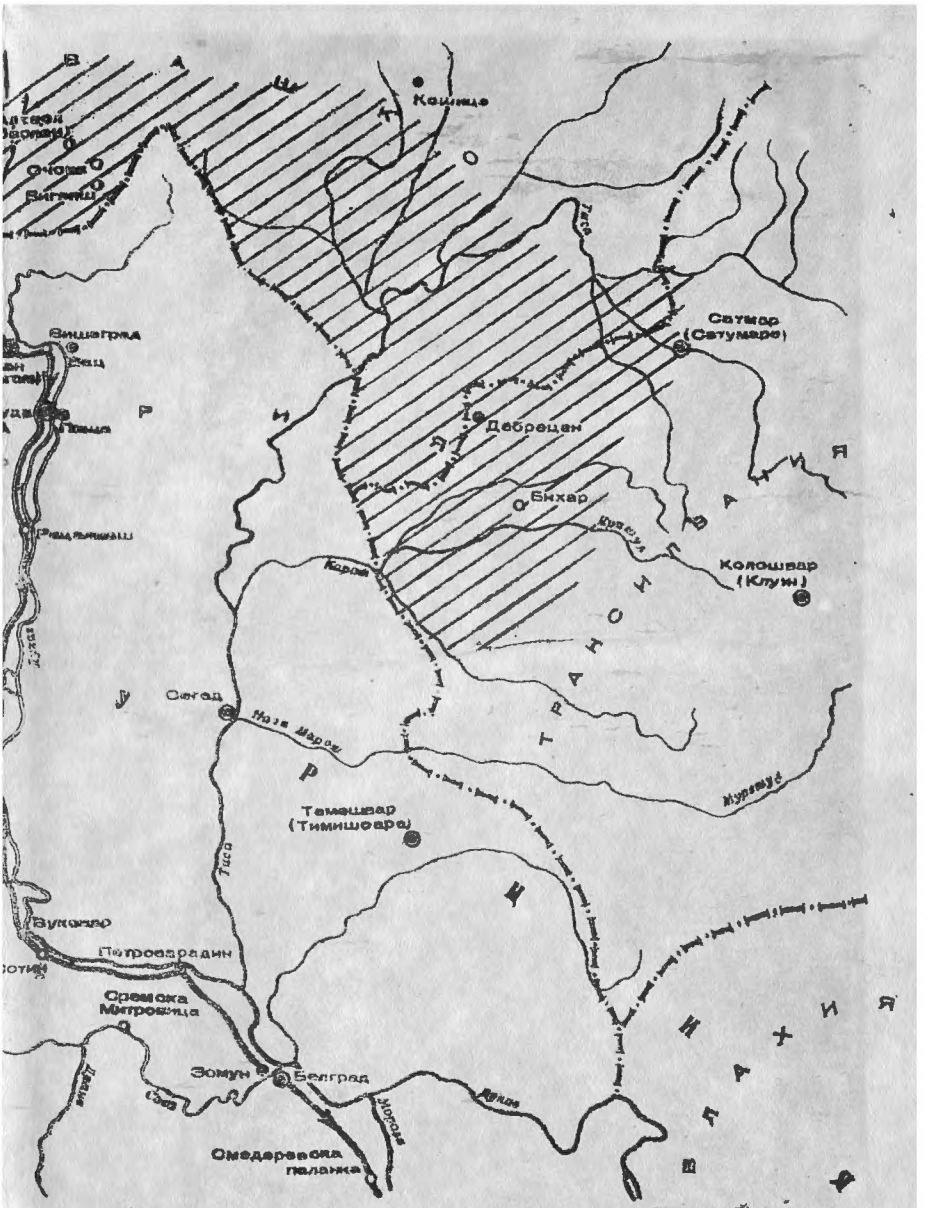
Кашица
Сатмар (Сатумаре)
Дебрецен
Бихар
Колошвар (Клуж)
Сегед
Темишвар (Тимишоара)
Вуковар
Петроварадин
Сремска Митровица
Земун
Белград
Смедеревска паланка
Тиса
Марош
Бяла
Морава
Дунав
Сава
5 — държавна граница.
6 — пътят на посланичеството, в което е участвувал Ст. Герлах
7 — гранични области, изложени на турски набези